

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 4 лютий 2023

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management (USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, професор факультету журналістики й політичних наук Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань, Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнат'єва Т. М., кандидат економічних наук, доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук, професор
Козловський С. В., доктор економічних наук, професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук, професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук, професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук, професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук, професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук, професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління, професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук, професор
Чвортко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук, професор

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 4 лютий 2023 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"*

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 16.02.23 р.
Підписано до друку 16.02.23 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 23.6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1602/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2023

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація.
 - 2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5–8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
- список літератури;
- список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

- 3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezбережені у формат .doc для Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
 - 4.2. Анкета (скачати на сайті).
 - 4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
 - якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
 - якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).
- Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 4 лютий 2023 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Банєва І. О., Сіра Е. О., Коваль О. Д.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій в ресторанному бізнесі 5

Скопенко Н. С., Євсєєва-Северина І. В., Кириченко О. М., Ніколаєнко С. М.

Оцінка втрат українського бізнесу внаслідок війни та ключові напрямки відновлення вітчизняної економіки у післявоєнний час 11

Заячківська Г. А., Тягунова Н. М., Машіка Г. В.

Використання стратегії блакитного океану у післявоєнному відновленні туристичної та готельно-ресторанної сфер України 19

Чорна А. О., Венажиндене М. Й., Васильківський Д. М.

Організаційно-економічне забезпечення процесу формування інтелектуального потенціалу підприємства 26

Ібатуллин М. І., Гривківська О. В., Свіноус Н. І.

Теоретичні підходи до функціонування ринку продукції свинарства в умовах євроінтеграційних процесів 32

Цаль-Цалко Ю. С., Нагірняк М. Ф.

Українські перспективи іноземного інвестування: стан, об'єкти, контролювання бізнесу та облік 39

Сазонєць І. А., Філоненко А. С.

Організаційні засади функціонування готельної індустрії України та вплив на неї пандемії COVID-19 48

Криховецька З. М., Мигович Т. М.

Роль банків із участю держави у забезпеченні фінансової стабільності національної економіки в умовах війни 53

Денисюк О. Г., Панасюк А. В.

Цифровізація гірничих підприємств в умовах розвитку Індустрії 4.0 64

Крамаренко А. О.

Стейкхолдерський вимір підприємницької діяльності 72

Міняйло О. І., Поканевич В. Ю.

Конкурентна політика на ринку роздрібних банківських послуг 79

Назаренко С. П., Безверхий К. В., Назарова К. О.

Концептуальні основи сценарного аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання 84

Годьєрішко Е. В., Гоблик-Маркович Н. М., Зеліч В. В.

Трансформації менеджменту туристичних підприємств України 90

Романовська Ю. А., Паршивлюк Д. В.

Оцінка фінансової безпеки банківських установ України 96

Грод М. І.

Теоретичні підходи до визначення місця циркулярної економіки в методології зеленої економіки і її зв'язок із біоекономікою, біологічною економікою і циркулярною вуглецевою економікою, заснованою на біотехнологіях 103

Руденко І. В.

Глобальні тренди розвитку ринку інформаційних технологій та їх вплив на економіку України 110

Сідлецький С. І.

Організаційно-економічний механізм трансформації вищої освіти в Україні 117

Державне управління

Карпенко О. В., Запорожець Т. В.

Міжнародно-правові основи розвитку прав національних меншин та запобігання міжнаціональних конфліктів 124

Сурай І. Г.

Суб'єкти публічного управління сферою фізичної культури і спорту України 131

Пархоменко-Куцевіл О. І.

Проблеми розвитку публічного управління у сфері фізичної культури і спорту 137

Гринчук Н. М.

Підходи до управління конфліктами у територіальних громадах 143

Атабєгов М. І.

Особливості та перспективи розвитку трудових відносин в системі державного управління в Україні 149

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 4 / 2023

CONTENTS:

Economy

Banyeva I., Sira E., Koval O.

THE USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE RESTAURANT BUSINESS 5

Skopenko N., Yevsieieva-Severyna I., Kirichenko O., Nikolaienko S.

ASSESSMENT OF LOSSES THE UKRAINE'S ECONOMY AS A RESULT OF THE WAR AND KEY AREAS OF RECOVERY
OF THE NATIONAL ECONOMY AFTER THE WAR 11

Zaiachkovska H., Tiahunova N., Mashika H.

USING THE BLUE OCEAN STRATEGY IN THE POST-WAR RESTORATION OF TOURIST AND HOTEL-RESTAURANT SPHERES
OF UKRAINE 19

Chorna L., Vienazindiene M., Vasylkivskyi D.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ENSURING THE PROCESS OF FORMING THE INTELLECTUAL POTENTIAL
OF THE ENTERPRISE 26

Ibatulin M., Hryvkivska O., Svinous N.

THE THEORETICAL APPROACHES TO THE FUNCTIONING OF THE PIG PRODUCTION MARKET UNDER THE CONDITIONS
OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES 32

Tsal-Tsalko Yu., Nahirnyak M.

UKRAINIAN FOREIGN INVESTMENT PROSPECTS: STATUS, FACILITIES, BUSINESS CONTROL AND ACCOUNTING 39

Sazonets I., Filonenko A.

ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF FUNCTIONING OF THE HOTEL INDUSTRY OF UKRAINE AND IMPACT
OF THE COVID-19 PANDEMIC ON IT 48

Krykhovetska Z., Myhovych T.

THE ROLE OF BANKS WITH STATE PARTICIPATION IN ENSURING FINANCIAL STABILITY OF THE NATIONAL
ECONOMY IN CONDITIONS OF WAR 53

Denysiuk O., Panasiuk A.

DIGITALIZATION OF MINING ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF INDUSTRY 4.0 DEVELOPMENT 64

Kramarenko A.

STAKEHOLDER DIMENSION OF ENTREPRENEURSHIP 72

Miniailo O., Pokanievych V.

COMPETITIVE POLICY ON THE MARKET OF RETAIL BANKING SERVICES 79

Nazarenko S., Bezverkhyi K., Nazarova K.

CONCEPTUAL BASICS OF THE SCENARIO ANALYSIS OF THE FINANCIAL STATE OF THE BUSINESS ENTITY 84

Todierishko E., Goblyk-Markovych N., Zelic V.

MANAGEMENT TRANSFORMATION AT THR UKRAINE TOURIST ENTERPRISES 90

Romanovska Yu., Parshyvoliuk D.

ASSESSMENT OF THE FINANCIAL SECURITY OF BAKIV INSTITUTIONS OF UKRAINE 96

Grod M.

THEORETICAL APPROACHES TO DETERMINING THE PLACE OF THE CIRCULAR ECONOMY IN THE METHODOLOGY
OF THE GREEN ECONOMY AND ITS CONNECTION WITH THE BIOECONOMY, THE BIO-BASED ECONOMY
AND THE BIO-BASED CIRCULAR CARBON ECONOMY 103

Rudenko I.

GLOBAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGY MARKET AND ITS IMPACT
ON THE ECONOMY OF UKRAINE 110

Sidletskyj S.

REENGINEERING AS A MECHANISM FOR ENSURING ORGANIZATION COMPETITIVENESS 117

Public administration

Karpenko O., Zaporozhets T.

INTERNATIONAL LEGAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF THE RIGHTS OF NATIONAL MINORITIES
AND THE PREVENTION OF INTERNATIONAL CONFLICTS 124

Suray I.

SUBJECTS OF PUBLIC MANAGEMENT THE SPHERE OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS OF UKRAINE 131

Parkhomenko-Kutsevil O.

PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SPHERE OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS 137

Grynchuk N.

APPROACHES TO CONFLICT MANAGEMENT IN TERRITORIAL COMMUNITIES 143

Atabyegov M.

FEATURES AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT OF LABOR RELATIONS IN THE PUBLIC
ADMINISTRATION SYSTEM IN UKRAINE 149

УДК338.48:640.432

*І. О. Банєва,**д. е. н., професор, професор кафедри готельно-ресторанної справи та організації бізнесу, Миколаївський національний аграрний університет**ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0001-9524-2974>**Е. О. Сіра,**к. е. н., доценткафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства, Державний вищий навчальний заклад "Ужгородський національний університет"**ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-9488-0234>**О. Д. Коваль,**старший викладач кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства, Державний вищий навчальний заклад Ужгородський національний університет**ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0001-8263-6210>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.5

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ

I. Banyeva,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Hotel and Restaurant Business and Business Organization, Mykolayiv National Agrarian University

E. Sira,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Tourist Infrastructure and Hotel and Restaurant Industry, State Institution of Higher Education "Uzhhorod State University"

O. Koval,

Senior Lecturer of the Department of Tourist Infrastructure and Hotel and Restaurant Industry, State Institution of Higher Education "Uzhhorod State University"

THE USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE RESTAURANT BUSINESS

Стаття присвячена дослідженню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які застосовуються підприємствами ресторанного господарства. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю впровадження технологій та інноваційних цифрових рішень в ресторанному бізнесі, який є одним із найперспективніших в Україні, однак у зв'язку з війною переживає складні часи.

Мета статті — розроблення шляхів вирішення проблем використання інформаційно-комунікаційних технологій в ресторанному бізнесі України. Для досягнення мети в ході дослідження було вирішено ряд завдань: визначено поняття "інформаційно-комунікаційні технології" та сучасні ІКТ, які застосовуються в ресторанному бізнесі, проаналізовано міжнародний та вітчизняний досвід впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, визначено проблеми, які ускладнюють використання таких технологій на підприємствах ресторанного господарства України та запропоновано шляхи їх вирішення. В процесі дослідження використані загальнонаукові методи пізнання. За допомогою методу критичного аналізу проаналізовано зарубіжний та вітчизняний досвід впровадження ІКТ. Проблеми застосування таких технологій в ресторанному бізнесі України визначено у процесі синтезу інформації. Методами індукції та дедукції розроблено рекомендації щодо вирішення цих проблем.

За результатами дослідження встановлено, що ресторани та інші заклади громадського харчування України характеризуються низьким ступенем впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Причинами цієї тенденції є: високий ступінь витрат на впровадження ІКТ; відтік персоналу в зв'язку з воєнними діями на території України; нестача висококваліфікованих кадрів для роботи на новому устаткуванні; труднощі у використанні технологій з боку споживачів; відсутність підтримки з боку держави. Подолання зазначених проблем потребує комплексного підходу, який має включати наступні заходи: підтримка ресторанного бізнесу з боку держави шляхом надання пільгових кредитів, можливостей для стажування, участі в державних програмах тощо; підтримка світової спільноти та інвестиції в Україну після завершення війни; вкладання коштів в придбання й освоєння нових технологій; оптимізація персоналу; підвищення цифрових навичок персоналу.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів підприємствами ресторанного господарства України для відновлення своєї діяльності під час війни та в післявоєнний період.

The article is devoted to the study of modern information and communication technologies used by restaurant business enterprises. The relevance of the study is due to the need to introduce technologies and innovative digital solutions in the restaurant business, which is one of the most promising in Ukraine, but is going through difficult times due to the war.

The purpose of the article is to develop ways to solve the problems of using information and communication technologies in the restaurant business of Ukraine. To achieve this goal, the study solved a number of tasks: the concept of "information and communication technologies" and modern ICTs used in the restaurant business were defined, international and domestic experience in implementing information and communication technologies was analyzed, problems that complicate the use of such technologies in the restaurant business of Ukraine were identified, and ways to solve them were proposed. The study uses general scientific methods of cognition. Using the method of critical analysis, foreign and domestic experience in the implementation of ICT is analyzed. Problems of application of such technologies in the restaurant business of Ukraine are identified in the process of information synthesis. Recommendations for solving these problems have been developed using the methods of induction and deduction.

The study found that restaurants and other catering establishments in Ukraine are characterized by a low degree of implementation of information and communication technologies. The reasons for this trend are: high costs of ICT implementation; outflow of personnel due to military operations on the territory of Ukraine; lack of highly qualified personnel to work on new equipment; difficulties in using technology by consumers; lack of support from the state. Overcoming these problems requires a comprehensive approach, which should include the following measures: state support for the restaurant business by providing soft loans, internship opportunities, participation in government programs, etc.; support from the international community and investment in Ukraine after the war; investing in the acquisition and development of new technologies; optimization of staff; and improving digital skills of staff.

The practical significance of the study lies in the possibility of using the results obtained by the restaurant business enterprises of Ukraine to resume their activities during the war and in the post-war period.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, ресторанний бізнес, системи автоматизації ресторанів, QR-коди, інтерактивне меню, аутсорсинг.

Key words: information and communication technologies, restaurant business, restaurant automation systems, QR codes, interactivemenu, outsourcing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний розвиток економіки супроводжується активним використанням інформаційно-комунікаційних технологій у різних сферах народного господарства, зокрема, й у сфері послуг. Впровадження технологій та інноваційних цифрових рішень не минуло ресторанну індустрію, яка змушена була адаптуватися до нової ре-

альності в 2020—2021 роках, коли по всьому світу поширилась пандемія Covid-19. Власники ресторанного бізнесу зрозуміли, що досягнення переваг у конкурентній боротьбі неможливе без впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

На ринку ресторанних послуг представлені різні технологічні рішення для підвищення організаційно-техніч-

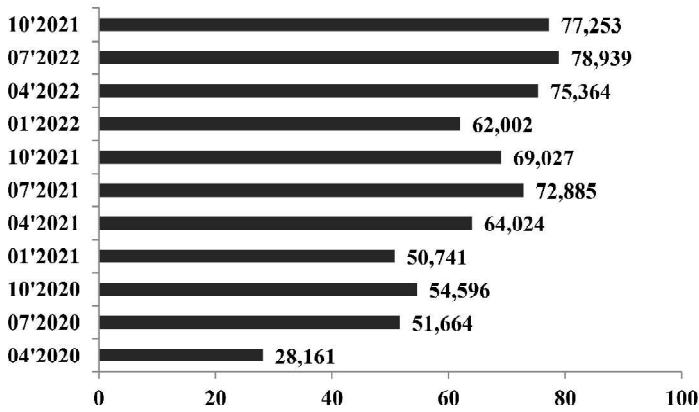

Рис. 1. Динаміка продажів ресторанів та інших закладів харчування в США 2020—2022 рр., млн дол.

Джерело: систематизовано авторами [5].

ного рівня виробництва, якості продукції та послуг, зниження енерговитрат, покращення умов праці персоналу та відпочинку відвідувачів. До таких рішень можна віднести системи автоматизації ресторанів, системи безпеки, інтерактивні меню, QR-коди, безконтактну оплату тощо. Однак на відміну від інших країн, впровадження таких технологій в ресторанному бізнесі України є недостатнім, що негативно впливає на результативність його функціонування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання використання інформаційно-комунікаційних технологій в різних сферах діяльності висвітлюються в роботах багатьох науковців: Жук О. [1], Бурого С. А. [2], Мазаракі А. А., Благополучної Н. П., Гайового І. І., Григоренка О. М. та Литвиненка Т. Є. [3], Власенка В. [7] та інших. Однак недостатньо дослідженим на сьогоднішній день залишається питання застосування інформаційно-комунікаційних технологій в сфері ресторанного бізнесу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є розроблення шляхів вирішення проблем використання інформаційно-комунікаційних технологій в ресторанному бізнесі України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в ресторанному бізнесі — необхідний крок для його успішного функціонування та розвитку. ІКТ — це технології, що використовують обчислювальну техніку та телекомунікаційні засоби для збирання, зберігання, обробки та передачі інформації з метою оперативної та ефективної роботи з цією інформацією [1, с. 251]. Інформаційно-комунікаційні технології застосовуються в різних сферах діяльності. Не виключенням є ресторанний бізнес. До ІКТ, поширених в ресторанній індустрії, відносяться:

— системи автоматизації ресторанів — спеціалізовані комплекси програмного забезпечення і устаткування, призначені для автоматизації закладу та розширення можливостей управління ресторанним бізнесом. Автоматизація ресторану покращує якість сервісу та

підвищує швидкість обслуговування клієнтів. Завдяки обробці та передачі замовлень в автоматичному режимі є можливість контролювати всі процеси і відстежувати фінансові результати роботи ресторану;

— системи безпеки, які складаються з різних елементів захисту — від систем периметральної охоронної сигналізації до комп'ютерної системи збору та обробки інформації. Як правило, всі інженерні системи закладу (пожежна сигналізація, відеоспостереження, охоронна сигналізація) об'єднуються в єдиний інформаційний простір. Всі сигнали від зазначених інженерних систем надходять в центральну диспетчерську [2, с. 201—205];

— екологічні інноваційні технології, впровадження яких спрямоване на збереження енергії та покращення стану довкілля. Впровадження екологічних інноваційних технологій передбачає встановлення сонячних панелей на даху ресторанних закладів, використання вітрових генераторів для вироблення електроенергії, установку шибок, виготовлених з вторсировини, використання меблів з перероблених матеріалів, установку системи збору дощової води тощо;

— інтерактивне меню, що являє собою вбудований в стіл екран, за допомогою якого відвідувачі можуть ознайомитися з переліком страв, представленим в ресторані. Як правило, інтерактивне меню володіє додатковими можливостями: замовлення таксі, оплата за QR-кодом, новини, ігри тощо;

— QR-коди, які використовуються для ознайомлення відвідувачів з інформацією про ресторан, меню, акції закладу тощо;

— web — і телекомунікаційні рішення для взаємодії зі споживачами, за допомогою яких можна скористатися доставкою замовлень додому. Зокрема, замовлення можуть оформлятися по телефону або через інтернет;

— RFID-технології, суть яких полягає в розміщенні поблизу ресторану спеціальних міток, інформація з яких зчитується за допомогою спеціального портативного пристрою. Ця технологія дає можливість потенційному клієнту ознайомитися з меню, дізнатися про знижки та бонуси чи вільні місця, не заходячи в заклад [3, с. 631];

— безконтактна оплата, для здійснення якої необхідний смартфон з функцією NFC. Функцію безконтактної оплати NFC підтримують деякі види банківських карток (VisaPayWave, MasterCardPayPass з вбудованим чіпом NFC), смарт-годинники та фітнес-трекери [4].

В умовах безперервних економічних змін використання цих та інших інформаційно-комунікаційних технологій сприяє підвищенню організаційно-технічного рівня виробництва, якості продукції та послуг, зниженню енерговитрат, покращенню умов праці персоналу та відпочинку відвідувачів. Про це свідчить досвід впровадження ІКТ в ресторанному бізнесі високорозвинених країн, зокрема США.

Широке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в ресторанній індустрії зарубіжних країн пов'язане з масштабними змінами в зовнішньому середовищі. В останні роки такою зміною є поширення Covid-19.

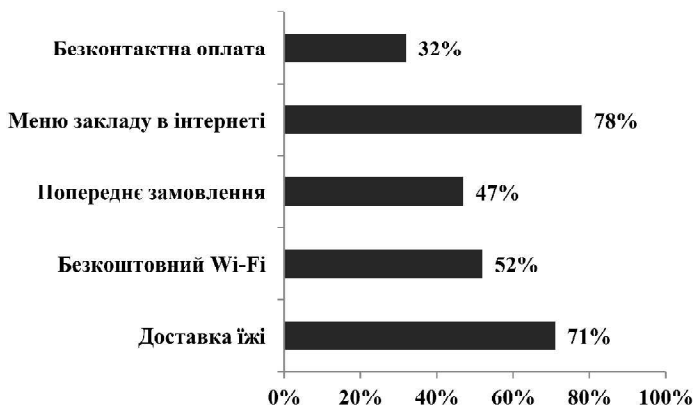

Рис. 2. Технології, які хочуть бачити відвідувачі ресторанів, %

Джерело: систематизовано автором [6].

Ресторанний бізнес серйозно постраждав під час пандемії. В квітні 2020 року в США було зафіксоване рекордне падіння обсягу продажів ресторанів та інших закладів харчування (28,161 млн дол.). Позитивна динаміка почала прослідковуватися лише через рік, коли в квітні 2021 року обсяг продажів зріс до 64,024 млн дол. В жовтні 2022 року цей показник становив 77,272 млн дол., що свідчить про стабілізацію ситуації в ресторанній індустрії США (рис. 1).

Пандемія змінила й клієнтів, які почали віддавати перевагу технологічним закладам. Згідно з даними дослідження ресторанного ринку, озвученими в рамках Міжнародної виставки готельно-ресторанного бізнесу NRA Show, для 72% відвідувачів ресторанів та інших закладів громадського харчування важлива можливість замовити доставку їжі додому чи на роботу (71%). Іншими важливими технологіями для сучасних відвідувачів є наявність безкоштовного Wi-Fi, можливість зробити попереднє замовлення по телефону, наявність меню в інтернеті, безконтактна оплата (рис. 2).

Для того щоб пристосуватися до нових умов, спричинених пандемією Covid-19, власники змушені були оптимізувати роботу своїх закладів, в тому числі, й за рахунок впровадження ІКТ. Серед основних технологій, які допомогли ресторанному бізнесу США та інших країн відновитися після пандемії і працювати ефективніше, варто відзначити кіоски для самостійних замовлень, безконтактні платежі, інтерактивні меню, електронні системи безпеки, "кухні-привиди", екологічні технології, електронні системи безпеки, онлайн доставка їжі тощо. Так, компанії BurgerKing, Subway та Arby's, які працюють в США, обслуговують клієнтів через кіоски. В компанії NRA Show доставкою їжі займається робот. PizzaNat пропонує клієнтам цифрове меню, яке може визначити на чому сфокусований клієнт та всього за 2,5 секунди сформувати для нього пропозицію. Частина кав'ярень американської мережі Starbucks обладнана бездротовими зарядними пристроями. На кожному столі закладу є індукційні зарядки [7].

Таким чином, активне використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, а також готовність ресторанів та інших закладів харчування до інновацій та нововведень сприяє динамічному розвитку і підвищенню результативності функціонування підприємств готельно-ресторанного господарства США. Однак, на

відміну від світових тенденцій розвитку, вітчизняні ресторани характеризуються низьким ступенем впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

В 2019-2020 роки сфера ресторанного бізнесу в Україні постраждала від пандемії COVID-19, а в 2022 році зіткнулася з новим викликом — повномасштабною війною. За інформацією Інтерфакс-Україна, з початком воєнних дій закрилося понад 7 тис ресторанів. В перші місяці весни працювало всього 13% закладів [8]. Восени 2022 року більшість ресторанів та інших громадських закладів харчування відновили свою роботу, завдяки чому даний показник зріс до 75% [9]. Однак незважаючи на покращення ситуації, порівняно з лютим 2022 року ресторанний ринок України скоротився на 20%. Значне падіння (понад 50%) відбулося в Харківській, Миколаївській, Запорізькій та Луганській областях. Падіння ринку до 30% було зафіксовано в Київській, Одеській та Дніпропетровській областях. Разом з тим, ресторанний бізнес почав розвиватися на заході України. Тільки у Львові кількість ресторанів зросла на 30%. Зростання у понад 20% зафіксовано в Івано-Франківській, Чернівецькій та Закарпатській областях [9].

Ресторанна індустрія України змогла адаптуватися до нових умов завдяки регулярному перегляду бізнес-стратегії, реорганізації персоналу, пом'якшенню умов від постачальників і орендодавців, створенню унікальних продуктів та проектів та, головне, завдяки впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій.

Більшість українських ресторанів використовують системи автоматизації вітчизняного та іноземного виробництва (Табл. 1).

Прикладом ефективного впровадження систем автоматизації та інших сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в Україні є McDonald's — лідер у галузі швидкого обслуговування, який налічує понад 40 тис закладів у більш ніж 120 країнах світу. Не дивлячись на воєнний стан, компанія відкрила ще один ресторан у Києві на 186 посадкових місць з роботизованою станцією напоїв [11]. Серед інших технологій, які були запроваджені компанією, варто відзначити можливість замовити їжу на терміналі самообслуговування, доставка їжі, смарт-тераси, робот-транспортер для видачі замовлень з експрес вікна тощо.

З впровадженням технологій експериментує й мережа ресторанів японської кухні "Сушія". Вже кілька років поспіль в більшості закладів не приймається готівка. За необхідності відвідувачі можуть на місці покласти гроші на свою карту або ж отримати нову карту прямо на вході в заклад. Чайові також лишаються картою. Необхідно відзначити й такі технологічні рішення, як централізоване поповнення запасів та система керування годинами персоналу.

Розробкою інформаційно-комунікаційних технологій для ресторанного бізнесу займаються не тільки зарубіжні, а й вітчизняні компанії. Наприклад, компанія Kodisoft розробляє інтерактивні столи для ресторанів. За допомогою такого столу можна не тільки зробити замовлення, а й оплатити його. Переважно такі столи закуповують іноземні ресторани. В Україні їх можна

Таблиця 1. Системи автоматизації ресторанів, які застосовуються в Україні

побачити в ресторанах мережі Papashon у Львові та Одесі, в ресторані Goodwine в Києві та кількох інших закладах.

Українська компанія Poster займається розробкою систем автоматизації для кафе та ресторанів. В жовтні 2021 був представлений сервіс для оплати рахунку за QR-кодом. На сьогоднішній день сервіс доступний для всіх ресторанів та інших закладів харчування України [12].

Отже, не дивлячись на війну, зоборону на продаж алкоголю, комендантську годину, відключення світла та інші негаразди, ресторанний бізнес продовжує працювати та впроваджувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Однак порівняно з іншими країнами, застосування технологій є недостатнім. Можна виділити такі причини цієї тенденції:

- високий ступінь витрат на впровадження ІКТ;
- відтік персоналу в зв'язку воєнними діями на території України;
- нестача висококваліфікованих кадрів для роботи на новому устаткуванні;
- труднощі у використанні технологій з боку споживачів;
- відсутність підтримки з боку держави.

Усунення зазначених проблем потребує комплексного підходу, який має включати наступні заходи:

- підтримка ресторанного бізнесу з боку держави шляхом надання пільгових кредитів, грантів, можливостей для стажування, участі в державних програмах тощо;
- підтримка світової спільноти та інвестиції в Україну після завершення війни;
- вкладання коштів в придбання й освоєння нових технологій;
- оптимізація персоналу, в тому числі, й за рахунок, аутсорсингу; який розвантажить HR-менеджера та скоротить витрати на утримання кадрів [11];
- підвищення цифрових навичок персоналу шляхом проходження курсів чи стажування.

При успішному вирішенні цих проблем та впровадженні інформаційно-комунікаційних технологій підприємство може значно збільшити конкурентоспроможність і, відповідно, прибуток.

ВИСНОВКИ

Внаслідок обмежень, спричинених пандемією та повномасштабною війною, ресторанний бізнес України змушений шукати нові шляхи "виживання" та підвищення ефективності функціонування. Досить актуальним на сьогоднішній день є використання інформаційно-комунікаційних технологій, таких як системи автоматизації ресторанів, системи безпеки, інтерактивні меню,

Системи автоматизації ресторанів	Особливості роботи
SERVIO POS	Програмний продукт, що дозволяє вести облік та контроль продажу, обслуговування та персоналу, який допоможе оптимально розподіляти ресурси, мінімізувати витрати, підвищити рівень сервісу, організувати програми лояльності для гостей та контролювати їхню ефективність. Ефективність роботи системи не залежить від кількості місць у залі, позицій у меню та формату, система встановлюється на будь-які пристрої на базі Windows, MacOS, Android та iOS (смартфони, планшети, ноутбуки, комп'ютери та моноблоки). Функціональні можливості POS-системи для ресторану та кафе: - максимально простий та зрозумілий інтерфейс; - робота із замовленнями (створення, обробка, закриття); - функція поділу рахунку; - налаштування роботи з різними типами оплат у тому числі змішані; - інтеграція зі спеціалізованим обладнанням; - контроль роботи персоналу; - захист від можливих махінацій з боку персоналу; - інтеграція з додатковими модулями; - мультимовність; - автоматичне зняття Z-звітів; - гнучка система застосування знижок; - ведення банкетів, попереднє формування рахунків, передоплата, зазначення черговості подачі страв; - резервування столів.
Poster	Порівняно молодий український хмарний сервіс, який характеризується зручним API, зрозумілим функціоналом, можливістю розширення та додавання функцій, фіксованою платою за використання
ІККО	Досить складна програма, яка вимагає наявності підрядника для постійної підтримки. Порівняно з Poster має більш розширений функціонал. Плюсом програми є велика кількість модулів, які можна зібрати на старті або при необхідності докупити
R-Keeper	Принцип роботи цієї системи для автоматизації ресторанів схожий на ІККО, хоча R-Кеєрег менш популярні в Україні. Це свого роду конструктор, в якому власник бізнесу обирає відповідні деталі
FastOperator	Програмний комплекс, збудований за модульним принципом. У базовий модуль входять бек-офіс та служба доставки. Також сюди можна додати роботу кол-центру, кур'єрську службу, клієнтську аналітику. Автоматизація ресторану на базі цього програмного продукту має такі можливості: інтегрований сайт для прийому замовлень, мобільні програми та чат-бот

Джерело: систематизовано авторами [10].

QR-коди, безконтактна оплата тощо. Однак на відміну від інших країн, впровадження таких технологій в ресторанному бізнесі України є недостатнім, що негативно впливає на його роботу. Причинами такої ситуації є: висока вартість впровадження ІКТ; відтік персоналу в зв'язку воєнними діями на території України; нестача висококваліфікованих кадрів для роботи на новому устаткуванні; труднощі у використанні технологій з боку споживачів; відсутність державної підтримки. Подолання зазначених проблем потребує комплексного підходу, який має включати такі заходи як: підтримка ресторанного бізнесу з боку держави шляхом надання пільгових кредитів, можливостей для стажування, участі в державних програмах тощо; підтримка світової спільноти та інвестиції в Україну після завершення війни; вкладання коштів в придбання й освоєння нових технологій; оптимізація персоналу; підвищення цифрових навичок персоналу.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів підприємствами ресторанного господарства України для відновлення своєї діяльності під час війни та в післявоєнний період.

Література:

1. Жук О. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у вивченні економіки. Інформаційні технології та Інтернет у навчальному процесі та наукових дослідженнях. Академія праці, соціальних відносин і туризму. 251 с. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Zhuk_PROCEEDING-IES-2016.pdf (дата звернення: 25.01.2023).

2. Бурій С. А. Інноваційний потенціал у сфері готельно-ресторанного бізнесу та туризму. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2014. № 5. С. 201—205. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:NzXfmLNlW0EJ:https://tourlib.net/statti_ukr/buryj.htm&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 25.01.2023).

3. Мазаракі А. А., Благополучна Н. П., Гайовий І. І., Григоренко О. М., Литвиненко Т. Є. Організація обслуговування на підприємствах ресторанного господарства: підручник. Київ: КНТЕУ, 2005. 631 с.

4. Безконтактна оплата NFC. Touchcard. 2023. URL: <https://touchcard.com.ua/ecom/bezkontaktna-oplatana-fc> (дата звернення: 25.01.2023).

5. RetailSales: Restaurants and Other Eating Places. Archival EconomicData. 2023. URL: <https://alfred.stlouisfed.org/series?seid=MRTSSM7225USN> (дата звернення: 25.01.2023).

6. Технології та інновації, які змінюють ресторанный бізнес. Sfii. 2020. URL: <https://sfii.gov.ua/tehnologii-ta-innovacii-yaki-zminjuut-restorannij-biznes/> (дата звернення: 25.01.2023).

7. Власенко В. Технології на закуски: чи приживеться foodtech в українських ресторанах. Mind. 2019. URL: <https://mind.ua/publications/20197881-tehnologiyi-na-zakusku-chi-prizhivetsya-food-tech-v-ukrayinskih-restorana> (дата звернення: 25.01.2023).

8. Вереньова Д. Ресторанный бізнес під час війни: де найбільш інтенсивно відкриваються нові заклади. 24 tv. 2022. URL: https://24tv.ua/business/restoranniy-biznes-pid-chas-viyni-vidkrittya-restoranivukrayini_n2151721 (дата звернення: 25.01.2023).

9. Виторг українських кафе та ресторанів від початку війни зріс на 25%. Speka. 2022. URL: <https://speka-media/vitorg-restoraniv-z-pocatku-viyni-zris-na-25-9g1149> (дата звернення: 25.01.2023).

10. Автоматизація ресторана: яку систему учевати вибрати на старті? E-app, 2021. URL: <https://e-app.com.ua/blog/avtomatizaciya-restorana-kakuju-sistemu-vybrat-na-starte/> (дата звернення: 25.01.2023).

11. Інновації у ресторанному бізнесі: впровадження технологій у Horeca. Sunone. 2023. URL: <https://sunone.com.ua/articles-uk/innovacii-u-restorannomu-biznesi-vprovadzheniya-tehnologij-u-horeca/> (дата звернення: 25.01.2023).

12. В Україні запустили сервіс для оплати рахунку в ресторанах через QR-код. The-village. 2021. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/business/news/317675-v-ukrayini-zapustili-dodatok-dlya-oplati-rahunku-v-restorana> (дата звернення: 25.01.2023).

References:

1. Zhuk, O. (2016), "Application of information and communication technologies in the study of economics", *Informatsiyi tekhnolohiyi ta Interenet u navchalnomu protsesi ta naukovykh doslidzhennyakh*, available at: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Zhuk_PROCEEDING-IES-2016.pdf (Accessed 25 January 2023).

2. Buryy, S. A. (2014), "Innovative potential in the field of hotel and restaurant business and tourism", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, Ekonomichni nauky*, vol. 5, pp. 201—205, available at: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:NzXfmLNlW0EJ:https://tourlib.net/statti_ukr/buryj.htm&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (Accessed 25 January 2023).

3. Mazaraki, A. A., Blahopoluchna, N. P., Hayovyy, I. I., Hryhorenko, O. M., and Lytvynenko, T. YE (2005), *Orhanizatsiya obsluhovuvannya na pidpryyemstvakh restorannoho hospodarstva: pidruchnyk [Organization of service at restaurant enterprises: a textbook]*, KNTU, Kyiv, Ukraine.

4. Touchcard (2023), "NFC contactless payment", available at: <https://touchcard.com.ua/ecom/bezkontaktna-oplatana-nfc> (Accessed 25 January 2023).

5. Archival Economic Data (2023), "Retail Sales: Restaurants and Other Eating Places", available at: <https://alfred.stlouisfed.org/series?seid=MRTSSM7225USN> (Accessed 25 January 2023).

6. Sfii (2020), "Technologies and innovations that will change the restaurant business", available at: <https://sfii.gov.ua/tehnologii-ta-innovacii-yaki-zminjuut-restorannij-biznes/> (Accessed 25 January 2023).

7. Vlasenko, V. (2019), "Technologies for a snack: will food tech take root in Ukrainian restaurants", available at: <https://mind.ua/publications/20197881-tehnologiyi-na-zakusku-chi-prizhivetsya-food-tech-v-ukrayinskih-restorana> (Accessed 25 January 2023).

8. Verenova, D. (2022), "Restaurant business during the war: where new establishments are opening most intensively", available at: https://24tv.ua/business/restoranniy-biznes-pid-chas-viyni-vidkrittya-restoranivukrayini_n2151721 (Accessed 25 January 2023).

9. Speka (2022), "The turnover of Ukrainian cafes and restaurants has increased by 25% since the beginning of the war", available at: <https://speka-media/vitorg-restoraniv-z-pocatku-viyni-zris-na-25-9g1149> (Accessed 25 January 2023).

10. E-app (2021), "The turnover of Ukrainian cafes and restaurants has increased by 25% since the beginning of the war", available at: <https://e-app.com.ua/blog/avtomatizaciya-restorana-kakuju-sistemu-vybrat-na-starte/> (Accessed 25 January 2023).

11. Sunone (2023), "Innovations in the restaurant business: introduction of technologies in Horeca", available at: <https://sunone.com.ua/articles-uk/innovacii-u-restorannomu-biznesi-vprovadzheniya-tehnologij-u-horeca/> (Accessed 25 January 2023).

12. The-village (2021), "In Ukraine, a service for paying the bill in restaurants using a QR code was launched", available at: <https://www.the-village.com.ua/village/business/news/317675-v-ukrayini-zapustili-dodatok-dlya-oplati-rahunku-v-restorana> (Accessed 25 January 2023).

Стаття надійшла до редакції 27.01.2023 р.

УДК 332.02

*Н. С. Скопенко,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки праці та менеджменту,
Навчально-науковий інститут економіки і управління,
Національний університет харчових технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4540-3455>*

*І. В. Євсєєва-Северина,
к. е. н., доцент,
доцент кафедри економіки підприємства,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6112-8265>*

*О. М. Кириченко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки праці та менеджменту,
Навчально-науковий інститут економіки і управління,
Національний університет харчових технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4822-6741>*

*С. М. Ніколаєнко,
старший викладач кафедри обліку і аудиту,
Навчально-науковий інститут економіки і управління,
Національний університет харчових технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8903-6162>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.11

ОЦІНКА ВТРАТ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ ТА КЛЮЧОВІ НАПРЯМКИ ВІДНОВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС

N. Skopenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Labour Economics and Management,
National University of Food Technologies

I. Yevsieieva-Severyna,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Business Economics,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

O. Kirichenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Labour Economics
and Management, National University of Food Technologies

S. Nikolaienko,
Senior lecturer of the Department of Accounting and Auditing, Institute of Economics
and Management, National University of Food Technologies

ASSESSMENT OF LOSSES THE UKRAINE'S ECONOMY AS A RESULT OF THE WAR AND KEY AREAS OF RECOVERY OF THE NATIONAL ECONOMY AFTER THE WAR

В статті розглянуто наслідки вторгнення Російської Федерації на територію України. Приведено суми збитків від знищення нерухомості та інфраструктури, оцінку втрат промислового сектору внаслідок війни. Представлено перелік підприємств, які зазнали пошкоджень або були зруйновані станом на 1 вересня 2022 року. Акцентовано увагу на збитки завдані земельному фонду та АПК України. Найбільша частка втрат сільгоспвиробників відбулася через знищення та пошкодження сільськогосподарської техніки, інфраструктури для зберігання виробленої сільськогосподарської продукції, знищення та крадіжку готової сільськогосподарської продукції. Значним викликом перед підприємствами стало питання логістичного забезпечення, перебудови маршрутів постачання продукції.

Великої уваги приділено проблемі здійснення експортної діяльності, адже Україна - значний експортер сільськогосподарської продукції. Приведено результати експортної діяльності України та зазначено суттєве скорочення по окремих позиціях, що негативно впливає на економіку країни. Наголошено на скороченні ВВП країни, девальвацію гривні, інфляції. Для запобігання падінню економічних показників, урядом України розроблено "План Відновлення України". В рамках плану визначено перелік Національних програм на 10 років для досягнення ключових результатів. в різних сферах - зміцнення оборони і безпеки, діджиталізація, розвиток секторів економіки з доданою вартістю, енергетична незалежність, зміцнення інституційної спроможності, поліпшення бізнес-середовища, забезпечення конкурентного доступу до капіталу та макрофінансової стабільності, розширення та інтеграція логістики з ЄС, відбудова чистого та захищеного середовища, відновлення та модернізація соціальної інфраструктури та інфраструктури регіонів, модернізація системи охорони здоров'я, розвиток системи освіти, культури та спорту, забезпечення ефективної соціальної політики тощо. Ключовими напрямки, на яких має зосередитися держава, задля подолання кризи та відновлення економіки після закінчення війни є: відновлення експорту основних товарів (зернових, руди та металу), захист внутрішнього виробника і протидія імпорту, відновлення інфраструктури, оновлення фінансової системи, розвиток АПК, трансформація ІТ сфери, розвиток ринку праці, забезпечення навчання та вчасної перекваліфікації кадрів, створення нових робочих місць. Всі ці заходи сприятимуть відновленню країни та поступовому розвитку з метою можливості інтеграції в Європейський простір.

The article considers the consequences of Russian Federation invasion on territory of Ukraine. The amounts of losses from the destruction of real estate and infrastructure, estimates of losses of the industrial sector as a result of the war are given. The list of enterprises that were damaged or destroyed as of September 1, 2022 is presented. Attention is focused on the damage caused to the land fund and agro-industrial complex of Ukraine. The largest share of losses of agricultural producers was due to the destruction and damage of agricultural machinery, infrastructure for storage of agricultural products, destruction and theft of finished agricultural products. A significant challenge for the enterprises was the issue of logistics, restructuring of supply routes.

Much attention was paid to the problem of export activities, as Ukraine is significant exporter of agricultural products. The results of Ukraine's export activity were presented and a significant reduction in certain items was noted, which negatively affects the country's economy. The reduction of the country's GDP, devaluation of the hryvnia, inflation were emphasized. To prevent the decline in economic indicators, the Government of Ukraine has developed the "Recovery Plan of Ukraine". The plan defines a list of National Programs for 10 years to achieve key results in various areas - strengthening defense and security, digitalization, development of value-added sectors of the economy, energy independence, strengthening institutional capacity, improving the business environment, ensuring competitive access to capital and macro-financial stability, expansion and integration of logistics with the EU, restoration of a clean and secure environment, restoration and modernization of social and regional infrastructure. The key areas that the state should focus on in order to overcome the crisis and restore the economy after the end of the war are: restoration of exports of basic goods (grain, ore and metal), protection of domestic producers and counteraction to imports, restoration of infrastructure, renewal of the financial system, development of agriculture, transformation of the IT sector, development of the labor market, ensuring training and timely retraining of personnel, creation of new jobs. All these measures will contribute to the restoration of the country and gradual development for the purpose of integration into the European space.

Ключові слова: воєнний напад, втрати, план відновлення, експортна діяльність.

Key words: military attack, losses, recovery plan, export activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Відкритий воєнний напад росії за підтримки білорусі на Україну 24 лютого 2022 року є продовження ро-

сійсько-української війни за незалежність і суверенітет України, яка триває з 2014 року. Військова російська агресія призвела до великих людських жертв, масового переміщення населення, значного пошкодження інфраструктури та спричинила величезний негативний вплив на економічну активність в країні: реальний ВВП

значно скоротився, інфляція різко зросла, відбулася катастрофічна девальвація національної валюти, міжнародна та внутрішня торгівля серйозно порушені, а бюджетний дефіцит країни зріс до безпрецедентного рівня.

Невизначеність потреб у фінансуванні щодо післявоєнної відбудови країни та подальшого розвитку вітчизняної економіки залишається надзвичайно високою та залежить від тривалості війни та її інтенсивності. Економічні ризики для України залишаються дуже значними та пов'язані з можливою потенційною додатковою шкодою критично важливій інфраструктурі, новими порушеннями у роботі в сільськогосподарському та енергетичному секторах [15].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Терористична тактика ведення війни росією, внаслідок якої зруйновано тисячі будинків, об'єктів цивільної та критичної інфраструктури, ставить перед Україною ще одне завдання — потрібно пройти не лише важкий шлях до перемоги, а й шлях післявоєнного відновлення. Причому вже зараз, під час війни, потрібно оцінювати втрати та планувати, як буде відбуватися відновлення, скільки це потребує фінансів та як їх можна залучити [13].

У липні 2022 року Швейцарія спільно з Україною прийняла Міжнародну конференцію з питань відновлення України (URC 2022) у м. Лугано. Конференція стала політичною платформою, що забезпечує міжнародне партнерство для відновлення та розвитку. Основні теми, що обговорювались у Лугано [7]:

- План відновлення та розвитку України (в рамках ініціативи United 24 президента Зеленського) та різноманітні пропозиції міжнародних партнерів щодо відновлення України.

- Методи, пріоритети та принципи відновлення.

- Соціальне, економічне, екологічне та інфраструктурне відновлення після завданих війною збитків та втрат.

- Реформи, які можливо чи необхідно здійснити у нинішній ситуації.

URC 2022 стала міжнародним стартом процесу відновлення України.

Національний план відновлення, який український уряд представив на конференції в Лугано 4-5 липня 2022 року, загалом можна охарактеризувати як всеохоплюючий і детальний документ, який відображає основні напрями відновлення зруйнованої після війни економіки, чітко розділяє кожний напрямок та комплекс ініціатив по ньому і містить супроводжувальні заходи, включно із законодавчими змінами. План відновлення України складається з 15 національних програм. Ці програми значною мірою відповідають основним потребам країни як у воєнний, так і післявоєнний період [1; 12].

План розрахований на десять років та охоплює 15 сфер. Його загальна вартість становить понад \$750 млрд. З цієї суми \$250—300 млрд розраховують залучити за рахунок партнерських грантів, \$200—300 млрд — за рахунок позик або акціонерного капіталу, \$250 млрд — за рахунок приватних інвестицій.

25 жовтня 2022 року на міжнародній конференції в Берліні Україна представила ще один, менш масштаб-

ний ніж в Лугано, план відновлення. На заході було озвучено, що наша країна у 2023 році потребує \$38 млрд для фінансування дефіциту бюджету, ще \$17 млрд потрібні для термінового відновлення соціальної, енергетичної та транспортної інфраструктури.

На початку вересня уряд України, Єврокомісія та Світовий банк представили першу спільну оцінку збитків від російського вторгнення. Попередньо, збитки та відновлення оцінюються в \$349 млрд [9].

При написанні статті було використано методи порівняння, систематизації та узагальнення — для аналізу даних, формування висновків, табличний метод аналізу — для візуалізації результатів проведеного дослідження. Методичною основою є статистична інформація, звіти компаній.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінка втрат бізнесу, що спричинено нападом росії на територію України та аналіз першочергових напрямків відновлення економіки в поствоєнний час.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відкритий воєнний напад РФ за підтримки білорусі в Україну 2022 року спричиняють значні безповоротні втрати для нашої країни. Найбільш жахливим є те, що з перших днів повномасштабного вторгнення російських військ в Україну в різних її районах під обстріли та авіаудари потрапляють мирні громадяни, автомобілі швидкої допомоги, дитячі будинки, лікарні та житлові райони. Свідомо руйнується критична інфраструктура, мости, дороги, аеропорти, підприємства, ферми, нафтобази, сховища паливно-мастильних матеріалів, продовольчі склади.

Станом на 1 вересня 2022 року загальна сума прямих задокументованих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі склала понад \$127,0 млрд. Найбільша частка у загальному обсязі прямих втрат належить житловим будівлям (39,7% або \$50,5 млрд) та інфраструктурі (27,7% або \$35,3 млрд). Втрати активів бізнесу становлять понад \$9,9 млрд і швидко зростають. У \$6,6 млрд оцінюються збитки, завдані землересурсам та АПК за період активної фази збройної агресії з 24 лютого 2022 року. На \$6,95 млрд росія зруйнувала та пошкодила освітніх закладів [4].

Загальні прямі збитки активів підприємств оцінюються у понад \$9,9 млрд. (табл. 1). Загалом від початку війни пошкоджено або зруйновано щонайменше 412 підприємств [4]. Ймовірно, справжня цифра є більшою, оскільки не про всі підприємства є інформація, особливо якщо йдеться про тимчасово окуповані території. Фінальна оцінка обсягу пошкоджень та руйнувань можлива лише після завершення бойових дій на території України.

До прямих збитків підприємств відносяться: втрата основних засобів (береться первісна оцінка, оскільки за балансовою вартістю придбати актив у більшості випадків неможливо); втрата незавершених капітальних інвестицій; втрата запасів готових товарів та проміжних матеріалів. При оцінці втрат розрізняють руйнування (100%) та пошкодження (40%).

Таблиця 1. Оцінка прямих втрат промислового сектору внаслідок війни

Показники	Великі та середні приватні підприємства	Малі приватні підприємства та ФОПи	Державні підприємства
Первісна кількість об'єктів, од.	5270	78060	1665
Зруйновано, од.	14	н.д.	18
Оцінка втрат, \$ млрд	4,7	2,1	0,2
Пошкоджено, од.	30	н.д.	330
Оцінка втрат, \$ млрд	1,6	0,7	0,6
Загальна кількість пошкоджених та зруйнованих об'єктів, од.	44	н.д.	348
Загальні прямі збитки активів, \$ млрд	6,3	2,8	0,8

Джерело: сформовано за даними [4].

Таблиця 2. Найбільші уражені промислові активи (згідно з наявною інформацією станом на 1 вересня 2022 року)

№	Підприємство	Галузь	Статус	Оцінка втрат, \$ млрд
1	ММК ім. Ілліча	Металургія	Зруйновано	2030
2	Азовсталь	Металургія	Зруйновано	1549
3	Мотор Січ	Машинобудування	Пошкоджено	414
4	Укртатнафта	Нафтопереробка	Зруйновано	401
5	Українські енергетичні машини	Машинобудування	Пошкоджено	179
6	Антонов	Авіабудування	Пошкоджено	165
7	Філіп Морріс Україна	Виробництво цигарок	Зруйновано	161
8	Авдіївський коксохімічний завод	Коксохім	Пошкоджено	147
9	Зоря - Машпроект	Машинобудування	Зруйновано	147
10	ЛИНІК	Нафтопереробка	Зруйновано	124
11	Органік Системс	Харчова промисловість	Зруйновано	108
12	Новокраматорський машинобудівний завод	Машинобудування	Пошкоджено	100
13	Дніпроспецсталь	Металургія	Пошкоджено	94
14	Рубіжанський картонно-тарний комбінат	Виробництво паперу	Зруйновано	88
15	Сандора	Харчова промисловість	Пошкоджено	77
16	Енергомашспецсталь	Машинобудування	Пошкоджено	77
17	Одеський нафтопереробний завод	Нафтопереробка	Пошкоджено	73
18	Северодонецьке об'єднання "Азот"	Хімічна промисловість	Пошкоджено	69
19	Кока-Кола Беверіджіз Україна	Харчова промисловість	Пошкоджено	64
20	Фармак (склад продукції)	Фармацевтика	Пошкоджено	55
21	Запорізький залізрудний комбінат	Добування руди	Лише запаси	51
22	Оптімусагро Трейд	Харчова промисловість	Пошкоджено	51
23	Куб-Газ	Добування газу	Зруйновано	50
24	Монделіс Україна	Харчова промисловість	Пошкоджено	45
25	Харківський тракторний завод	Машинобудування	Пошкоджено	44

Джерело: [4].

Таблиця 3. Оцінка прямих втрат АПК та земельних ресурсів внаслідок війни (станом на 1 вересня 2022 року)

Види об'єктів	Первісна кількість об'єктів	Зруйновано		Пошкоджено		Загальні втрати, \$ млрд
		Кількість об'єктів	Оцінка втрат, \$ млрд	Кількість об'єктів	Оцінка втрат, \$ млрд	
Сільськогосподарська техніка, од.	764323	58882	2,7	29162	0,2	2,9
Зерносовища, смінь, тис. т	75084	6501	1,0	2916	0,1	1,1
Пасіки, бджолосім'ї	2272740	110375	0,1	25194	0,0	0,1
Тваринництво (включаючи птахівництво), тис. голів	203292	12487	0,3	x	x	0,3
Багаторічні культури, га	197100	14340	0,3	x	x	0,3
Знищені та вкрадені фактори виробництва, т	962951	135993	0,1	x	x	0,1
Знищена та вкрадена готова сільськогосподарська продукція, т	25486613	4037542	1,9	x	x	1,9
Загальні прямі збитки						6,6

Джерело: сформовано за даними [4].

Пошкодженні вітчизняні підприємства можна умовно поділити на дві групи [4]:

1) знищені випадково або під час обстрілів військових частин та населених пунктів (як правило сконцентровані у прифронтових областях та місцях активних бойових дій)

2) знищені навмисно, в рамках прицільних стратегічних ракетних ударів. Крім об'єктів транспортної та енергетичної інфраструктури, це насамперед виробництва військового та подвійного призначення (пошкодження рівномірно розподілено по всій території України).

Найбільші втрати вітчизняного бізнесу внаслідок війни наведено у таблиці 2.

За даними [4] можна зробити висновки, що активи підприємств — третя за величиною стаття прямих збитків інфраструктури (на неї припадає близько 10% від загальної суми втрат). В розрізі галузей найбільше постраждала металургія. Зокрема, зруйновано два підприємства, які є найбільшими в переліку пошкоджених/зруйнованих — Азовсталь та ММК ім. Ілліча (обидва — м. Маріуполь, див. табл. 1). Серед регіонів найбільше постраждала Донецька область, на неї припадає майже половина загальної суми прямих втрат підприємств. Також значні втрати в Харківській, Луганській та Київській областях.

Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, котра забезпечує продовольчу безпеку держави.

На початок вересня 2022 року сума прямих збитків завданих земельному фонду та агропромислового комплексу України склала \$6,9 млрд. (табл. 3).

Оцінка прямих втрат агропромислового комплексу та сільськогосподарської інфраструктури включає наступні основні складові: втрати сільськогосподарської техніки; втрата елеваторів та інших зернохосвищ; втрати тваринництва від загибелі тварин; втрати виробників багаторічних культур через пошкодження насаджень; втрати бджільництва; втрати факторів виробництва та готової продукції через їх пошкодження та крадіжки [4].

Найбільша частка втрат сільгоспвиробників відбулася через знищення та пошкодження сільськогосподарської техніки (понад \$2,89 млрд.). Другою за розміром категорією є втрати через знищення та крадіжки готової сільськогосподарської продукції (\$1,87 млрд.). Суттєвих втрат зазначала інфраструктура для зберігання виробленої сільськогосподарської продукції: сумарна ємність зруйнованих зернохосвищ сягає 6,5 млн тонн, а ємність пошкоджених зернохосвищ перевищує 2,9 млн тонн потужностей одночасного зберігання. Вартість відновлення зруйнованих потужностей для зберігання сільськогосподарської продукції оцінюється у \$1,06 млрд. (табл. 3).

Вторгнення росії в Україну спричинило найбільший шок у логістиці: перериваються ланцюги поставок, припинився експорт продовольства через ключові сільськогосподарські сектори, що загрожує різним країнам та може спричинити продовольчу кризу в різних регіонах світу [16].

До війни Україна була лідером з постачання соняшникової олії та шроту на світові ринки; займала друге місце за експортом ячменю та ріпаку, третє — жита та сорго; входила до п'ятірки світових постачальників зернових (країна забезпечувала майже 10% від загальної обсягу світових поставок зерна); була значним постачальником сої, м'яса птиці, меду та молочної продукції.

Що ж до самої України, то агросектор забезпечував до 40% надходження валютної виручки, що прямо впливає на стабільний курс гривні.

Україна забезпечувала зерном понад 400 мільйонів людей у світі. Відсутність експорту з України може призвести до суттєвого дефіциту, що стосуватиметься всього світу, спричинити гуманітарну катастрофу у регіонах, котрі найбільше залежать від імпорту української продукції (Близький Схід, Північна Африка, Південно-Східна Азія) [11].

Задля запобігання світової гуманітарної кризи та голоду у липні 2022 року у Стамбулі відбулося підписання угоди про розблокування українських портів для вивезення зерна. Функціонування "зернового коридору" було продовжено у листопаді ще на 120 днів. [5].

Робота зернового коридору та спрощення процедури експорту вивезення зерна на всіх кордонах дозволили відновити експортні можливості вітчизняного агросектору. Динаміку експорту з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна у 2021—2022 роках наведено у таблиці 4.

За даними таблиці видно, що експорт з України зернових та зернобобових впав майже на 30%, що становить 7800 тис. тонн. В натуральному вираженні найбіль-

Таблиця 4. Експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна у 2021—2022 роках, тис. тонн (станом на 05.12.2022)

Вид продукції	2021/2022 МР	2022/2023 МР	Абсолютне відхилення	Темп змін, %
Зернові та зернобобові, всього	26076	18276	-7800	-29,9
пшениця	14602	6929	-7673	-52,5
ячмінь	4965	1482	-3483	-70,2
жито	82,9	12	-70,9	-85,5
кукурудза	6207	9790	3583	57,7
Борошно, всього	53,1	56,9	3,8	7,2
Борошно пшеничне	52,4	53,8	1,4	2,7
Борошно інше	0,7	3,1	2,4	342,9
Експорт разом (зерно та борошно у перерахунку на зерно)	26147	18352	-7795	-29,8

Джерело: [3].

ше падіння експорту виявляється: пшениці на 7673 тис. тонн, що становить більше ніж 50% зменшення, у порівнянні з попереднім МР; ячмінь — на 3483 тис. тонн або 70% падіння. Проте, позитивним є зростання експорту кукурудзи на 3583 тис. тонн, що становить майже на 60% більше, ніж у 2021/2022 МР.

Враховуючі, що активні бойові дії перемістилися до східних та південних регіонів країни, активність бізнесу у небойових зонах стабілізується — вітчизняна економіка пристосовується до умов війни.

Значна тривалість, масштаб та інтенсивність російського вторгнення в Україну спричиняє величезний негативний вплив на економічну стабільність країни. Восени 2022 року активні бойові дії залишаються інтенсивними, але стали більш локалізованими, в основному відбуваються в чотирьох областях України (Донецькій, Луганській, Херсонській та Запорізькій). Наразі війна за оцінками [15], впливає на райони, на які припадає близько 15% довоєнного ВВП, порівняно з близько 40% у березні.

Населення та фізичний капітал України вже зазнали глибокого впливу війни: відбулися (та на жаль продовжуються) масові людські жертви; понад 7 мільйонів українців (близько п'ятої частини населення) залишили країну, стільки ж стали внутрішньо переміщеними особами, що спричинило тиск на систему соціального захисту. На ринку праці спостерігаються диспропорції, що призводять до зміни в чисельності та структурі робочої сили через значну зовнішню міграцію населення (переважно висококваліфікованих жінок), призову на строкову військову службу чоловіків у віці 18—60 років та внутрішніми переміщеннями кваліфікованих спеціалістів. Кількість зареєстрованих безробітних на одну вакансію зросла з початку війни з 6 до 12 осіб, а рівень безробіття зріс до 40% [15]. Реальна заробітна плата (за винятком оборонного сектору) значно знизилася, а рівень бідності може зрости в десять разів до 21%.

Необхідно зазначити колосальний загальний негативний вплив військової агресії на економіку країни. Оцінки свідчать [15], що ВВП знизилося на 37,2% у 2 кварталі 2022 року, після падіння на 15,1% у 1 кварталі 2022 року. Очікується, що ВВП скоротиться приблизно на 35% за рік. Постійні перебої з постачанням, пов'язані з війною, а також тиск високих світових цін на енергоносії та девальвація гривні призвели до зростан-

ня інфляції до 23,8% у серпні 2022 року (різке зростання з 10% у січні 2022 року), тоді як базова інфляція сягнула 19,1% у річному вимірі.

Урядом нашої країни розроблено "План Відновлення України", котрий спрямований на прискорення стійкого економічного зростання та базується на таких основних принципах [12]:

1. Негайний початок і поступовий розвиток;
2. Нарощування справедливого добробуту;
3. Інтеграція в ЄС;
4. Відбудова кращого, ніж було, в національному та регіональному масштабах;
5. Стимулювання приватних інвестицій.

Візія Відновлення України: "Сильна європейська країна — магніт для іноземних інвестицій".

В рамках плану визначено перелік Національних програм на 10 років для досягнення ключових результатів. Для реалізації пропонується 850 проєктів, що спрямовані на відновлення та покращення різних сфер — зміцнення оборони і безпеки, диджиталізація, розвиток секторів економіки з доданою вартістю, енергетична незалежність, зміцнення інституційної спроможності, поліпшення бізнес-середовища, забезпечення конкурентного доступу до капіталу та макрофінансової стабільності, розширення та інтеграція логістики з ЄС, відбудова чистого та захищеного середовища, відновлення та модернізація соціальної інфраструктури та інфраструктури регіонів, модернізація системи охорони здоров'я, розвиток системи освіти, культури та спорту, забезпечення ефективної соціальної політики тощо. Передбачається більше ніж \$750 млрд фінансування для реалізації Національних програм відновлення країни з метою досягнення щорічного приросту реального ВВП не менше ніж на 7% та входження України в TOP-25 країн за Індексом економічної складності та людського капіталу.

За даними експертів [14] для ефективної післявоєнної відбудови країни потрібно вирішити чотири базові проблеми, які є основою для майбутньої економіки країни: зміна системи управління; повернення населення (демографічне вирівнювання); зміна підходів до зовнішньої політики; побудова нової (новітньої) економічної моделі, заснованої на економіці XXI століття.

Ключові напрямки, на яких має зосередитися держава, задля подолання кризи та відновлення економіки після закінчення війни [14]:

— Відновлення експорту основних товарів (зернових, руди та металу) на тлі високих світових цін. Створення інфраструктурних можливостей для експорту в умовах блокади українських морських портів.

— Захист внутрішнього виробника і протидія імпорту. Пріоритетом має стати створення нових сучасних виробництв з максимальним використанням сучасних технологій. Державна підтримка вітчизняних виробників продуктів харчування, які можуть продовжувати роботу. Підтримання споживчого попиту шляхом запровадження регулярних виплат для громадян, що залишилися в Україні і не мають роботи. Запровадження держзамовлення як необхідного чиннику збереження стратегічних галузей.

— Відновлення інфраструктури. За попередніми оцінками, станом на 1 вересня 2022 року загальна сума

збитків внаслідок руйнування саме інфраструктурних об'єктів оцінювалася щонайменше у \$80,4 млрд [звіт]. За попередніми даними обласних військових адміністрацій, станом на 1 вересня 2022 року, загальна кількість зруйнованих або пошкоджених об'єктів житлового фонду становить близько 135,8 тис. будівель, з них 119,9 тис. — приватних (індивідуальних) будинків; 15,6 тис. — багатоквартирних будинків; 0,2 тис. — гуртожитків. Загальна площа пошкоджених або зруйнованих об'єктів становить 74,1 млн кв. м², що складає 7,3% від загальної площі житлового фонду України. Так, житло близько 1,2 млн домогосподарств (близько 3 млн осіб) є пошкодженим або зруйнованим. Найбільших руйнувань зазнав житловий фонд таких міст як Маріуполь, Харків, Чернігів, Сєверодонецьк, Рубіжне, Лисичанськ, Попасна, Ізюм та Волноваха. Окрім великої кількості житла, у переліку пошкоджених, зруйнованих або захоплених об'єктів 1270 шкіл, 786 дитячих садочків, 978 медичних закладів, 616 — адмінбудівель, 412 підприємств, 2910 торговельних точок (аптеки, магазини, автозаправні станції), 315 мостів та мостових переходів, 25,0 тис. км доріг, 19 аеропортів, 111 залізничних вокзалів та станцій, до 500 км залізничного полотна та 4 порти. Необхідною умовою для подальшої відбудови інфраструктури є очищення територій від мін та інших вибухонебезпечних предметів та негайне відновлення критичної інфраструктури у звільнених регіонах.

— Оновлення фінансової системи. Головне завдання банківської системи після війни — повернення до кредитування економіки. Крім того, для стабільності фінансової системи необхідно: запровадити безготівкову платіжну інфраструктуру; розробити та впровадити стратегію управління непрацюючими кредитами, які отримали такий статус внаслідок війни; розвиток іпотечного кредитування та кредитів на відновлення інфраструктури; залучення іноземних фінансових установ задля підтримки вітчизняної банківської системи.

— Розвиток АПК. Збройна агресія Росії проти України може призвести до глобального дефіциту продовольства та зростання цін на продукти (вже спостерігається зростання вартості харчів більше ніж на 30% у порівнянні з 2021 роком). Задля відновлення роботи в АПК необхідно провести розмінування земель сільськогосподарського призначення; забезпечити доступні кредити на стимулювання технічного переоснащення виробництва та розвитку переробки агропродукції; запровадити програми для заохочення малих агровиробників; забезпечити суттєве збільшення квот безмитного експорту агропромислової продукції до країн ЄС у результаті перегляду Угоди про асоціацію у частині про торгівлю товарами, що розпочався у 2021 році;

— Демографічна криза. Ринок праці. Станом на 1 грудня в Україні зареєстровано 4,7 млн внутрішньо переміщених осіб. Від початку повномасштабної війни з РФ, із України вже виїхало більш ніж 14,5 мільйона громадян, із них як мінімум 11,7 млн осіб — до країн Євросоюзу [10]. За найбільш реалістичним сценарієм до України не повернеться половина біженців, тобто країна втратить значну частину вмотивованого працездатного населення. Крім того, може відбутися масове повернення людей в обставинах, коли країна не має можливості забезпечити їх роботою, доходом, а у ви-

падку біженців із зони бойових дій, можливо, і житлом. Для вирішення даної проблеми необхідно здійснити перекваліфікацію кадрів та проведення інформаційної кампанії на підтримку зміни професії (з фінансовими стимулами від держави); державні субсидії (або безвідсоткові позики) для бізнесу під час створення нових робочих місць; впровадження програми надання житла громадянам за умови підписання робочого договору з підприємством.

— Трансформація ІТ. Україна може стати світовим ІТ-лідером, якщо державою буде забезпечено чотири ключових складових, завдяки яким відбувається швидкий ріст сектору: державні інвестиції в ІТ-освіту, збереження комфортного податкового законодавства, підтримка розвитку продуктивних компаній та стартапів, створення комфортного та безпечного зовнішнього середовища і дотримання захисту прав людини.

Отже, гарантією швидкого відновлення України після закінчення воєнних дій є подальше проведення структурних реформ, залучення масштабної міжнародної підтримки та інтеграція в Європейський союз.

ВИСНОВКИ

Внаслідок військової агресії пошкодження вітчизняної інфраструктури є колосальними і продовжують зростати. Операційні збої і втрата потужностей були особливо великими в металургійному секторі (5 % довоєнного ВВП) та сільському господарстві (12 % довоєнного ВВП), що обґрунтовується їх розташуванням близько до зон активних бойових дій. Логістичні проблеми, що виникли в результаті військових дій та пов'язані з роботою портів, транспортних мереж та енергетичної інфраструктури, продовжують негативно впливати на економіку та життя мирного населення.

Втрата критично важливих морських портів (таких як Маріуполь) та блокада чорноморського узбережжя унеможливила масовий експорт сільськогосподарських та металургійних товарів. Експорт сільськогосподарської продукції дещо збільшився в серпні за підтримки зернового коридору, що дозволяє експортувати через морські порти, але залишається приблизно на 30 % нижче рівня 2021 року.

За підсумками 2022 року, споживчі ціни в Україні зросли на 26,6% [6]. Протягом 2022 року економіка України зазнала найбільших за всю історію незалежності втрат, збитків та пошкоджень, які їй завдала РФ. Падіння ВВП України за підсумком 2022 року оцінюється на рівні 30,4% [8].

За оцінками Світового банку [17] очікується повільне відновлення української економіки: у 2023 році ВВП країни зросте на 2,1%, у 2024 році — на 5,8%; інфляція у 2023 році становитиме — 19%, у 2024 році — 8,4%.

За умови більш тривалої війни перспективи на 2023 рік залишаються стриманими та дуже невизначеними. За базовим прогнозом МВФ [15], зростання у 2023 році очікується на рівні 3,5%, що відобразить продовження державних видатків та помірне поживлення приватної активності за умови, що економіка продовжуватиме адаптуватися до динаміки війни після цього-

річного обвалу. Очікується, що інфляція знизиться, але залишиться високою — близько 22,5% у річному вимірі на кінець року. Експорт, за прогнозом, буде зростати лише поступово, зважаючи на пошкодження виробничих потужностей, спричинені війною, та логістичні обмеження. Імпорт, як очікується, залишатиметься високим через постійну потребу в товарах першої необхідності для підтримки військових зусиль та відновлення країни. Державний борг досягне 87,8 % від ВВП та стабілізується на цьому рівні за базового сценарію.

Перспективами подальших досліджень є постійний моніторинг даних, аналіз макроекономічних показників для проведення вчасного коригування імплементації першочергових заходів направлених на покращення становища України (відбудови зруйнованої інфраструктури, надання можливої посиленої підтримки бізнесу для створення робочих місць з метою зменшення рівня безробіття та збільшення сплати податків до бюджету тощо). Пріоритетним має стати врахування закордонного досвіду виходу з криз та розробка програми заходів покращення економічного становища країни за участі іноземних партнерів.

Література:

1. Богдан Тетяна. План відновлення України: сильні та слабкі сторони. LB/ua. Дорослий погляд на світ. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/526637_plan_vidnovlennya_ukraini_silni.html
2. Гордійчук Д. "Зерновий коридор" продовжили на чотири місяці. Економічна правда. 2022, 17 листопада. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/17/693927/>
3. Експорт з України зернових, зернобобових та борошна. Дані Держмитслужби. URL: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna>
4. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на 1 вересня 2022 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Sep22_FINAL-Sep1_Damages-Report.docx.pdf
5. Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/22/689518/>
6. Інфляція в Україні склала 26,6% за підсумками року. Бізнес. 10 січня, 2023 URL: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/inflyaciya-v-ukrajini-sklala-ponad-26-novini-ukrajini-50296637.html>
7. Міжнародна конференція з питань відновлення України (URC 2022) <https://ua.irc2022.com/#irc2022>
8. Мінекономіки попередньо оцінює падіння ВВП в 2022 році на рівні 30,4%. Міністерство Економіки України. Офіційний сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=MinekonomikiPoperedno>
9. На відновлення України потрібно щонайменше 349 млрд доларів — спільна оцінка. Слово і діло. Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/09/09/novyna/ekonomika/vidnovlennya-ukrayiny-potribno-shhonajmenshe-349-mlrd-dolariv-spilna-ocinka>

10. Омбудсмен розповів, скільки українців виїхало за кордон із 24 лютого. Слово і діло. Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/01/novyna/polityka/ombudsmen-rozpoviv-skilky-ukrayincziv-vyixalo-kordon-24-lyutoho>

11. Орлова В. Війна в Україні загрожує голодом для частини світу. Мінагрополітики. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/viyna-v-ukrajini-zagrohuye-golodom-dlya-svitu-podrobici-novini-ekonomiki-novini-11766763.html>

12. План Відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>

13. Скільки буде коштувати повоєнне відновлення України: перші оцінки. Слово і діло. Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/28/infografika/ekonomika/skilky-bude-koshtuvaty-povoyenne-vidnovlennya-ukrayiny-pershi-ocizinky>

14. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою. Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/>

15. Ukraine: Request for Purchase Under the Rapid Financing Instrument-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. International Monetary Fund (IMF). October 19, 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/10/19/Ukraine-Request-for-Purchase-Under-the-Rapid-Financing-Instrument-Press-Release-Staff-524913?cid=em-COM-123-45549>

16. Ukraine's Economy to Shrink by a Fifth This Year, EBRD Says. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-31/ukraine-s-economy-to-shrink-by-a-fifth-this-year-ebrd-says>

17. War in the Region. Europe and Central Asia Economic Update. WORLD BANK ECA ECONOMIC UPDATE SPRING, 2022, p. 103.

References:

1. Bohdan, T. (2022), "Ukraine's recovery plan: strengths and weaknesses", available at: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/526637_plan_vidnovlennya_ukraini_silni.html (Accessed 28 Jan 2023).

2. Hordijchuk, D. (2022), "'Grain Corridor' was extended for four months", available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/17/693927/> (Accessed 28 Jan 2023).

3. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2023), "Export of grain, legumes and flour from Ukraine", available at: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrajini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna> (Accessed 28 Jan 2023).

4. Kyiv School of Economics (2022), "Report on direct damage to infrastructure from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine as of September 1, 2022", available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Sep22_FINAL_Sep1_-_Damages-Report.docx.pdf (Accessed 28 Jan 2023).

5. epravda (2022, "Initiative on safe transportation of grain and food products from Ukrainian ports", available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/22/689518/> (Accessed 28 Jan 2023).

6. Balashova, L. (2023), "Inflation in Ukraine amounted to 26.6% at the end of the year", available at: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/inflyaciya-v-ukrajini-sklala-ponad-26-novini-ukrajini-50296637.html> (Accessed 28 Jan 2023).

7. Ukraine Recovery Conference (2022), available at: <https://ua.unc2022.com/#unc2022> (Accessed 28 Jan 2023).

8. Ministry of Economy of Ukraine (2023), "The Ministry of Economy preliminarily estimates the drop in GDP in 2022 at the level of 30.4%", available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4470-bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=MinekonomikiPoperedno> (Accessed 28 Jan 2023).

9. Slovo i dilo (2022), "At least \$349 billion is needed to restore Ukraine — joint estimate", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2022/09/09/novyna/ekonomika/vidnovlennya-ukrayiny-potribno-shhonajmenshe-349-mlrd-dolariv-spilna-ocizinka> (Accessed 28 Jan 2023).

10. Slovo i dilo (2022), "The Ombudsman told how many Ukrainians have gone abroad since February 24", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/01/novyna/polityka/ombudsmen-rozpoviv-skilky-ukrayincziv-vyixalo-kordon-24-lyutoho> (Accessed 28 Jan 2023).

11. Orlova, V. (2022), "The war in Ukraine threatens part of the world with famine", available at: <https://www.unian.ua/economics/agro/viyna-v-ukrajini-zagrohuye-golodom-dlya-svitu-podrobici-novini-ekonomiki-novini-11766763.html> (Accessed 28 Jan 2023).

12. Ukraine Recovery Plan (2023), available at: <https://recovery.gov.ua/> (Accessed 28 Jan 2023).

13. Slovo i dilo (2022), "How much will the post-war reconstruction of Ukraine cost: first estimates", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/28/infografika/ekonomika/skilky-bude-koshtuvaty-povoyenne-vidnovlennya-ukrayiny-pershi-ocizinky> (Accessed 28 Jan 2023).

14. Ukrainian Institute of the Future (2022), "Ukraine 2022. How not to lose your chance to become a strong state", available at: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/> (Accessed 28 Jan 2023).

15. International Monetary Fund (IMF) (2022), "Ukraine: Request for Purchase Under the Rapid Financing Instrument-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine", available at: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/10/19/Ukraine-Request-for-Purchase-Under-the-Rapid-Financing-Instrument-Press-Release-Staff-524913?cid=em-COM-123-45549> (Accessed 28 Jan 2023).

16. Eglitis, A. (2022), "Ukraine's Economy to Shrink by a Fifth This Year, EBRD Says", available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-31/ukraine-s-economy-to-shrink-by-a-fifth-this-year-ebrd-says> (Accessed 28 Jan 2023).

17. World Bank (2022), War in the Region. Europe and Central Asia Economic Update. WORLD BANK ECA ECONOMIC UPDATE SPRING, Washington, D.C., USA.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2023 р.

UDC 005.95: 338.4: 658

*H. Zaiachkowska,**Doctor of Economics, Professor of the Department of Marketing and Management,
Khmelnyskyi Cooperative Commercial and Economic Institute**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8631-7268>**N. Tiahunova,**PhD in Economics, Professor,**Professor of the Department of Entrepreneurship, Trade, Logistics and Hotel and Restaurant
business, Khmelnyskyi Cooperative Commercial and Economic Institute**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8966-3438>**H. Mashika,**Doctor of Geography, Professor, Head of the Department of Tourism,
SHEI "Uzhgorod National University"**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6063-5823>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.19

USING THE BLUE OCEAN STRATEGY IN THE POST-WAR RESTORATION OF TOURIST AND HOTEL-RESTAURANT SPHERES OF UKRAINE

Г. А. Заячківська,

д. е. н., професор кафедри маркетингу та менеджменту,
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

Н. М. Тягунова,

к. е. н., професор, професор кафедри підприємництва, торгівлі, логістики та готельно-ресторанної справи,
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

Г. В. Машіка,

д. геогр. н., професор, зав. кафедри туризму, ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЇ БЛАКИТНОГО ОКЕАНУ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ТУРИСТИЧНОЇ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СФЕР УКРАЇНИ

Щоб ефективно функціонувати у післявоєнних умовах суб'єктам бізнесу туристичної та готельно-ресторанної сфер потрібно не орієнтуватися на запеклу боротьбу з конкурентами, а використовувати стратегії Блакитного Океану (за яких така конкуренція відсутня, однак наявні більші можливості зростати та отримувати прибуток). Відтак дослідження спрямоване на визначення особливостей використання стратегій Блакитного Океану у післявоєнному відновленні туристичної та готельно-ресторанної сфер України. Для досягнення мети дослідження автори орієнтувалися на методи системного аналізу, класифікації та комбінаторного аналізу (спрямованого на розв'язання задач вибору стратегії розвитку бізнесу та формування елементів створення цінності). У межах дослідження доведено, що використання стратегій Блакитного Океану забезпечує формування тимчасової монополії. Закономірно, для післявоєнного відновлення туристичної та готельно-ресторанної сфер України, її суб'єктам слід застосовувати таку стратегію, зміст якої максимально орієнтується на плани з розширення ринкових меж всередині ядра бізнесу. При цьому суб'єкти бізнесу мають орієнтуватись на не клієнтів та не мусять виходити за межі власної діяльності, звертаючись до суміжних галузей. Крім того, загальний зміст

стратегії має бути спрямований на прості інновації, суть яких змінює у клієнтів загальноприйняте уявлення про технології (фактично, суб'єкти бізнесу не потребують ультрасучасних, технологічних новацій, оскільки вони не являють собою визначальну ознаку прибутковості туристичних та готельно-ресторанних продуктів). Загальний зміст стратегії Блакитного Океану має орієнтуватися на поєднання цінності та новацій (закономірно, суб'єкти бізнесу, які вийшли на ринок з інноваційними пропозиціями мають поєднати їх з цінністю для клієнтів), а також на диференціацію та зниження витрат. Зокрема, автори звертають увагу на той факт, що деякі складові пропозиції цінності у межах стратегії Блакитного Океану можна вилучити або зменшити, щоб одночасно досягти зниження витрат на виробництво продукту, що їх втілює. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у розробці стратегії післявоєнного відновлення туристичної та готельно-ресторанної сфер України, шляхом створення монополій (які утримуються не адміністративними важелями, а інноваціями та креативом, відтак продукують значно вищі, за класичні, потоки прибутків).

To function effectively in post-war conditions, the business entity of tourism and hotel-restaurant spheres should not focus on a fierce fight against competitors, but rather use the Blue Ocean strategies, where competition is absent, but exist opportunities to grow and gain profits. Thus, the research is aimed at defining the peculiarities of the use of the Blue Ocean strategies in the post-war reconstruction of tourist and hotel-restaurant Ukraine spheres. To achieve the goal of the research, the authors focused on methods of system analysis, classification, and combined analysis (designed to solve the problems of choosing a strategy for business entity development and forming elements of value creation). Within the framework of the study, it is proved that the use of the Blue Ocean strategies ensures the formation of a temporary monopoly. Naturally, for the post-war restoration of tourist and hotel-restaurant spheres of Ukraine, its subjects should use such a strategy, the content of which is oriented to the plans for expansion of market borders within the core of the business (at that, business entities should not focus on clients and should not go beyond the limits of their activity, turning to related industries). In addition, it is noted that the overall content of the strategy should be directed at simple innovations, the essence of which changes in the view of clients the general idea about technologies (therefore, business entities do not need ultra-modern, technological innovations because they do not constitute a decisive sign of the profitability of tourist and hotel-restaurant products), focuses on the combination of values and innovations (naturally, business entities that entered the market with innovative proposals should combine them with value), as well as the differentiation strategy and cost reduction (the authors pay attention to the fact that some components of the value proposition can be removed or reduced to simultaneously achieve a cost reduction of product production that implements them). The prospects of further developments in this direction lie in the development of the strategy of the post-war renewal of the tourist and hotel-restaurant Ukraine sphere by creating monopolies, which are held not by administrative levers, and innovations and creativity, thus producing a much higher, classical flow of profits.

*Ключові слова: стратегія Блакитного Океану; стратегія Червоного Океану; суб'єкт бізнесу; інновації.
Key words: Blue Ocean strategies; Red Ocean strategies; business entity; innovations.*

PROBLEM SETTING (DESCRIPTION OF THE PROBLEM BEING ANALYZED IN GENERAL AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT ACADEMIC OR PRACTICAL TASKS)

The breaking influence from military invasion and active military actions have suffered most spheres of Ukraine's economy among which tourist and hotel-restaurant spheres. Most trips from external tourism are not required at this time. Because the reduction of incomes of the population was caused by restrictions imposed on military forces (who are unable to travel abroad with their

family). Besides, there are difficulties connected with logistics. Foreign tourists are not expected to arrive at least until the country will not be safe (at present, Ukraine is visited mainly by representatives of foreign mass media, and officials of the agencies). As the war continues, the situation with external tourism will worsen. The structure of the services offer within the tourist and hotel-restaurant Ukraine spheres has changed radically; the changes aimed exclusively at the demand of domestic clients. In such conditions, there was already a new specificity of tourist product production. It's conditioned by the need to plan and organize new types of recreational travel, in particular

Table 1. Analysis of the content of the Blue and Red Ocean strategies of tourist and hotel-restaurant business entity

The specific features	Red Ocean Strategy	Blue Ocean Strategy
Content of development	The development plan in the functioning market space, which has: 1) limited demand; 2) a significant quantity of substitute products	Plan for maximum expansion of market boundaries (which is formed by the business entity independently), which is characterized by: 1) unlimited demand; 2) lack of substitute products
The goal of development	Win over competitors and increase product sales	Maximize market profit without competitors
The development nature	Operation of the available demand for the product at the parallel search for a compromise between expenses and income	Create a new product demand without the need to find a compromise between costs and revenues
Construction of the business entity activity	Construction depends on strategic choice and cost reduction opportunities	Construction depends on the strategic choice
Basic position on the demand corrects	Differentiation of the offer, low expenses for product production	Adjustment of demand according to the content of differentiation of supply simultaneously with reduction of expenses
The nature of the product produced by the business entity	Classic tourist and hotel-restaurant product	Innovative tourist and hotel-restaurant product (unique, original, high-value and low-cost) *
Special needs	The classic model of action, which reveals a common approach to value creation, by combining systemic actions on standardization and unification.	A specific model of action that reveals a new approach to value creation by combining systemic actions to reduce, create, increase, and abolish

Note:

* The product is easy to use, pleasant and productive, that customers just love it.

Source: formed on the basis of [1].

for some tourists, which now requires moving from dangerous places in the western Ukrainian direction (to get the opportunity for some time to escape from those realities, which brought a full-scale invasion) and qualitative psychological assistance. The above-mentioned changes in the demand and supply characteristics require specific changes in the production of hotel and restaurant products, which are aimed at reducing their cost. Vacationers with economic goals try to organize their food independently more often. This invariably reduces the profitability of such a business. To function effectively in such conditions, the above-mentioned areas need not be focused on fighting hard against competitors and constant cost reduction but rather on using the Blue Ocean strategies. When a business entity is in the blue ocean, there is no competition and existing opportunities to develop and maximize profits.

THE ANALYSIS OF THE LAST RESEARCH AND PUBLICATIONS IN WHICH THE SOLUTION TO THIS PROBLEM IS BEGUN

Within the framework of modern research, most authors pay attention to the practice of Blue Ocean strategies using, for which considerable concentration is a possible rapid post-war recovery of the tourist and hotel-restaurant Ukraine sphere. These articles are not just creative, but provide a rapid maximization of profits for business entities. In particular, the Blue Ocean strategies were successfully used by business entities for the post-

war restoration of the tourism sector along the Adriatic coast of Croatia (after the War of Independence and integrity) and on the eastern shore of the Lake Ohrid of North Macedonia (after the Armed conflict of 2001) and in other countries participating in the Yugoslav Wars. It should be noted that the description of such a strategy and principles of its formation by economic actors is available in the works of Sorky I. [1] and Sheremet P. [2]. In addition, the Kim W study [3—4] is interesting, which not only shows that the entire market space should be divided into 2 "oceans" — "red" and "blue" — but also systematically assesses the effectiveness of each strategy, including those in economies that need rapid recovery. Although all of the above works are not industry-specific, generically, the article authors used them as a basis for solving the problem of illustrated efficiency and application of the Blue Ocean strategies in the post-war reconstruction of the tourist and hotel-restaurant sector of Ukraine. This study is based on the opportunities already realized by business entities of countries participating in the Yugoslav Wars, which, using the Blue Ocean strategies, quickly created an environment of accumulation and income diffusion, by deactivating the competitive factor.

THE WORDING OF THE PURPOSES OF THE ARTICLE (PROBLEM)

The article aimed at defining the peculiarities of the use of the Blue Ocean strategies in the post-war reconstruction of tourist and hotel-restaurant Ukraine spheres.

RESULTS AND DISCUSSION (PRESENTATION OF THE MAIN STAGES OF THE WORK WITH THE FULL SUBSTANTIATION OF SCIENTIFIC RESULTS, COMPARISON WITH THE LATEST RESEARCH ON SELECTED TOPICS)

To understand what environment should be created for the rapid post-war restoration of the tourist and hotel-restaurant Ukraine spheres, the authors focused on the preliminary details and the content of strategies for the development of business connections to them. In particular, the following strategic details were adopted as a basis:

- the Red Ocean (namely, the development in the fight against competitors in the existing market);
- the Blue Ocean (namely development by combining innovation and value to create a new market where no competitors).

We note that the basic difference between the types of strategies outlined (including their usefulness for the post-war recovery of economic spheres) creates their specific features, which manifest themselves through:

- the content and purpose of development;
- development nature;
- construction of the business entity activity system;
- the main position on the demand corrects;
- nature of the product produced by the business entity (or BE);
- special needs.

We will analyze each of the above-mentioned strategies of business entities belonging to the tourism and hotel and restaurant sector according to the content of the indicated elements (Table 1) to determine the general character of their influence on the economy.

Note that the Blue Ocean strategies are more likely to generate profits for the business. These strategies differ:

- 1) use of the development of unique, original high-value, and low-cost products;
- 2) the paralysis of a significant concentration of products that can quickly restore the investment attractiveness of tourist and hotel-restaurant sectors.

At the same time, the Blue Ocean strategies application is possible only if it provides for the use of a specific model of action, which is most strongly reflected by the domestic experience of business entities. In particular, we have identified a new approach to creating value achieved by combining systemic actions with:

- 1) reducing (narrowing) components compared to generally accepted;
- 2) creating a unique value proposition;
- 3) increasing components compared to generally accepted;
- 4) eliminating (extraction) components that do not provide significant value.

At the same time, the creation of unique offers and the increase of importance of its separate components reduce the number of competitors and maximize profit. Reducing or removing (extraction) components that do not provide significant value ensures that product production costs are minimized.

Thus, the most active strategy of the blue oceans is implemented in the hotel sphere. Among the actors who have implemented such a strategy already during the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, one can distinguish:

1. Butik-hotel "Bakkara" (it's a floating barge on the bank of the river Dnipro, turned into a cozy hotel);
2. Design-hotel "History" (located 2 km from the ski resort Bukovel, where each of the rooms reflects a certain stage in the history of our country);
3. Design hotel 11 mirrors (where each room is simple and direct lines of interior);
4. Hotel in the castle "Radomysl" (it's an unruly part of the museum complex "Radomysl", the rooms are executed in an ascetic style of early modern and slightly resemble the cherry cells);

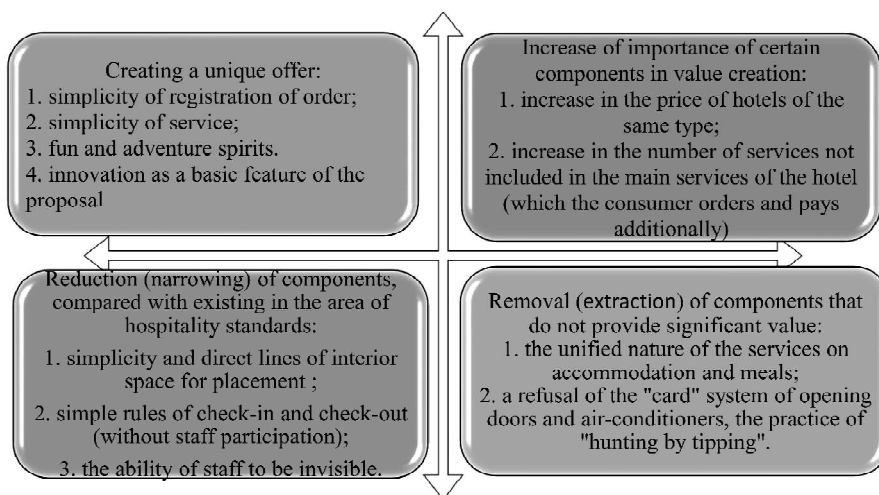

Fig. 1. The components of business entities' models of action within the Blue Ocean strategies application in the hotel sphere

Source: formed based on the experience of Boutique Hotel "Bakkara", design hotel "Istoria", design hotel 11 Mirrors, hotel in the castle "Radomysl", eco-hotel "Friend House".

5. the Eco-hotel "Friend House" (built on a special project of bio-storage materials, the interior of the rooms in places reminds a cave with numerous holes, where sunlight penetrates, which creates a special atmosphere in the room).

All business entities for creating value apply actions from:

- 1) creation of a unique hotel offers;
- 2) increase of importance of certain components in value-creating;
- 3) removal (extraction) of components that do not provide significant value (which clients perceive as something that does not matter);
- 4) reduction (narrowing) of components in comparison with hospitality standards.

The latter category mainly concerns the simplicity of interior design and the minimization of contact between guests and staff. For example, the components of business entities' models of action within the Blue Ocean strategies application in the hotel sphere are shown in Fig. 1. It's special that maximum simplification of the interior and minimization of personnel participating in the settlement and accommodation of hotel guests is positioned as part of a unique service. Also, assumed that the guests will replace contact with the service personnel, to interactive services (there are many ways to quickly meet the needs of the client). At the same time, the new market without competitors creates innovation embodied in the value of the hotel product.

The models of actions available in the application of the Blue Ocean strategies in the restaurant business are quite specific during the military aggression of the Russian Federation against Ukraine. This model can be distinguished in general terms by the practice of restaurant company "FEST".

This company has a brewery; it produces bread, sweets, and ice cream. At the same time, it deserves the fact that it has implemented the Blue Ocean strategy in various business projects.

One of the most interesting business projects is the "Ribs" network or democratic restaurant, which is no

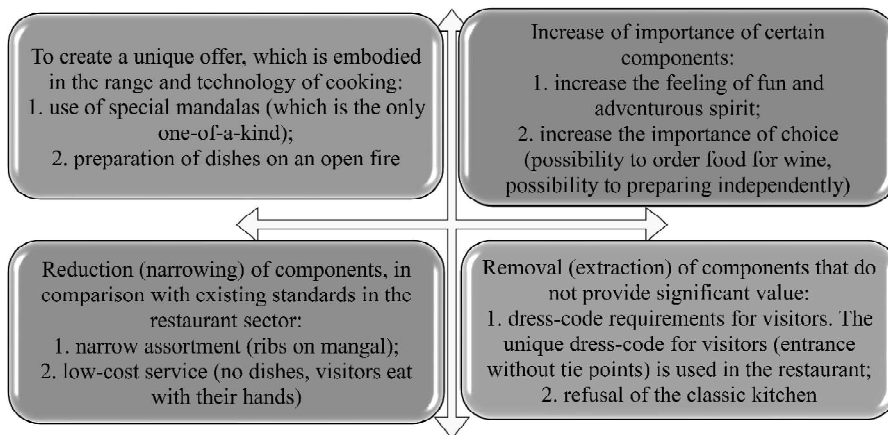

Fig. 2. The components of business entities' models of action within the Blue Ocean strategies application in the restaurant sphere

Source: formed based on the experience of restaurant company "! FEST".

analog in Ukraine. At present, the "Ribs" network includes L'viv restaurants (in particular, on the street Podivalna, on the street Starasnesenskaya street Stryiska), Kyiv restaurants (in particular, on the Andriyivsky Uzviz St. and on the Mazepa St.), Ternopol restaurant (by B. T. Shevchenko), Odesa restaurants (in particular, on the Savannah St. and near Arcadia beach). The restaurant company "! FEST" for the creation of value applies actions from:

- 1) creation of a unique offer, which is embodied in assortment and technologies of preparation of food;
- 2) increase of importance of separate components (among which options of choice, fun and adventure spirit);
- 3) removal (extraction) of components that do not provide significant value (among which address code for visitors and classic cuisine);
- 4) reduction (narrowing) of components, compared with existing standards in the restaurant sector (due to maximum optimization of assortment and low-cost service).

For example, the components of business entities' models of action within the Blue Ocean strategies application in the restaurant sphere are shown in Fig. 2.

It should be noted that the restaurant company "! FEST" has implemented a similar model of action (within the framework of the strategy of the blue oceans) in quite different projects, including:

- Creation of a "Pravda" beer theater (which invites the best beer brewers in the world to cook);
- Creation of the first L'viv Grille Restaurant of Meat and Justice (this institution offers dishes from 100% organic Ukrainian meat in a manmade or hospice);
- Creation of L'viv master chocolate (this institution offers author's sweets and chocolate);
- Creation of the institution "very high cuisine" (this institution

develops restaurant products according to modern L'viv restaurant culture) etc.

The peculiarity of the restaurant company projects is the addition of emotions to the production functions. Typically, companies create their products based on either functional or emotional attractiveness. To achieve the best result, the restaurant company "! FEST" has added one to the other.

Another interesting example of the application of the model of action within the framework of the strategy of the blue oceans in the tourism sphere is the one applied by the international center of the

public organization "Center Pripyat.com" whose specialists organized and conducted the author's tours on the Exclusion Zone before the war. At the same time to create value applies actions from:

- 1) creation of a unique offer, embodied in visiting places that aren't even available to many (in particular, guides showing different places in the Exclusion Zone);
- 2) increase the importance of certain components (including choice option, address code, and route safety);
- 3) removal (extraction) of components that do not provide significant value (among which increased comfort and provision of related services);
- 4) reduction of the components, compared to the existing tourism sector standards (due to the monotony of objects on display and applying the Rule of taking food with you).

For example, the components of business entities' models of action within the Blue Ocean strategies application in the tourism sphere are shown in Fig. 3.

According to the above, it is possible to conclude that the component models of business entities' actions within the framework of the application of the Blue Ocean strategies are the focus on the factors highlighted in Fig. 2—4, divergence (business entity

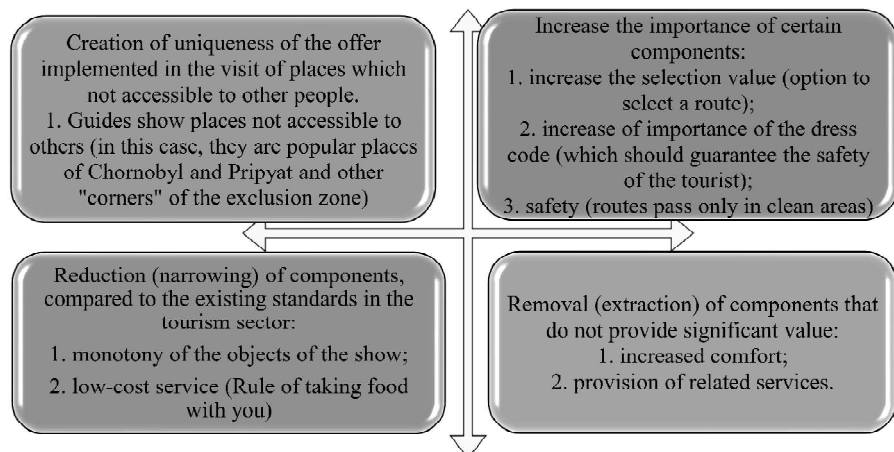

Fig. 3. The components of business entities' models of action within the Blue Ocean strategies application in the tourism sphere

Source: formed based on the experience of public organization "Center Pripyat.com".

Table 2. Principles of Blue Ocean strategies that increase the demand and sales of tourist and hotel-restaurant products

Principles of Blue Ocean strategies uses	Concretization of the principal content
the Blue Ocean strategy is an approach that aims to expand market boundaries	business entities do not focus on existing clients, but rather study non-clients
the Blue Ocean strategies can be created within the core of business	business entities should not go beyond their own activities, referring to related industries.
the Blue Ocean strategies should focus on innovation the essence of which is completely removed from the client's perception of technology	business entities do not need ultra-modern, technological innovations
the Blue Ocean's strategies are to become the first in the market, combining values and innovations.	business entities that enter the market with new proposals should link them to the value
the Blue Ocean strategy is to become synonymous with differentiation	business entity must simultaneously differentiate and reduce costs (paying attention to what can be removed or reduced).
the Blue Ocean strategy is not synonymous with a low-cost strategy	

Source: formed on the basis of [1; 3—5].

should form such a product of tourist and hotel-restaurant sector, which is absent on the market before its development), a clear plan of market development (which provides higher profit than in other markets).

The followers of Ren? Moborne, who first identified and studied the Blue Ocean strategy, say that it should be implemented [3—5]:

1. to outline the limits of the new market (which will offer an innovative product);
2. focus on the general picture of the market;
3. to go beyond the available demand (creativity and innovations should create a lawful space);
4. to define the strategic sequence of value-creation activities.

Naturally, the value of all the above-mentioned models of business entities (within the framework of the application of the Blue Ocean strategies) is ensured by their compliance with the principles of increase of demand and sales of innovative tourist and hotel-restaurant products (Table 2).

The above-mentioned content of the principles draws attention to the fact that the application of the Blue Ocean strategy forms a temporary monopoly created not by administrative levers but by innovations and creative levers [2]. Thus, as with any monopoly, the income flow is much higher than the classical one.

We note that for rapid post-war recovery, it is necessary exactly those measures that will give a quick boost to the economy. We propose to start with the realization of high-profit business projects in tourist

and hotel-restaurant spheres, as they will provide the greatest multiplier effect in the economy in parallel income diffusion. Large business projects implemented within the framework of the Blue Ocean strategy can become the basis of diffusion as it forms a high price corridor for the supply of products.

The thesis confirms the experience of realization of business projects of restaurant company "I FEST", design-hotel "History and public organization "Center Pripyat.com" which choose for their project's strategy of the Blue Ocean and their comparison with business entities realizing projects within the strategy of the Red Oceans. Thus, according to the summarized data, the average estimated cost of the initial investment in a large business project within the Blue Oceans strategy is always 40—47% higher than the cost of similar classical projects (Fig. 4).

The higher cost of the initial investment in projects within the Blue Oceans strategy is due to additional costs in the analysis of the non-clients (in particular, why non-clients refuse to become permanent users of services), development and testing of business ideas, creation of design, search, and purchase of unique equipment, training of staff, etc. At the same time, the difference in initial investments produces a much greater stream of revenue from projects within the Blue Ocean Strategy (Fig. 5).

This is because the value of the projects of restaurant company "I FEST", design-hotel "History,

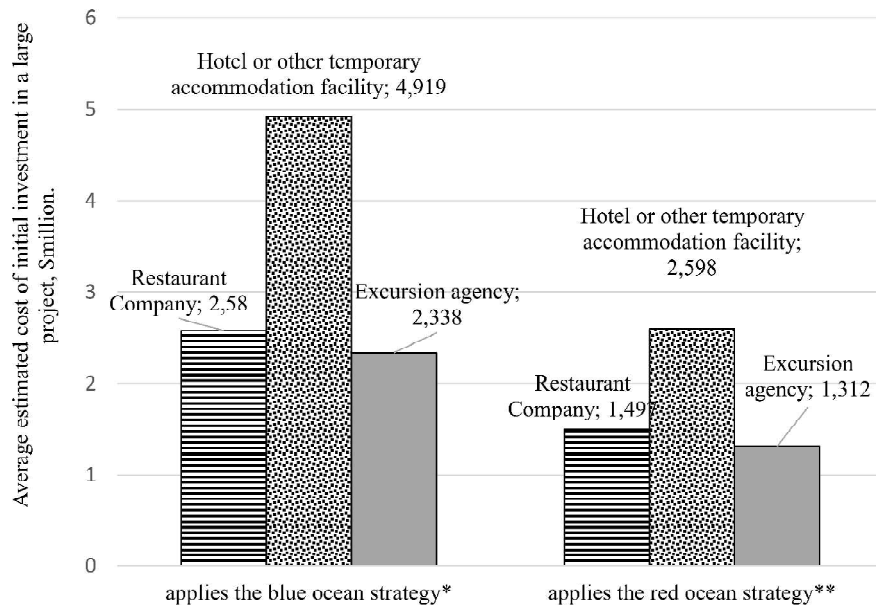

Fig. 4. Comparison of the average estimated cost of initial investments in a large business project tourist and hotel-restaurant sphere, \$ million

Note:

* Ernst & Young Global Limited has been formed according to the average data of restaurant company "I FEST", design-hotel "History and public organization "Center Pripyat.com"

** Ernst & Young Global Limited has been formed according to the average data of other business entities implementing the Red Ocean strategy

and public organization "Center Pripjat.com" does not coincide with the value curves of their competitors. Within the framework of these projects not exist excessive supply, which does not form returns.

Thus, according to the above data, it is clear that the profit stream from all business projects in the tourism and hotel and restaurant sphere within the strategy of the Blue Oceans is 60–80% higher than the profit on the classical project. This is confirmed by other studies [3–5]. Although we have no data on the cost-effectiveness of projects in the Red and Blue Oceans, the global differences in their profitability indicate the priority of such projects in the post-war reconstruction of the tourist and hotel-restaurant Ukraine sphere.

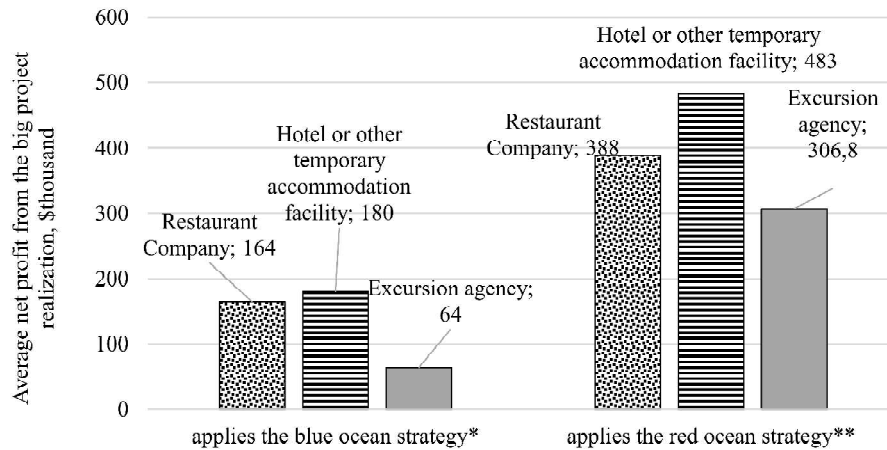

Fig. 5. Comparison of the average net profit from the large business project implementation of a tourist and hotel-restaurant sphere, \$thous

Note:

* Ernst & Young Global Limited has been formed according to the average data of restaurant company "I FEST", design-hotel "History and public organization "Center Pripjat.com"

** Ernst & Young Global Limited has been formed according to the average data of other business entities implementing the Red Ocean strategy

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

Within the study proved that the use of the Blue Ocean strategies ensures the formation of a temporary monopoly. Naturally, for the post-war restoration of the tourist and hotel-restaurant sphere of Ukraine, business entities should use the following strategy, the content of which is:

1. Focuses on plans to maximize the expansion of market boundaries within the core of the business. At the same time, business entities should focus on non-clients and should not go beyond their activities, referring to related industries.

2. Focuses on simple innovations, the essence of which completely extracts the clients' ideas about technology. At the same time, business entities do not need ultra-modern, technological innovations (since it does not constitute a determining sign of profitability of tourist and hotel-restaurant products).

3. Focus on combining values and innovations. Naturally, business entities that enter the market with innovative proposals should link them to the value for the clients.

4. Focus on differentiation strategy and cost reduction. Naturally, business entities should pay attention to items that can be removed or reduced to simultaneously reduce product production costs.

The prospects of further developments in this direction lie in the development of the strategy of the post-war renewal of the tourist and hotel-restaurant Ukraine sphere by creating monopolies, which are held not by administrative levers, and innovations and creativity, thus producing a much higher, classical flow of profits.

Література:

1. Сорока І.Б. Стратегія "Блакитного океану" як інструмент досягнення лідерства в компанії, XIV Між-

народна наукова інтернет-конференція ADVANCED TECHNOLOGIES OF SCIENCE AND EDUCATION, URL.: <http://intkonf.org/soroka-ib-strategiya-blakitnogo-okeanu-yak-instrument-dosyagnennyaliderstva-kompaniyi>

2. Шеремет П. Монополії мають бути креативні, zbruc.eu, URL.: <https://zbruc.eu/node/2530>

3. Kim W. Ch. and Mauborgne R. Blue ocean strategy, Harvard business review, 2004, October, P. 5.

4. Kim W.Ch., Mauborgne R. Blue Ocean Strategy: From theory to practice, California management review, 2005, Vol. 47, № 3. P. 110.

5. Hardesty Chris, What is Blue Ocean Strategy? The Wall street journal official site, 2009, URL.: <http://guides.wsj.com/management/strategy/what-is-blue-ocean-strategy/>

References:

1. Soroka, I.B. (2018), "Blue Ocean" strategy as a tool for achieving leadership in the company", XIV Mizhnarodna naukova internet-konferentsiya Advanced technologies of science and education, available at.: <http://intkonf.org/soroka-ib-strategiya-blakitnogo-okeanu-yak-instrument-dosyagnennyaliderstva-kompaniyi> (Accessed 4 Aug 2022).

2. Sheremet, P. (2013), "Monopolies must be creative", zbruc.eu, available at.: <https://zbruc.eu/node/2530> (Accessed 4 Aug 2022).

3. Kim, W. Ch. and Mauborgne, R. (2004), "Blue Ocean strategy", Harvard business review, vol. October, P. 5.

4. Kim, W. Chan and Mauborgne, R. (2005), "Blue Ocean Strategy: From theory to practice", California management review, Vol. 47, № 3. P. 110.

5. Hardesty, C. (2009), "What is Blue Ocean Strategy?", The Wall Street journal official site, available at: <http://guides.wsj.com/management/strategy/what-is-blue-ocean-strategy/> (Accessed 5 Aug 2022).

Стаття надійшла до редакції 07.02.2023 р.

Л. О. Чорна,
д. е. н., професор, професор кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут ПрАТ "ВНЗ "Міжрегіональна академія управління персоналом",
науковий співробітник кафедри управління бізнесом та розвитком села,
Сільськогосподарська академія Університету Вітаутаса Великого, м. Каунас
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8724-9145>

М. Й. Венажиндене,
Phd, доцент, завідувач кафедри управління бізнесом та розвитком села,
Сільськогосподарська академія Університету Вітаутаса Великого, м. Каунас
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9894-6811>

Д. М. Васильківський,
д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Хмельницький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4949-078X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.26

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

L. Chorna,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management and Administration,
Zhytomyr Institute "Interregional Academy of Personnel Management", Senior Researcher of the Department
of Business and Rural Development Management, Vytautas Magnus University Agriculture, Kaunas, Lithuania

M. Vienazindiene,
Phd, Associate Professor, Head of the Department of Business and Rural Development Management,
Vytautas Magnus University Agriculture Academy, Kaunas, Lithuania

D. Vasylykivskyi,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of International
Economic Relations, Khmelnytskyi National University

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ENSURING THE PROCESS OF FORMING THE INTELLECTUAL POTENTIAL OF THE ENTERPRISE

В статті розглянуто формування інтелектуального потенціалу підприємства в контексті структурних змін та необхідності створення нових стратегій розвитку, впровадження та активізації інноваційних процесів, які є невід'ємною частиною процесу подолання наслідків, які спричинені кризовими явищами, та визначають необхідність створення нових систем, а також вдосконалення механізмів управління підприємства. Розкрито сутність поняття "інтелектуального потенціалу" підприємства, основні характеристики, структуру та бар'єри, які постають на шляху до успішної реалізації системи цілей інноваційного розвитку підприємства. Саме успішність подолання даних бар'єрів буде свідчити про ефективність інноваційного політики підприємства. Сучасні умови функціонування інноваційно-активно-

го підприємництва вимагають створення адекватного економічного та організаційного забезпечення процесу формування інноваційного потенціалу підприємств, що забезпечує розвиток кадрового потенціалу, договірної та фінансової діяльності.

The article examines the formation of the intellectual potential of the enterprise in the context of structural changes and the need to create new strategies for development, implementation and activation of innovative processes, which are an integral part of the process of overcoming the consequences caused by crisis phenomena, and determine the need to create new systems, as well as improve mechanisms enterprise management.

The essence of the concept of "intellectual potential" of the enterprise, the main characteristics, structure and barriers that stand in the way of the successful implementation of the system of goals of innovative development of the enterprise are revealed. It is the successful overcoming of these barriers that will testify to the effectiveness of the company's innovative policy. Modern operating conditions of innovative and active entrepreneurship require the creation of adequate economic and organizational support for the process of forming the innovative potential of industrial enterprises, which ensures the development of personnel potential, contractual and financial activities.

The only prerequisite for the survival of a modern organization in a tough competitive environment is to ensure its innovative development as a way of economic growth. Turbulence processes associated with rapid, unforeseeable changes in the external and internal environment encourage management entities to improve innovative activities based on the search for effective forms of use and methods of managing intellectual potential, which are inexhaustible sources of continuous development and adaptation to requirements. market. It should be noted that the creation, expansion and implementation of this resource is possible only in the long term, which actualizes the study of intellectual potential as a basic component in the strategy of innovative development of the organization. The current stage of economic development is closely related to the use of intellectual resources, in particular intellectual capital, intellectual labor and intellectual products, which, in turn, can also be used as innovative means of production.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інтелектуальний потенціал, підприємство, інтелектуальні ресурси, інноваційний розвиток, бар'єри.

Key words: innovative activity, intellectual potential, enterprise, intellectual resources, innovative development, barriers.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У контексті загальносвітових тенденцій соціально-економічного розвитку стає очевидним, що формування економічних відносин, заснованих на домінантах розумової та інтелектуальної праці, ролі фактора знань та інформації в економічних і соціальних процесах, природного зростання, трансформації інститутів ринкової орієнтації, інтелектуальна власність, розвинене формування ринку та загальна інтелектуалізація економіки у сфері високотехнологічних послуг спричиняє появу нового вектора або феномену економіки знань — інтелектуального підприємництва. Це процеси синтезу інтелектуальної та підприємницької діяльності, що означає формування та розвиток таких "правил гри", за якими відбувається безперервне відтворення взаємодії інтелектуальних ресурсів економіки, суспільства та суб'єктів підприємництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед науковців дослідженням питання аналізу процесу формування інтелектуального потенціалу підприємства займалися: С. Гладій, А. Касич, Н. Міценко, В. Мурашко, Г. Швиданенко, Ю. Канигін, К. Мамонов, які в своїх працях досліджували аспекти формування та використання інтелектуального потенціалу в контексті управління підприємством. Вивчення наукових доробок експертів та дослідників у сфері впровадження інноваційного управління дозволяє виділити низку факторів, які мають значний вплив на планування та формування інноваційного середовища в умовах комерційного використання. Водночас цілеспрямована реалізація ключових положень стратегії управління інтелектуальними ресурсами може бути використана для узагальнення досвіду, що прискорить вивчення шляхів, що подола-

Рис. 1. Структура інноваційного потенціалу підприємства

ють бар'єрів, які постають в процесі розвитку підприємств.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження сутності поняття інтелектуального потенціалу підприємства, визначення та аналіз перешкод, які стримують розвиток підприємства, який сприятиме досягненню економічної, соціальної, управлінської та іміджевої ефективності підприємництва та домінуванню ролі людини в сучасній економіці як інтелектуального чинника економічного зростання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В умовах цифрової економіки інноваційний розвиток економічних систем зумовлений двома паралельними та взаємопов'язаними явищами — глобалізацією (відкриті макроекономічні системи) та трансформацією моделей інноваційного процесу. "Глобалізація 4.0 і технологічні інновації, що лежать в її основі, ведуть світ до нової ери розвитку — кіберфізичних систем і талантів — ери, яка не має історичного прецеденту за масштабом, швидкістю та глибиною змін" [1].

Домінанти інтелектуальної еволюції сучасної економіки за векторами високотехнологічних послуг і високотехнологічних технологій ознаменували формування такого феномену сучасної економіки, як інтелектуальне підприємництво. Дане явище передбачає синтез інтелектуальної та підприємницької діяльності, що супроводжується взаємодією суб'єктів безперервного відтворення інтелектуальних ресурсів економіки та суспільства та суб'єктів господарювання. У цьому контексті основною проблемою сучасного підприємництва є несформованість креативного інноваційного мислення, відсутність нових теорій, концепцій, методів і механізмів капіталізації потенціалу знань, модернізації інституційної інфраструктури підприємництва тощо [2].

Особливості концепції економіко-організаційного забезпечення процесу формування інноваційного потенціалу промислового підприємства передбачають використання досягнень науково-технічного прогресу (особливо в галузі інформаційних технологій і систем в частині управління) та розробку нових видів продукції та послуг, удосконалення методів їх виробництва та використання.

Проте трансформації цих процесів у таких умовах заважає інерція розуму, уявлення про підприємництво в цілому, сформоване в період індустріального розвитку. У цій парадигмі вітчизняний бізнес продовжує залишатися і найчастіше використовує логіку управління ефективністю підприємства, а промислове підприємництво існує на рівні операційного менеджменту, головним двигуном якого є конкуренція. Отже, основною проблемою сучасного підприємництва є відсутність нового інноваційного та творчого розуму, нових концепцій, теорій, методів, механізмів у контексті капіталізації знань підприємства, потенційної модернізації інституційної системи підприємництва тощо. У цьому контексті цікавим є і дуже доречно в теоретичному, і практичному плані стверджувати, що в епоху розвитку економіки, заснованої на знаннях, успіху досягнуть лише ті суб'єкти, які справді зможуть перетворитися з промислових підприємств на підприємства, здатні стати колективними підприємцями-інтелектуалами. Це зумовлено не лише наявністю інноваційних складових (матеріально-, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, менеджменту), конкурентоспроможністю виробленої продукції (товарів, технологій та послуг), а й формуванням особливої структури гармонійного суспільства на основі теорії принципів "вартості, створеної знаннями".

Необхідно відзначити, що в наукових публікаціях пропонуються різні концепції виділення складових потенціалу підприємства, засновані на його одновимірній і багатовимірній структурізації. Багатовимірною (ієрархічною) структурізацією заснована на розділенні потенціалу за декількома класифікаційними ознаками внутрішнього середовища підприємства [3, с. 264]. Внаслідок цього інноваційний потенціал представлено як синтез функціонального, ресурсного та організаційно-структурного потенціалів підприємства, які використовуються чи можуть бути використані у процесі інноваційної діяльності (рис. 1).

Функціональний рівень інноваційного потенціалу представлений здібністю підприємства виконувати основні і спеціальні функції у процесі інноваційної діяльності. Так, основними функціями процесу є аналіз, цілепокладання, планування, прогнозування, організація, стимулювання, контроль, регулювання та координація; до спеціальних функцій відноситься фінансове, кадрове, правове та інформаційне забезпечення процесу.

Організаційно-структурний рівень об'єднує в собі складові, що відповідають структурним підрозділам підприємства, кожен з яких відповідає за окремий напрям його діяльності. Так, до організаційно-структурної частини інноваційного потенціалу можна віднести виробничу, економічну, маркетингову, інфраструктурну, комунікаційну складові та НДДКР.

Ресурсний рівень представлено групами основних ресурсів підприємства, які можуть бути використані в інноваційному процесі: нематеріальні, матеріально-технічні, кадрові, фінансові та інформаційні.

Можна виділити три основні напрямки державного впливу на процес формування інноваційного потенціалу підприємств.

Перший — створення інституційних та нормативно-правових умов для сприятливих змін у сфері інноваційної діяльності (зокрема, формування наукової та інноваційної інфраструктури; розвиток та вдосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності, особливо системи захисту інтелектуальної власності) та авторське право).

По-друге, це стимулювання та державна підтримка наявного інноваційного потенціалу (зокрема, запровадження податкових пільг; реалізація права на прискорену амортизацію; вдосконалення механізмів залучення банківських кредитів; розвиток лізингових систем; розподіл прямих державних позик на реалізацію проєктів загальнодержавного значення).

По-третє, це зовнішньоекономічна підтримка інноваційної діяльності (зокрема, сприяння міжнародному трансферу інновацій; сприяння міжнародній інвестиційній співпраці; вдосконалення виставкової діяльності) [4].

Організаційно-економічну стратегію управління інноваційним потенціалом підприємств слід розглядати як цілеспрямовану програму дій щодо створення та реалізації соціально-економічного механізму, здатного впливати на процеси виробництва, зберігання, просування продукції з метою підвищення її якості, доступності, зниження собівартості, забезпечення інших критеріїв конкурентоспроможності шляхом комерціалізації інновацій для забезпечення вимог продовольчої безпеки держави. Таким чином, щоб успішно інтегрувати промислове підприємство в складне конкурентне середовище, його менеджмент повинен постійно відслідковувати та оцінювати інноваційні зміни, що відбуваються поза ним. Ефективність управління інноваційним потенціалом підприємства залежить від внутрішніх факторів, серед яких найбільш значущими є техніко-технологічна оснащеність, використання сучасних інформаційних технологій, кваліфікація персоналу.

Особливе значення для внутрішніх факторів в управлінні набуває те, що вони визначають взаємовідносини між працівниками інноваційно-активного підприємства та мають визначальний вплив на систему взаємодії із зовнішнім середовищем при формуванні організаційного забезпечення. Внутрішні чинники визначають ступінь відповідності інноваційної стратегії та цілей кожній функціональній сфері: загальне управління, економіка, фінанси, науково-технічний розвиток, виробництво, маркетинг, кадри. Таким чином, в основу принципів інтелектуалізації економіки покладено сучасну

парадигму інноваційного потенціалу підприємства.

Цілі підприємства є базовою складовою формування інноваційної політики підприємства, складають основу для формування функцій управління, слугують базою планування та побудови організаційно-функціональних структур управління; формування системи мотивації; вони визначають критерії контролю та оцінки результатів діяльності [5].

Таким чином, саме здатність підприємства результативно досягати своїх цілей є ключовим моментом, що визначає дієвість управління інноваційним розвитком підприємства. Успішна реалізація системи цілей інноваційного розвитку підприємства є базою його економічного зростання та забезпечення взаємозв'язку цілей і ресурсів передбачає подолання низки бар'єрів, від яких залежить ефективність інноваційної політики підприємства [6].

В основі визначення бар'єрів полягає виявлення розривів між наявністю внутрішніх ресурсів та встановленими цілями інноваційного розвитку, що відображені у кількісному вимірі, з урахуванням оцінки впливу факторів зовнішнього середовища.

Всю сукупність бар'єрів у відповідності до ресурсного забезпечення інноваційного розвитку можна представити наступними групами: науково-технологічні; інформаційні; фінансові; кадрові та інституційні [7, с. 348].

Передусім необхідно відмітити фінансові бар'єри — це, насамперед, брак як власних, так і залучених коштів на реалізацію тих чи інших заходів для забезпечення інноваційного розвитку підприємства.

Під кадровими бар'єрами слід розуміти недостатню кваліфікацію працівників для виконання тих чи інших функцій або нестачу самих працівників.

Інформаційні бар'єри слід розуміти як відсутність або недосконалість інформаційного забезпечення або відсутність чи недостатню ефективність інформаційних мереж, що використовує підприємство.

Під науково-технологічними бар'єрами мається на увазі відсутність або нестача матеріально-технічного та/або технологічного забезпечення відповідних процесів на підприємстві.

Інституційні бар'єри — це, фактично, управлінські бар'єри, що не дозволяють задіяти весь внутрішній потенціал та можливості ринку, для інноваційного розвитку підприємства: квотування, ліцензування певних видів діяльності, рішення органів влади — тобто недостатнє або надмірне державне регулювання.

Сучасний етап економічного розвитку тісно пов'язаний з використанням інтелектуальних ресурсів, зокрема інтелектуального капіталу, інтелектуальної праці та інтелектуальних продуктів, які, у свою чергу, також можуть використовуватися як інноваційні засоби виробництва. Наявність, якісний та кількісний склад інтелектуальних ресурсів промислового підприємства, форма їх залучення (власні чи позикові), здатність підприємства як відкритої системи генерувати, використовувати та своєчасно залучати новітні інтелектуальні знання та продукцію — це те, що забезпечує використання інтелектуальних ресурсів для поступального, постійного інноваційного розвитку підприємства. Тобто інтелектуальними ресурсами (їх ще називають нематеріальними),

як і матеріальними ресурсами, необхідно управляти, створювати відповідну систему організації інноваційної діяльності та розвитку інноваційного потенціалу.

Сучасна наукова думка про систему управління інноваційним потенціалом промислового підприємства — це уявлення про специфічний апарат взаємоузгоджених зв'язків процесів управління, спрямованих на регулювання взаємовідносин підприємства з усіма суб'єктами взаємодії під час інноваційного процесу, реалізації як поточної операційної діяльності, так і дотримання цільових орієнтирів. Розрізняють такі підходи до управління інноваційним потенціалом промислового підприємства: процесний, системний, життєвого циклу, маркетинговий і проєктний. Вважається доцільним використовувати процесний підхід для управління розвитком промислових підприємств, оскільки він забезпечує збалансованість і узгодженість усіх процесів, функцій і діяльності.

Фінансове та організаційне забезпечення управління інноваційним потенціалом підприємства реалізується через цільові інноваційні програми. Враховуючи цілеспрямоване управління інноваційним розвитком підприємства, що забезпечує ефективне досягнення як стратегічних, так і тактичних цілей розвитку підприємства, необхідно чітко визначити пріоритетні напрями у виділених бізнес-процесах. Було очевидно, що розвиток інновацій у часі, наявність точної стадії та стадії інновацій, узгодженість цілей програми та ресурсів, а також послідовне створення вартості та її зростання в довгостроковій перспективі відображаються в проєктному підході. Іншими словами, інноваційні проєкти розробляються в рамках виділених бізнес-процесів [7, с. 349].

Система менеджменту має забезпечити перехід від проєктного підходу в організації інновацій до систематичного управління інноваційною діяльністю, перетворення її на системну складову операційної діяльності. При цьому важливо адекватно визначити "обсяг" інновацій і створити таку систему управління інноваційним потенціалом промислового підприємства, яка б дозволяла врахувати весь комплекс факторів і результатів, пов'язаних з інноваційними змінами. Такі завдання можливі лише за умови мобілізації всіх складових інноваційного потенціалу підприємства, активізації адаптивних механізмів екологічних викликів, формування організаційного ресурсу на всіх рівнях управління науково-технічним та інноваційним процесом. Основою інноваційного розвитку є принципи інтелектуалізації економіки. Інтелектуальні ресурси підприємства включають інтелектуальний капітал, інтелектуальну працю та інтелектуальні продукти, які, у свою чергу, також можуть використовуватися як засоби виробництва. Інтелектуальні ресурси трансформуються в інтелектуальний капітал, який, у свою чергу, виступає інтелектуальним ресурсом для нового обороту капіталу. Інтелектуальні ресурси є основою для визначення інтелектуального потенціалу.

Розвитку інноваційного потенціалу промислового підприємства має сприяти його інноваційна система, яка є складною, відкритою, динамічною моделлю інноваційної діяльності, що поєднує в собі простір і час, сукупність елементів, що відображають характер і напрями їх взаємозв'язків у процесі досягнення поставлених цілей між усіма суб'єктами інноваційної діяльності та учасниками ринку інновацій. Тому сутність інноваційної

системи полягає в гармонійній просторово-часовій інтеграції сукупності елементів інноваційної діяльності з урахуванням їх мікро — та макросередовища для розробки та реалізації інноваційних проєктів і програм з метою досягнення ефективною та якісною зміною господарської діяльності. Інноваційна система включає функціональний, розгалужений, технологічний і виконавчий блок. Екстенсивний — передбачає розширення виробництва і реалізації продукції та виникає на ненасиченому ринку. За відсутності гострої конкуренції, в умовах відносної стабільності зовнішнього середовища. Вони пов'язані зі зростанням витрат на ресурси. Зараз у більшості регіонів світу цей підхід практично вичерпав себе, оскільки існуючі ринки вже заповнені товарами [7, с. 352].

Інтенсивний науково-технічний — передбачає використання досягнень науки і техніки для вдосконалення конструкцій і технологій виробництва традиційної (модернізованої) продукції з метою здешевлення її виробництва, підвищення якості, а в кінцевому підсумку — підвищення конкурентоспроможності. Перехід до цього напрямку розвитку відбувається в міру насичення ринків, виснаження дефіцитних ресурсів, посилення конкуренції виробників. Інноваційний науково-технічний, що забезпечує постійне оновлення асортименту продукції та технологій її виробництва. Удосконалення системи управління виробництвом і збутом.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного аналізу можна визначити, що під впливом посилення внутрішньої та зовнішньої конкуренції інноваційний потенціал стає суттєвим елементом стратегічного корпоративно-орієнтованого управління на промисловому підприємстві. Нові продукти, передові технології, що визначають успішність підприємницької діяльності, забезпечують довгострокове функціонування та фінансову стабільність підприємств. У свою чергу, інноваційна спрямованість економіко-організаційного забезпечення стратегії і тактики розвитку виробництва висуває нові вимоги до змісту управлінської діяльності, зумовлюючи необхідність вдосконалення конкретних форм управління інноваційною діяльністю.

Інтелектуальні ресурси виступають базовою основою інтелектуального потенціалу підприємства, адже саме вони формують поточний стан та перспективні можливості зростання. Інтелектуальний потенціал є одним із головних елементів у структурі економічного потенціалу підприємства, який надає можливість зміцнити його конкурентні переваги.

Управління інноваційним потенціалом є невід'ємною частиною управління інноваційною діяльністю і вирішує питання планування та реалізації економічних та організаційних стратегій, що забезпечують сталий, інноваційний розвиток підприємства. Розробка інноваційних стратегій здійснюється на основі оцінки потенціалу підприємства та його інноваційного потенціалу. Аналіз зовнішнього середовища підприємства дозволяє виявити фактори ризику на ринку, аналіз інноваційного потенціалу дозволяє оцінити ресурси промислового підприємства з точки зору стратегічної можливості їх використання.

Література:

1. Амоша О., Підоричева І., Землянкін А. (2021), "Ключові тенденції розвитку світової економіки: нові виклики та перспективи", *Наука та інновації*, 17 (1), 3—17, available at: <http://doi.org/10.15407/scine17.01.003>
2. Островська Г. (2017), "Інтелектуальне підприємництво за нової парадигми економічної діяльності", *Вісник Тернопільського національного економічного університету*, 2 (84), 83—97, available at: <http://doi.org/10.35774/visnyk2017.02.083>
3. Заруба В.Я., Потрашкова Л.В. (2009), *Методи та моделі оптимізації ресурсів. Моделювання процесів відтворення потенціалу підприємства. // Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем: Монографія. Х.: ФОР Александра К.М.; ВД "ІНЖЕК", 2009. 261—279 с.*
4. Управління інноваційними процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку, available at: <chrome-extension://efaidnbnmnncipscjrcglclefindmkaj/https://core.ac.uk/download/pdf/50587587.pdf>
5. Перерва П., Кучинський В., Кобельова Т., Косенко А., Маслак О. (2021), "Економічне обґрунтування аутсорсингу інформаційних технологій та логістичних послуг в інтелектуально-інноваційній діяльності підприємства", *Східно-Європейський журнал підприємницьких технологій*, 4 (13 (112)), 6—14, available at: <http://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.239164>
6. Дачій Н. (2021), "Управління інтелектуальним потенціалом як нова парадигма сталого розвитку державного управління", *Інвестиції: Практика та досвід*, 16, 64—69, available at: <http://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.16.64>
7. Гук О.В. (2016), "Інноваційний потенціал як інструмент забезпечення інноваційного розвитку підприємства" / О.В. Гук, О.С. Дейнека, Р. І. Лексін // *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Випуск 14. 348—351 с.

References:

1. Amosha, O. Pidorycheva, I. and Zemliankin, A. (2021), "Key trends in the world economy development: new challenges and prospects", *Nauka ta innovatsii*, vol. 17 (1), pp. 3—17, available at: <http://doi.org/10.15407/scine17.01.003> (Accessed 2 Feb 2023).
2. Ostrovska, H. (2017), "Intellectual entrepreneurship under a new paradigm of economic activity", *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, vol. 2 (84), pp. 83—97, available at: <http://doi.org/10.35774/visnyk2017.02.083> (Accessed 2 Feb 2023).
3. Zaruba, V.Ya. and Potrashkova, L.V. (2009), "Methods and models of resource optimization. Modeling the processes of reproduction of the company's potential", *Suchasni problemy modeliuвання sotsialno-ekonomichnykh system [Modern problems of modeling socio-economic systems]*, FOP Aleksandrova K.M.; VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine, pp. 261—279.
4. Manojlenko, O.V. Stokov, Ye.M. and Tkachenko, M.O. (2013), "Management of innovation processes: formation of a methodical approach to overcoming

development barriers", available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/50587587.pdf> (Accessed 2 Feb 2023).

5. Pererva, P. Kuchynskiy, V. Kobelieva, T. Kosenko, A. and Maslak, O. (2021), "Economic justification of outsourcing of information technologies and logistics services in intellectual and innovative activities of the enterprise", *Skhidno-Yevropeyskyi zhurnal pidpriemnytskykh tekhnolohii*, vol. 4 (13 (112)), pp. 6—14, available at: <http://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.239164> (Accessed 2 Feb 2023).

6. Datsii, N. (2021), "Intellectual potential management as a new paradigm of sustainable development of public administration", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 16, pp. 64—69. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.16.64

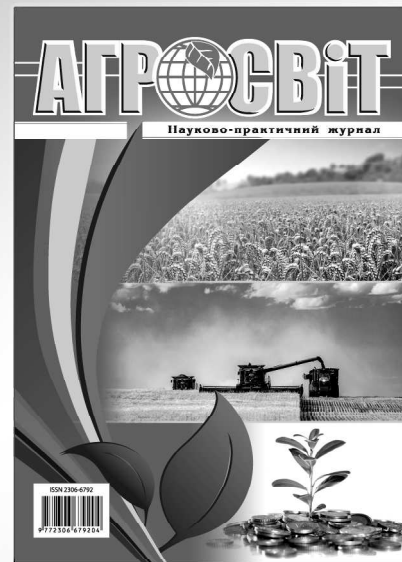
7. Huk, O.V. Deineka, O.S. and Leksin, R.I. (2016), "Innovative potential as a tool for ensuring innovative development of the enterprise", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*", vol. 14, pp. 348—351 p.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2023 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

М. І. Ібатулін,

д. е. н., професор, Національний університет біоресурсів і природокоористування

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8765-6261>

О. В. Гривківська,

д. е. н., професор, Національний університет харчових технологій

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4160-5914>

Н. І. Свіноус,

доктор філософії в галузі менеджменту, асистент,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3640-0519>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.32

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

M. Ibatulin,

Doctor of Economic Sciences, Professor, National University of Bioresources and Nature Management

O. Hryvkivska,

Doctor of Economic Sciences, Professor, National University of Food Technologies

N. Svinous,

Doctor of Philosophy in the field of management, Assistant, Belotserk National Agrarian University

THE THEORETICAL APPROACHES TO THE FUNCTIONING OF THE PIG PRODUCTION
MARKET UNDER THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Ринок свинарства є важливою складовою продовольчого забезпечення країни як сукупності взаємопов'язаних науково-дослідних, виробничих, збутових та управлінських структур, механізмів і заходів щодо прийняття рішень з метою стабільного задоволення платоспроможного попиту населення продовольством та створення запасів для забезпечення продовольчої безпеки.

З метою забезпечення функціонування системи продовольчого забезпечення необхідно підтримувати її структурний розвиток і ресурсну модернізацію всіх складових, під якими розуміють формування ефективної господарської організації (аграрного виробництва, економічної взаємодії господарюючих суб'єктів), техніко-технологічне та організаційно-правове забезпечення, розвиток інфраструктури. Отже, систему продовольчого забезпечення країни необхідно розглядати як багаторівневу, в якій можна виділити галузеві, продуктові, розподільні підсистеми.

До специфічних особливостей ринку продукції свинарства можна віднести такі характеристики: оскільки м'ясо і продукти його переробки є соціально значущими видами продовольства, які повинні щоденно бути в раціоні харчування людини, держава зобов'язана забезпечити для населення країни як фізичну, так і економічну їх доступність; можливість виробництва м'яса свиней практично в усіх регіонах країни; в умовах зростання роздрібних цін на продовольство попит на продукцію свинарства низькоеластичний на м'ясо і високоеластичний на продукти його переробки, що визначає відносно стійкий попит на першу групу продукції; оскільки ринку про-

дукції свинарства, хоча і меншою мірою, ніж іншим окремим продуктовим ринкам, властива сезонність виробництва, тому за відносно стабільного попиту постає потреба створення запасів свіжозамороженого м'яса та інших продуктів його переробки; ринок продукції свинарства вирізняється великою сукупністю реалізованих на ньому видів продукції, її споживчою сегментацією за віком, функціональною спрямованістю, споживчими властивостями, висуває особливі вимоги до технології виробництва та пакування продукції; м'ясо – швидкопсувний продукт, який не підлягає тривалому зберіганню в не переробленому вигляді й потребує відповідних каналів реалізації та розвинутої розподільчої інфраструктури; швидкопсувний характер м'яса та екологічна незахищеність сфери його виробництва зумовлюють підвищені вимоги до якості м'яса і продуктів його переробки, для чого необхідно більш швидко оновлення стандартів на якість і методи її визначення.

З метою забезпечення стабільного функціонування ринку продукції свинарства необхідно забезпечувати глибоку переробку продукції свинарства, формування ефективної логістичної інфраструктури та власної торговельної мережі, створення умов для поставки продукції на експорт.

The pig market is an important component of the country's food security as a set of interrelated research, production, sales and management structures, mechanisms and decision-making measures aimed at stable satisfaction of the population's solvent demand for food and the creation of reserves to ensure food security.

In order to ensure the functioning of the food supply system, it is necessary to support its structural development and resource modernization of all components, which means the formation of an effective economic organization (agricultural production, economic interaction of economic entities), technical-technological and organizational-legal support, infrastructure development. Therefore, the country's food supply system must be considered multi-level, in which branch, product, and distribution subsystems can be distinguished.

The following characteristics can be attributed to the specific features of the market of pig farming products: since meat and its processing products are socially significant types of food that should be in the human diet every day, the state is obliged to ensure both their physical and economic availability for the country's population; the possibility of pig meat production in almost all regions of the country; in conditions of rising retail food prices, the demand for pig products is low-elastic for meat and highly elastic for its processing products, which determines relatively stable demand for the first group of products; since the market of pig products, albeit to a lesser extent than other individual food markets, is characterized by seasonality of production, therefore, with a relatively stable demand, there is a need to create stocks of fresh frozen meat and other products of its processing; the market of pig products is characterized by a large number of types of products sold on it, its consumer segmentation by age, functional orientation, consumer properties, puts forward special requirements for the technology of production and packaging of products; meat is a perishable product that cannot be stored for a long time in an unprocessed form and requires appropriate sales channels and a developed distribution infrastructure; the perishable nature of meat and the ecological insecurity of the sphere of its production lead to increased requirements for the quality of meat and its processing products, for which a faster update of quality standards and methods of its determination is necessary. In order to ensure the stable functioning of the market for pig farming products, it is necessary to ensure deep processing of pig farming products, the formation of an effective logistics infrastructure and own trade network, and the creation of conditions for the supply of products for export.

Ключові слова: ринок, свинарство, попит, пропозиція, продовольче забезпечення.

Key words: market, pig farming, demand, supply, food supply.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринок свинарства є важливою складовою продовольчого забезпечення країни як сукупності взаємопов'язаних науково-дослідних, виробничих, збутових та управлінських структур, механізмів і заходів щодо прийняття рішень з метою стабільного задоволення платос-

проможного попиту населення продовольством та створення запасів для забезпечення продовольчої безпеки.

З метою забезпечення функціонування системи продовольчого забезпечення необхідно підтримувати її структурний розвиток і ресурсну модернізацію всіх складових, під якими розуміють формування ефектив-

ної господарської організації (аграрного виробництва, економічної взаємодії господарюючих суб'єктів), техніко-технологічне та організаційно-правове забезпечення, розвиток інфраструктури. Отже, систему продовольчого забезпечення країни необхідно розглядати як багаторівневу, в якій можна виділити галузеві, продуктові, розподільні підсистеми.

Особлива роль у збільшенні обсягів виробництва м'ясних ресурсів у країні належить свинарству як одній із найбільш скоростиглих галузей тваринництва. Характерні особливості галузі свинарства дають можливість організувати стабільне виробництво м'яса свиней на основі інтенсивного ведення галузі. Галузь свинарства на відміну від інших галузей тваринництва викремлюється скоростиглістю, плодovitістю, коротким періодом поросності і високим відсотком виходу м'яса у забійній масі. Витрати кормів на одиницю приросту живої маси у свиней набагато нижчі і за цим показником вони поступаються лише курчатам-бройлерам. Нині в багатьох країнах світу свині є основним джерелом виробництва м'яса і жиру. Отже, для України свинарство розглядається як економічно приваблива галузь, оскільки надлишки зернових ресурсів можна конвертувати у тваринний білок м'яса птиці і свиней.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням функціонування ринку продукції тваринництва, зокрема свинарства, присвячено праці таких науковців: І. Баланюка, П. Березівського, Р. Грабовського, С. Дусановського, О. Мазуренка, В. Месель-Веселяка, В. Микитюка, Т. Мостенської, І. Яцківа та багатьох ін. Ці наукові дослідження досить глибоко розкривають сучасне розуміння сутності, призначення та напрямів розвитку агропродовольчого ринку і важелів економічного регулювання, об'єктивно розкривають необхідність поєднання ринкового саморегулювання й економічного регулювання із урахуванням змін, що відбуваються у вітчизняній та світовій економіці. Однак різнобічність підходів до удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування ринку продукції свинарства свідчить про невирішеність багатьох питань розвитку цієї підгалузі та ринків її продукції, впливу держави на процеси, пов'язані із виробництвом, обміном, розподілом та споживанням продукції свинарства.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі узагальнення результатів досліджень науковців удосконалити теоретичні підходи до функціонування ринку продукції свинарства в умовах євроінтеграційних процесів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зважаючи на досить тривалий біологічний процес виробництва м'яса свиней, сільськогосподарським товаровиробникам досить складно пристосуватися до споживчого попиту на ринку. Натомість ринок продукції свинарства формується під впливом об'єктивно існуючих принципів розвитку продовольчого ринку.

До специфічних особливостей ринку продукції свинарства можна віднести такі характеристики: оскільки м'ясо і продукти його переробки є соціально значущими видами продовольства, які повинні щоденно бути в раціоні харчування людини, держава зобов'язана забезпечити для населення країни як фізичну, так і економічну їх доступність; можливість виробництва м'яса свиней практично в усіх регіонах країни; в умовах зростання роздрібних цін на продовольство попит на продукцію свинарства низькоеластичний на м'ясо і високоеластичний на продукти його переробки, що визначає відносно стійкий попит на першу групу продукції; оскільки ринку продукції свинарства, хоча і меншою мірою, ніж іншим окремим продуктовим ринкам, властива сезонність виробництва, тому за відносно стабільного попиту постає потреба створення запасів свіжозамороженого м'яса та інших продуктів його переробки; ринок продукції свинарства вирізняється великою сукупністю реалізованих на ньому видів продукції, її споживчою сегментацією за віком, функціональною спрямованістю, споживчими властивостями, висуває особливі вимоги до технології виробництва та пакування продукції; м'ясо швидкопсувний продукт, який не підлягає тривалому зберіганню в не переробленому вигляді й потребує відповідних каналів реалізації та розвинутої розподільчої інфраструктури; швидкопсувний характер м'яса та екологічна незахищеність сфери його виробництва зумовлюють підвищені вимоги до якості м'яса і продуктів його переробки, для чого необхідно більш швидке оновлення стандартів на якість і методи її визначення [1].

Усі специфічні особливості ринку продукції тваринництва, зокрема продукції свинарства, повинні враховуватися при розробці інструментів державного регулювання, оскільки досліджувана галузь посідає провідне місце у забезпеченні продовольчої безпеки й незалежності країни.

На нашу думку, перспективний розвиток ринку продукції свинарства здійснюватиметься під впливом таких основних факторів: використання механізмів ринкових відносин, які формують систему ефективних та конкурентоспроможних товаровиробників; удосконалення й реалізація державної аграрної політики, яка повинна розв'язати комплекс проблем, пов'язаних із земельними відносинами й інноваційним оновленням виробництва, економікою, розвитком агропромислового ринку, зовнішньоекономічної діяльності, соціальним становищем сільського населення та екологізацією АПК.

Розглянемо основні складові концептуальних засад організаційно-економічного забезпечення розвитку свинарства в Україні. Основною проблемою галузі впродовж останніх двох десятиріч є зменшення поголів'я свиней і виробництва продукції свинарства.

Через нетехнологічні способи вирощування тварин показники середньодобових приростів і виходу життєдатного потомства на 1 свиноматку в Україні значно нижчі від світових, а по падежу — у кілька разів вищі. Це збільшує термін вирощування тварин на м'ясо до року, що практично унеможлиблює одержання прибутку.

Нині принципами державної підтримки виробництва свинарства є: обмежене фінансування — на основі встановлених лімітів, недостатність бюджетних коштів у поточний момент часу, незважаючи на реальні потре-

би галузі; орієнтація на просте відтворення, хоча досягти цільових параметрів можливо за орієнтації на розширене відтворення; надання фінансової державної підтримки в основному високотехнологічним спеціалізованим підприємствам, хоча значні обсяги виробництва продукції зосереджені в ОСГ, які здебільшого залишаються без державної підтримки.

Пріоритетними напрямками фінансової підтримки як високоспеціалізованих, так і дрібних виробників слід визнати такі: передбачення пільгових кредитів для будівництва нових і модернізації та технічного переозброєння існуючих комплексів, закупівлі племінного поголів'я та технологічного обладнання; фінансування розробки проектної документації з реалізації цільових програм і пілотних проектів на основі інновацій за участі установ НААН або використання схеми партнерства бізнесу та держави у фінансуванні інноваційно-інвестиційних проектів; розвиток програм страхування тварин із залученням держави; розробка технічних регламентів і стандартів на технологічні процеси у свинарстві, адаптованих до міжнародних вимог; передбачення фінансової підтримки новоствореним фермерським господарствам і виробничим кооперативам за умови утримання в них не менше 10 свиноматок, на основі розвитку діяльності кредитних спілок щодо короткострокового пільгового кредитування [2].

Українська база нормативних документів вже гармонізована з вимогами ЄС, проте практичне запровадження цих нормативних документів постійно відтермінується. Нині в м'ясній галузі розроблено понад 38 національних стандартів на продукцію, гармонізовано до міжнародних і європейських — 13. Це стосується правил утримання та забою худоби, показників якості й безпечності, обов'язковості впровадження системи НАССР та інших систем.

Серед складових організаційних заходів у концепції розвитку свинарства доцільно виділити такі: науковим установам забезпечити розробку та супровід технологічного і технічного переоснащення виробництва з урахуванням: необхідності розширення практики переходу на екологічно чисті технології на основі реконструкції наявних приміщень й оснащення їх сучасним обладнанням, здатним забезпечити високу продуктивність тварин та комфортні умови їх утримання, а саме: заміни системи видалення гною на сучасні самопливні закритого типу; оптимізації розміщення станкового обладнання; застосування високоякісних контролюючих систем забезпечення оптимального мікроклімату та максимального використання природного освітлення; упровадження нових енергоощадних технологій, а саме: використання сучасних теплоємних, ресурсо-енергоощадних матеріалів для реконструкції і будівництва приміщень та енергоощадних технологій для обігріву приміщень; переведення виробництва на сучасні інтенсивні технології з використанням власних кормів і потокової системи виробництва; спрощення порядку погодження проектної документації та надання дозволів на будівництво об'єктів сільськогосподарського призначення та інфраструктури ринку продукції свинарства; створення мережі заготівельно-збутових пунктів, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів із заготівлі, переробки та збуту продукції свинарства, штучного осі-

меніння тварин та забезпечення кормами; залучення до організації племінної справи у свинарстві установ НААН; розробка технічного регламенту на нові системи оцінювання туш та оплати за зданих тварин на переробні підприємства на основі виходу м'яса з туші; повсюдне запровадження системи менеджменту стада відповідно до єдиних європейських вимог.

Залежно від концентрації та ступеня залучення сільськогосподарського підприємства інтеграції та кооперації пропонується використовувати новітні види технологій виробництва продукції свинарства. Зокрема, промислова технологія, яка відповідає вимогам м'ясопереробних підприємств і попиту споживачів кінцевої продукції свинарства на технологічні та споживчі її якості. Інша важлива особливість промислових методів ведення свинарства — усунення сезонності виробництва з переходом на ритмічний випуск продукції [3]. Це створює сприятливі умови взаємодії свинарства та м'ясної промисловості, для якої одним із негативних факторів, що перешкоджають підвищенню ефективності її функціонування, є нерівномірність надходження тварин протягом року.

Освоєння промислової технології ведення свинарства істотно змінює умови управління галуззю. З будівництвом наукомістких автоматизованих ферм з інтенсивними технологіями виробництва свинини сформується основа конкурентоспроможного свинарства країни. Ферми повинні працювати за трирівневої технології утримання; бути оснащені новим технологічним обладнанням, що зводить до мінімуму затрати живої праці; функціонувати в автоматизованому режимі; годівля тварин має бути організована сухими або вологими (рідкими) збалансованими комбікормами; використовувати більш досконалу структуру стада.

У практиці ведення свинарства існують дві моделі промислових підприємств: великі промислові комплекси потужністю 54—216 тис. свиней на рік, а також господарства з виробництва продукції свинини потужністю 6—24 тис. свиней на рік, що забезпечують виробництво свинини в основному на власних кормових ресурсах. Обидві моделі підприємств потребують використання новітніх технічних та технологічних досягнень, що дають можливість автоматизувати всі сфери виробничого циклу свинарства, застосовувати сучасну селекцію свиней, щоб у стислий часовий термін вирощувати товарних свиней з великим виходом повноцінних м'ясних частин.

Перша модель свинарських підприємств досить капіталомістка, але дає змогу раціонально територіально розосередити репродуктивні та відгодівельні модулі, щоб уникнути домінуючого преса відгодівлі на відтворювальні здатності маточного поголів'я, ветеринарних проблем, забруднення навколишнього природного середовища. Модель свинарських господарств потужністю 6—24 тис. гол. слід розвивати на принципах міжгосподарської кооперації з виробництва комбікормів та переробки свинини, перетворення їх у подальшому в територіально-інтегровані системи у вигляді агрохолдингів.

Як перша, так і друга модель підприємств корпоративного сектору аграрної економіки, мають базуватися на ресурсоощадних технологіях нового покоління, що забезпечують зниження питомої енергоємності продукції й підвищення рентабельності її виробництва.

Створення висококонцентрованих підприємств корпоративного сектору аграрної економіки з виробництва продукції свинарства, які використовують промислову технологію, не виключає можливості функціонування також малих виробників на базі фермерських та особистих селянських господарств. Цьому сприяють дві важливі галузеві особливості ведення свинарства: всеїдність свиней, котра дає змогу використовувати різноманітні місцеві, доступні дрібному господарству, кормові ресурси: несортову картоплю, відходи післязбиральної обробки зерна та переробки його продукції [4]. На цій основі в ряді країн та в більшості регіонів України розвивається сімейне виробництво свинини. Так, у Китаї 90 % її виробництва зосереджено в дрібних господарствах, що мають по дві-три свиноматки.

Вважаємо, що розвиток сировинної бази свинарства та підвищення інвестиційної привабливості виробництва м'яса свиней потребує будівництва селекційно-генетичних центрів із розведення свиней, а також відгодівельних підприємств індустріального типу. З цієї метою доцільно розробити та запровадити модернізовану систему селекції тварин на основі впровадження централізованого збору й обробки матеріалів племінного обліку, а також створити спеціалізовані лабораторії для проведення геномного оцінювання племінних свиней.

Організація племінної роботи у свинарстві вимагає створення галузевих селекційно-генетичних центрів, які на початковій стадії можуть створюватись в окремих господарствах для власних потреб з перспективою подальшого їх розвитку та інтеграції з іншими підприємствами з вирощування свиней. Для забезпечення товаровиробників інформацією необхідно створити єдиний інформаційний центр з племінного свинарства на базі Інституту свинарства ім. О. В. Квасницького НААН, що дасть змогу запровадити національну систему збору й обробки інформації щодо індивідуальної продуктивності свиней. Потенціал науково-дослідних підрозділів НААН дає можливість також сформувати мережу галузевих селекційних центрів, акредитованих лабораторій генетичного контролю, селекційної оцінки якості продукції, а також мережу міжрегіональних станцій (пунктів) штучного осіменіння.

В останні роки здійснено спробу завозити в країну тварин вихідних ліній і проміжних гібридів із західних генетичних компаній для організації системи гібридації. Здебільшого тварин завозять без достатнього обґрунтування схеми гібридації та без консалтингового супроводу. У результаті втрачається генетичний потенціал та його позитивний вплив на економічні показники роботи свинарських ферм [5].

З урахуванням цього необхідно вжити заходів для швидкого підвищення продуктивності свиней вітчизняних порід із використанням високопродуктивних генотипів тварин іноземної селекції. Паралельно слід впроваджувати ефективніші та прискорені методи чистопорідної селекції у племінних господарствах з використанням селекційного матеріалу зарубіжних країн з метою підвищення генетичного потенціалу продуктивності свиней. В Україні основною породою залишається велика біла, але потрібно значно збільшити поголів'я спеціалізованих м'ясних порід і типів вітчизняної та зарубіжної селекції. Важливо розробити технології племінного сви-

нарства, які забезпечать підвищення інтенсифікації селекційної роботи. У галузі свинарства доцільно використати основний метод розведення — гібридацію. Для цього слід істотно зміцнити племінну базу свинарства, щоб за рахунок неї повністю забезпечити потребу сільськогосподарських підприємств та ОСГ у племінному молодняку.

Отже, підвищення ефективності племінної роботи та нарощування генетичного потенціалу продуктивності у свинарстві слід проводити, виходячи із: забезпечення відповідності системи селекції міжнародним стандартам та внесення змін у нормативно-технічні акти; підвищення ефективності використання в селекційному процесі кращих генетичних ресурсів вітчизняного та іноземного походження із широким впровадженням системи гібридації; запровадження національної системи збору й обробки інформації про індивідуальну продуктивність свиней з переходом до оцінки свиней на основі методу BLUP та індексної оцінки племінних тварин [6].

Перспективний розвиток галузі свинарства вбачається нами на основі комплексного підходу до підвищення продуктивності свиней з урахуванням кількісних та якісних показників вітамінно-мінерального забезпечення тварин. Створення потужної кормової бази свинарства вимагає проведення заходів з модернізації зернової галузі в її зернофуражній та переробній сферах, з орієнтації на вирішення білкового забезпечення раціонів годівлі. Для цього необхідно створити мережу лабораторій з визначення якості та сертифікації кормів.

Виробництво свинини в сільськогосподарських підприємствах має ґрунтуватися на основоположному принципі — відповідності кормового балансу, що включає якісні й дешеві кормові компоненти для досягнення запланованого виходу продукції свинарства. Створення розвинутої системи кормової бази свинарства сприятиме підвищенню ефективності виробництва його продукції. Тому при розвитку свинарства слід враховувати такий обмежувачий фактор, як наявність ресурсів фуражного зерна, що становить основу кормової бази галузі. Підвищення врожайності зернофуражних культур при незмінних посівних площах забезпечить збільшення ресурсів фуражного зерна. Поряд із цим реальним джерелом збільшення високобілкових компонентів комбікормів є виробництво насіння олійних культур при забезпеченні їх переробки на вітчизняних підприємствах, а також нарощування виробництва сої, гороху і використання інших білкововмісних рослинних компонентів та відходів при переробці м'яса, молока й риби.

Створення інтенсивного кормовиробництва галузі свинарства повинно базуватися на науково обґрунтованих сівозмінах, які забезпечують підвищення родючості ґрунтів та отримання високоякісних кормів. Для стабільної роботи великих свиноконкомплексів варто створювати страхові запаси зернофуражу на основі планування потреб у кормах [7].

Вважаємо, що для сільськогосподарських підприємств з вирощування свиней, які не є учасниками інтеграційних об'єднань, формувати кормову базу доцільно на основі створення кооперативів з виробництва комбікормів, запровадження програм компенсації вартості спорудження об'єктів та придбання технологічного обладнання для виробництва й зберігання комбікормів.

Важливе місце в розвитку галузі свинарства належить системі підготовки й перепідготовки кадрів, оскільки багато керівників і фахівці мають низький професійний рівень, не володіють основами фінансового менеджменту. В умовах, що склалися в галузі свинарства, необхідно створити потужний проектно-консалтинговий центр з робочими структурами в регіонах для поширення знань щодо ефективного ведення галузі. При цьому для створення проектно-консалтингової служби в галузі свинарства доцільно використовувати кадровий потенціал кращих науково-дослідних установ та ВНЗ аграрного профілю. Потребує поліпшення процесу підготовки кадрів масових професій, насамперед операторів свинарства [8].

Варто взяти до уваги швидке поширення небезпечних інфекційних захворювань тварин, зокрема в останні роки у різних регіонах України: африканської чуми свиней та деяких інших, що вимагає проведення систематичного моніторингу епізоотичної ситуації. Сільськогосподарські підприємства, які функціонують навіть у "закритому" режимі, не захищають від постійного обміну внутрішньої мікрофлори з мікрофлорою навколишнього середовища. Саме тому регламентування й суворе виконання заходів з біологічної безпеки для сільськогосподарських підприємств потенційно протидіють поширенню інфекційних захворювань.

Концепція розвитку свинарства в Україні має передбачати методичні підходи до систематизації й оцінки основних заходів біобезпеки, які повинні дотримуватись підприємства з вирощування свиней. Ці заходи дають змогу здійснювати моніторинг стану біобезпеки підприємства галузі свинарства, удосконалення системи управління біологічним ризиком та виконання заходів біозахисту.

Вирішенню питань утилізації органічних відходів з подальшим отриманням органічних добрив та енергетичних ресурсів для сільськогосподарського виробництва повинна сприяти організація переробки відходів галузі свинарства для виробництва органічних добрив і біогазу, що потребує удосконалення відповідного чинного законодавства та стимулювання тваринницьких підприємств щодо будівництва біогазових установок із переробки гною.

Важливе місце у концепції розвитку свинарства в Україні має відводитися питанням гармонізації вітчизняного законодавства з європейським, для чого насамперед необхідно класифікувати підприємства за рівнем біобезпеки — від високого до низького та налагодити систему контролю епізоотичної ситуації на рівні господарств. Вважаємо, що для удосконалення законодавчої бази необхідно забезпечити її розвиток в області ветеринарії та санітарії, транспортування, імпорту свинопоголів'я та механізму одержання дозвільної документації. З метою налагодження контролю епізоотичної ситуації доцільно обмежити транспортування свиней між фермами із різним рівнем біобезпеки, при цьому спростивши правила перевезення тварин у межах країни. Окрім того, варто проводити періодичну перевірку тварин за допомогою відповідних аналізів, а не перед їх транспортуванням і т.д.

У концепції розвитку ринку продукції свинарства доцільно передбачити розвиток інфраструктури зберігання, транспортування та логістики на основі розроб-

ки й реалізації ефективної логістичної схеми поставок продукції свинарства з урахуванням розміщення товаровиробників, переробників і споживачів. Будівництво переробних потужностей доцільно наблизити до ринків збуту з метою зниження доданої вартості продукції на етапі збуту продукції. Окрім того, необхідно забезпечити оновлення виробничих фондів підприємств м'ясопереробної промисловості у прискореному режимі із запровадженням досягнень науково-технічного прогресу і новітніх технологій, що дасть можливість знизити енергоспоживання, розширити виробництво продуктів із високими якісними характеристиками.

Нині постає проблема надання законодавчого забезпечення розвитку ринків живої худоби, для чого необхідно внести доповнення в Закон України "Про оптові сільськогосподарські ринки" та в розроблену Концепцію розвитку ринків живої худоби. Вони повинні стати учасниками професійних об'єднань виробників продукції свинарства.

В організації продажу худоби через ринок мають бути зацікавлені, насамперед, органи місцевої влади, що сприятиме формуванню бюджету громади.

Доцільно законодавчо передбачити, якщо в радіусі 150 км працює оптовий ринок худоби, то торги слід вести через ринок, де налагоджено всебічний контроль. Доказом цього може слугувати досвід Польщі: для того, щоб ринок у м. Броніше працював, у Варшаві було куплено всі ринки і переведено їх до цього міста.

Ринок живої худоби є надзвичайно важливим механізмом і для держави — встановлення реальної ринкової ціни дає змогу визначити, наскільки економіка в тій чи іншій галузі відповідає суспільним потребам: якщо ціна надто висока, вища від світових — це означає, що треба вносити зміни в економіку, якщо ж ціна надто низька і втрати несуть товаровиробники, то це є індикатором перевиробництва певного виду продукції, тому держава має подбати про ефективніше використання ресурсів.

Процес гармонізації вітчизняного законодавства до європейського передбачає посилення контролю за якістю харчових продуктів, які виробляються в сільських домогосподарствах. З огляду на це важливо розвивати мережу забійних пунктів у сільській місцевості.

Держава й тепер не забезпечила функціонування мережі боєнь, забійно-санітарних пунктів, пунктів закупівлі молока та молочних продуктів, зокрема через нестачу фінансових ресурсів на створення і відкриття пунктів закупівлі молока та боєнь (забійно-санітарних пунктів) тварин.

Система заготівлі худоби від господарств населення нині практично відсутня. Постачання худоби від населення на ринок продуктів тваринництва відбувається стихійно, в основному перекупниками, а забій худоби на м'ясо провадиться в умовах, які не відповідають ветеринарно-санітарним вимогам.

Самостійно розв'язати вищезазначені проблеми сільські органи місцевого самоврядування та населення не в змозі. Діючі постачально-збутові, агросервісні й переробні підприємства, посередники, які створені представниками агробізнесу, пропонують послуги сільгоспвиробникам на невідгідних умовах, вони монополізували ринок.

У перспективі переробні підприємства та кооперативні об'єднання повинні створювати мережу заготівельних пунктів з обладнаними бійнями, щоб забезпечити якість та безпечність сировини, яку вони закуповують у домогосподарствах. Діяльність кооперативів також розширюватиметься. Таким чином, Уряду України варто зосередити увагу на заходах непрямой державної політики для поступового досягнення бажаних цілей, наприклад на інформуванні споживачів про ризики для здоров'я від споживання продуктів, куплених на стихійних ринках, більш ретельного контролю безпечності харчових продуктів на місцевих ринках, підтримці розвитку ринків живої худоби та кооперативів, що зможуть надавати послуги із забою тварин або збору й охолодження молока тощо відповідно до санітарних норм.

З метою забезпечення стабільного функціонування ринку продукції свинарства необхідно забезпечувати глибоку переробку продукції свинарства, формування ефективної логістичної інфраструктури та власної торговельної мережі, створення умов для поставки продукції на експорт.

З метою переведення вітчизняного свинарства на інноваційний шлях розвитку важливо забезпечити раціональне використання наявних ресурсів і внутрішніх резервів збільшення обсягів виробництва, підвищення ефективності галузі та конкурентоспроможності продукції. Зазначимо, що в розвитку свинарства інноваційне забезпечення слід розглядати як об'єктивний процес підвищення ефективності використання виробничого потенціалу галузі та її ведення. У даному випадку створення інноваційного середовища й ефективного інноваційного механізму, що потребує державного впливу. Саме це повинно створити інституційні умови (закони, правила, порядок, структури і т. д.) для розвитку інноваційного середовища ринку продукції свинарства.

Література:

1. Копитець Н.Г. Сучасний стан та тенденції розвитку ринку свинини в Україні. Економіка АПК. 2018. № 11 С. 44—53.
2. Бричко А. М. Основні тенденції виробництва та збуту продукції свинарства на вітчизняному ринку основні тенденції виробництва та збуту продукції свинарства на вітчизняному ринку. Економіка та управління підприємствами. Східна Європа: Економіка, бізнес та управління, 2017. Вип. 1 (06), С. 32—35.
3. Гнатишин Л. Б. Проблеми ефективного розвитку свинарства України. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємство. 2019. Вип. 4, С. 80—84.
4. Мазуренко О.В. Розвиток ринку свинини в Україні Бізнес-Навігатор. 2011. № 2 (23) С. 15—20.
5. Степасюк Л. М. Виробництво свинини в Україні: виклики сьогодення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Випуск 27, частина 2. С. 67—71.
6. Кобернюк С.О. Аналіз європейських перспектив свинарства України. Агросвіт. 2015. № 11. С. 61—64.
7. Сахно А. А., Салькова І. Ю. Дослідження сталого розвитку м'ясопродуктового підкомплексу та ринку м'яса в Україні. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2021, № 3. С. 256—261.

8. Варченко О. М., Артимонова І. В., Копитець Н. Г. Організаційно-економічні засади формування попиту на ринку м'ясної продукції в Україні. Сталий розвиток економіки. 2018. № 2. С. 166—172.

References:

1. Kopytets', N.H. (2018), "Current state and development trends of the pork market in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 44—53.
2. Brychko, A.M. (2017), "Major trends of production and product sales of pig breeding at the domestic market", *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy. Skhidna Yevropa: Ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 1 (06), pp. 32—35.
3. Hnatyshyn, L.B. (2019), "Problems of effective development of pig breeding in Ukraine", *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 4, pp. 80—84.
4. Mazurenko, O.V. (2011), "Development of the pork market in Ukraine", *Biznes-Navihator*, vol. 2 (23), pp. 15—20.
5. Stepasiuk, L.M. (2019), "Pork production in Ukraine: the challenges of today", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 27, no. 2, pp. 67—71.
6. Koberniuk, S.O. (2015), "Analysis of european prospects of pigbreeding of Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 11, pp. 61—64.
7. Sakhno, A.A. and Sal'kova, I.Yu. (2021), "Study of sustainable development of meat product subcomplex and meat market in Ukraine", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 3, pp. 256—261.
8. Varchenko, O.M. Artimonova, I.V. and Kopytets', N.H. (2018), "Organizational and economic principles for the formation of demand for pig production in Ukraine", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 2, pp. 166—172.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2023 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 657: 330.322

Ю. С. Цаль-Цалко,
д. е. н., професор, професор кафедри бухгалтерського обліку,
оподаткування та аудиту, Поліський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4525-9449>
М. Ф. Нагірняк,
аспірант, Поліський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8245-1021>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.39

УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ: СТАН, ОБ'ЄКТИ, КОНТРОЛЮВАННЯ БІЗНЕСУ ТА ОБЛІК

Yu. Tsal-Tsalko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Accounting, Taxation and Audit, Polissia National University
M. Nahirnyak,
Postgraduate student, Polissia National University

UKRAINIAN FOREIGN INVESTMENT PROSPECTS: STATUS, FACILITIES, BUSINESS CONTROL
AND ACCOUNTING

Актуальною проблемою відродження економіки України від наслідків повномасштабної війни Росії та її розвитку у післявоєнний період є залучення іноземних інвестицій в господарську діяльність. Розв'язання даної глобальної проблеми для України сьогодні перебуває у площині пошуку оптимальних інструментів залучення та створення привабливого інвестиційного клімату щодо використання іноземних інвестиційних ресурсів у бізнесі. Унікальність іноземних інвестицій полягає у їх здатності акумулювати необхідні активи із закордонних джерел і можливості спрямовувати кошти на отримання вигод від розвитку важливих для України видів економічної діяльності, впровадження інноваційних технологічних процесів, зростання продуктивності ресурсів, виходу вітчизняної економіки на світові ринки, залучення кваліфікованої робочої сили в господарську діяльність. Встановлено, що для підвищення інвестиційної привабливості України важливе місце займають процеси не тільки державного управління, але і чіткість механізмів визнання іноземних інвестицій, контроль за організацією їх залучення в бізнес та прозорий і достовірний облік об'єктів і результатів інвестування. Доведено важливість для залучення іноземних інвестицій в український бізнес визнання інвестиційних об'єктів як активів, класифікації інвесторів, обґрунтування організаційних форм ведення господарської діяльності, створення інвестиційного клімату на принципах ЄС, забезпечення обліку інвестиційних активів з використанням моделі балансу підприємства.

The urgent problem of reviving the economy of Ukraine from the consequences of the full-scale war with Russia and its development in the post-war period is the attraction of foreign investments in economic activity. The solution to this global problem for Ukraine today lies in the search for optimal tools for attracting and creating an attractive investment climate for the use of foreign investment

resources in business. The uniqueness of foreign investments lies in their ability to accumulate the necessary assets from foreign sources and the ability to direct funds to receive benefits from the development of economic activities important for Ukraine, the introduction of innovative technological processes, the increase in resource productivity, the entry of the domestic economy into world markets, the involvement of qualified labor in economic activity. It has been established that to increase the investment attractiveness of Ukraine, an important place is occupied not only by the processes of state administration, but also by the clarity of mechanisms for recognizing foreign investments, control over the organization of their involvement in business, and transparent and reliable accounting of investment objects and results. The importance of recognition of investment objects as assets, classification of investors, substantiation of organizational forms of conducting economic activity, creation of an investment climate based on EU principles, provision of accounting of investment assets using the enterprise balance sheet model has been proven for the attraction of foreign investments in Ukrainian business.

For the purpose of the functioning of an attractive investment climate and the participation of the state in supporting and providing benefits to enterprises using foreign investments, it is necessary to establish requirements regarding the size of a qualified foreign investment on the conditions of participation in the authorized capital in the equivalent of a euro in terms of: large, medium, small, micro and possible entities, for example, non-current tangible assets, intangible assets, cash, securities, monetary claims.

In relations with foreign investors, the state must use the principles of the EU investment policy, which will ensure long-term investments, transparency, incentives, guarantees of protection and non-discrimination of investors.

Ключові слова: іноземні інвестиції; аналіз; управління; інвестори; активи; підприємство; контролювання, облік.

Key words: foreign investments; analysis; management; investors; assets; enterprise; control, accounting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах ринкової конкуренції виграють держави в яких бізнес активно долучається до використання іноземних інвестицій. Саме тому, незважаючи, що Україна перебуває в складній економічній ситуації, важливу роль у формуванні сприятливих умов для відродження і розвитку національного господарства має відігравати створення привабливого інвестиційного клімату для надходження іноземних інвестиційних ресурсів та їх ефективного використання. Беручи до уваги курс України на інтеграцію у світову економіку, як кандидата до ЄС, привабливий інвестиційний клімат набуває визначального характеру для виходу з кризи внаслідок військових дій Росії та забезпечення конкурентоспроможної господарської діяльності.

Досягнення поставлених завдань у розвитку іноземного інвестування вбачається в суттєвому удосконаленні українського законодавства в сфері створення привабливого інвестиційного клімату щодо визнання інвестицій як об'єктів активів в обліку, створення спеціалізованого органу управління іноземними інвестиціями, упорядкування організаційних форм господарювання для іноземних інвесторів, посилення захисту інвестицій та результатів від їх використання.

Очікуваними результатами реалізації дослідження слід визначити збільшення обсягів іноземного інвестування та поліпшення ефективності використання ресурсного потенціалу України з метою відродження економіки за наслідками повномасштабної війни з Росією і нарощування національного багатства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблему інвестиційної привабливості бізнесу на території України для іноземних інвесторів в різних сферах наукової теорії і практики досліджували чимало українських вчених, зокрема тільки в 2021—2022 роках за матеріалами всесвітньої комп'ютерної мережі Інтернет на сайті <https://scholar.google.com.ua/> це: Волинець Л.М., Гук О.В., Дмитренко А.В., Корман І.І., Мазаракі Н.А., Мохонько Г.А., Носова О.В., Полякова Ю.В., Ролінський О.В., Фурманчук О.С., Хоменко І.О., Цимбалюк Ю.А., Шайда О.Є., Шамкало А.О., Шатило О.А., Шендерівська Л.П., Яремко С.А. та інші.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць і прийняття у 2021 році за ініціативи Президента України нових законодавчих положень направлених на активізацію іноземного бізнесу у вітчизняній економіці, через нечітке визнання об'єктів інвестування, відсутність класифікаційних ознак інвесторів, недосконалі інструменти контролювання інвестицій щодо їх участі у власному та борговому капіталі і облікового відображення інвестиційних ресурсів відповідно до моделі балансу підприємства проблема надходження іноземних інвестицій потребує подальших досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Представлене дослідження є спробою звернути увагу на те, що іноземні інвестиції за сприятливого інвестиційного клімату в сфері економічного механізму їх

Таблиця 1. Історичні етапи розвитку іноземної інвестиційної діяльності в Україні

Етапи розвитку	Характеристика етапу
XIX ст.	Перші спільні підприємства у формі акціонерних товариств та концесій в гірничій промисловості на території України
Початок XX ст.	Іноземні інвестори одержали повну свободу для здійснення торгівлі та бізнесу в промисловості
1917-1920 роки	Націоналізація іноземних капіталів
1920-1928 роки	Дозвіл на створення концесій та акціонерних змішаних товариств
1928-1945 роки	Період ліквідації існуючих концесій. Підприємства з іноземним капіталом майже всі були ліквідовані
1945-1980 роки	Практика створення змішаних підприємств при участі держави за кордоном на умовах експорту капіталу
1980-1991 роки	Активний пошук шляхів щодо розвитку спільних підприємств на території України, розробка законодавства про іноземні інвестиції
1991-2000 роки	Розробка інноваційного законодавства про іноземні інвестиції в Україні. Проте вже у 2000 році фактично було порушено державну гарантію щодо внесення змін в законодавство про іноземні інвестиції та скасовано дію пільг
2000-2020 роки	Одержало закріплення визначення понять «іноземне підприємство» та «підприємство з іноземними інвестиціями» в Господарському кодексі України та Класифікаторі організаційно-правових форм господарювання
2020 - і до сьогодні	Визначено організаційні, правові та фінансові засади державної підтримки інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні та утворено спеціальну комісію Верховної Ради України з питань захисту прав інвестора

Джерело: власна розробка авторів.

визнання, організації контролювання інвестиційного процесу та обліку інвестиційних ресурсів сприятимуть збереженню, відновленню та самодостатньому розвитку економічного потенціалу України.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У 2022 році Україна від міжнародних партнерів на умовах безповоротного та кредитного інвестування одержала майже 1 трлн гривень. З них 410 млрд. грн надали США, 390 млрд. грн країни ЄС та його інституцій разом з Європейським інвестиційним банком. Ще 88 млрд. грн було отримано від МВФ, 60 млрд. грн — від Світового банку та 17 млрд. грн — від Японії [6]. На основі різних видів позик до державного бюджету було залучено 564,2 млрд. грн з них 256,4 млрд. грн (7,1 млрд. євро) від ЄС в межах екстреної макрофінансової допомоги [3].

Ми маємо усвідомлювати, що це лише початок нашої міцної кооперації щодо іноземного інвестування в Україну у сфері масштабної соціальної, фінансової і військової допомоги партнерів. Ключовим напрямом має стати відбудова України і трансформація її економіки у міцну державу ЄС та забезпечення іноземним інвесторам очікуваних прибутків через бізнес.

Головне, на що звертають увагу іноземні інвестори, це вирішення в Україні питання верховенства права. Іноземний бізнес вимагає дієвого законодавства. Курт Волкер підкреслив, що саме реформи у царині верховенства права мають посилити впевненість бізнесу, що він може інвестувати, вести виробництво, зростати, наймати співробітників та за потреби вивозити прибуток з України. Треба буде створити інститут лідерства щодо можливості доступу до розвитку країни найталановитішим людям, які мають ресурси і можливості [22].

Сьогодні Україна, навіть не зважаючи на війну та втрату 30—35 % ВВП повинна брати на себе дуже серйозні зобов'язання щодо іноземних інвесторів. Необхідні інвестиції, щоб вистояти, відновитися та продовжувати розвиток на умовах достатності і ритмічності.

Іноземна інвестиційна діяльність в Україні пройшла складний історичний шлях розвитку (табл. 1).

Сучасне нормативно-правове забезпечення державної політики України в сфері відносин з іноземними інвесторами було розпочато в перші дні незалежності з прийняття Закону [13] на захист іноземних інвестицій, який є чинним до сьогодні.

В даний час іноземне інвестування в Україні регулюється десятками нормативних актів, які мають неоднозначні положення, починаючи із визначення поняття "іноземні інвестиції" та закінчуючи умовами, які забезпечують діяльність іноземних інвесторів. До діючих базових законів, що регулюють процес іноземного інвестування належать 7 законодавчих актів [8; 13; 14; 15; 17; 18; 19], в яких майже відсутні положення щодо державних гарантій для іноземних інвесторів.

З метою поліпшення інвестиційної привабливості України для інвесторів з ініціативи Президента України у 2020 році було прийнято Закон [10] (набрав чинності 13.02.2021 року) щодо державної підтримки значних інвестицій.

Проте, через значні законодавчі обмеження щодо цієї державної підтримки інвесторів та наявні перепони, що стоять на шляху у суб'єктів господарювання, які мають намір реалізувати інвестиційні проекти із значними інвестиціями жодна інвестиція за цим Законом не була реалізована. Така ситуація потребує негайного оновлення змісту Закону з огляду на необхідність реалізації плану відновлення України [7] критично знекровленою війною.

Крім недосконалого законодавчого забезпечення щодо створення позитивного інвестиційного клімату для залучення іноземних інвестицій, в Україні за більш ніж 30 років незалежності не створена цілісна діюва система державного управління інвестиційною діяльністю іноземних інвесторів.

Спеціально уповноважені органи управління в сфері іноземних інвестицій на сьогодні в Україні відсутні. Як справедливо зауважує О. Шатило, основною проблемою інвестиційної діяльності в Україні є те, що нею займаються, без перебільшення, всі і ніхто [23].

В даний час державне управління іноземними інвестиціями в Україні здійснюється великою кількістю загальних управлінських структур на загальнодержавному і територіальному рівнях (рис. 1).

Індикатором зміни рівня довіри іноземних інвесторів до України можливо вважати динаміку обсягів інвестування. Проаналізуємо стан іноземного інвестування в Україні упродовж останніх років (табл. 2).

За даними з табл. 2 спостерігаємо, що обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку України протягом усього досліджуваного періоду, як за інструментами

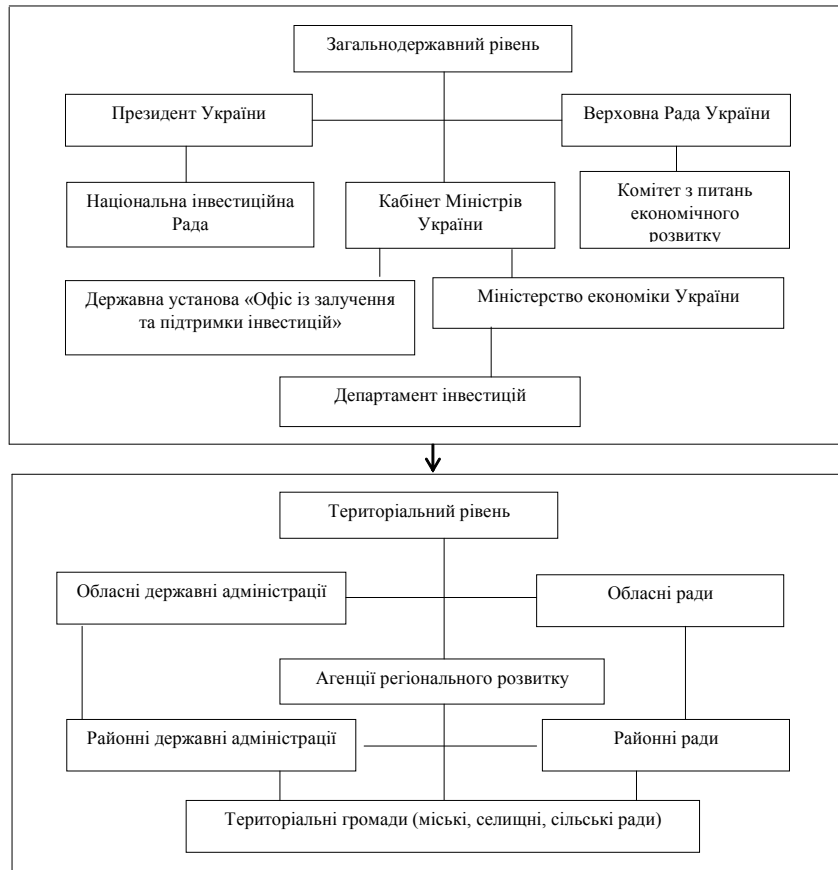

Рис. 1. Загальна структура органів управління іноземними інвестиціями в Україні

Джерело: розроблено авторами за <https://zakon.rada.gov.ua>

участі в капіталі, так і на боргових умовах збільшувалися за надходженнями і залишками в активах бізнесу. Спад динаміки іноземного інвестування у 2020 році був спричинений світовою кризою, пов'язаною з COVID-19. Водночас, доцільно звернути увагу на незначні обсяги надходжень і залишків інвестицій, які формують національне багатство України.

За підрахунками експертів Україна ще до війни щорічно потребувала залучення близько 20 млрд. доларів США іноземних інвестицій. При цьому в 2021 році в економіку України іноземними інвесторами було вкладено лише 5,5 млрд. дол. США за напрямом прямих інвестицій у власний капітал та 1,2 млрд. дол. США як боргові інструменти, а їх загальний залишок на кінець року як фінансових ресурсів становив 65,7 млрд. дол. США.

В контексті участі іноземних інвесторів в капітальних вкладеннях у економіку України ситуація зовсім негативна, динаміка з 8,2 млрд. грн у 2015 році до 0,8 млрд. грн у 2021 році і, відповідно, за структурою з 3,0 % до 0,1 %. Капітальні вкладення в Україні інвестують також й іноземні банки через кредитування, зокрема в 2021 році було видано кредитів на суму 9810,9 млн грн або 1,9% загальної суми кредитування.

Як результат такого негативного стану розміщення іноземних інвестицій в бізнесових структурах є зростання інвестування української економіки на умовах зовнішнього боргу (табл. 3).

Економіка України для відновлення і розвитку потребує не боргових інвестицій, а вкладень в діяльність бізнесу на умовах участі в капіталі, що є пріоритетним

Таблиця 2. Стан іноземного інвестування в економіку України

Роки	Прямі інвестиції, млн дол. США						Капітальні інвестиції, млн грн	
	інструменти участі в капіталі		боргові інструменти		разом		сума	%, в загальному обсязі
	надходження	залишок	надходження	залишок	надходження	залишок		
2015	584	35562	-915	10447	-331	46009	8185	3,0
2016	4076	37054	-21	10652	4055	47706	9831	2,7
2017	3025	36310	702	11455	3727	47765	6206	1,4
2018	4069	35391	663	11503	4732	46894	1796	0,3
2019	4909	41663	1108	12547	6017	54210	4664	0,7
2020	272	37600	-308	14491	-36	52091	1729	0,4
2021	5502	47796	1185	17950	6687	65746	779	0,1

Джерело: узагальнено авторами за <https://bank.gov.ua/> та <https://www.ukrstat.gov.ua/>

**Таблиця 3. Зовнішній борг України
(млн дол. США)**

Суб'єкти національного господарства	31.12.2021 р.	30.09.2022 р.	+/-
1. Сектор загального державного управління	51250	55015	3765
2. Центральний банк	5825	3924	-1901
3. Інші депозитні корпорації	3406	2230	-1176
4. Інші сектори	47102	42834	-4268
5. Боргові прямі інвестиції	22130	20236	-1894
6. Валовий зовнішній борг	129713	124239	-5474

Джерело: узагальнено авторами за <https://bank.gov.ua/>

інструментом зацікавленості інвесторів в довгостроковому зростанні української економіки та отримання власних вигод в залежності від результатів господарювання.

Для виправлення цієї негативної ситуації в сфері іноземного інвестування у Верховній Раді України у 2022 році була утворена спеціальна комісія з питань захисту прав інвесторів (з терміном дії на 1 рік) [20].

В цілому, як свідчать дослідження проблема поліпшення інвестиційного клімату в Україні для іноземних інвесторів дуже складна і багатогранна та залишається ключовим очікуванням бізнесу для вирішення. Сьогодні іноземні інвестиції повинні стати вирішальними активами для відновлення, сталого економічного росту та для більш вигідної інтеграції України в ЄС.

У підвищенні інвестиційної привабливості України важливе місце займають процеси не тільки державного управління, але і чіткість механізмів визнання іноземних інвестицій, контролювання організації їх залучення в бізнес та прозорий і достовірний облік об'єктів і результатів інвестування.

Насамперед, розглянемо підходи до визнання іноземних інвестицій, виходячи з їх трактування в законодавстві України. Вони різняться, тому варто їх систематизувати та проаналізувати (табл. 4).

В українському законодавстві загальне поняття "інвестиції" наведено в двох Законах [8; 15], а "іноземні інвестиції" — в трьох Законах [1; 14; 18].

Щодо загального трактування інвестиції, то в Законах [8; 15] це протилежно різні дефініції. В Законі [8] вони визначаються як господарські операції з окремими об'єктами, а в Законі [15] — всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які дозволяють одержувати економічний, соціальний і екологічний результат.

На законодавчому рівні аналогічна ситуація і щодо трактування поняття "іноземні інвестиції". Базовий Закон [18] визначає їх як цінності, що вкладаються в об'єкти інвестиційної діяльності, а Закон [14] — в господарську діяльність. Щодо результату, то це показники прибутку, доходу або соціального ефекту та відсутнє поняття екологічного ефекту, який може досягатися в процесі здійснення інвестицій відповідно до Закону [15].

Для іноземного інвестора тлумачення "інвестиція" повинно базуватися на діючому в законодавстві України визначенні об'єкта що може інвестуватися в бізнес. Відносно цього є тільки один термін, це активи, визначення яких чітко наведено в Законі [9], а відображення їх здійснюється в системі бухгалтерського обліку і балансі господарюючої структури. Активи — це інвестиційні ресурси для господарської діяльності, а інвес-

Таблиця 4. Визначення понять "інвестиції" та "іноземні інвестиції" в чинному законодавстві України

Закони України	Зміст понять
Загальне визначення поняття «інвестиції»	
Про інвестиційну діяльність [15]	всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект
Податковий кодекс України [8]	господарські операції, які передбачають придбання основних засобів, нематеріальних активів, корпоративних прав та/або цінних паперів в обмін на кошти або майно
Трактування поняття «іноземні інвестиції»	
Про режим іноземного інвестування [18]	цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту;
Про зовнішньоекономічну діяльність [14]	всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються іноземними суб'єктами господарської діяльності в Україні, в результаті чого утворюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект
Господарський кодекс України [1]	цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту

Джерело: узагальнено авторами за <https://zakon.rada.gov.ua>

Таблиця 5. Класифікація іноземних інвесторів

Класифікаційні ознаки	Види інвесторів
1. Участь у створенні окремих суб'єктів господарської діяльності	Індивідуальні
	Спільні
2. Суб'єкти інвестицій	Фізичні особи
	Юридичні особи
	Держави
	Міжнародні організації
	Інші суб'єкти
3. Відношення до власного капіталу суб'єктів господарювання	Повні власники суб'єкта господарювання на: – індивідуальній основі; – спільній основі
	Спільні власники на підприємствах: – з іноземними інвестиціями – без статусу наявності іноземних інвестицій
	Прямі (стратегічні)
	Портфельні
4. Участь в управлінні інвестиціями	Консервативні
5. Менталітет поведіння	Агресивні
6. Інвестиційний ризик	Схильні до ризику
	Не схильні до ризику
7. Орієнтація на результат	Зацікавлені в ефекті: – економічному – соціальному – комплексному
	Домінуючі
	Контрольні
	Кворумні
8. Права на управління інвестиціями	Значні
	Привілейовані
9. Права на результати господарювання	Прості
10. Функціональні типи інвестиційних територій	На територіях: – відновлення – зростання – розвитку з особливим умовами – сталого розвитку
	Великі
	Середні
	Малі
	Мікро

Джерело: власна розробка авторів.

тор є їх джерелом на умовах зобов'язань щодо інструментів прямих та боргових інвестицій або відносин з інститутом спільного інвестування.

На підставі здійсненого нами узагальнення в трактуванні змісту іноземних інвестицій необхідно відобразити:

1) це активи національної економіки, які формують іноземні інвестори в обмін на власні кошти і майно, тобто їх активи;

2) за джерелами одержані іноземні інвестиції формують фінансові ресурси реципієнта у складі елементів власного капіталу та /або зобов'язань, тобто відносно балансу підприємства це його пасиви;

3) результативність інвестування — це одержання доданої вартості та досягнення соціального ефекту.

Отже, іноземні інвестиції — це активи, що одержує національна економіка України в обмін на активи іноземних інвесторів, які формують фінансові ресурси за елементами власного капіталу і зобов'язань, що вкладаються іноземними інвесторами в обмін на активи суб'єктів господарювання в Україні з метою створення в процесі використання доданої вартості та /або досягнення соціального і екологічного ефекту.

Україна зацікавлена, насамперед, у довгостроковій діяльності іноземних інвесторів, на умовах залучення їх активів до прямого інвестування через елементи власного капіталу бізнесу. Таким чином, вони будуть не тільки менш схильні до виведення активів за появи перших ознак небезпеки, а навпаки шукати шляхи підвищення конкурентоспроможності свого бізнесу, зміцнення позицій на зовнішніх ринках, підтримуючи при цьому національну економіку та свою діяльність.

Однією з передумов стабільного та результативного іноземного інвестування національної економіки України є формування та підтримка сприятливих інвестиційних відносин держави з інвесторами. Формування цих відносин може забезпечити класифікація іноземних інвесторів.

Визначальними напрямками державної політики у сфері іноземної інвестиційної діяльності є формування індивідуального підходу до інвесторів відповідно до їх класифікаційних ознак, організаційних форм інвестування та виду господарювання.

Завдяки вірно сформованій інвестиційній політиці щодо забезпечення сприятливих умов та зменшення ризиків для окремих груп інвесторів можна здійснювати залучення інвестиційних ресурсів в необхідні для держави види економічної діяльності та географічні територіальні сектори з врахуванням умов інвестиційних завдань.

Для формування привабливих економічних механізмів інвестування для окремих груп інвесторів можливо використати розроблені їх класифікаційні ознаки (табл. 5) та узагальнені організаційні форми залучення інвестицій (рис. 2).

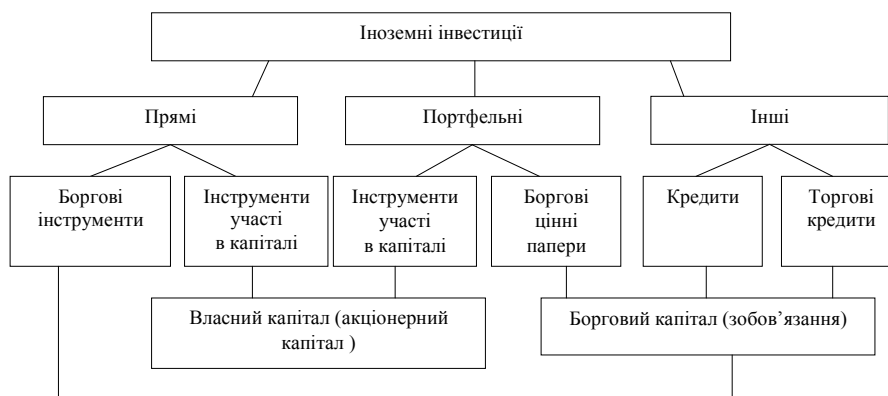

Рис. 2. Організаційні форми залучення іноземних інвестицій в національну економіку України

Джерело: узагальнено авторами за <https://www.rada.gov.ua/>

Розглянуті нами класифікаційні ознаки інвесторів не забезпечують розгляд всього великого різноманіття іноземного інвестування, але створюють важливі умови до ефективного їх залучення в національну економіку.

При розгляді рішення про створення або придбання бізнесу в Україні для іноземних інвесторів важливе значення має організаційний вид господарювання.

Законодавство України визначає для іноземного бізнесу дві організаційні форми господарювання: "іноземне підприємство" [1] з можливістю створення за умови діяльності виключно на основі власності іноземців і "підприємство з іноземними інвестиціями" [18] при відсутності його в системі класифікації організаційно-правових форм господарювання [2] та можливості здійснення реєстрації.

Іноземні підприємства могли б бути важливим інструментом розвитку іноземного бізнесу в Україні, але за відсутності сприятливого інвестиційного клімату, на жаль, втрачають привабливість. В загальній кількості підприємств іноземні підприємства на кінець 2022 року займали менше 0,1 %.

Іноземне підприємство за діючими в Україні організаційно-правовими формами іноземні інвестори можуть створити індивідуально або спільно, навіть без будь-яких інвестицій, так як обов'язкове формування статутного капіталу передбачено тільки для акціонерних товариств.

Статус підприємства з іноземними інвестиціями, які не мають правової реєстраційної основи в Україні, не зважаючи на встановлення для них вимоги що іноземна інвестиція повинна становити не менше 10 % статутного капіталу, теж може одержати будь-яке підприємство. В умовах, коли обов'язкові розміри вартісної величини статутного капіталу для підприємств в Україні відсутні, то кваліфікаційна вимога фактично не діє.

В результаті проведених досліджень обґрунтовано, що за організаційними формами в господарській діяльності національної економіки України іноземні інвестори можуть приймати участь наступними способами:

1. Безпосередня участь у формуванні статутного капіталу за рахунок тільки іноземного інвестування окремих підприємств як єдиного його власного джерела створення. Цей спосіб забезпечує створення іноземних підприємств будь-якої організаційно-правової форми за законодавством України використовуючи правила прямих іноземних інвестицій.

2. Безпосередня участь іноземних інвесторів у формуванні статутного капіталу окремих підприємств спільно з вітчизняними інвесторами на умовах кваліфікованого іноземного інвестування.

3. Безпосередня участь іноземних інвесторів у формуванні статутного капіталу окремих підприємств спільно з вітчизняними інвесторами на умовах некваліфікованого іноземного інвестування.

4. Здійснення фінансових операцій з придбання цінних паперів (акцій, сертифікатів) інститутів спільного інвестування як інвестиційних суб'єктів господарювання умовах кваліфікованого і некваліфікованого іноземного інвестування.

5. Способи іноземного інвестування в національну економіку України на основі позикового характеру на

умовах зобов'язань підприємств, держави, місцевих органів влади і недержавних суб'єктів господарювання.

З метою функціонування привабливого інвестиційного клімату і участі держави в підтримці та надання пільг підприємствам, що використовують іноземні інвестиції необхідно встановити вимоги щодо розміру кваліфікованої іноземної інвестиції на умовах участі в статутному капіталі в еквіваленті євро в розрізі: великі, середні, малі, мікро та можливих об'єктів, наприклад, необоротні матеріальні активи, нематеріальні активи, грошові кошти, цінні папери, грошові вимоги.

Держава у відносинах з іноземними інвесторами повинна використовувати принципи інвестиційної політики ЄС: довгостроковість вкладень, прозорість, стимулювання, гарантування захисту, недопущення дискримінації інвесторів. Водночас країни ЄС зберігають за собою право переглядати та потенційно блокувати прямі іноземні інвестиції з міркувань національної безпеки [24]. Ідея запровадження скринінгу інвестицій в Україні щодо їх безпеки для національної економіки залишається тільки на рівні законопроекту [21].

В рамках іноземного інвестування виникає необхідність створення інформації для визнання інвестицій та ідентифікації їх в активи і пасиви балансу підприємства, оцінювання стану інвестиційного процесу, формування класифікаційних ознак інвесторів, створення інвестиційного клімату, організації господарської діяльності бізнесу, стимулювання, здійснення контрольних функцій держави в сфері залучення інвестицій та визначення результатів від використання інвестиційних ресурсів. Одержана інформація повинна відображати рівень привабливості іноземного інвестування, віддзеркалювати інвестиційний клімат в усій країні, на окремих територіях і за видами економічної діяльності та визначати перспективи для іноземних інвесторів вкладати свої ресурси для отримання додаткових для них вигод.

Отже, окреслюється ще одна проблема щодо облікового забезпечення необхідної інформації для управління іноземними інвестиціями. Для цього в обліковому процесі необхідно змодельовати порядок відображення об'єктів інвестицій, формування показників щодо виділення класифікаційних ознак інвесторів і визначення результатів, які пов'язані з інвестиційною діяльністю та здійснення їх оподаткування, розподілу, реінвестування та вивозу з держави.

Система, що має використовуватися для обліку іноземних інвестицій повинна забезпечуватися сукупністю простих, прозорих, достовірних та інформативних компонентів, які можуть бути упорядковані в моделі балансу підприємства.

Іноземні інвестиції — це активи, які вкладаються інвесторами в об'єкти господарської діяльності, тому мають чітко ідентифікуватися з повним обов'язковим переліком активів визнаних в балансі підприємства, порядком їх визнання і оцінювання та рахунками бухгалтерського обліку.

З іншого боку, інвестиційні вкладення є джерелом надходження (створення) активів на умовах формування елементів власного капіталу або зобов'язань. Для цього кожного інвестора і його внески на умовах пря-

мих інвестицій необхідно виділити в статутному капіталі на бухгалтерському рахунку 40 "Зареєстрований (пайовий) капітал", а створені інвестиційні ресурси в процесі господарської діяльності на цільових рахунках в структурі власного капіталу.

Оцінювання діяльності бізнесу, його класифікаційні ознаки та інвестиційні ресурси інвесторів на правах власності необхідно здійснювати за показниками залишку та руху (надходження, вибуття) власного капіталу.

Іноземне інвестування на умовах боргових інструментів є зобов'язаннями бізнесу перед інвесторами, тому їх стан повинен відображатися в пасиві балансу на бухгалтерських рахунках довгострокових або короткострокових розрахунків.

ВИСНОВКИ

В умовах глобалізації та інтернаціоналізації для України іноземне інвестування виступає невід'ємним елементом та інструментом відродження та розвитку національної економіки. Успішність реалізації цих можливостей значною мірою залежить від здатності України своєчасно та у максимальних розмірах акумулювати інвестиційні ресурси та ефективно спрямовувати їх у господарську діяльність.

Урівноваження інтересів іноземних інвесторів і України як держави та її територіальних громад можливе за умови індивідуального підходу до окремих груп інвесторів на основі їх класифікаційних ознак та форм господарювання. При цьому держава повинна залишити за собою право скринінгу інвестицій з міркувань національної безпеки.

Функціонування ефективної моделі залучення інвестиційних активів для відродження і розвитку вітчизняної економіки вимагає використання системи бухгалтерського обліку побудованої на сукупності компонентів, упорядкованих виходячи з балансу підприємства. Іноземні інвестиції як активи мають чітко ідентифікуватися з повним обов'язковим переліком об'єктів, які відображаються в балансі, порядком їх визнання, оцінювання і відображення на рахунках бухгалтерського обліку.

Література:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Державний класифікатор України. Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004. Наказ Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04#Text>
3. Держбюджет — 2022: до загального фонду надійшло 1,491 трильйона гривень. Урядовий кур'єр. 2022. 07 січ. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/derzhbyudzhet-2022-do-zagalnogo-/>
4. Дослідження та аналітика. Вокс Україна: веб-сайт. URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytika/>
5. Індекс інвестиційної привабливості України через війну сягнув мінімуму з 2013 року — ЄБА. Економічна правда: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/08/8/690164/>

6. Малолєткова О. Економіка України втрималася на плаву. Урядовий кур'єр. 2023. 07 січ. №5. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/newspaper/2023/1/7/>

7. План відновлення України. Відновлення України: веб-сайт. URL: <https://ua.urb2022.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>

8. Податковий кодекс України: Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

9. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 лип. 1999 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

10. Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні: Закон України від 17 груд. 2020 р. № 1116. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text>

11. Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні: Закон України від 16 груд. 2020 р. № 1116. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text>

12. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лют. 2015 р. № 156. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>

13. Про захист іноземних інвестицій на Україні: Закон України від 10 вер. 1991 р. № 1540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12#Text>

14. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квіт. 1991 р. № 959. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>

15. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вер. 1991 р. № 1560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>

16. Про індустриальні парки: Закон України від 21 черв. 2012 р. № 5018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>

17. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5080. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text>

18. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19 берез. 1996 р. № 93/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text>

19. Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів господарювання, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження: Закон України 17 лют. 2000 р. № 1457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1457-14#Text>

20. Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань захисту прав інвесторів: Постанова Верховної Ради України від 6 жовт. 2022 р. № 2637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2637-20#Text>

21. Проєкт Закону про здійснення іноземних інвестицій у суб'єкти господарювання, що мають стратегічне значення для національної безпеки України. Урядовий портал: веб-сайт. URL: Oops... Something went wrong!

22. Прокопчук С. Чого чекають закордонні партнери та донори від України? Урядовий кур'єр. 2022. 2 лист. №248. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/chogochekayut-zakordonni-partneri-ta-donori-vid-u/>

23. Шатило О. А. Проблеми державного регулювання інноваційно-інвестиційної в Україні. *Наук. вісн. академії муніцип. упр. Сер. Управління*. 2010. № 1. С. 252—258.

24. Regulation (EU) 2019/452 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2019 establishing a framework for the screening of foreign direct investments into the Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32019R0452>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "Economic Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Accessed 20 Jan 2023).

2. State Consumer Standard of Ukraine (2004), Order "State Classifier of Ukraine. Classifier of organizational and legal forms of management DK 002: 2004", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04#Text> (Accessed 20 Jan 2023).

3. Government courier (2022), "State budget — 2022: 1.491 trillion hryvnias have been allocated to the general fund", available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/derzhbyudzhets-2022-do-zagalnogo-/> (Accessed 20 Jan 2023).

4. Vox Ukraine (2023), "Research and analytics", available at: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytika/> (Accessed 20 Jan 2023).

5. Economic truth (2022), "Ukraine's investment attractiveness index has reached its lowest level since 2013 due to the war — EBA", available at: <https://www.eprava.com.ua/news/2022/08/8/690164/> (Accessed 20 Jan 2023).

6. Malolietkova, O. (2023), "Ukraine's economy stayed afloat", *Uriadovyj kur'ier*, vol. 5, available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/newspaper/2023/1/7/> (Accessed 20 Jan 2023).

7. Restoration of Ukraine (2023), "Ukraine recovery plan", available at: <https://ua.unc2022.com/plan-vidnovlennya-ukrayini> (Accessed 20 Jan 2023).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed 20 Jan 2023).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "About accounting and financial reporting in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (Accessed 20 Jan 2023).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "About state support for investment projects with significant investments in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text> (Accessed 20 Jan 2023).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "About state support of investment projects with significant investments in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text> (Accessed 20 Jan 2023).

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "About the basics of state regional policy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (Accessed 20 Jan 2023).

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On the protection of foreign investments in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12#Text> (Accessed 20 Jan 2023).

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "About foreign economic activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (Accessed 20 Jan 2023).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "About investment activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (Accessed 20 Jan 2023).

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "About industrial parks", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text> (Accessed 20 Jan 2023).

17. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "About institutions of joint investment", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text> (Accessed 20 Jan 2023).

18. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "About the regime of foreign investment", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 20 Jan 2023).

19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "On the elimination of discrimination in the taxation of economic entities created with the use of property and funds of domestic origin", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1457-14#Text> (Accessed 20 Jan 2023).

20. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the formation of the Temporary Special Commission of the Verkhovna Rada of Ukraine on the Protection of Investors' Rights" available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2637-20#Text> (Accessed 20 Jan 2023).

21. Government portal (2023), "Draft Law on Foreign Investments in Business Entities Strategically Important for the National Security of Ukraine", available at: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-zdiysnennya-inozemnikh-investitsiy-u-subektiv-gospodaryvannya-shcho-mayut-strategichne-znachennya-dlya-natsionalnoi-bezpeki-ukraini> (Accessed 20 Jan 2023).

22. Prokopchuk, S (2022), "What do foreign partners and donors expect from Ukraine?", *Uriadovyj kur'ier*, vol. 248, available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/chogo-chekayut-zakordonni-partneri-ta-donori-vid-u/> (Accessed 20 Jan 2023).

23. Shatylo, O. A. (2010), "Problems of state regulation of innovation and investment in Ukraine", *Naukovyj visnyk munitsypal'noho upravlinnia*, vol. 1, pp. 252—258.

24. European Parliament, Council of the European Union (2019), "Regulation (EU) 2019/452 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2019 establishing a framework for the screening of foreign direct investments into the Union", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32019R0452> (Accessed 20 Jan 2023).

Стаття надійшла до редакції 09.02.2023 р.

І. А. Сазонець,

д. е. н., професор, професор кафедри туризму та готельно-ресторанного бізнесу туристичної діяльності ВНПЗ "Дніпровський гуманітарний університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8032-3675>

А. С. Філоненко,

магістр спеціальності "Туризм", ВНПЗ "Дніпровський гуманітарний університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6134-8551>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.48

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ ТА ВПЛИВ НА НЕЇ ПАНДЕМІЇ COVID-19

I. Sazonets,

Doctor of Economic Sciences, Professor of Department of the Tourist and Hotel-Restaurant Business, Dnieper Humanities University

A. Filonenko,

Master of "Tourism" specialty, Dnieper Humanities University

ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF FUNCTIONING OF THE HOTEL INDUSTRY OF UKRAINE AND IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON IT

Визначено, що індустрія гостинності є широкою за масштабом і включає кілька різних секторів. Готельна індустрія займається виключно розміщенням гостей і супутніми послугами. Індустрія гостинності займається дозвіллям у більш загальному сенсі.

Доведено, що складність сучасного стану, його нестабільність у поєднанні з необхідністю реформування економіки, істотно впливає на розвиток готельної індустрії. Основними чинниками невизначеності є: високий рівень невизначеності ринкового середовища, сезонна нестабільність попиту на туристичні послуги, гостра конкуренція в туристичній індустрії, брак фінансових ресурсів, недостатня орієнтація на клієнта, низька якість туристичного продукту.

В період подолання наслідків коронакризи готельна індустрія розвивається далі, створюючи сектори сервісних апартаментів під управлінням міжнародних і місцевих операторів, розвиваючи нові форми співпраці, використовуючи нові технології.

The article examines the organizational foundations of the functioning of the hotel industry of Ukraine and determines the impact of the COVID-19 pandemic on it. An attempt was made to analyze and provide recommendations for overcoming the negative consequences of the corona crisis for the hotel industry.

It has been determined that the hospitality industry is broad in scope and includes several different sectors. The hotel industry deals exclusively with guest accommodation and related services. The hospitality industry deals with leisure in a more general sense. A modern hotel management company is a complete system of interconnected elements that act as units to solve specific problems and achieve the goal, namely a positive final own financial result.

Objects of the hotel industry include various types of tourist enterprises: tourist hotel, tourist base, auto tourism enterprises (motor hotel, motel, camping), water tourism enterprises (boat, boat camping, flotel, flot camping, aquatel), mobile tourist enterprises (train, steamship), flytel, tourist shelter and hut. Hotels are the most common type of accommodation in the hospitality industry. A hotel is defined as an establishment that offers accommodation, meals and other services. They are mainly aimed at travelers or tourists, although locals can also use them. Hotels provide private rooms and almost always have private bathrooms.

It has been proven that the complexity of the modern state, its instability in combination with the need to reform the economy, significantly affects the development of the hotel industry. The main factors of uncertainty are: high level of uncertainty of the market environment, seasonal instability of demand for tourist services, fierce competition in the tourism industry, lack of financial resources, insufficient customer orientation, low quality of the tourist product.

During the period of overcoming the consequences of the corona crisis, the hotel industry continues to develop, creating sectors of service apartments under the management of international and local operators, developing new forms of cooperation, using new technologies.

Ключові слова: готельна, індустрія, Україна, послуги, реформування, нестабільність, COVID-19, коронакриза.

Key words: hotel, industry, Ukraine, services, reform, instability, COVID-19, corona crisis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Готельне господарство України розвивалося в останнє десятиліття стрімкими темпами. Сфера туристичного бізнесу та гостинності є домінуючим фактором забезпечення соціально-економічного зростання не тільки для України, але й для багатьох країн світу. Економічна сутність готельного бізнесу як сфери послуг, полягає у нематеріальному характері її діяльності. Особливістю послуг гостинності є те, що вони є головним продуктом виробничо-експлуатаційної діяльності готелів та створюються й реалізуються в межах одного підприємства. Процес обслуговування, де поєднуються виробництво та споживання послуг має назву надання послуг. Досліджуючи динаміку основних показників сфери туризму та гостинності в Україні за останні роки, можна відзначити наявність негативних тенденцій, що супроводжуються зменшенням кількості обслугованих туристів та зайнятих, а також формуванням низьких річних показників надходження ВВП. Такі тенденції визначаються об'єктивними умовами геополітичного та глобального характеру, в яких опинилася Україна.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Такі важливі питання, що пов'язані з економічним добробутом країни на основі розвитку готельної індустрії безумовно досліджувались вітчизняними вченими. Серед таких вчених ми можемо визначити Баб'як О.В. [1], Джинджояна В.В. [2, 3], Сазонець О.М. [6, 7], Сазонця І.Л. [4, 5, 7], Торянника В.М. [7], Тесленко Т.В. [3]. Ці науковці досліджували комплексні питання функціонування туристичного комплексу та готельної інду-

стрії в його складі, вплив управлінських та технологічних інновацій на розвиток готельної індустрії, аспекти інформатизації туризму, гостинності та закладів охорони здоров'я, економічні проблеми функціонування курортного комплексу на рівні національної економіки. Однак, проблеми функціонування саме готельної індустрії, як спеціалізованого сегмента сфери послуг не розглядалися вітчизняними вченими повною мірою.

МЕТА СТАТТІ

Спираючись на наукові доробки вітчизняних авторів ми визначили мету нашої статті у дослідженні організаційних засад функціонування готельної індустрії України та визначення впливу на неї пандемії COVID-19. Зроблено спробу аналізу та надання рекомендацій щодо подолання негативних наслідків коронакризи для готельної індустрії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Готельна індустрія це перш за все бізнес. Це також визначає необхідність додаткових досліджень у цьому напрямку.

У працях зарубіжних учених, тариф (від англ. Tariff — ставка) трактується як система, а розмір оплати готельних послуг розглядається як ціна, яка встановлюється за власність, яка забезпечує місце для тимчасового проживання в готельному номері відповідного типу. Однак, слід зазначити, що існує суттєва різниця між ціною готельних послуг і тарифами, оскільки ототожнення цих понять є недоречним.

Різновидом готелів є туристичні комплекси — сукупність рекреаційних підприємств, різних за функція-

ми та місткістю понад 1000 місць, розміщених на туристичному маршруті й об'єднаних загальною функціональною програмою. Туристичні комплекси включають різноманітні типи туристичних підприємств: туристичний готель, туристична база, автотуристичні підприємства (мотор-готель, мотель, кемпінг), водні туристичні підприємства (ботель, ботокемпінг, флотель, флотокемпінг, акватель), мобільні туристичні підприємства (потяг, теплохід), флайтель, туристичний притулок і хатина.

Згідно зі статистикою, 15% від загального обсягу туризму припадає на іноземних відвідувачів. Це добрий показник, враховуючи пандемію та інші обмежувальні фактори.

Готельний бізнес в Україні може збільшити цей показник за рахунок розвитку транспортної інфраструктури. Як тільки з'являється можливість прилетіти в локацію, відразу зростає кількість гостей і попит на готельні номери. Реальним прикладом є надання безвізу, активізацією діяльності авіакомпаній, новими правилами в'їзду в країну, розвитком курортних локацій тощо. Звісно, пандемія вплинула на внутрішній та зовнішній туризм, але варто зазначити, що інтерес до України був у відвідувачів з Німеччини, Італії, Франції та інших європейських країн. Зі збільшенням числа іноземних туристів готелі повинні бути готові до обслуговування відповідно до різних національних особливостей.

Одна з поширених проблем пов'язана з визначенням різниці між готельною індустрією та індустрією гостинності, оскільки багато людей помилково вважають, що ці два терміни стосуються одного й того ж. Однак, різниця полягає в тому, що індустрія гостинності є ширшою за масштабом і включає кілька різних секторів. Готельна індустрія займається виключно розміщенням гостей і супутніми послугами. Індустрія гостинності займається дозвіллям у більш загальному сенсі. Як результат, її діяльність охоплює житло, ресторани, бари, кафе, нічне життя та низку подорожей і туристичних послуг.

Важливо розуміти, що готельна індустрія — це загальний термін, який використовується для опису послуг, пов'язаних із розміщенням гостей. Маючи це на увазі, варто зазначити, що існує безліч різних типів розміщення, які підпадають під цей загальний термін. Деякі з основних типів описані більш детально нижче:

Готелі. Найпоширеніший тип розміщення в готельній індустрії. Готель визначається як заклад, який пропонує ночівлю, харчування та інші послуги. Вони в основному орієнтовані на мандрівників або туристів, хоча місцеві жителі також можуть використовувати їх. Готелі надають приватні номери та майже завжди мають окремі ванні кімнати.

Ліжко та сніданок, або B&B, є меншими закладами, які пропонують гостям приватні кімнати для ночівлі, а також ранковий сніданок. Часто ці заклади переобладнані з приватних будинків, і багато власників B&B живуть у них. Хоча вони часто є бюджетним варіантом, елітні та розкішні готелі типу "ліжко та сніданок" також існують.

Мотелі — це форма ночівлі, що призначена для автомобілістів. З цієї причини вони зазвичай зручно розташовані на узбіччі дороги та пропонують велику безкоштовну парковку. У мотелі, як правило, є кілька но-

мерів і деякі додаткові зручності, але, як правило, у них буде менше зручностей, ніж у готелях.

Ботель — це назва човна, який адаптований для розміщення в готельному стилі. Багато ботелів є постійно пришвартованими річковими човнами, хоча інші є переобладнаними кораблями, які цілком здатні подорожувати з гостями на борту. Вони особливо популярні в європейських містах з річками чи каналами.

Квартири з обслуговуванням популярні серед ділових мандрівників. Апартаменти з обслуговуванням — це житло в стилі апартаментів, де гості отримують повний спектр послуг, таких як обслуговування номерів, прибирання та послуги пральні. Більшість апартаментів з обслуговуванням також пропонують додаткові зручності, а самі апартаменти, як правило, більші за розміром ніж готельні номери.

Готельна індустрія є одним з найбільш швидкозростаючих секторів у XXI столітті. Управління готелем відіграє життєво важливу роль у цій галузі і такий бізнес передбачає багато обов'язків. Досягнення успіху в готельній індустрії означає забезпечення ефективної роботи всіх структурних підрозділів готельної компанії. У будь-якому конкретному готелі є люди, які працюють на великій кількості різних посад у готелі.

Становлення готельного сервісу в Україні почалося в першій половині 2000-х років. Спочатку в центрі уваги місцевих та іноземних інвесторів був розвиток готельного ринку в Києві. Поступово, з розвитком готельного бізнесу в Україні, інтерес інвесторів почав зміщуватися в напрямку обласних міст, насамперед великих ділових центрів країни (з населенням близько 1 млн чол.) таких як Харків, Донецьк, Дніпро, Харків, Львів курортні зони, такі як Карпати, Одеса.

Активно розвивався сегмент готельної нерухомості під великим впливом чемпіонату Європи з футболу 2012 році на вимогу міст-організаторів, які приймали матчі (Київ, Харків, Донецьк, Львів) необхідно було мати певну кількість готельних номерів різних категорій. Сфера готельних послуг залишається однією з найдинамічніших секторів економіки України. Ненасичений готельний ринок послуг різного рівня створює чудову можливість для міжнародних готельних операторів для входу на український ринок..

На сьогоднішній день Україна з її величезним туристичним та готельним потенціалом займає досить невелику частку світового туристичного ринку. Складність сучасного соціально-економічного стану, його нестабільність у поєднанні з необхідністю реформування економіки, істотно впливає на розвиток туристичної галузі і, відповідно, готельної галузі. Високий рівень невизначеності ринкового середовища, сезонна нестабільність попиту на туристичні послуги, гостра конкуренція в туристичній індустрії, брак фінансових ресурсів, недостатня орієнтація на клієнта, низька якість туристичного продукту та інші фактори є джерелами підвищеної складності регулювання туристичного бізнесу в Україні.

Сьогодні Україна займає одне з останніх місць у списку європейських країн за кількістю готелів. У країні в середньому на тисячу жителів припадає два готельних номери, тоді як в Європі цей показник не менше чотирнадцяти-вісімнадцяти. Дисбаланс попиту і пропо-

Таблиця 1. Кількість фактично проведених ліжко-днів у колективних засобах розміщування (од.) в окремих регіонах України

Регіони	2016	2017	2018	2019	2020
Дніпропетровська область	1 619 074	1 553 008	954 349	830 161	365549
Київська область	1 022 749	1 031 809	782 318	873 752	517560
Вінницька область	968 883	1 038 042	148 565	151 652	67934
Волинська область	450 624	480 980	187 299	134 495	62178
Львівська область	3 217 165	3 401 146	1 401 561	1 334 232	489903
Закарпатська область	1 304 522	1 560 197	241 179	227 996	163861
Харківська область	949 569	1 020 447	1438 796	1435 288	209884
Запорізька область	2 150 947	2 181 335	940 127	883 721	49999
м. Київ	2 521 590	2 539 255	2 559 503	2 544 803	112716

Джерело: [8].

зиції спричинив високі ціни в готельному бізнесі. Ціни на номери в готелях середньої та високої цінової категорії від \$ 150 до \$500 за добу. Серед сприятливих факторів розвитку — постійне зростання туристичного потоку в Україну. За останні п'ять років він стабільно зріс на 20%. Найактивніше розвивається діловий туризм відносно розвивається і готельний бізнес.

Світ рухається швидше, ніж будь-коли, оскільки зміна соціальних поглядів, нові технології, економічні та демографічні зміни спричиняють сейсмічні зміни у способах нашого життя, ведення бізнесу та бізнесу. Деякі тенденції готельної індустрії стають незмінними на довгий час. Важливо бути в курсі нових тенденцій, щоб отримати прибуток від швидкого впровадження новацій в діяльність готельної індустрії.

Поширення інфекційного захворювання COVID-19 та карантинні умови суттєво вплинули і продовжують негативно впливати на туристичний та готельний бізнес, тому є необхідність дослідження впливу та наслідків спричинених світовою кризою на готельний бізнес. Важливим питанням є створення умов для поступового виходу з рівня збитковості готельних підприємств та запобігання стагнації в галузі. Готельні заклади зіштовхнулися з такими проблемами: відсутність гостей, закриття, падіння доходів, безпека співробітників і гостей. Готельному бізнесу доведеться трансформуватися і розвиватися далі, створювати сектори сервісних апартаментів під управлінням міжнародних і локальних операторів, шукати нові форми співпраці, використовувати нові технології ведення бізнесу. Для виходу з кризи готельна галузь потребує підтримки від держави.

Пандемія коронавірусу (COVID-19) справила величезний вплив на готельну індустрію внаслідок повного або часткового карантину в багатьох країнах. Уряди з усього світу запровадили обмеження на подорожі, закрили кордони та заборонили внутрішні та міжнародні рейси. З початку 2020 року багато місцевих і міжнародних заходів було або перенесено, або скасовано. До них належать Олімпійські ігри, ЄВРО-2020 і найбільша в світі туристична виставка ITB Berlin, де очікується відвідування понад 150 000 відвідувачів.

З огляду на обмеження для компаній і мільйонів працівників, яким загрожує звільнення, не дивно, що багато ділових заходів і поїздок скасовуються через побоювання щодо коронавірусу. Через невизначеність майбутнього, викликану пандемією, люди неохоче бронювали відпустку на 2020 і навіть на 2021 рік.

Готельна індустрія є одним із секторів, які найбільше постраждали від пандемії. Деякі готелі втратили до 90 відсотків бронювань, а деякі були змушені закритися. Скасовані бронювання та відсутність бронювань призвели до втрати доходу для готелів. Крім того, більшість готелів, які переживають труднощі, не бачать виходу зі своїх проблем з грошовими потоками, оскільки майбутнє справді дуже невизначене.

Можна прослідкувати як вплинула пандемія на готельний бізнес з даних Національної Туристичної Організації України (НТОУ) беручи дані за останні 5 років і підслідити їх зміну (таблиця 1).

Аналізуючи надані дані можна зробити висновок, що пандемія коронавірусу (COVID-19) досить суттєво вплинула на розвиток готельного бізнесу. Беручи до прикладу Дніпропетровську область за 2019 рік, де загальна кількість фактично проведених ліжко-днів у колективних засобах розміщування становила 830 161 одиниць а за 2020 рік 365549 одиниць, можна сказати що кількість проведених ліжко-днів знизилась на 46,12 % в даному регіоні з початку пандемії.

ВИСНОВКИ

Індустрія гостинності є широкою за масштабом і включає кілька різних секторів. Готельна індустрія займається виключно розміщенням гостей і супутніми послугами. Індустрія гостинності займається дозвіллям у більш загальному сенсі. Її діяльність охоплює житло, ресторани, бари, кафе, нічне життя та низку подорожей і туристичних послуг.

Складність сучасного соціально-економічного стану, його нестабільність у поєднанні з необхідністю реформування економіки, істотно впливає на розвиток туристичної галузі і, відповідно, готельної галузі. Високий рівень невизначеності ринкового середовища, сезонна нестабільність попиту на туристичні послуги, гостра конкуренція в туристичній індустрії, брак фінансових ресурсів, недостатня орієнтація на клієнта, низька якість туристичного продукту та інші фактори є джерелами підвищеної складності регулювання туристичного бізнесу в Україні.

В період подолання наслідків коронакризи готельному бізнесу доведеться трансформуватися і розвиватися далі, створювати сектори сервісних апартаментів під управлінням міжнародних і локальних операторів, шукати нові форми співпраці, використовувати нові технології ведення бізнесу.

Література:

1. Баб'як О.В. Формування імперативів державного управління профілактикою та реабілітацією. Право та державне управління. 2022. № 2. С. 169—175.

2. Джинджоян В. В. Базисні детермінанти розвитку туристичних підприємств на основі їх соціальної діяльності: монографія. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. 248 с.

3. Джинджоян В.В. Інноваційні технології в туризмі та гостинності: навч. посіб. / В.В. Джинджоян, Т.В.Тесленко, К.М. Горб. — К.: Видав. "Каравела", 2022. — 340 с.

4. Сазонець І.Л., Турко В.І. Тенденції попиту на туристичні послуги та відновлення туристичної галузі в умовах боротьби з пандемією COVID-19. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Теорія та практика менеджменту", м. Луцьк, 12 травня 2021 року.

5. Сазонець І.Л., Главін І.А. Дослідження проблем інноваційного розвитку туристичної галузі в умовах постіндустріального суспільства. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Теоретико-прикладні аспекти розвитку індустрії гостинності, туризму, виробництва в умовах міжнародної економічної інтеграції". м. Дніпро, 20 травня 2020 року.

6. Сазонець О.М. Інформаційно-комп'ютерні технології та інновації у розвитку світової туристичної галузі. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. "Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу". Житомир, 3-4 листопада 2022 р. С. 291—292.

7. Сазонець О.М., Сазонець І.Л. Міжнародний бізнес і логістика; понятійно-термінологічний словник. Київ. Центр учбової літератури, 2021. 288 с.

8. Торяник В.М. Механізм державного управління туристичною галуззю в Україні (ліцензування, сертифікація, стандартизація): словник-довідник: навч. посіб./ В.М. Торяник, В.В. Джинджоян; за заг. ред. В.О. Негодченка. — Дніпро: ВНПЗ "ДГУ", 2020. — 182 с.

9. Туристична статистика України. Засоби розміщення. URL: (https://www.ntoukraine.org/nsts_analytics_ua.html) (Дата звернення: 12.12.2022 р).

References:

1. Bab'iak, O.V. (2022), "Formation of imperatives of public management of prevention and rehabilitation", *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, vol. 2, pp. 169—175.

2. Dzhyndzhoian, V.V. (2020), *Bazysni determinanty rozvytku turystychnykh pidpriemstv na osnovi ikh sotsial'noi diial'nosti* [Basic determinants of the development of tourist enterprises based on their social activities], *Klasychnyj pryvatnyj universytet, Zaporizhzhia*, Ukraine.

3. Dzhyndzhoian, V.V. Teslenko, T.V. and Horb, K.M. (2022), *Innovatsijni tekhnolohii v turyzmi ta hostynnosti* [Innovative technologies in tourism and hospitality], *Vydavnytstvo "Karavela"*, Kyiv, Ukraine.

4. Sazonets', I.L. and Turko, V.I. (2021), "Trends in demand for tourist services and the recovery of the tourism industry in the context of the fight against the COVID-19 pandemic", *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Teoriia ta praktyka menedzhmentu"* [Materials of the International Scientific and Practical Conference "Theory and Practice of Management"], *Luts'k*, Ukraine.

5. Sazonets', I.L. and Hlavin, I.A. (2020), "Study of the problems of innovative development of the tourism industry in the conditions of the post-industrial society", *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Teoretyko-prykladni aspekty rozvytku industrii hostynnosti, turyzmu, vyrobnytstva v umovakh mizhnarodnoi ekonomichnoi intehratsii"* [Materials of the international scientific and practical conference "Theoretical and applied aspects of the development of the hospitality industry, tourism, production in the conditions of international economic integration"], *Dnipro*, Ukraine.

6. Sazonets', O.M. (2022), "Information and computer technologies and innovations in the development of the world tourism industry", *Materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. "Suchasni vyklyky staloho rozvytku biznesu"* [Materials of the international scientific and practical conference "Modern challenges of sustainable business development"], *Zhytomyr*, Ukraine, pp. 291 — 292.

7. Sazonets', O.M. and Sazonets', I.L. (2021), *Mizhnarodnyj biznes i lohistyka; poniatijno-terminolohichnyj slovnyk* [International business and logistics; conceptual and terminological dictionary], *Tsentr uchbovoi literatury*, Kyiv, Ukraine.

8. Torianyk, V.M. and Dzhyndzhoian, V.V. (2020), *Mekhanizm derzhavnoho upravlinnia turystychnoiu haluzziu v Ukraini (litsenzuvannia, sertyfikatsiia, standartyzatsiia): slovnyk-dovidnyk* [The mechanism of state management of the tourism industry in Ukraine (licensing, certification, standardization): dictionary-reference], *VNPZ "DHU"*, Dnipro, Ukraine.

9. National Tourism Organization of Ukraine (2023), "Tourist statistics of Ukraine. Means of accommodation", available at: https://www.ntoukraine.org/nsts_analytics_ua.html (Accessed 12.12.2022).

Стаття надійшла до редакції 09.02.2023 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 336.7

З. М. Криховецька,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0028-1960>
Т. М. Мигович,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1543-1060>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.53

РОЛЬ БАНКІВ ІЗ УЧАСТЮ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Z. Krykhovetska,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Finance, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
T. Myhovych,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Finance, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

THE ROLE OF BANKS WITH STATE PARTICIPATION IN ENSURING FINANCIAL
STABILITY OF THE NATIONAL ECONOMY IN CONDITIONS OF WAR

Досвід світової банківської системи свідчить про загальну закономірність, що у кризових та посткризових умовах у багатьох розвинених країнах держава має вагомий частку у банківській системі та забезпечує вплив на неї, створюючи основу для фінансової стабілізації банківської системи та економіки в цілому.

Метою статті є дослідження особливостей функціонування банків за участю держави, їх ролі у забезпеченні фінансової стабільності національної економіки в період війни.

Проаналізована динаміка та частка активів банків із участю держави на ринку банківських послуг в Україні. Проведено аналіз кредитної діяльності банків з участю держави, досліджена їх участь у діючих державній програмі "Доступні кредити 5–7–9%". Досліджено формування ресурсів банків за участю держави та банківської системи в цілому.

Розглянуто стратегічні цілі банків з участю держави у період війни та післявоєнного відновлення економіки.

The experience of the world banking system shows the general pattern that in crisis and post-crisis conditions in many developed countries the state has a significant stake in the banking system and provides influence on it, creating a basis for financial stabilization of the banking system and the economy as a whole. In modern conditions of war and economic crisis, under the conditions of maintaining their financial stability, banks with state participation have sufficient resource and strategic potential to support the smooth functioning of the banking system. Therefore, the financial stability of Ukraine during the war and during the period of post-war economic recovery will depend on how efficiently the banking system will function, and especially banks with state participation, which are the leaders of state policy.

The purpose of the article is to study the peculiarities of the functioning of banks with state participation, their role in ensuring the financial stability of the national economy in conditions of war.

Some theoretical aspects of their essence and functioning, the possibility of influence on the socio-economic development of the state are considered. Their place in the structure of the banking system of Ukraine is defined. The dynamics of assets of banks with state participation and the banking system as a whole were analyzed, the share of assets and loans granted to clients of banks state participation in the total amount of net assets and loans granted to clients of the banking system of Ukraine was determined, and the place in the market of banking services in Ukraine was determined. The dynamics of loans granted by banks with state participation and their role in credit provision of the domestic economy are analyzed. Their participation in the current government program "Affordable loans 5—7—9%" was considered, the structure of concluded credit agreements was analyzed. An analysis of the dynamics and share of problem (non-performing) loans in the banking system and banks with state participation, in particular, was carried out. The dynamics of the balance sheet capital and liabilities of the banking system were analyzed and in the section of banks with state participation, the share of these banks in the structure of liabilities of the banking system was determined. The role of banks with state participation in the deposit market is determined. The strategic goals of banks with state participation during the war and post-war economic recovery are considered.

Ключові слова: банківська система, національна економіка, фінансова стабільність, банки з участю держави, кредити, депозити.

Key words: banking system, national economy, financial stability, banks with state participation, loans, deposits.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відповідно до Основних напрямів діяльності банків держсектору на період дії воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки [1] на банки з участю держави покладена важлива місія забезпечувати фінансову стабільність в державі, безперебійне функціонування банківської системи, підтримку пріоритетних галузей економіки та стабільної діяльності суб'єктів критичної інфраструктури. З огляду на це розгляд діяльності банків із участю держави, стану їх діяльності, можливостей забезпечення фінансової стабільності банківської системи та національної економіки в існуючих умовах набуває особливої актуальності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Оскільки банки з участю держави є потужною складовою банківської системи України, теоретичні та практичні питання їх діяльності широко досліджуються у вітчизняній літературі. Зокрема, концептуальні положення функціонування банків із участю держави представлені у працях таких науковців, як Н.П. Погореленко [2], В.В. Огородник [3], В.В. Оніщенко [4]. Дослідження ролі банків із участю держави у розвитку реального сектору економіки України знайшли відображення в працях провідних вчених, таких як А.О. Касич, О.О. Підкуйко, І.М. Коротенкова [5], В.В. Огородник [6], А.О. Дробязко, О.О. Любіч [7]. Питаннями позиціонування банків із участю держави у банківській системі, проблем їх діяльності займалися такі науковці: Л.А. Ключко, Н.І.Ковда [8], В.Г. Костогриз, М.Е. Хуторна

[9], Л.В. Сус, М.О. Онищук [10], Л.М. Акімова, М.М. Любовська [11], С.В. Бойко, Я.С. Дячук [12] та ін. Досліджують іноземний досвід функціонування банків із участю держави, аналізують їх позитивні й негативні риси Л.О.Ковриженко [13], В.В. Огородник [14]. Аспекти інноваційної практики вітчизняних державних банків в умовах глобалізації розглядають Л.В. Сус, М.О. Онищук [10].

Хоча особливості функціонування банків із участю держави завжди знаходились під увагою відповідних досліджень щодо їх значимості і розвитку всієї банківської системи, проте аналіз відповідних наукових джерел вказує на недостатнє висвітлення та увагу до цієї проблеми в теперішній час. В умовах війни в Україні виникає необхідність посилення уваги до функціонування вітчизняних банків із участю держави та ролі, яку вони повинні виконувати для забезпечення стабільності банківської системи та економіки держави в цілому.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження особливостей функціонування банків за участю держави, їх ролі у забезпеченні фінансової стабільності національної економіки в період війни. Для дослідження даної теми використані такі методи: аналізу і синтезу — під час з'ясування сутності та ролі банків з участю держави; індукції та дедукції при формулюванні узагальнень, теоретичних висновків; статистичні методи, фінансового аналізу для визначення показників діяльності банків з участю держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перш, ніж перейти до аналізу діяльності банків із участю держави в умовах, що склалися в Україні, розглянемо окремі теоретичні аспекти їх сутності та функціонування.

Проаналізувавши концептуальні підходи вітчизняних та іноземних науковців до теоретико-змістовної характеристики банків із участю держави, ми виділили розрізненість наукових досліджень у даному напрямі. У наукових працях відсутній єдиний підхід до визначення поняття даних банків в економічній системі країни. На думку науковців Костогриз В.Г. та М. Е. Хуторної, згідно з підходом, що поданий у законі до поняття "державні банки", ті банки, які мають частку державної власності менше показника 100% не можливо назвати державними банками. Проте, коли тепер в структурі всіх банків з участю держави відсоток власності державних органів в структурі статутних капіталів є понад 75%, що надає державі безумовні права щодо управління таким банком, то така ситуація в сучасних умовах нівелює різницю між поняттям "державний банк" та "банк із державною часткою" [9].

На думку української науковиці В. В. Оніщенко, "державний банк" є банківською установою, метою діяльності якої є не отримання прибутку, а провадження функцій фінансового агента уряду при реалізації програм соціально-економічного розвитку, в якому сто відсотково статутний капітал належить органам державної влади, який в управлінні підпорядкований цим органам, рівень контролю держави над яким визначається відповідними нормативно-правовими актами. Ми погоджуємося з тим як В. В. Оніщенко трактує поняття "банк із участю держави" як значно загальне та ширше, ніж поняття "державний банк". Вона пропонує включати до банків із участю держави фінансово-кредитні установи, над активами яких державі органи влади (підприємства державного сектору економіки) здійснюють прямий чи опосередкований контроль; у капіталі яких держава є прямо або опосередковано постійно чи тимчасово в різних частках та з різною метою [4, с. 27—28].

В.В. Огородник також вважає, що поняття "банк із участю держави" є значно ширшим за поняття "державний банк", бо означає не тільки пряму власність держави чи державного підприємства, а також, що держава володіє частиною акцій банку, впливає на управління банком, його стратегію та засоби її реалізації. У цьому аспекті ми погоджуємося з визначенням, яке дає цей науковець, що банк із участю держави є як універсальною, так і спеціалізованою банківською установою з часткою власності держави в статутному капіталі (незалежно від частки держави чи державних підприємств), основною метою діяльності є максимізація ринкової вартості банку через здійснення банківських операцій, що створює умови для реалізації основних засад державної політики й соціально-економічного розвитку держави [3].

Огородник В. В. поділяє банки з участю держави за спеціалізацією на універсальні, що діють на загальних принципах з іншими банками, і надають широкий асортимент банківських послуг, та спеціалізовані (інвестиційний, іпотечний, ощадний, земельний), що реалізують

специфічні функції, відповідно до основних напрямів державної політики. Також банки з участю держави поділяються на такі, які створювалися з державним капіталом зразу (наприклад, "Ощадбанк", "Укресімбанк"), або шляхом перетворення на банки з участю держави у зв'язку з критичним фінансовим станом та необхідністю уникнення банкрутства (наприклад, "Приватбанк", "Укргазбанк"). За розміром частки власності держави у статутному капіталі банків, поділяються на банки зі 100% державної власності акцій банку (державні банки, цілковито підконтрольні державі); банки з більше 50% статутного капіталу держави, коли вона є власником контрольного пакета та має основний вплив на управління банком); банки з менше 50% статутного капіталу держави, коли вона є акціонером, проте без значного впливу на управління) [15].

Саме банки з участю держави відіграють вагомую роль у забезпеченні ефективного функціонування грошово-кредитної, бюджетної, податкової та соціальної систем країни. Від того чи ефективно функціонує банківська система в цілому та зокрема банки з участю держави буде залежати соціально-економічний розвиток в країні.

Державний банківський сектор доповнює приватний, чим забезпечує:

- спрямування ресурсів на розвиток пріоритетних сфер чи регіонів;
- врегулювання дисбалансів у попиту та пропозиції кредитних ресурсів;
- відігравання антициклічної ролі та сприяння на цій основі стабільності в економіці;
- соціальний розвиток [5].

Роль таких установ із участю держави залежить від ситуації, що складається в економіці. Вони мають значний економічний потенціал для забезпечення активізації соціально-економічного розвитку держави, бо саме кошти, які ними залучаються, активно спрямовуються в різні галузі та сфери економіки, а ефективно функціонуюча банківська система сприяє успішній реалізації грошово-кредитної політики в державі.

Ми погоджуємося з науковцями, що банківські установи здатні впливати на соціально-економічний розвиток держави через реалізацію банками емісійної функції (створення платіжних засобів обігу), що виявляється в здатності банків пропонувати економіці для підживлення попиту необхідні обсяги грошової маси; а також через реалізацію трансформаційної функції, що полягає у перетворенні вільних грошових коштів у вигляді заощаджень суб'єктів економіки на кредитно-інвестиційні ресурси, через що банківська система впливає на економічне зростання [6].

Крім того, саме банки з участю держави, реалізуючи водночас державну політику відіграють значну роль у соціально-економічному розвитку через їх взаємодію з усіма секторами економіки, сприяють реалізації основних засад державної економічної політики, в тому числі грошово-кредитної. Тому від того як ефективно буде функціонувати банківська система, а особливо банків з участю держави, які є провідниками державної політики, залежатиме соціально-економічний розвиток країни [6].

Збереження потреби в економіці у банках із участю держави зумовлена нездатністю приватного фінансово-

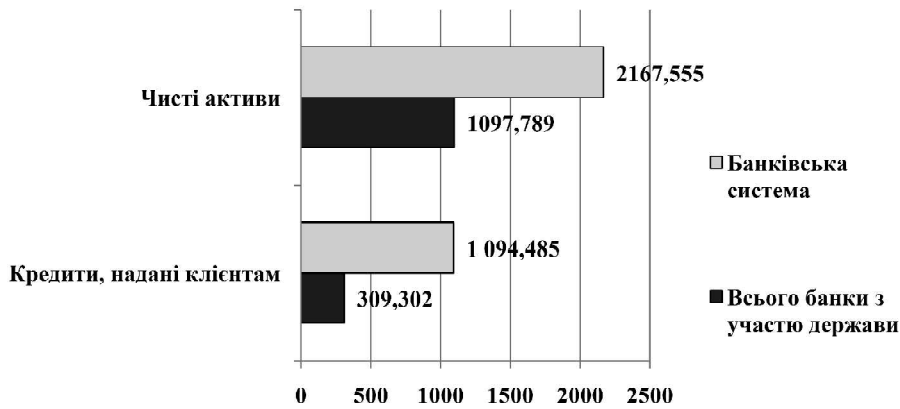

Рис. 1. Чисті активи та кредити, надані клієнтам банків із участю держави та усіх банків України станом на кінець 3 кв. 2022 р., млрд грн

Джерело: розраховано за даними [16, 17].

го сектора в повній мірі забезпечити підтримку соціально-економічного розвитку держави. Значущою може бути роль банків з участю держави у тих регіонах, де банківських установ недостатньо. Через низький рівень забезпеченості послугами підприємств, організацій і населення з боку приватних банків у віддалених і депресивних регіонах держави вирішити проблему доступності послуг на цих територіях можливо лише зусиллями державних банків. Крім того, банки за участю держави повинні реалізовувати національні проекти та проекти регіонального соціально-економічного розвитку, спрямовані на вирішення нагальних проблем розвитку держави, зокрема програми будівництва житла, оновлення житлово-комунальної сфери тощо [10].

Основним аргументом на користь банків із участю держави є те, що вони здатні прискорювати економічне зростання, підтримуючи ті сектори та регіони, у яких не зацікавлені приватні банки шляхом кредитування масштабних, високо витратних та довгострокових проектів, навіть малоприбуткових [10].

На думку А.О.Касича, О. О. Підкуйко, І. М. Коротенкової, головними цілями банків з участю держави мають бути:

- 1) кредитування проектів для розвитку інфраструктури, пріоритетних галузей або регіональних проектів в рамках загальнодержавних програм збалансування розвитку регіонів (банки розвитку);
- 2) підтримка розвитку експорту (насамперед, пріоритетних галузей економіки), та імпорту технологій (для модернізації базових і розвитку пріоритетних галузей) (експортно-імпортні банки);
- 3) фінансування МСБ, мікрокредити (соціальні банки) [4].

На сьогодні в Україні діють 4 банки з участю держави — АТ "Ощадбанк", АТ "Укрексімбанк", АБ "Укргазбанк", АТ КБ "Приватбанк". Порівнюючи вітчизняні банки з участю держави за місією та метою функціонування, слід зазначити, що вони мають різні за змістом мету та функціональне призначення, змінюються відповідно до змін стратегії управління державним сектором банківської системи. Так, основною місією Ощадбанку є у підтримка економічного розвитку держави через надання сучасних банківських послуг, залучення депозитів населення. Метою діяльності "Укрексімбанку" є створення умов для розвитку економіки, обслуговування ек-

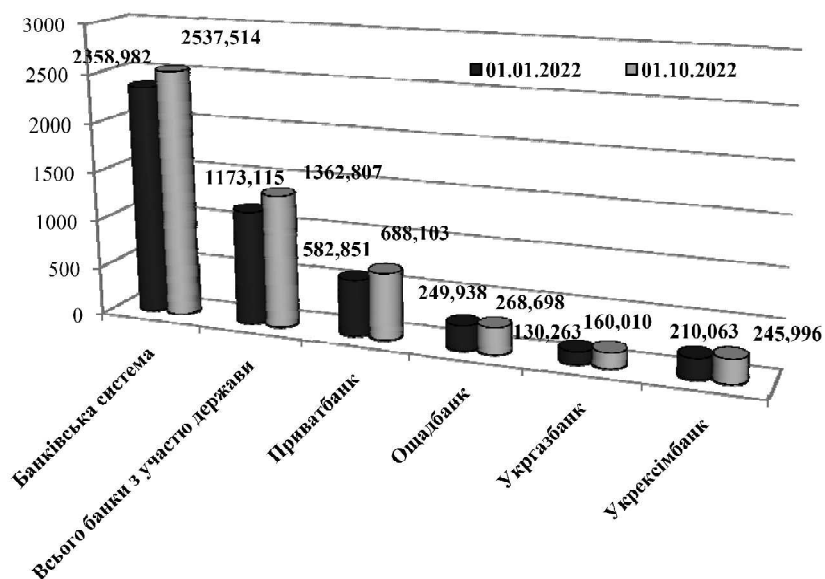

Рис. 2. Динаміка нарощення загальних активів банківською системою та банками з участю держави зокрема за 3 квартали 2022 року, млрд грн

Джерело: розраховано за даними [16, 17].

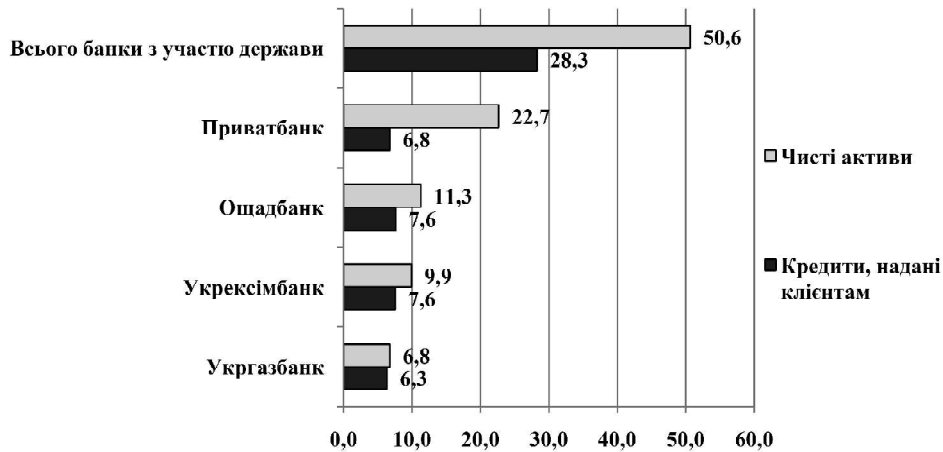

Рис. 3. Частка активів та наданих кредитів клієнтам банків з участю держави у загальній сумі цих показників по банківській системі України станом на кінець 3 кв. 2022 року, млрд грн

Джерело: розраховано за даними [16, 17].

спортно-імпорتنих операцій, фінансово-кредитна підтримки експортноорієнтованих галузей та виробництв імпортозамінної продукції. Метою діяльності "Приватбанку" реалізація роздрібного кредитування, відносини з малим і середнім бізнесом, а також корпоративним бізнесом. Місією "Укргазбанку" є надання фінансової підтримки суб'єктам підприємництва та домогосподарствам у реалізації екологічних проєктів з метою відновлення вітчизняної економіки, стабільного росту ВВП.

На 01.10.2022 року в Україні нараховується 67 банків, частка банків із участю держави за кількістю становить 5,97%, за величиною загальних активів їх присутність зросла за 9 місяців 2022 року з 49,7 до 53,7%. Зважаючи на вагому частку банків із участю держави у банківській системі є значною, необхідно проаналізувати масштаби їх діяльності, визначити їх місце у структурі банківської системи України та їх роль у кредитному забезпеченні вітчизняної економіки. Чисті активи банківської системи України станом на кінець 3 кварталу 2022 року становили понад 2167,555 млрд грн, більше половини їх склали кредити, надані клієнтам — 1094,485 млрд грн, або 50,5% у загальній сумі чистих активів банків (рис. 1).

Чисті активи банків із участю держави в цілому на кінець 3 кварталу 2022 року склали 1097,789 млрд грн, а кредити, надані клієнтам цих установ — 309,302 млрд

грн, або 28,2% у загальних активах банків із участю держави.

Як видно з рис. 2, протягом 9 місяців 2022 року банківська система наростила загальні активи на 114,323 млрд грн. У цілому банки з державним капіталом наростили активів на 189,692 млрд грн, а інші банки в цілому мали спад на 75,369 млрд грн, що характеризує посилення участі державних банків в обслуговуванні суб'єктів економіки в умовах війни. Зростання загальних активів спостерігалось серед усіх банків із участю держави. Зокрема найбільше серед банків із участю держави збільшив активи Приватбанк — на 105,252 млрд грн. Укргазбанк наростив майже 30 млрд грн, Ощадбанк — 18,76 млрд грн, Укрексімбанк — майже 36 млрд грн.

Як бачимо з рис. 3, частка активів банків із участю держави у активах банківської системи становила на кінець 3 кварталу 2022 року 50,65%, частка кредитів, наданих клієнтам — 28,3%. Найбільша частка у активах банківської системи серед державних банків належала Приватбанку — відповідно 22,7%. Найбільшу частку у загальній сумі кредитів, наданих банківською системою мали Укрексімбанк та Ощадбанк — по 7,6%.

Банківська система нарощувала кредитування протягом 2018, 2021 та 2022 років, а протягом 2019—2020 років обсяги кредитування мали спад через вплив коронавірусу на діяльність економічних суб'єктів (табл. 1).

Таблиця 1. Аналіз динаміки обсягів наданих кредитів банками з державною участю порівняно з банківською системою в цілому за 2018—2022 рр., млн грн

	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020	01.01.2021	01.01.2022	01.10.2022
Всі кредити	1 090 914	1 193 558	1 097 595	1 049 579	1 149 567	1 186 914
у т.ч. банки:						
з державною часткою, з них						
ПАТ КБ "Приватбанк"	269 532	293 725	305 163	245 013	249 621	266 959
з державною часткою крім ПАТ КБ "Приватбанк"	289 442	349 839	319 693	295 313	289 782	368 316

Джерело: складено за даними * [18].

** Дані щодо кредитів включають кредити, надані банками та їх відокремленими підрозділами в Україні та за кордоном резидентам та нерезидентам (у тому числі міжбанківські) з урахуванням нарахованих процентів.

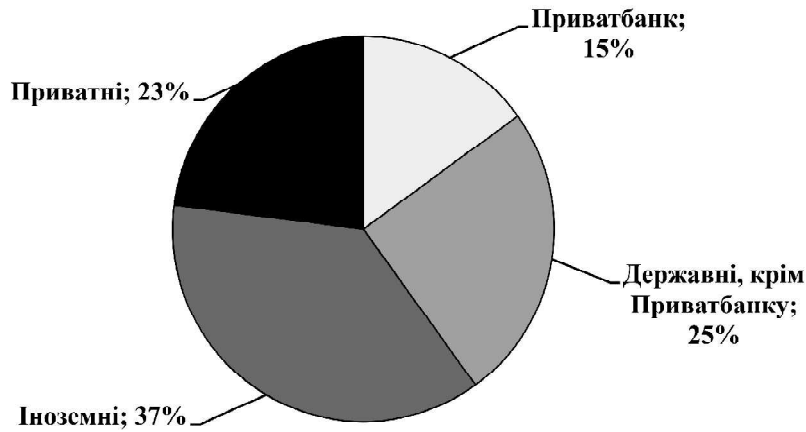

Рис. 4. Структура укладених кредитних договорів за державною програмою "Доступні кредити 5—7—9%" за групами банків станом на 19.12.2022., %

Джерело: розраховано за даними [19].

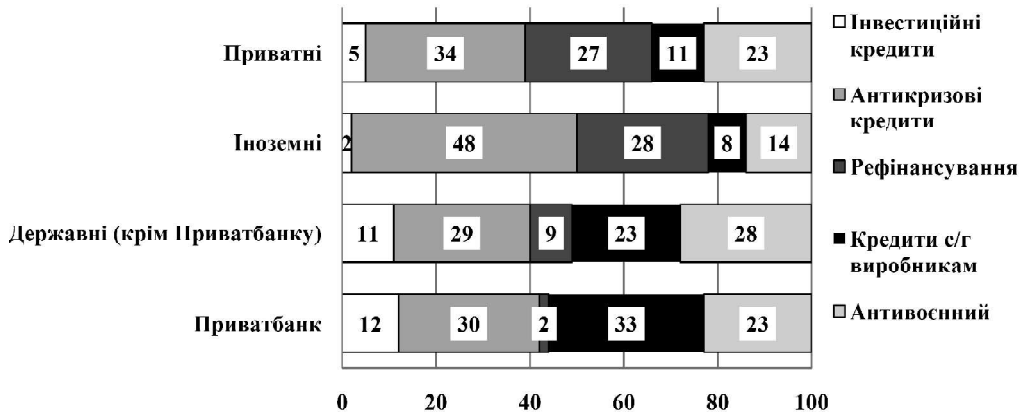

Рис. 5. Структура укладених кредитних договорів у розрізі напрямів кредитування за групами банків станом на 19.12.2022., %

Джерело: складено за даними [19].

Динаміка кредитування з боку банків із участю держави була також нестабільна. У 2018 році був ріст, далі протягом 2019—2021 рр. йшов спад кредитів, наданих банками з державною участю. Проте за 9 місяців 2022 року в міру зростання активів банків із участю держави спостерігається ріст кредитування з боку цих установ. Станом на кінець 3 кварталу 2022 року сума наданих банками з участю держави кредитів склала 635,274 млрд. грн, або 53,5% загальної суми кредитів, наданих банківською системою. Найбільша сума кредитів була надана Приватбанком в розмірі 266,959 млрд. грн, що склало 22,5% кредитів усіх банків та 42% від розміру кредитів, наданих банками з участю держави.

Банки з участю держави є активними учасниками діючих державних програм "Доступні кредити 5—7—9%", підтримки сільськогосподарських товаровиробників під державні гарантії за кредитами, що спрямовані на підтримку та відновлення економіки країни. На банки з участю держави станом на 19.12.2022 припадало 40% усіх схвалених кредитів за сумою договорів (рис. 4).

У приватних та іноземних банках серед наданих кредитів переважали антикризові (антиковідні), у державних банках (крім Приватбанку) однаковою мірою надавалися антикризові та антивоєнні кредити, а у Приватбанку — кредити сільгоспвиробникам (рис. 5).

Таблиця 2. Укладені кредитні договори за державною програмою "Доступні кредити 5—7—9%", млрд грн

	Інвестиційні кредити	Антикризові кредити	Рефінансування	Кредити с/г виробникам	Антивоєнний	Разом
Приватбанк	2,9	7,2	0,4	8,0	5,7	24,3
Державні (крім Приватбанку)	4,4	11,6	3,6	9,2	11,7	40,4
Іноземні	1,4	29,2	16,7	4,6	8,4	60,2
Приватні	1,7	12,2	9,7	3,9	8,4	35,9
Всього	10,4	60,2	30,4	25,7	34,2	160,8

Джерело: розраховано за даними [19].

Таблиця 3. Аналіз динаміки проблемних (непрацюючих) кредитів банків із участю держави порівняно з банківською системою за 2018—2022 рр.

	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020	01.01.2021	01.01.2022	01.10.2022
Частка непрацюючих кредитів, %	54,54	52,85	48,36	41,00	30,02	33,63
у т.ч. банки:						
з державною часткою, з них	71,12	67,92	63,52	57,41	47,08	48,19
ПАТ КБ "Приватбанк"	87,64	83,35	78,38	73,95	69,92	70,04
з державною часткою крім ПАТ КБ "Приватбанк"	55,75	54,96	49,33	43,69	27,41	32,35

Джерело: складено за даними [18].

Таблиця 4. Динаміка балансового капіталу та зобов'язань банків із участю держави, млн грн

Період	01.01.2021		01.01.2022		01.10.2022	
	Балансовий капітал	Зобов'язання	Балансовий капітал	Зобов'язання	Балансовий капітал	Зобов'язання
Приватбанк	52 824	334 116	66 615	340 642	52923	438473
Ощадбанк	21 935	213 787	21870	215018	24114	220920
Укресімбанк	10 324	182 511	12447	179640	2977	211837
Укргазбанк	8549	13431	11680	112195	6283	140274
Всього по банках з участю держави	94 387	863 465	112 563	847 499	86 284	1 011 504
Всього по банківській системі	209460	1613381	255514	1797718	211 554	1 956 001

Джерело: розраховано за даними [16, 17].

Банки з участю держави у 2022 році активніше, порівняно з приватними та іноземними, надавали кредити на посівну. 66,9% кредитів сільгоспвиробникам було надано саме державними банками (табл. 2). Також, банки з участю держави надали 70,2% від загального обсягу інвестиційних кредитів.

Середній розмір кредитів, наданих за весь період дії програми, становить біля 3 млн грн. За кількістю в портфелі переважають дрібніші позики ФОП та мікропідприємствам. Однак з початком повномасштабної війни обсяги нових кредитів відчутно зросли через розширення програми на підприємства всіх розмірів та скасування на час воєнного стану обмеження максимальної суми державної підтримки [19].

Як бачимо з табл. 3, за 2018—2021 роки частка непрацюючих кредитів у банках України активно зменшувалась з 54,54% до 30,02%. За 9 місяців 2022 року, зважаючи на ситуацію, у якій опинилася держава, частка таких кредитів дещо підвищилась і склала 33,63%, що все ж засвідчує здатність банківської системи в умовах війни контролювати якість кредитів. Позитивним явищем слід відмітити динамічне зниження частки непрацюючих кредитів у банках із участю держави з 71,12% на початок 2018 року до 47,08% на початок 2022 року, що відображає покращення управління кредитними ризиками і вдосконалення кредитної політики цих банків. За 9 місяців 2022 року частка проблемних кредитів у банках із участю держави також відобразила тенденцію, яка була по банківській системі в цілому: відбулося підвищення частки проблемних кредитів до 48,19%. У той же час ця частка порівняно з іншими банками залишається високою за рахунок того, що серед банків з участю держави найбільше проблемних кредитів має Приватбанк, який намагається з кожним роком зменшувати їх питому вагу. Інші банки з участю держави мали

частку проблемних кредитів дещо нижчу, ніж була в цілому по банківській системі.

Проаналізуємо динаміку формування ресурсів банків із участю держави і порівняємо її в цілому по банківській системі (табл. 4).

Як видно з табл. 4, за 2021 рр. у міру зростання балансового капіталу банківської системи в цілому на 46,054 млрд. грн загальна сума балансового капіталу банків із участю держави також збільшилась на 18,176 млрд. грн. Проте за 9 місяців 2022 року зменшився, як балансовий капітал банківської системи на 43,960 млрд. грн, так і банків із участю держави на 26,279 млрд. грн. Частка балансового капіталу банків із участю держави в структурі капіталу банківської системи склала на кінець 2020, 2021 рр. та кінець 3 кварталу 2022 року відповідно 45,1%, 44,1% і 40,8%. Банки вже зазнали значних втрат від реалізації ризиків внаслідок війни, проте запас капіталу та операційна ефективність дають їм змогу зберігати запас капіталу понад мінімальні вимоги. У структурі балансового капіталу банків статутний капітал станом на кінець 2020, 2021 років та протягом 9 місяців 2022 залишався незмінним. Зміни розміру балансового капіталу відбувалися за рахунок інших статей. Аналізуючи динаміку балансового капіталу в розрізі банків із участю держави, слід зазначити, що найбільший його обсяг має Приватбанк. Балансовий капітал Приватбанку за 2021 рік збільшився на майже 13,791 млрд. грн, а за 9 місяців зменшився на 13,692 млрд. грн. Частка балансового капіталу Приватбанку у структурі капіталу банків із державною часткою станом на кінець 3 кварталу 2022 року складала 61,3%, а у структурі капіталу банківської системи — 25%.

У міру зростання зобов'язань у 2021 році в цілому по системі банків на 184,337 млрд. грн сума зобов'язань банків із участю держави зменшилась на 15,966 млрд. грн.

Таблиця 5. Роль банків із участю держави на ринку депозитів, млрд. грн

Роки	2020	2021	2022, III кв.
Всього депозитів у банках України	1363,1	1526,7	1698,7
Всього коштів клієнтів у банках з участю держави, в т.ч.	735,6	728,8	892,7
Укрексімбанк	114,6	121,4	153,7
Ощадбанк	184,8	188,9	206,3
Приватбанк	309,5	321,7	416,2
Укргазбанк	126,6	96,7	116,5
Кошти фізичних осіб, в т.ч.	409,3	402,4	514,2
Укрексімбанк	28,9	26,7	31,4
Ощадбанк	125,6	121,8	151,0
Приватбанк	225	226,4	301,3
Укргазбанк	29,8	27,5	30,5

Джерело: розраховано за даними [16, 17].

За 9 місяців 2022 року по мірі зростання зобов'язань банківської системи в цілому на 158,83 млрд. грн зобов'язання банків із участю держави також збільшилися на 164,005 млрд. грн. Частка зобов'язань банків із участю держави у зобов'язаннях банківської системи становила станом на кінець 2020, 2021 та 9 місяців 2022 року відповідно 53,5 %, 47,1% і 51,7%. Аналізуючи структуру зобов'язань в розрізі банків, слід зазначити, що найбільшу частку у структурі зобов'язань банків із участю держави мав також Приватбанк, зокрема станом на кінець 3 кварталу 2022 року вона складала 43,3%, а частка Приватбанку у структурі зобов'язань банківської системи — 22,4%. Зобов'язання Приватбанку за 2021 рік збільшилися на 6,526 млрд. грн, а за 9 місяців 2022 року — на 97,831 млрд. грн.

Усі ці дані засвідчують, що банки з участю держави відіграють значиму роль на ринку банківських послуг. Найбільшу роль серед банків із участю держави відіграє Приватбанк, який концентрує основні ресурси банківської системи. По мірі зростання обсягів клієнтських коштів у банках, динамічно зростають обсяги таких коштів у банках із державною участю (табл. 5).

Як бачимо з табл. 5, банки з участю держави є лідерами депозитного ринку, оскільки їм належить 52,6 % усіх залучених коштів клієнтів, зокрема Приватбанку 24,5%, а Ощадбанку — 12,1%. Така висока частка окремих банків підвищує навантаження на Фонд гарантування через визнання банку неплатоспроможним. Од-

ночасно це засвідчує високий ступінь довіри до таких банків із боку вкладників. У період війни та економічної нестабільності, коли багато банків мають фінансові проблеми така довіра засвідчує, що населення і підприємства більше довіряють банкам, якими управляє держава, саме це є перевагою таких банків на ринку банківських послуг.

У цілому зростання депозитів відбулося за рахунок росту депозитів фізичних осіб у гривнях (рис. 6). Це відбувалося через приріст номінальних доходів населення, насамперед — виплат військовослужбовцям. Починаючи із червня 2022 року, депозити населення зростали передусім у державних Приватбанку та Ощадбанку, які тримають переважну частку рахунків військовослужбовців та соціальних рахунків, на яких осідають державні виплати населенню.

Банки з участю держави включені Національним банком до переліку об'єктів критичної інфраструктури та переліку уповноважених установ, які залучені до роботи в умовах особливого періоду. Основні стратегічні цілі банків із участю держави під час війни та у період післявоєнного відновлення економіки представлені на рис. 7.

З метою забезпечення подальшого стабільного функціонування банків із участю держави, які мають важливе значення для економіки і безпеки країни у воєнний та післявоєнний час, необхідно здійснювати особливий режим нагляду та контролю за їх діяльністю, щоб забезпечити більш прозору оцінку їх діяльності, оперативно вживати певні заходи для забезпечення їх платоспроможності у нестабільних економічних умовах [9]. У рамках цього слід постійно контролювати показники ризиків та загроз, які можуть порушити стабільність роботи банків, вчасно здійснювати їх усунення та зменшувати їх негативний вплив. Зокрема, слід постійно моніторити якість кредитного портфеля, забезпечувати можливості безперебійного надання послуг при умові втрати інфраструктури чи недоступності, втрати даних, контролювати дотримання нормативів діяльності, що встановлені НБУ.

З метою забезпечення сталого розвитку банківського сектору необхідно розробити рекомендації для всіх банків стосовно покращення управління проблемними активами, необхідність створення вторинного рин-

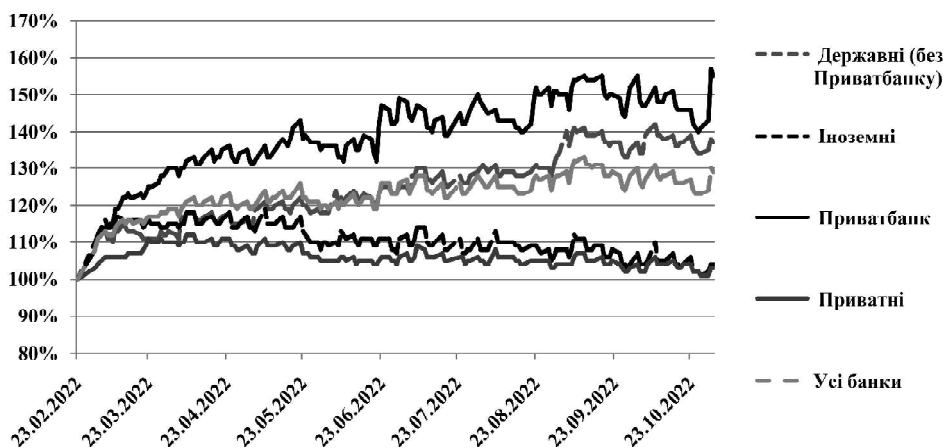

Рис. 6. Динаміка коштів фізичних осіб у гривнях, 24.02.2022 = 100%

Джерело: [19].

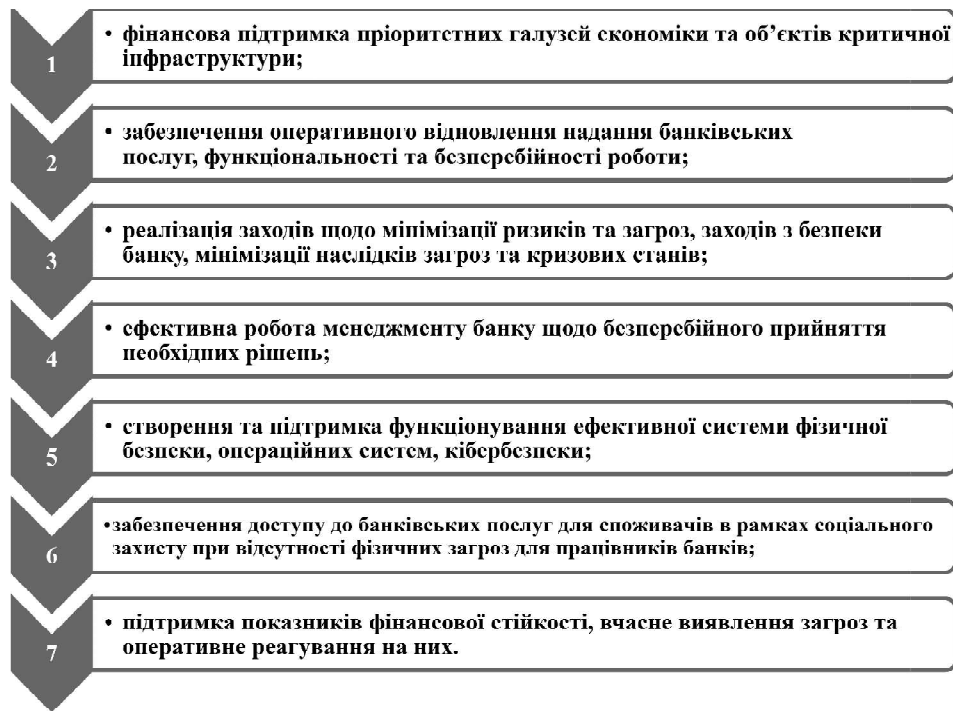

Рис. 7. Основні стратегічні цілі банків державного сектору у період війни та післявоєнного відновлення економіки

Джерело: складено на основі [1].

ку проблемних активів, що допоможе банкам позбутися проблемних активів та забезпечить збільшення обсягів нових кредитів [20].

Характерними особливостями банків із участю держави в сучасних умовах є їх масштабність. В Україні відповідно до Переліку системно важливих банків затверджено рішенням Правління НБУ від 09.03. 2022 р. визначено 14 системних банків, серед яких 4 з державним капіталом [21].

З метою забезпечення фінансової стабільності економіки Верховна Рада ухвалила закон, який регламентує передачу у воєнний час у державну власність ключових банківських установ — тих системно важливих банків, у яких держава виявить погіршення платоспроможності, за тим же принципом, як було націоналізовано "Приватбанк". У пояснювальній записці до закону зазначено, що націоналізація буде менш затратною для держави як і в буквальному сенсі, так і психологічно для банківського ринку. Якщо віднести системно важливий банк до категорії неплатоспроможних через втрату ліквідності та здійснювати подальше його виведення з ринку за загальною процедурою, то в існуючих умовах українсько-російської війни це дуже обтяжливо та створює додаткові ризики для всієї банківської системи. Так, ліквідація такого банку може спричинити підвищення недовіри до банківського сектору, зумовити подальшу ланцюгову реакцію відтоку коштів клієнтів, втрату коштів клієнтами такого банку, зниження потенціалу кредитування домогосподарств та суб'єктів господарювання. Крім того, якщо Фондом гарантування вкладів фізичних осіб буде виконувати прийняте в період війни зобов'язання виплачувати 100 % суми вкладів фізичним особам, то це зумовить значні втрати Державного бюджету. Тому, законотворці вважають, що націоналізація, буде не лише не обтяжливою фінансово, але за-

безпечить відновлення роботи банку та мінімізує ризики несприятливих явищ на ринку [22]

ВИСНОВКИ

Досвід світової банківської системи свідчить про загальну закономірність, що у кризових та посткризових умовах у багатьох розвинених країнах держава має вагомий частку у банківській системі та забезпечує вплив на неї, створюючи основу для фінансової стабілізації банківської системи та економіки в цілому. Внаслідок націоналізації системного ПАТ "Приватбанк" частка активів та зобов'язань банків з участю держави в банківській системі України значно зросла, такі банки зайняли лідируючі позиції на ринку. У сучасних умовах війни та економічної кризи за умов підтримки своєї фінансової стабільності, банки з участю держави мають достатній та стратегічний потенціал для підтримки безперервного функціонування банківської системи. Тому від того як ефективно буде функціонувати банківська система, а особливо банків з участю держави, які є провідниками державної політики, залежатиме фінансова стабільність України під час війни та в період післявоєнного відновлення економіки.

Література:

1. Основні (стратегічні) напрями діяльності банків державного сектору на період дії воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки. Київ, 2022. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%9D%D0%B0%D0%BF%D1%80%D1%8F%D0%BC.pdf> (дата звернення: 10.11.2022).
2. Погореленко Н. П. Основні концептуальні положення функціонування та розвитку українських державних банків. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми

- теорії та практики. 2018. Вип. 1. С. 15—29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2018_1_4 (дата звернення: 10.11.2022).
3. Огородник В. В. Концептуальні підходи до визначення поняття "банк із державною участю". Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2018. № 2. С. 142—149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2018_2_21 (дата звернення: 10.11.2022).
4. Оніщенко В. В. Банки з державною участю у банківській системі України: дис.... канд. екон. наук. Суми, 2012.
5. Касич А. О., Підкуйко О. О., Коротенкова І. М. Роль державних банків у розвитку національної економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 4. С. 35—40.
6. Огородник В. В. Вплив банків з державною участю на соціально-економічний розвиток країни. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2018. Т. 29 (68), № 5. С. 149—153. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2018_29\(68\)_5_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2018_29(68)_5_34) (дата звернення: 10.11.2022).
7. Дробязко А. О., Любич О. О. Посилення ролі банків з участю держави в капіталі у забезпеченні розвитку реального сектору економіки України. Фінанси України. 2019. № 2. С. 43—57.
8. Ключко Л. А., Ковда Н. І. Державні банки України. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2019. № 1. С. 94—108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2019_1_9 (дата звернення: 10.11.2022).
9. Костогриз В. Г., Хуторна М. Е. Державні банки у системі забезпечення фінансової стабільності банківського сектору України. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2018. Вип. 1. С. 335-341. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuues_2018_1_56 (дата звернення: 10.11.2022).
10. Сус Л. В., Онищук М. О. Функціонування державних банків на ринку банківських послуг України. Наукові горизонти. 2019. № 4. С. 67—76.
11. Акімова Л. М., Любовська М. М. Банки з державною участю: оцінка ризиків високої частки їх капіталу в банківському секторі та шляхи їх мінімізації. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки. 2020. Вип. 1. С. 3—13.
12. Бойко С. В., Дячук Я. С. Позиція державних банків у банківській системі України: аспект рентабельності. Наукові праці Національного університету харчових технологій. 2020. Т. 26, № 3. С. 93—101.
13. Ковриженко Л. О. Державні банки: міжнародний досвід та перспективи для України. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2016. № 2 (1). С. 126—128.
14. Огородник В. В. Порівняльна характеристика діяльності банків з державною участю в Україні та світі. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 57. С. 108-114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2020_57_22 (дата звернення: 10.11.2022).
15. Огородник В. В. Узагальнення та систематизація підходів до класифікації банків з державною участю. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2018. Вип. 30 (4). С. 92—95.
16. Показники діяльності банків. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення: 10.11.2022).
17. Сайт Міністерства фінансів. URL: <https://mof.gov.ua/uk/zviti-po-derzhavnih-bankah-fin> (дата звернення: 10.11.2022).
18. Обсяги активних операцій та частка непрацюючих кредитів. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#1> (дата звернення: 10.11.2022).
19. Звіт про фінансову стабільність, грудень 2022 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4 (дата звернення: 10.11.2022).
20. Напрями та принципи розвитку державних банків до 2025 року: стратегічні рекомендації. Київ. URL: <http://vestnikeconom.mgu.od.ua/journal/2017/27-2-2017/23.pdf> (дата звернення: 10.11.2022).
21. Про визначення системно важливих банків. Рішення Правління НБУ від 09.03. 2022 р. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Decision_09032022_120_rsh (дата звернення: 10.11.2022).
22. Гетманцев вніс законопроект, що дозволяє націоналізацію системно важливих банків в умовах воєнного стану. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/hetmantsev-vnis-zakonoprojekt-shcho-dozvoljaenatsionalizatsiju-sistemno-vazhlivikh-bankiv-v-umovakhvojennoho-stanu.html> (дата звернення: 10.11.2022)

References:

1. Ministry of Finance of Ukraine (2022), "The main (strategic) areas of activity of public sector banks during the period of martial law and post-war economic recovery", available at: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%9D%D0%B0%D0%BF%D1%80%D1%8F%D0%BC.pdf> (Accessed 10 November 2022).
2. Pogorelenko, N.P. (2018), "Main conceptual provisions of functioning and development of Ukrainian state banks", Financial and credit activity: problems of theory and practice, vol. 1, pp. 15—29, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2018_1_4 (Accessed 10 November 2022).
3. Ogorodnyk, V.V. (2018), "Conceptual approaches to defining the concept of "bank with state participation", Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic sciences, vol. 2, pp. 142—149, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2018_2_21 (Accessed 10 November 2022).
4. Onishchenko, V.V. (2012), "Banks with state participation in the banking system of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Money, finance and credit, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine, Sumy, Ukraine.
5. Kasych, A.O., Pidkuiko, O.O. and Korotenkova, I.M. (2020), "The role of state banks in the development of the national economy", Investments: practice and experience, vol. 4, pp. 35—40.
6. Ogorodnyk, V.V. (2018), "The influence of banks with state participation on the socio-economic development of

the country", Scholarly notes of V.I. Vernadsky Tavri National University. Series: Economics and management, vol. 29 (68), no. 5, pp. 149—153, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2018_29\(68\)_5_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2018_29(68)_5_34) (Accessed 10 November 2022).

7. Drobiazko, A.O. and Liubich, O.O. (2019), "Strengthening the role of banks with state participation in capital in ensuring the development of the real sector of the economy of Ukraine", Finances of Ukraine, vol. 2, pp. 43—57.

8. Kliusko, L.A. and Kovda, N.I. (2019), "State Banks of Ukraine", Collection of scientific works of the State Fiscal Service University of Ukraine, vol. 1, pp. 94—108, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprnudps_2019_1_9 (Accessed 10 November 2022).

9. Kostogryz, V.G. and Khutorna, M. E. (2018), "State banks in the system of ensuring financial stability of the banking sector of Ukraine", Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economy, vol. 1, pp. 335—341, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2018_1_56 (Accessed 10 November 2022).

10. Sus, L. V. and Onyshchuk, M. O. (2019), "Functioning of state-owned banks on the banking services market of Ukraine", Scientific horizons, vol. 4, pp. 67—76.

11. Akimova, L. M. and Liubovska, M. M. (2020), "Banks with state participation: assessment of the risks of a high share of their capital in the banking sector and ways to minimize them", Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management. Economic sciences, vol. 1, pp. 3—13.

12. Boiko, S. V. and Diachuk, Y. S. (2020), "The position of state banks in the banking system of Ukraine: the aspect of profitability", Scientific works of the National University of Food Technologies, vol. 26, no. 3, pp. 93—101.

13. Kovryzhenko, L.O. (2016), "State banks: international experience and prospects for Ukraine" Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences, vol. 2 (1), pp. 126—128.

14. Ogorodnyk, V. V. (2020), "Comparative characteristics of the activity of banks with state participation in Ukraine and the world", Black Sea Economic Studies, vol. 57, pp. 108—114, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2020_57_22 (Accessed 10 November 2022).

15. Ogorodnyk, V. V. (2018), "Generalization and systematization of approaches to the classification of banks with state participation", Scientific Bulletin of Kherson State University: Economic sciences, vol. 30 (4), pp. 92—95.

16. National Bank of Ukraine (2022), "Performance indicators of banks", available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (Accessed 10 November 2022).

17. The official site of the Ministry of Finance (2022), available at: <https://mof.gov.ua/uk/zviti-po-derzhavnih-bankah-fin> (Accessed 10 November 2022).

18. National Bank of Ukraine (2022), "Volumes of active transactions and the share of non-performing loans", available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#1> (Accessed 10 November 2022).

19. National Bank of Ukraine (2022), "Financial Stability Report, December 2022", available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4 (Accessed 10 November 2022).

20. Ministry of Finance of Ukraine (2017), "Directions and principles of development of state banks until 2025: strategic recommendations", available at: <http://vestnikeconom.mgu.od.ua/journal/2017/27-2-2017/23.pdf> (Accessed 10 November 2022).

21. National Bank of Ukraine (2022), "Decision of the Board of the NBU "On the definition of systemically important banks", available at: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Decision_09032022_120_rsh (Accessed 10 November 2022).

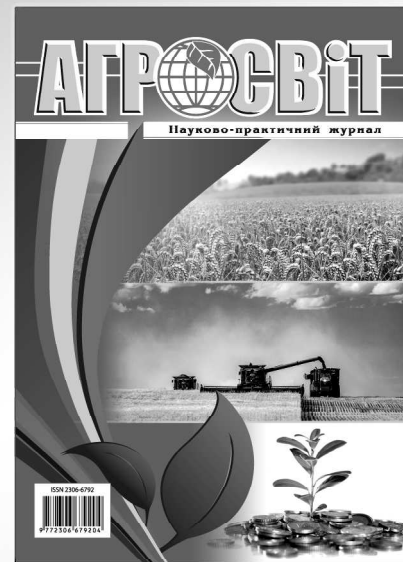
22. Il'chenko, L. (2022), "Hetmantsev introduced a draft law allowing the nationalization of systemically important banks under martial law", available at: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/hetmantsev-vnis-zakono-projekt-shcho-dozvoljaje-natsionalizatsiju-sistemno-vazhlyvikh-bankiv-v-umovakh-vojennoho-stanu.html> (Accessed 10 November 2022).

Стаття надійшла до редакції 29.01.2023 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

О. Г. Денисюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, бізнесу та маркетингових технологій,
Державний університет "Житомирська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2108-7347>

А. В. Панасюк,

к. т. н., доцент, доцент кафедри маркшейдерії,
Державний університет "Житомирська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7468-2022>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.64

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ГІРНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ 4.0

O. Denysiuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Business and Marketing Technologies, Zhytomyr Polytechnic State University

A. Panasiuk,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Mine Surveying, Zhytomyr Polytechnic State University

DIGITALIZATION OF MINING ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF INDUSTRY 4.0 DEVELOPMENT

У статті обґрунтовано теоретичні передумови та практичні рекомендації щодо провадження цифровізації гірничих підприємств в умовах розвитку Індустрії 4.0. Проведено аналіз останніх досліджень і публікацій з використанням бази даних Scopus та програмного забезпечення VosViewer. Окреслено умови провадження цифровізації в країнах Європейського Союзу та України. Визначено місце цифровізації в еволюції цифрової трансформації гірничого підприємства як процесу, систематизовано слабкі сторони та можливості даного процесу (стратегічні, структурні, виробничі, фінансово-економічні). Окреслено та проаналізовано чотири першочергових завдання підприємств гірничої галузі в умовах провадження елементів Індустрії 4.0: покращення продуктивності праці у галузі в процесі вдосконалення гірничої техніки і технологій; забезпечення якісного переходу на геотехнології відповідно до Mining 4.0; формування політики "зеленого майнінгу"; підвищення рівня безпеки праці та уникнення соціальних наслідків і економічних втрат від аварій на виробництві. Представлено поточні здобутки компанії Метінвест — лідера цифрової трансформації України.

The article substantiates the theoretical prerequisites and practical recommendations for the digitalization of mining enterprises in the conditions of Industry 4.0 development. The latest research and publications were analyzed using the Scopus database and the VosViewer software. The conditions for the implementation of digitalization in the countries of the European Union and Ukraine are outlined. The place of digitalization in the evolution of the digital transformation of the mining enterprise as a process is determined.

The weaknesses and opportunities of digitalization (strategic, structural, production, financial and economic) are systematized. Four priority tasks of mining enterprises in the conditions of Industry 4.0 implementation are outlined and analyzed: improving labour productivity in the industry in the process of improving mining equipment and technologies; ensuring a high-quality transition to geotechnologies following Mining 4.0; formation of "green mining" policy; increasing the level of labour safety and avoiding social consequences and economic losses from industrial accidents.

The current achievements of the company Metinvest — the leader in the digital transformation of Ukraine — are presented. The content and structure of the enterprise's digital road map are characterized (by the main business functions: production, sales, logistics, procurement, repairs, quality, services, personnel, labour and environmental protection, law, finance, and technologies). The company's projects are presented: digital career, and digital workplace. The practical content of information security of the enterprise has been studied. Attention is focused on the features of the digital transformation of the researched enterprise in wartime, which is included operational business support by ensuring a high level

of resistance to IT infrastructure failures and uninterrupted operation of IT services, end-user support and increasing the level of information security and cyber security in the company. Prerequisites are presented for a successful transition from the concept of Industry 4.0 to Industry 5.0.

*Ключові слова: цифровізація, цифрова трансформація, стратегія, гірниче підприємство, Індустрія 4.0.
Key words: digitalization, digital transformation, strategy, mining enterprise, Industry 4.0.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У світі спостерігається новітня потужна хвиля цифровізації у галузях важкої промисловості. Провідні компанії в гірничодобувній, хімічній, сталеливарній та целюлозно-паперовій галузях промисловості застосовують нові джерела даних і нові цифрові технології для підвищення продуктивності, рентабельності, стійкості та продуктивність власних виробництв. Основними цифровими трендами сучасності є дані, які стають головним джерелом конкурентоспроможності; розвиток сфери Інтернету речей (Internet of things, IoT); цифрові трансформації як окремих бізнесів, так і цілих секторів; економіка спільного користування (sharing economy); віртуалізація фізичних інфраструктурних ІТ-систем; штучний інтелект; цифрові платформи.

Майкл Портер з Гарвардської бізнес-школи стверджує, що новий підхід до використання smart-пристроїв призведе до кардинальних змін в фундаментальній динаміці конкуренції. Портер припускає, що Інтернет речей — це не просто питання конкурентної переваги; це екзистенціально [1]. В свою чергу, Джон Чемберс з Cisco Systems прогнозує, що 40% сучасних компаній зазнають краху в найближчі десять років; 70% намагатимуться трансформувати себе в цифровий спосіб, але проте 30% це вдасться [2]. Відповідно до звіту Європейської комісії "Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI) 2022", що узагальнює дані з країн ЄС у таких сферах як людський капітал, підключення, інтеграція цифрових технологій та цифрові державні послуги, Фінляндія, Данія, Нідерланди та Швеція залишаються лідерами ЄС щодо цифровізації [3]. В цілому, станом на 2022 рік ЄС продовжує покращувати свій рівень цифровізації, а держави-члени, які почали з нижчих рівнів, поступово наздоганяють, зростаючи швидшими темпами, зокрема Італія, Польща та Греція суттєво покращили свої показники DESI за останні п'ять років, впроваджуючи реальні інвестиції з посиленням політичним фокусом на цифрові технології [3].

Представники Українського інституту майбутнього при побудові економічної стратегії "Україна-2030" [4], за оцінками експертів, наведеними у Національній стратегії Індустрії 4.0 стверджують, що вітчизняна економіка після ухвалення стратегічного курсу на 4.0 досягне зростання промислового сектору не менше ніж 10% на рік; збереження та випереджального зростання високотехнологічних промислових сегментів до 20% на рік; значного зростання експорту вищезазначених сегментів.

Цифровізації потребують і підприємства гірничої галузі. Для підприємств цієї галузі актуальність цифровізації можна описати простим виразом "час прийшов": багато підприємств галузі у спадок мають застаріле (фізично і морально) обладнання, необхідність повернення гірничої промисловості в розряд високотехнологічних галузей,

застосування так званого Mining 4.0; поширення інновацій, що походять із суміжних галузей промисловості; зростання рівня безпеки праці та уникнення соціальних наслідків та економічних втрат від аварій на виробництві тощо.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних передумов та практичних рекомендації щодо провадження цифровізації гірничих підприємств в умовах розвитку Індустрії 4.0.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Для вивчення наукових досліджень щодо цифровізації в цілому та цифровізації гірничих підприємств в умовах Індустрії 4.0 нами була обрана база даних Scopus [5], що містить бібліографічні відомості про наукові публікації. Станом на кінець січня 2023 року, за пошуковим запитом TITLE-ABS-KEY (digitalization) база даних Scopus нараховує 30116 джерел. Відзначимо, що з року в рік кількість публікацій, як і актуальність даного питання, зростає. Якщо у 1922 році було опубліковано дві наукові праці, то з плином часу їх кількість вже становила: 1960 — 10, 1970 — 24, 1980 — 51, 1990 — 38, 2000 — 75, 2010 — 201, 2022 — 7024.

Протягом перших 50ти років наукові праці, що містять дану категорію, характерні більшою мірою медицині, а вже протягом останніх років, можемо зробити висновки, що охоплені різноманітні предметні області дослідження. Якщо ж розглянути структуру публікацій за предметною областю (рис. 1), то найбільшу питому вагу складають публікації з "інженерії" — 9963 (17,2%), "інформатики" — 9879 (17,0%), "суспільних наук" — 7108 (12,3%), "бізнесу, менеджменту та бухгалтерського обліку" — 5456 (9,4%), "медицини" — 3371 (5,8%).

За вищезазначеним пошуком, найбільш цитованою публікацією є "New public management is dead — Long live digital-era governance" (Dunleavy P., Margetts H., Bastow S., Tinkler J.; United Kingdom, 2006) — 1147 посилань.

В свою чергу за пошуком TITLE-ABS-KEY (digitalization AND mining AND industry) база Scopus містить 238 документа, опубліковані у 2010—2023 роках, зокрема у 2023 році — 68 досліджень. ТОП-5 лідерів за географією публікацій: Китай — 31, Німеччина — 29, Казахстан — 13, Індія та Італія по 12. Серед науковців, виокремимо праці Zelko M., Abrahamsson L., Barnewold L., Duarte J., Foll P., Johansson J., Krajcik V., Savon D. Y., Solismaa L., Spisak J. [5].

Стаття колективу авторів Sima V., Gheorghie I.G., Subic J., Nancu D. "Influences of the industry 4.0 revolution on the human capital development and consumer behavior:

Documents by subject area

Scopus

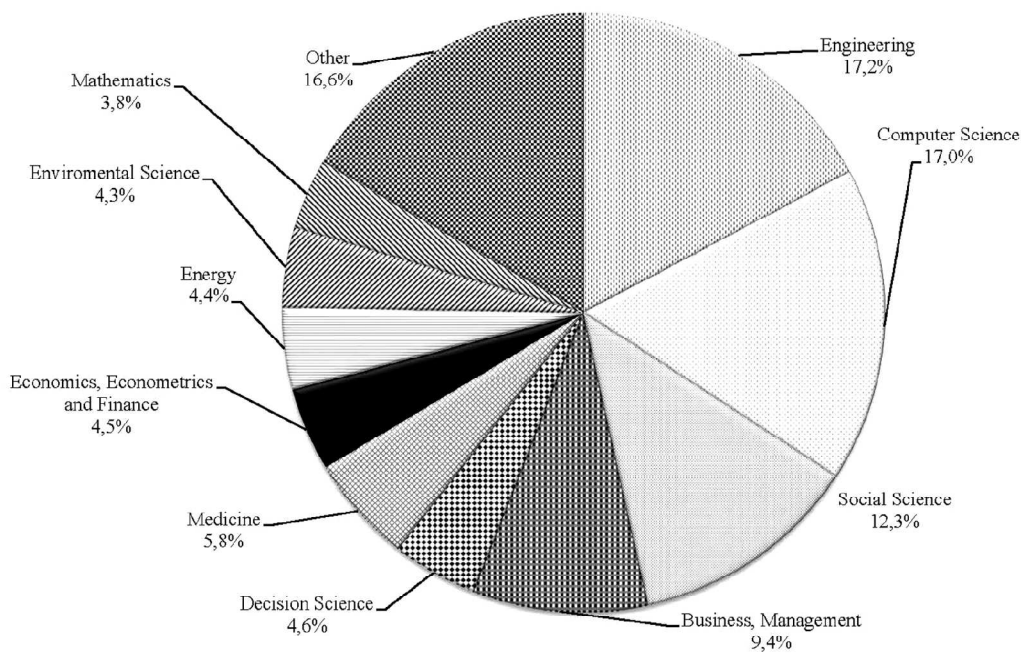

Рис. 1. Частка статей у БД Scopus за пошуковим запитом "digitalization" за період 1922-січень 2023р.: предметна область

Джерело: побудовано авторами на основі вбудованого інструментарію Scopus [5].

A systematic review" [6], опублікована у 2020 році в швейцарському журналі "Sustainability", є найбільш цитованою за відповідним пошуком — 138 посилань. На другому місці "Coal mine intellectualization: The core technology of high quality development" авторів Wang Guofa, Liu Feng, Pang Yihui, Ren Huaiwei & Ma Ying [7] (Journal of the China Coal Society, 2019) — 104 посилань.

Для визначення взаємозв'язків між основними термінами за досліджуваною тематикою нами використано програмне забезпечення VosViewer (версія 1.6.19). Вихідними даними слугувала вибірка бази даних Scopus за пошуком TITLE-ABS-KEY (digitalization) (рис. 2).

На рис. 2 бачимо як змінюється використання поняття "цифровізація" за роками публікацій: якщо на початку 2000-х років цей термін більшою мірою використовувався у медицині, то вже у 2020-х роках він пов'язаний з такими ключовими словами як Індустрія 4.0, цифрові технології, цифрова трансформація, інтернет речей, штучний інтелект, виробництво, інновації, прийняття рішень, економіка тощо.

Все вищезазначене підтверджує актуальність теми дослідження та відображає наявний потенціал як у теоретичному, так і практичному її розкритті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Науковці Охтень О.О., Дасів А.Ф. [8] встановили, що цифровізація стає новим фактором виробництва, який доцільно враховувати в моделях виробничої функції окремо від традиційних факторів виробництва, таких як праця та капітал.

Індустрія 4.0 пов'язана з цифровою трансформацією промислових виробничих процесів, яку любляють провідні галузі промисловості у світовому масштабі. Трансформація була зосереджена на smart-фабриках,

які отримують переваги від кіберфізичних систем, Інтернету речей, хмарних обчислень, штучного інтелекту, машинного навчання. На думку Kagermann H., Lukas W.D. та Wahlster W., "Індустрія 4.0" [9] була запроваджена для просування ідеї автономії машин (і, отже, процесу). В свою чергу, Lasi H., Fettke P., Kemper H. G., Feld T. та Hoffmann M. [10] Індустрію 4.0 розглядають як нове бачення виробничого середовища без людей, що складається з продуктів, інтелекту, міжмашинного зв'язку та мереж. Вперше концепція Індустрія 4.0 була сформульована на промисловій виставці в Ганновері (Німеччина) у 2011 р. та ініційована урядом Німеччини для впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у суспільство, бізнес, виробництво.

Oztemel E. та Gursev S. [11] наголошують, що парадигма Індустрії 4.0 передбачає, що роботи будуть більш домінуючими у виробництві, автономні системи будуть приймати більше самостійних рішень, процеси будуть скоординовані і проблеми вирішуватимуться без участі людини, і більша частина спілкування відбуватиметься між машинами, а не між людьми. Таке інтелектуальне виробництво підвищить ефективність збору та аналізу даних, зробить системи та процеси більш послідовними, надійними та гнучкими, а отже, принесе більше ефективності відповідному підприємству. Для дослідників є очевидним, що майбутнє виробництво відповідно до філософії Індустрія 4.0 буде більш розумним, гнучким, адаптивним, автономним.

Фахівці Асоціації підприємств промислової автоматизації України [12] показниками розвитку Індустрії 4.0 по промислових підприємствах вважають: зростання пропускну здатності виробництва — до 60%; зростання кількості замовлень, виконаних вчасно — до 95%; скорочення запасів — до 20%; зростання загальної

Таблиця 1. Weaknesses & Opportunities цифровізації гірничих підприємств

WEAKNESSES (СЛАБКІ СТОРОНИ)	OPPORTUNITIES (МОЖЛИВОСТІ)
СТРАТЕГІЧНІ	
Підкорення нових горизонтів	Впровадження технологій дистанційного керування та автономності Зниження потреби у людському ресурсі
Кадровий голод щодо закриття вакансій та брак талановитих співробітників	Більш ефективне застосування професійних знань для вирішення завдань Більш якісні методи навчання та безпекова підтримка Зміна умов праці для залучення нового покоління співробітників Вирішення проблем, пов'язаних зі старінням персоналу, збереженням та передаванням знань
Підвищення продуктивності	Інтеграція всіх процесів – «від кар'єру до ринку збуту» Аналіз зростаючого обсягу геологічних та виробничих даних; формування рекомендацій, спрямованих на ухвалення оптимальних практичних рішень Оптимізація наявних ресурсів відповідно до ринку та пропускної здатності транспортування
СТРУКТУРНІ	
Подовження життєвого циклу об'єктів активів із збереженням операційних витрат на низькому рівні	Більш тривалий термін експлуатації активів та обладнання, вища рентабельність Підвищення доступності обладнання Підвищення безпеки під час експлуатації гірничодобувної техніки
«Ресурсний націоналізм» та дотримання екологічних вимог	Підвищення безпеки виробництва Зниження негативного впливу на довкілля Забезпечення сталого розвитку та досягнення компромісу між економікою, довкіллям і соціальними проблемами Максимальне залучення зацікавлених сторін, в т.ч. через аналіз соціальних мереж та інших засобів комунікації
ВИРОБНИЧІ	
Недозавантаження виробничих потужностей	Підвищення точності моделювання та оптимізація портфеля активів Рационалізація методів контролю виробництва та капітальних витрат
Невизначеність попиту та політики ціноутворення	Інтеграція продажів та виробничого планування для отримання максимальних результатів
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ	
Управління витратами та контроль грошових потоків	Поліпшення інтеграції між добувним чи переробним підприємством та збутовими організаціями (посередниками) Підвищення якості збору даних та моделювання процесів Скорочення непродуктивних операцій на добувному підприємстві, віддалений доступ до інформації, зростання продуктивності Зниження капітальних та операційних витрат Більш якісне управління грошовими потоками та об'єктами оборотних активів
Ефективна реалізація проектів капітальних вкладень	Здійснення проектів у строки та в межах доведеного бюджету Ефективні методи роботи з підрядниками

Джерело: систематизовано авторами на підставі досліджень [13].

На перший план виходить перехід до комплексного видобутку запасів і запровадження безвідходних технологій; комплексна заміна застарілого обладнання, використання якого унеможливує цифровізацію; мінімізація ризиків, пов'язаних зі збоями, які виникають під час виробничих процесів.

Слід відзначити, що більшість добувних підприємств України мають в своєму розпорядженні новітню техніку. Правда, більшою мірою, це стосується підприємств, що займаються видобуванням корисних копалин відкритим способом, оскільки заміна існуючого обладнання в шахтах досить складний та вартісний процес.

Найбільш розвиненим напрямком в гірничий промисловості практично для всіх підприємств є маркшейдерія. Дана галузь гірничої справи в Україні є повністю автоматизованою і дозволяє проводити вимірювання, робити обрахунки за досить малий проміжок часу.

За умови використання IoT, фахівці McKinsey Global Institute, стверджують, що гірничі підприємства може покращити продуктивність діяльності за наступними блоками (рис. 4).

Завдання 2. Забезпечення якісного переходу на геотехнології відповідно до Mining 4.0. Це можливо за рахунок розширення використання безпілотних роботи-

зованих комплексів на підземних і відкритих добувних підприємствах, цифрової телеметрії, міжмашинного інтернет-зв'язку та штучного інтелекту в аналізі технологій видобутку та проектної інформації. "Smart mining" передбачає більш точний підрахунок наявних та вилучених запасів корисних копалин на основі поточних цін і витрат, оптимізацію матеріальних потоків, трудомісткості, продуктивність обладнання, точне прогнозування відмов обладнання, віртуальне цифрове навчання персоналу. Окремі науковці вважають, що головний успіх інноваційних геотехнологій у майбутньому, з однієї сторони, 100% виключення людей від процесів видобутку корисних копалин, а з іншої побудова найвищого рівня злагодженості комплексів обладнання та гнучкості в управлінні технологічними процесами на гірничих підприємствах, що зробить видобуток ще більш прибутковим при будь-якому рівні цін і попиту на сировину.

Для моніторингу робочих площадок на великих гірничодобувних підприємствах України досить добре себе зарекомендували такі системи як Cat Product Link (спеціально розроблена Caterpillar спільно з інформаційною системою Trimble для віддаленого моніторингу обладнання) та Komtrax (система моніторингу машин, розроблена компанією Komatsu).

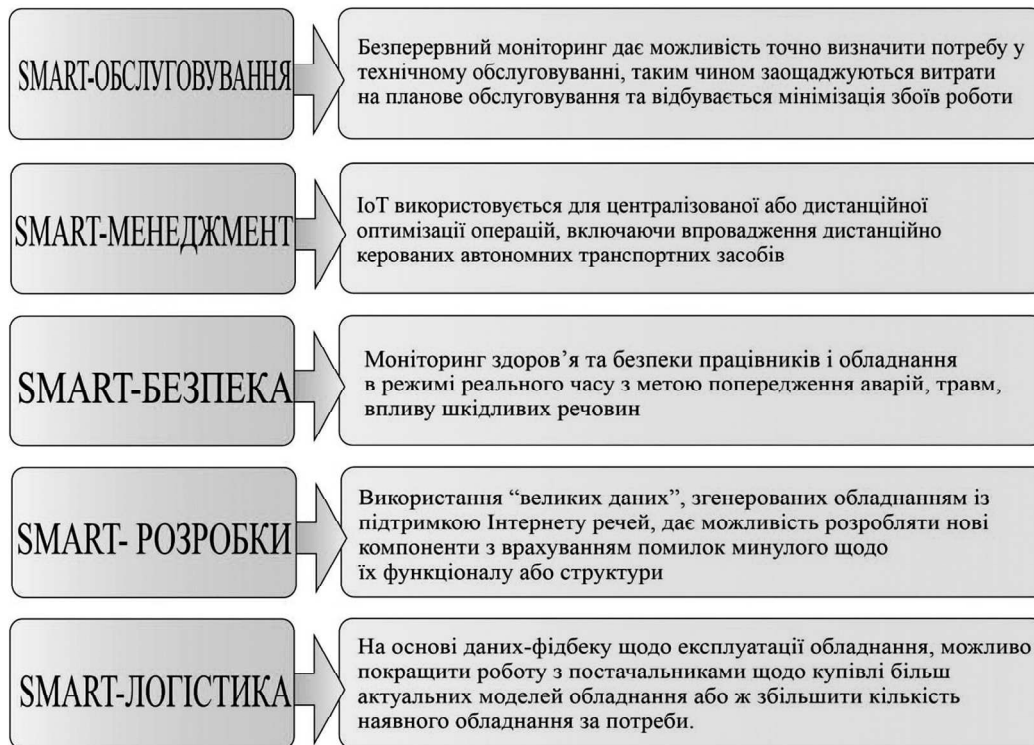

Рис. 4. Напрями покращення продуктивності гірничого підприємства з використанням IoT

Джерело: адаптовано авторами на підставі звіту McKinsey Global Institute [14].

Завдання 3. Формування політики "зеленого майнінгу". Країни посилюють екологічні вимоги до гірничих підприємств, що безпосередньо призводить до зниження їх прибутковості. Є така думка, що видобуток корисних копалин є дивергентним процесом, який відчужує людину від природи, незважаючи на розширення кола природоохоронних технологій. Тому, за умови цифровізації, інноваційний розвиток "зеленого майнінгу" має бути конвергентним процесом, який об'єднує видобування корисних копалин та виробництво, з одного боку, та збереження навколишнього середовища, з іншого.

Завдання 4. Підвищення рівня безпеки праці та уникнення соціальних наслідків і економічних втрат від аварій на виробництві. Розвиток технологій є передумовою забезпечення безпеки праці на гірничих підприємствах та тісно пов'язаний як з інноваціями в гірничій інженерії, геотехнологіях, так і в організації виробничих процесів добувних та переробних робіт. Створення інновацій в охороні праці та техніці безпеки пов'язане з прогнозуванням дії загроз і факторів, що їх формують, за допомогою "розумних датчиків" і "хмарного аналізу" даних про стан гірських масивів, обладнання та робочі процеси.

А що ж в Україні? Звичайно, в умовах війни, процеси цифровізації в нашій державі значно уповільнились. Хоча, можна зауважити, що дана ситуація виникає здебільшого внаслідок простоїв великої кількості гірничих підприємств, які пов'язані з реаліями сьогодення (відключення електромереж, заборона проведення вибухових робіт на певних територія тощо). За інформацією з відкритих джерел, підприємства по різному провадять політику цифровізації. Одним із лідерів в даному напрямі є підприємства металургійної та гірничодобувної галузі, які входять до структури міжнародної гірничо-металургійної групи компаній Метінвест.

Звіт Метінвесту за 2021 рік [15] відображає показники діяльності компаній під час війни станом на середину 2022 року. Від початку війни зусилля Метінвесту (табл. 2) в галузі цифрових технологій були зосереджені на операційній підтримці бізнесу шляхом забезпечення високого рівня стійкості до відмов IT-інфраструктури та безперебійної роботи IT-сервісів, підтримки кінцевих користувачів і підвищення рівня інформаційної безпеки та кібербезпеки в компанії.

Цифрова трансформація Метінвесту здійснюється за підтримки "Метінвест Діджитал" та охоплює всі ключові функції, зокрема такі як виробництво, продаж, постачання, персонал, фінанси, право. Процес починається з визначення вимог бізнесу, після чого розробляються проекти, а згодом відбуваються їх впровадження та підтримка.

Кейс компанії Метінвест — це діяльність з цифрової трансформації, що може бути прикладом для підприємств галузі, які активно починають провадити цифровізацію, звісно, враховуючи певні особливості добувних та переробних процесів для різних типів корисних копалин. Протягом останнього року портфель проектів компанії переглянутий з урахуванням нових викликів, а пріоритетність завдань із кібербезпеки зростає у зв'язку з війною. Крім того, Метінвест приділив першорядну увагу гнучкості, мобільності та оперативності надання послуг кінцевим користувачам.

В умовах сьогодення, фахівці стверджують, що в певних країнах вже активно впроваджується Індустрія 5.0. Нова філософія [16] ґрунтується на технологічних і бізнес-принципах Індустрії 4.0 з акцентом на трьох базисних для неї принципах, узгоджених із ESG підходом: орієнтованість на людину, стійкість і сталість. Ця концепція спроможна доповнити закладений фундамент Індустрії 4.0, використовуючи дослідження та інновації як інструментарій, вдоскона-

Таблиця 2. Поточні здобутки компанії Метінвест в процесі цифрової трансформації

I. Цифрова дорожня карта (2020) – довгострокова програма, спрямована на повномасштабну стратегічну трансформацію; передбачає створення додаткової вартості та підвищення ефективності процесів шляхом комплексної інтеграції передових цифрових технологій у всі напрями діяльності.			
БІЗНЕС-ФУНКЦІЇ			
Виробництво	Автоматизація процесів планування виробництва з урахуванням повного спектра фактичних даних із метою підвищення ефективності операцій та ухвалення рішень; розроблення програми «Цифровий ГЗК».		
Продаж	Подальший прогрес у впровадженні CRM-системи на базі SAP, яка поширилася на торговельні підприємства Метінвесту в Україні та Західній Європі.		
Логістика	Підвищення ефективності функцій логістики.		
Закупівлі	Автоматизація процесу управління запасами протягом всього виробничого циклу.		
Ремонти	Автоматизація процесів ремонту й технічного обслуговування та розроблення архітектури передачі цільових даних для обліку енергоспоживання.		
Якість	Централізація цифрового контролю якості продукції та моніторингу виробничих і технологічних параметрів для швидкого ухвалення рішень та підвищення якості продукції.		
Сервіси	Автоматизація операційного планування сервісних служб з урахуванням всіх фактичних даних для підвищення ефективності розподілу ресурсів.		
Персонал	Використання рішень SAP HR; розроблення та впровадження єдиного цифрового робочого місця.		
Охорона праці та довкілля	Автоматизація реєстрації інцидентів та безпечного позиціонування співробітників на виробництві.		
Право	Оптимізація процесу управління контрактами та автоматизація управління земельними активами.		
Фінанси	Створення єдиного інформаційного простору для вихідних даних Групи та підвищення загального рівня внутрішнього контролю.		
Технології	Автоматизація процесів управління проектами та суміжних процесів.		
II. Цифровий ГЗК: пілотний проект «Цифровий кар'єр» (2021)			
Для підвищення ефективності роботи гірничотранспортного обладнання Метінвест розпочав реалізацію пілотного проекту «Цифровий кар'єр» на Інгuleцькому ГЗК. Пілотний проект дав змогу забезпечити дистанційне керування або повну автоматичну роботу 36 екскаваторів, 57 самоскидів, 14 бурових установок, 21 локомотива та 35 одиниць допоміжного обладнання в парку кар'єрної техніки.		У 2021 році для підвищення продуктивності та зниження споживання електроенергії розроблено десять параметрів для автоматизованого управління та понад 400 точок контролю для збагачувальних фабрик Північного та Інгuleцького ГЗК. Запровадження систем онлайн-моніторингу якості дасть змогу оптимізувати процес збагачення залізної руди.	
III. Цифрове робоче місце «Метаполіс» (2021)			
«Метаполіс» – інтерактивне середовище, що пропонує 45 систем обслуговування корпоративних клієнтів за принципом «єдиного вікна», що може використовуватися як на авторизованих корпоративних пристроях, так і на особистих. Цифрове робоче місце створене, щоб будь-який співробітник міг отримати повний доступ до бізнес-систем, корпоративних знань, комунікацій та внутрішніх послуг, незалежно від посади та місця перебування.		«Метаполісом» можна користуватися через веб- та мобільний інтерфейс. У грудні 2021 року майже 2800 співробітників скористалися системою «Метаполіс» на перших двох підприємствах – Метінвест Бізнес Сервіс та Центральний ГЗК. Впровадження сервісу триває на інших підприємствах, що працюють у системі SAP.	
IV. Інформаційна безпека Метінвест. Кіббезпека			
Метінвест застосовує комплексний підхід до посилення заходів інформаційної безпеки. Компанія використовує визнані галузеві стандарти з інформаційної безпеки, такі як ISO 27001, NIST 800-53, ISO 27002, ISO 27701 та ISO 27017.		Центр кібербезпеки є основною складовою системи управління інформаційною безпекою Метінвесту. Центр здійснює моніторинг IT-інфраструктури та виробничих процесів компанії, запобігаючи кібератакам та координуючи роботу IT-підрозділів під час інцидентів.	
ЦЕНТРИ ВНУТРІШНЬОЇ IT-ЕКСПЕРТИЗИ			
НДР	Автоматизація виробництва	Управління даними	Кібербезпека
Інфраструктура	Архітектурні рішення	Бізнес-додатки	
ЕКОСИСТЕМА ПАРТНЕРІВ: СВІТОВІ ЛІДЕРИ ТЕХНОЛОГІЙ У ГАЛУЗІ АПАРАТНОГО ТА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СИСТЕМНІ ІНТЕГРАТОРИ			

Джерело: систематизовано авторами за Річним звітом Метінвест 2021 [15].

лювати та сприяти симбіозу людини й машини, гарантуючи, що економічні, екологічні та соціальні наслідки цифрової трансформації йдуть у ногу з технічним прогресом.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження, констатуємо про позитивну роль цифровізації для гірничих підприємств. Зміни відображаються на ефективності виробництва, продуктивності, позиціях підприємств на ринку та розвитку динамічних можливостях. Можемо впевнено стверджувати, що цифровізація призводить й до появи "зеленого" гірничого підприємства. Запорукою успішного впровадження цифрових технологій у бізнес-модель гірничого підприємства є подолання традиційні консервативних підходів у гірничій індустрії, активізація постійної роботи з навчання та підвищення кваліфікації робітників з урахуванням галузевої приналежності

та організаційно-технологічних особливостей підприємства; побудова галузевої інноваційної системи, що забезпечить інтенсифікацію трансферу технологій.

Література:

1. Michael E. Porter and James E. Heppelmann, "How smart, connected products are transforming companies". Harvard Business Review, October 2015. URL: <http://surl.li/erdoy> (дата звернення 10.01.2023).
2. Julie Bort, "Retiring Cisco CEO delivers dire prediction: 40 percent of companies will be dead in 10 years". Business Insider, June 2015. URL: <http://surl.li/erdpv> (дата звернення 10.01.2023).
3. Digital Economy and Society Index 2022: overall progress but digital skills, SMEs and 5G networks lag behind. URL: <http://surl.li/erdkd> (дата звернення 10.01.2023).

4. "УКРАЇНА 2030Е — країна з розвинутою цифровою економікою". URL: <http://surl.li/pmww> (дата звернення 18.01.2023).

5. Офіційний сайт наукометричної бази даних SCOPUS. URL: <https://www.scopus.com> (дата звернення: 25.01.2023).

6. Sima V, Gheorghe I.G, Subic J, Nancu D. Influences of the Industry 4.0 Revolution on the Human Capital Development and Consumer Behavior: a Systematic Review. Sustainability. 2020. № 12(10). DOI: <https://doi.org/10.3390/su12104035>.

7. Wang Guofa, Liu Feng, Pang Yihui, Ren Huaiwei & Ma Ying. Intelligent Coal Mine — Core Technical Support for High-Quality Development of Coal Industry. Journal of Coal Science. 2019. № 44(02). — P. 349—357. DOI: [doi:10.13225/j.cnki.jccs.2018.2041](https://doi.org/10.13225/j.cnki.jccs.2018.2041).

8. Охтеня О.О., Дасів А.Ф. Економіко-математичне моделювання довгострокового розвитку національної промисловості в умовах цифровізації з використанням виробничої функції. Економіка промисловості. 2021. № 4 (96). — С. 5—20. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2021.04.005>.

9. Kagermann H., Lukas W.D, and Wahlster W. (2011). "Industry 4.0: With the Internet of Things on the way to the 4th industrial revolution". VDI News, 2011. № 13 (1). — P. 2—3.

10. Lasi H., Fettke P., Kemper H. G., Feld T., and Hoffmann M. "Industrie 4.0". Wirtschaftsinformatik. 2014. № 56 (4). — P. 261—264. URL: <http://surl.li/erduq> (дата звернення 10.01.2023).

11. Oztemel E., Gursev S. "Literature review of Industry 4.0 and related technologies". Journal of Intelligent Manufacturing. 2020. № 31 (1). — P. 127—182. URL: <http://surl.li/erdwe> (дата звернення 13.01.2023).

12. Індустрія 4.0 в машинобудуванні. Стан в Україні та перспективи розвитку. Аналітичний звіт АППАУ. Вип. 1. URL: <http://surl.li/erdko> (дата звернення 10.01.2023).

13. Mueller E., Hopf H. Competence Center for the Digital Transformation in Small and Medium-Sized Enterprises. Procedia Manufacturing. 2017. № 11. — P. 1495—1500. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2017.07.281>.

14. McKinsey Global Institute. The internet of things: mapping the value beyond the hype. McKinsey&Company, 2015, pp. 74—81. URL: <http://surl.li/erdkx> (дата звернення 25.01.2023).

15. Річний звіт METINVEST, 2021. URL: <http://surl.li/erddd> (дата звернення 25.01.2023).

16. Рывак Н.О. Індустрія 5.0: перехід до стійкої та орієнтованої на людину промисловості. Економіка та управління національним господарством. 2022. № 155 (3). — С. 41—46. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2022-3-7>.

References:

1. Porter, M. E. and Heppelmann, J. E. (2015), "How smart, connected products are transforming companies", Harvard Business Review, October, available at <http://surl.li/erdoy> (Accessed 10 January 2023).

2. Bort, J. (2015), "Retiring Cisco CEO delivers dire prediction: 40 percent of companies will be dead in 10 years", Business Insider, June, available at <http://surl.li/erdpv> (Accessed 10 January 2023).

3. European Commission (2022), "Digital Economy and Society Index 2022: overall progress but digital skills, SMEs and 5G networks lag behind", available at <http://surl.li/erdkd> (Accessed 10 January 2023).

4. Ukrainian Institute for the Future (2023), "UKRAINE 2030E is a country with a developed digital economy", available at: <http://surl.li/pmww> (Accessed 18 January 2023).

5. The official site of the SCOPUS scientometric database (2023), available at <http://surl.li/pmww> (Accessed 25 January 2023).

6. Sima, V, Gheorghe, I.G, Subic, J and Nancu, D. (2020), "Influences of the Industry 4.0 Revolution on the Human Capital Development and Consumer Behavior: a Systematic Review", Sustainability, vol. 12(10). DOI: <https://doi.org/10.3390/su12104035>.

7. Wang, Guofa, Liu, Feng, Pang, Yihui, Ren, Huaiwei and Ma, Ying. (2019), "Intelligent Coal Mine — Core Technical Support for High-Quality Development of Coal Industry", Journal of Coal Science, vol. 44 (02), pp. 349—357. DOI: [doi:10.13225/j.cnki.jccs.2018.2041](https://doi.org/10.13225/j.cnki.jccs.2018.2041).

8. Ohten, O.O. and Dasiv, A.F. (2021), "Economic and mathematical modeling of the long-term development of the national industry in the conditions of digitalization using the production function", Ekonomika promyslovosti, vol. 4 (96), pp. 5—20. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2021.04.005>.

9. Kagermann, H., Lukas, W.D. and Wahlster, W. (2011), "Industry 4.0: With the Internet of Things on the way to the 4th industrial revolution", VDI News, vol. 13 (1), pp. 2—3.

10. Lasi, H., Fettke, P., Kemper, H. G., Feld, T. and Hoffmann, M. (2014) "Industrie 4.0", Wirtschaftsinformatik, vol. 56(4), pp. 261-264, available at: <http://surl.li/erduq> (Accessed 10 January 2023).

11. Oztemel, E. and Gursev, S. (2020), "Literature review of Industry 4.0 and related technologies", Journal of Intelligent Manufacturing, vol. 31 (1), pp. 127—182, available at: <http://surl.li/erdwe> (Accessed 13 January 2023).

12. Fedak, M. (2018), "Industry 4.0 in mechanical engineering. The situation in Ukraine and prospects for development. Analytical report of the Association of Industrial Automation Enterprises of Ukraine", vol. 1, available at: <http://surl.li/erdko> (Accessed 10 January 2023).

13. Mueller, E. and Hopf, H. (2017), "Competence Center for the Digital Transformation in Small and Medium-Sized Enterprises", Procedia Manufacturing, vol. 11, pp. 1495—1500. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2017.07.281>.

14. McKinsey Global Institute (2015), "The internet of things: mapping the value beyond the hype", McKinsey&Company, pp. 74—81, available at: <http://surl.li/erdkx> (Accessed 25 January 2023).

15. METINVEST (2021), "Annual report", available at <http://surl.li/erddd> (Accessed 25 January 2023).

16. Rывак, N.O. (2022), "Industry 5.0: transition to a sustainable and human-oriented industry", Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom, vol. 155 (3), pp. 41—46. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2022-3-7>.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2023 р.

A. Kramarenko,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Administration,
V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5987-1247>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.72

STAKEHOLDER DIMENSION OF ENTREPRENEURSHIP

А. О. Крамаренко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри управління та адміністрування,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

СТЕЙКХОЛДЕРСЬКИЙ ВИМІР ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

The article summarizes approaches to identifying business stakeholders. Based on this generalization, stakeholders are defined as subjects, groups of subjects and organizations that are in a state of mutual influence with a particular enterprise. It is shown that stakeholders often act in one of three roles: identify the success of the company's activities, check the level of results of corporate behavior, evaluate the effectiveness of the chosen corporate strategy and implemented solutions.

It is shown that the degree of closeness of interaction with stakeholders (local, systematic or complex) correlates with an increase in the motivation of cooperation on the part of the enterprise, the complication of the goals of interaction, the strengthening of mutual responsibility for decisions taken and actions implemented by both the company and stakeholders. At the same time, it is noted that closer cooperation, a wide range of relationships between business and stakeholders is reflected in the transformation of the roles of stakeholders — from information-analytical to expert-authorized.

Based on a wide range of stakeholders (shareholders, investors, consumers, partners, staff, society), the key role for the small corporate sector are played by the company's staff, competitors, customers, suppliers, and the local community. Within the framework of the classification of stakeholders, the most important groups of stakeholders for small enterprises are specified, namely, external, narrowly interested, active and voluntarily motivated stakeholders.

The main stakeholder measures of entrepreneurial activity are systematized, which are the mutually directed interests of business and stakeholders, the influence of stakeholders on business. Sources for conducting stakeholder measurement of entrepreneurial activity are presented, such as codes, standards, framework agreements, manuals, case studies, research reports, indexes, information about competitors, information available within professional partnerships and associations. It is recommended to carry out a comprehensive distribution of priorities among the circle of stakeholders for small businesses based on the Mitchell, Mendelow models, the Stakeholder Map using essentially the criteria of power and legitimacy.

У статті були узагальнені підходи до визначення зацікавлених сторін бізнесу. На основі даного узагальнення стейкхолдери визначені як суб'єкти, групи суб'єктів і організацій, які знаходяться в стані взаємного впливу з конкретним підприємством. Показано, що зацікавлені сторони часто виступають в одній з трьох ролей: ідентифікують успіх діяльності фірми, перевіряють рівень результатів корпоративної поведінки, оцінюють ефективність обраної корпоративної стратегії і реалізованих рішень.

Показано, що ступінь тісноти взаємодії зі стейкхолдерами (локальний, систематичний або комплексний) корелює з підвищенням мотивації співпраці з боку підприємства, ускладненням цілей взаємодії, посиленням взаємної відповідальності за прийняті рішення та реалізовані дії

як з боку компанії, так і з боку зацікавлених осіб. При цьому наголошується, що більш тісна співпраця, широкий спектр взаємозв'язків між бізнесом і стейкхолдерами знаходить своє відображення в трансформації ролей зацікавлених сторін — від інформаційно-аналітичної до експертно-повноважної.

На основі широкого кола зацікавлених сторін (акціонери, інвестори, споживачі, партнери, персонал, суспільство) були визначені стейкхолдери, які відіграють ключову роль для малого корпоративного сектора, а саме — персонал підприємства, конкуренти, клієнти, постачальники, місцеве співтовариство. В рамках класифікації стейкхолдерів конкретизовані найбільш важливі групи зацікавлених осіб для невеликих підприємств, а саме — зовнішні, вузькозацікавлені, активні і добровільно мотивовані зацікавлені сторони.

Систематизовано основні стейкхолдерські вимірювачі підприємницької діяльності, якими є взаємнонаправлені інтереси бізнесу та стейкхолдерів, вплив зацікавлених сторін на бізнес. Представлено джерела для проведення стейкхолдерського виміру підприємницької діяльності, такі як кодекси, стандарти, рамкові угоди, керівництва, кейси, дослідницькі доповіді, індекси, інформація про конкурентів, інформація доступна в рамках професійних партнерств і асоціацій. Рекомендовано здійснювати комплексний розподіл пріоритетів серед кола зацікавлених осіб для малого бізнесу на основі моделей Мітчелла, Менделоу, Карті стейкхолдерів з використанням переважно критеріїв влади та легітимності.

Key words: the roles of stakeholders, the influence of stakeholders, the level of interaction "business-stakeholders", models of distribution of stakeholders, the power of stakeholders.

Ключові слова: ролі стейкхолдерів, вплив стейкхолдерів, рівень взаємодії "бізнес-стейкхолдери", моделі розподілу стейкхолдерів, влада стейкхолдерів.

INTRODUCTION

The business ecosystem is growing rapidly. And this is true not only for large enterprises and global companies, but also for small and medium-sized businesses. Even small enterprises are strongly influenced not only by competitors, but also by a multitude of stakeholders: staff, managers, partners, customers, the state and local communities. A shift in emphasis is taking place from the competitive environment towards a multitude of subjects with different values and interests that can both encourage the activity of the enterprise and affect it in a depressing way. These changes require a revision of not only the general values of the business, but also business strategies, company policies, and in some cases, a complete reboot of business processes. In order to adapt to the new ecosystem, entrepreneurs need to carry out a stakeholder dimension of their business, that is, to identify stakeholders, assess their impact, and develop approaches to involving the most significant stakeholders.

LITERATURE REVIEW

In the literature on the topic of stakeholder engagement, the definition of the concept of "stakeholders" is often given [1]. Nevertheless, there are some differences in the definitions studied, and therefore it is necessary to clarify the author's position on this issue. Many authors focus on the role of stakeholders in the formation of business value [2], [3]. Nevertheless, the interrelation of key functions and the level of interaction of stakeholders requires clarification. Despite the variety of approaches to the classification of the main business stakeholders [4], [5], it is also important to pay attention to the importance

of certain categories of stakeholders for representatives of small and medium-sized businesses. In order to optimize the work on engagement with key stakeholders, it is necessary to assess the potential range of interaction based on the collection of information and its distribution according to the selected criteria. The existing models of the distribution of stakeholders allow this distribution to be carried out according to the proposed criteria [6], [7]. Despite this, the justification of the most significant criteria for entrepreneurial activity needs additional elaboration.

PURPOSE OF THE ARTICLE

Based on the described relevance of the research issues of the stakeholder dimension of business, as well as taking into account the need to refine some previously published works in line with the topic, the purpose of the article is to generalize approaches to determining the essence and role of stakeholders in business, identifying and specifying methods for assessing the status, influence and interests of stakeholders.

RESULTS

Despite some differences in the approaches used to define the concept of "stakeholder", many scientists focus on the mutual influence of stakeholders and firms. Table 1 below shows some examples of the definition of "stakeholders" that are used in modern business practice, as well as in scientific developments of the relevant subject.

Summarizing the information presented in the table, we can say that stakeholders are individuals, groups of

Table 1. Main approaches to the definition of the concept of "stakeholders"

SOURCE	DEFINITION
Cambridge Dictionary	Groups of people (or different organizations) whose contributions (labor, capital, resources) are the success of the corporation.
Freeman, R. E.	Persons who influence the policy of the organization or are interested in the results of its activities.
Tkachenko I.N., Pervukhina I.V., Zlygostev A.A.	A natural or legal person who directly or indirectly influences the work of an organization or has certain expectations from the results of its activities.
Investopedia	A party who is interested in the company and can either influence the business or be affected by it.
Rasheed A., Ion W. A	Individuals, groups, or other organizations that are influenced by the decisions and actions of the firm, as well as they themselves influence firm.
Stakeholdermap	Anyone who can influence or is influenced by an organization, strategy, or project.

Source: built by the author based on [8], [9], [2], [10], [11], [12].

Table 2. Degrees of interaction with stakeholders

TIGHTNESS OF INTERACTION	MOTIVATION OF INTERACTION	THE PURPOSE OF THE INTERACTION
Local (situational) interaction	The result of pressure from stakeholders	Reducing the severity of the problem
Systematic interaction	The result of the impact of the external ecosystem of the business and the desire to adjust the sustainable development of the company	Risk management and improved understanding of stakeholders' expectations
Comprehensive (strategic) cooperation	The voluntary desire of the company to improve its position in the market based on the awareness of long-term prospects for global development	Ensuring sustainable competitiveness

Source: built by the author based on [13].

Table 3. Matching the roles of stakeholders and the degree of interaction with them

TIGHTNESS OF INTERACTION	THE ROLES OF STAKEHOLDERS	THE ESSENCE OF THE RELATIONSHIP
Local (situational) interaction	Information about expectations (interests)	If it is necessary to solve acute problems or the need to reduce external pressure on the company, the most important thing for the company is to understand the key interests of stakeholders. On the basis of this understanding, methods of resolving the problem are selected, appropriate decisions are made.
Systematic interaction	Real-time experiment	In case of transition to the level of systematic activity in matters of interaction with stakeholders, there is a need for feedback. It becomes interesting for the company not only to solve a specific problem (situation), but also to understand the effectiveness of activities in interaction with stakeholders, to identify the potential value of this interaction.
Comprehensive (strategic) cooperation	Business process assessment	Constant, conscious, and sometimes formalized interaction with stakeholders is based on giving stakeholders certain powers and levers of indirect influence on the company. Interesting for business in this case is the formulation, consideration and use of the opinion of stakeholders involved in the interaction, the formation of an expert network of stakeholders.

Source: built by the author.

people or organizations that influence the company's activities in a certain way, and the company's activities in turn affect them.

As for the importance of stakeholders for business, then Wood D. at the time identified the following roles of stakeholders [1]:

1) The source of expectations. Stakeholders determine the desirability or undesirability of the company's activities. Taking into account the interests of stakeholders, the company can adjust and redirect its strategies, make decisions, format business processes.

2) Business experimentation. Since the interested parties are the addressees of corporate actions and their results, in this way they involuntarily experience the results of the corporate behavior of the firm. This gives companies the opportunity to set up real experiments and use their results in their activities. Evaluation and formulation of the results of "action-effect" brings a scientific component to entrepreneurial activity.

3) Evaluation. Stakeholders often formally or informally assess how well firms meet their expectations, as well as how the behavior of firms affects groups and organizations in this environment. Thus, stakeholders act as experts in the field of firm-stakeholder interaction and in the area of intersection of the most significant interests.

Depending on which role is most important for the business and what opportunities exist for the company to interact, the following degrees of interaction with stakeholders are distinguished:

- local (situational) interaction;
- systematic interaction with the purpose;
- complex (strategic) interaction [13].

Each degree reflects certain goals of interaction with stakeholders, the closeness of cooperation and the motivation for interaction (see Table 2).

If we compare the relevance of the roles of stakeholders at each level of interaction, we can

identify the relationship between the closeness of cooperation and the increasing importance of the functions of information, experiment and evaluation (see Table 3).

Since many entities can be directly or indirectly interested in the company's activities and involved in this activity, a classification of stakeholders is necessary to streamline the interaction strategy (see Table 4).

As the examples from table 4 show, each classification is based on stakeholders such as owners, management, employees, customers, partners and the government. At the same time, depending on the selected criterion, these stakeholders are distributed differently in classification groups. This fact is quite understandable if we turn to the origins of the firm's stakeholder theory. The emergence of a full-scale, detailed theory of stakeholders is associated with the publication in 1984 of the book by E. Freeman "Strategic management: a stakeholder approach".

Table 4. Classification of stakeholders

CLASSIFICATION CRITERIA	TYPES OF STAKEHOLDERS	DEFINITION	EXAMPLES
Status relative to the company	Internal	Are part of the internal environment of the company	Management Staff
	External	Are part of the external environment of the company	Customers Competitors Suppliers
The degree of influence on the company	Narrow	The policy of the organization has the greatest impact on them, they depend on the results of the organization's activities	Shareholders Management Staff Customers Suppliers
	Wide	Slightly affected by the company's activities	Government Local community Less dependent customers
Activity level	Active	Seeks to participate in the company's activities, may be part of the formal structure of the company	Management Staff Government
	Passive	They do not seek to participate in the development of the company's policy (strategy)	Minor shareholders Local community Fickle customers
Motivation of interaction	Voluntary	Interact with the company voluntarily	Staff Customers Suppliers Shareholders
	Involuntary	Become interested parties involuntarily	Competitors Local community

Source: built by the author based on [4], [5].

Table 5. Comparative characteristics of the main groups of stakeholders

STAKEHOLDERS	STAKEHOLDERS' INTEREST	IMPACT ON THE COMPANY	COMPANY INTEREST
Shareholders/ Investors	The amount of dividends per share. Capitalization of the company. The company's market share. Balanced investment portfolio.	Withdrawal/inflow of capital. The possibility of changing top management.	Increasing investment attractiveness.
Consumers	Price/quality ratio. The level of service. Availability of products/services. Assortment and choice.	Purchase of goods from competitors. Requirements for the quality of goods, prices, assortment.	Improve the quality of products and their attractiveness.
Partners (resource providers)	Stable (growing) demand for the supply of products (services). Timeliness of calculations.	Supply disruptions. The threat of disruption of production chains. Loyalty of the pricing policy.	Stability and economic efficiency of production chains. Long-term mutually beneficial cooperation.
Staff	The level of remuneration. Terms of employment. Availability of social guarantees. Opportunities for professional development and development. Working conditions.	Violation of labor discipline. Reduced performance. Rotation of personnel.	Increasing the attractiveness of the company for employees. Improving the efficiency of the staff.
State (local community)	Payment of taxes. Ensuring employment of the population.	Enterprise support (benefits, financing). Formation of favorable conditions for doing business.	Implementation of the principles of sustainable development at the regional and state level.
Society	True and complete information about the company's activities. Application of the UN Sustainable Development Program Goals in the implementation of business activities.	Forming an opinion about the company's image, as well as trust in the company's products and activities. Requirements for compliance with the interests of society.	Formation of a long-term positive reputation among the population. Accumulation of resource potential on the basis of mutually beneficial social interaction.

Source: built by the author based on [1].

Table 6. Stakeholders for small businesses

CLASSIFICATION CRITERIA	TYPES OF STAKEHOLDERS	SMALL BUSINESS STAKEHOLDERS
Status relative to the company	Internal	Staff
	External	Customers Competitors Suppliers
The degree of influence on the company	Narrow	Staff Customers Suppliers
	Wide	Local community
Activity level	Active	Staff
Motivation of interaction	Voluntary	Staff Customers Suppliers
	Involuntary	Local community

Source: built by the author.

According to E. Freeman, the stakeholders (potential beneficiaries from the activities) of any firm are:

- company owners;
- buyers of firm products;
- suppliers of various kinds of resources;
- employees of the company;
- state;
- local community;
- various broad social groups [9].

According to E. Freeman's theory, the management of a firm seeking to prove its social responsibility and win (or confirm) its legitimacy should conduct business in such a way that the interests of the listed stakeholders are not violated. Thus, for business owners and managers, the question is actualized, what are the interests of stakeholders, how do the designated groups of

stakeholders affect the business and what are the counter interests of the business relative to the stakeholders (see Table 5).

Based on the information in the tables above, stakeholders for the enterprise represent a certain range of subjects, quite numerous. If for large corporations a wide range of interaction is quite familiar, understandable and accessible, then it is not possible for small and medium-sized businesses to work out such an extensive ecosystem alone. Since current trends indicate that the role of small business in economic interaction is significantly increasing, special attention should be paid to the study of the issue of priorities of interaction with stakeholders for small companies [14]. The results of this review are presented in table 6, which will be explained below.

Based on who the entrepreneur mainly interacts with, it can be noted that from the internal ecosystem of the business, the key role belongs to the staff, since shareholders, investors and managers are mainly represented by business owners. It is the business owners who are the strategists and policy makers of the company. If we talk about the external environment of small business, then the main stakeholders with whom interaction will be established first of all are customers, partners and competitors. Their circle is quite tangible and measurable for a small company. Depending on the degree of influence on the company and the motivation for interaction, the main place is occupied by the company's staff, partners, customers, as well as the local community. Among active stakeholders, employees of the enterprise can have the most significant impact on business, and small companies have the opportunity to neglect the influence of passive

Table 7. Measurement of stakeholders

SOURCES OF INFORMATION	EXAMPLES	FUNCTIONS
Codes Standards Framework agreements Manuals	ISO 14001 (Environmental standards) Standards of the International Labour Organization (ILO) Global Sustainability Reporting Initiative (GRI) AA1000 Series document (Organization Reporting Quality system)	A guide based on the basic principles of interaction. Step-by-step guide for interaction. Benchmarks for assessing the prospects and results of interaction.
Case studies and research reports	Stakeholder Research Associates, AccountAbility (http://www.csrcampaign.org) UNEP/ SustainAbility	Experience of other companies for their own business.
Indicators Indexes	Dow Jones Sustainability Index Rating Accountability	The possibility of a comparative assessment of the company's activities.
Competitors	Reports GRI Guidelines (www.globalreporting.org) Non-financial reporting database (www.corporateregister.com)	Conferences, events and business cooperation on relevant issues demonstrate the best practical examples and provide opportunities to meet with other companies facing similar issues.
Partnerships, industrial associations, non-governmental organizations	United Nations Global Compact Sectoral initiatives of the World Business Council for Sustainable Development (WBCSD) Associations organized in connection with a public issue or industry associations	The possibility of cooperation between companies, civil society and governments at the global level, at the level of the sector, region or at the level of individual initiatives.

Source: built by the author based on [5].

Table 8. Models of distribution of stakeholders of the enterprise

DISTRIBUTION MODEL	MITCHELL MODEL	MENDELOW MODEL	STAKEHOLDER MAP
DISTRIBUTION CRITERIA			
Legitimacy	The presence of specific legal and moral requirements for the company		
Urgency	The necessary deadlines for decision-making by the enterprise		
Power	The availability of opportunities and means to influence the decision-making of the enterprise.		1) Authority area (stakeholders who are directly subordinate to the enterprise). 3) Area of direct influence (stakeholders interact with the company on a regular basis). 3) Area of indirect influence (the company has no influence on stakeholders at all).
Interests		Degree of interest (the amount of potential benefits from interaction)	

Source: built by the author based on [6], [7].

stakeholders, taking into account limited business opportunities.

Having defined the circle of priority interaction, it is important for an entrepreneur to understand the goals, motivations, and influence of stakeholders, and for this it is necessary to collect information, analyze it and give estimates. The process of collecting an informative database regarding stakeholders and working through this information can be called a stakeholder measurement. The main sources of measurement and their significance are presented in Table 7.

Based on the data in Table 7, there are many sources available in an online format that can be used to study the experience of other companies, recommendations regarding the organization of such interaction, to form a circle of contacts and enhance cooperation. These sources are a good basis for measuring stakeholders for both large and small businesses.

Nevertheless, it is advisable to combine the measurement of the circle of stakeholders with a distribution or prioritization policy already within the framework of enterprise. It is important for business owners to understand which stakeholders make up the near circle of interaction, and which are the far circle of interaction, which stakeholders have a direct impact, and which are indirect. To distribute the main stakeholders according to the closeness of the relationships, one of the 3 distribution models presented in Table 8 can be used.

In the presented models of the distribution of stakeholders, several criteria are used: legitimacy, urgency, power and interests. Moreover, these criteria can be used both separately and comprehensively. Characteristic of the three models is the use of the criterion of power, i.e. the degree of influence and involvement of stakeholders in the activities of the enterprise. To build a stakeholder map,

the criterion of power is the only measure of interaction between stakeholders and business.

If consider the importance of distribution criteria and the possibilities of their use for small companies, then the most relevant are the indicators of power and legitimacy. Using the influence criterion, business owners can determine the circle of stakeholders who have the greatest impact on the company's activities. Using the criterion of legitimacy, entrepreneurs determine the range of requirements of stakeholders. Based on the distribution carried out, managers of enterprises have the opportunity to determine the range of the most important issues of interaction with stakeholders that require elaboration, making the necessary decisions, carrying out activities to involve stakeholders in business processes to obtain various types of benefits and values.

CONCLUSIONS

In order to disclose issues related to the interaction of business and stakeholders, the concept of stakeholders was defined as a set of individuals, groups of individuals and organizations that are in a state of mutual influence with the enterprise. At the same time, it is noted that stakeholders determine the desirability of the company's activities, test the results of corporate behavior, act as experts in the business ecosystem.

Depending on the depth of interaction with stakeholders — local, systematic or complex — the motivation of cooperation for the enterprise increases, the goals of interaction become more complicated, the mutual responsibility of decisions taken and actions implemented both for the company and for stakeholders increases. The strengthening of mutual responsibility and mutual cooperation between business and stakeholders is manifested in the evolution of the roles of stakeholders — from informational to expert.

Based on the wide range of stakeholders (shareholders, investors, consumers, partners, staff, society), stakeholders playing a key role for small businesses were identified, namely, staff, competitors, customers, suppliers, and the local community. Within the framework of the classification of the main types of stakeholders, it is noted that for small enterprises, interaction with external, narrowly interested, active and voluntarily motivated stakeholders is more critical. At the same time, the main indicators of the stakeholder dimension of entrepreneurial activity are the mutually directed interests of business and stakeholders, as well as the influence of stakeholders on the enterprise. To carry out these measurements, small companies can use such sources as codes, standards, framework agreements, manuals, case studies, research reports, indexes, information about competitors, information available through professional partnerships and associations. Prioritization of the circle of stakeholders for small businesses is recommended to be carried out comprehensively on the basis of the Mitchell model, Mendelow model, the Stakeholder Map using criteria of power and legitimacy.

Література:

1. Post, J.E., Preston, L.E. and Sachs, S. (2002). *Redefining the Corporation: Stakeholder Management and Organizational Wealth*. Stanford University Press: Stanford, CA.
2. Tkachenko, I.N., Pervukhina, I.V. and Zlygostev, A.A. (2020), "Modeling the contribution and benefits of company stakeholders", *The Manager*, vol. 11 (Issue 2), pp. 2—15.
3. van Bruggen, A., Nikolic, I. and Kwakkel J. (2019), "Modeling with Stakeholders for Transformative Change", *Sustainability*, vol. 11, pp. 825.
4. Freeman, R. E. (2004), "The stakeholder approach revisited", *Zeitschrift fur Wirtschafts-und Unternehmensethik*, vol. 5 (3), pp. 228—254.
5. Hess, M. F. and Hess, A. M. (2016), "Stakeholder-Driven Strategic Renewal", *International Business Research*, vol. 9 (Issue 3).
6. Valentinov, V. and Chia, R. (2022), "Stakeholder theory: A processontological perspective", *Business Ethics, the Environment & Responsibility*, vol. 31 (Issue 3), pp. 762—776.
7. Sciarelli, M. and Tani, M. (2013). *Network Approach and Stakeholder Management*. URL: <http://dx.medra.org/10.7350/BSR.V09.2013> (accessed 14.01.2023).
8. Cambridge Dictionary (2023). URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/stakeholder> (accessed 14.01.2023).
9. Freeman, R.E. (1984). *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Pitman: Boston.
10. Investopedia (2023). URL: <https://www.investopedia.com/terms/s/stakeholder.asp> (accessed 14.01.2023).
11. Rasheed, A. and Ion, W. (2022), "A Novel Approach towards Sustainability Assessment in Manufacturing and Stakeholder's Role", *Sustainability*, vol. 14, pp. 3221.

12. Stakeholder Definition — What is a Stakeholder? (2023). URL: <https://www.stakeholdermap.com/stakeholder-definition.html> (accessed 14.01.2023).

13. *From Words to Action, Volume 1: Practitioners' Perspectives on Stakeholder Engagement* (2005). URL: <http://www.stakeholderresearch.com/news.htm> (accessed 14.01.2023).

14. Kvitka, A. and Kramarenko, A. (2018), "From big business to small and medium-sized enterprises: factors and prospects", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 2, pp. 42—48.

References:

1. Post, J.E., Preston, L.E. and Sachs, S. (2002), *Redefining the Corporation: Stakeholder Management and Organizational Wealth*, Stanford University Press: Stanford, CA.
2. Tkachenko, I.N., Pervukhina, I.V. and Zlygostev, A.A. (2020), "Modeling the contribution and benefits of company stakeholders", *The Manager*, vol. 11 (Issue 2), pp. 2—15.
3. van Bruggen, A., Nikolic, I. and Kwakkel J. (2019), "Modeling with Stakeholders for Transformative Change", *Sustainability*, vol. 11, pp. 825.
4. Freeman, R. E. (2004), "The stakeholder approach revisited", *Zeitschrift fur Wirtschafts-und Unternehmensethik*, vol. 5 (3), pp. 228—254.
5. Hess, M. F. and Hess, A. M. (2016), "Stakeholder-Driven Strategic Renewal", *International Business Research*, vol. 9 (Issue 3).
6. Valentinov, V. and Chia, R. (2022), "Stakeholder theory: A processontological perspective", *Business Ethics, the Environment & Responsibility*, vol. 31 (Issue 3), pp. 762—776.
7. Sciarelli, M. and Tani, M. (2013), "Network Approach and Stakeholder Management", available at: <http://dx.medra.org/10.7350/BSR.V09.2013> (Accessed 14 January 2023).
8. Cambridge Dictionary (2023), available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/stakeholder> (Accessed 14 January 2023).
9. Freeman, R.E. (1984), *Strategic Management: A Stakeholder Approach*, Pitman, Boston, USA.
10. Investopedia (2023), available at: <https://www.investopedia.com/terms/s/stakeholder.asp> (Accessed 14 January 2023).
11. Rasheed, A. and Ion, W. (2022), "A Novel Approach towards Sustainability Assessment in Manufacturing and Stakeholder's Role", *Sustainability*, vol. 14, pp. 3221.
12. Stakeholder Definition — What is a Stakeholder? (2023), available at: <https://www.stakeholdermap.com/stakeholder-definition.html> (Accessed 14 January 2023).
13. Stakeholder Research Associates (2005), "From Words to Action, Volume 1: Practitioners' Perspectives on Stakeholder Engagement", available at: <http://www.stakeholderresearch.com/news.htm> (Accessed 14 January 2023).
14. Kvitka, A. and Kramarenko, A. (2018), "From big business to small and medium-sized enterprises: factors and prospects", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 2, pp. 42—48.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2023 р.

УДК 339.137.2:336.71

О. І. Міняйло,

к. е. н., доцент, декан факультету економіки, менеджменту та психології,

Державний торговельно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2748-0687>

В. Ю. Поканєвич,

здобувач освітнього ступеня "бакалавр" за спеціальністю "Управління в сфері економічної конкуренції", Державний торговельно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1530-3683>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.79

КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА НА РИНКУ РОЗДРІБНИХ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

O. Minaiilo,

PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Department of Economics, Management and Psychology, State University of Trade and Economics

V. Pokanievych,

Candidate of educational degree "bachelor", State University of Trade and Economics

COMPETITIVE POLICY ON THE MARKET OF RETAIL BANKING SERVICES

У статті досліджено сутність ринку роздрібних банківських послуг та визначено його роль в економіці країни. Окреслено основні завдання, які виконує ринку роздрібних банківських послуг у національній економіці. Розглянуто особливості становлення та розвитку ринку роздрібних банківських послуг в Україні. Виокремлено функції та позитивну роль конкуренції. Виділено характерні ознаки банківської конкуренції, які відрізняють її від класичної моделі конкуренції на товарних ринках. Здійснено аналіз рівня концентрації ринку роздрібних банківських послуг. Проаналізовано напрями реалізації конкурентної політики на ринку роздрібних банківських послуг України. Виявлено основні проблеми, що існують на зазначеному ринку, та фактори, що стримують його розвиток. Запропоновано напрями вдосконалення конкурентної політики на ринку роздрібних банківських послуг України.

The article examines the concept and essence of retail banking services, their role in the country's economy. The main task of the market of retail banking services is determined, which consists in serving and satisfying the consumer needs of the population, carrying out operations that meet the interests of its clients and are carried out on their behalf, the purpose of which is to satisfy financial needs, and most importantly, it performs the function of capitalizing funds and turning them into investments, contributing to the development of the national economy. Banks in this case act as the main intermediaries in the redistribution of capital, ensuring the continuity of the process of economic reproduction.

The features of the formation and development of such a segment of the banking system as retail banking are considered. In the process of the formation of market relations in the economy of Ukraine, a significant increase in demand for the services of institutions of the banking system was observed both on the part of business entities and on the part of individuals, so customers need not only traditional credit and settlement banking services, but also a much wider range of various services of banks capable of providing optimal conditions for effective and profitable management of their clients.

Modernizations and changes in this market have been identified. The characteristic features of this stage of the formation of the market of retail banking services are determined. An analysis of the level of concentration and the current state of the market for the provision of retail banking services was carried out. The areas of implementation of the state's competitive policy are analyzed. Weaknesses and main problems existing in the specified market and factors restraining its development are identified. The implementation of some changes to increase the level of competitiveness of the banking system is proposed, recommendations to improve the antimonopoly regulation of banks are given.

*Ключові слова: банківська діяльність, ринок банківських послуг, конкуренція, конкурентна політика.
Key words: banking, market of banking services, competition, competitive policy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвинена та конкурентна банківська система є однією з найважливіших умов існування фінансової стабільності держави, тому що саме вона виконує функцію забезпечення руху фінансів, без чого неможливе функціонування економіки будь-якої країни. Також, банки виступають посередниками у визначенні шляхів розподілу капіталів методом перетворення вільних коштів, у тому числі кошти фізичних осіб, які були залучені в процесі надання роздрібних банківських послуг, в інвестиції. На ринку роздрібних банківських послуг відбувається гармонізація інтересів тих, хто надає послуги (банки), та тих, хто є споживачами (клієнти, фізичні особи), тож задоволення інтересів обох сторін є необхідністю. Збалансування інтересів учасників та висока якість послуг, що надаються лише за наявності на ринку конкурентного середовища, яке буде створювати рівні умови для діяльності суб'єктів господарювання та забезпечувати наявність вибору для споживачів. Роздрібний банківський бізнес також є одним з основних факторів зростання банківського сектору. Зважаючи на важливе значення роздрібних банківських послуг, дослідження та вивчення цього питання визначає актуальність статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У наукових працях як українських, так і зарубіжних фахівців зазвичай банківська конкуренція досліджується у контексті проблем функціонування банківської системи в цілому. У переважній кількості досліджень конкуренція банків на ринку роздрібних банківських послуг має визначення процесу змагання між установами, які надають такі послуги за те, щоб забезпечити собі лідируючі позиції на ринку. Теоретичні засади питання конкуренції та конкурентної політики на ринку банківських послуг досліджувались у працях таких науковців, як О. Барановський [1], Н. Версаль [2], В. Міщенко [3], Н. Шелудько [4], Ю. Уманців [5; 6] та інших.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз процесів розвитку конкурентного середовища на ринку роздрібних банківських послуг та дослідження напрямів формування конкурентної політики держави на зазначеному ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З розвитком глобалізаційних процесів розуміння змісту політики держави у сфері концентрації банківського бізнесу набуває все більшого значення. Зважаючи на те, що наразі умови перебігу економічних процесів формуються під впливом низки негативних факторів, до яких належать вплив наслідків від пандемії та функціонування економіки в умовах війни, це знаходить своє відображення на добробуті України та всіх інших країн. Розвиток конкуренції на національному ринку банківських послуг в умовах постійного стрімкого розвитку, модернізації та адаптації банківського ринку є дуже важливим для виконання його функцій в забезпеченні життєдіяльності країни та подальшого зміцнення конкурентоспроможності і можливості вести суперництво на міжнародному ринку.

Зважаючи на ступінь відкритості національної економіки, ринок банківських послуг України відчуває процес прискорення інтеграції через збільшення присутності на ньому іноземного капіталу. Прихід іноземного капіталу з належною репутацією — важливий чинник розвитку українського ринку фінансових послуг. Іноземний капітал приносить в Україну сучасні фінансові технології, нові фінансові продукти, культуру корпоративного управління, що сприяє підвищенню рівня конкуренції. Також необхідно зважати на появу можливих потенційних негативних наслідків присутності іноземних суб'єктів господарювання на українському ринку. Такими можна вважати ймовірність зосередження іноземних банків лише на спекулятивній діяльності, надмірний тиск на фінансово нестійку банківську систему, підви-

щення чутливості банківської системи країни до світових фінансових криз, загострення проблеми управління фінансовими потоками, імовірність збільшення операцій з відмивання "брудних" грошей [5, с. 33].

У загальному, конкуренція в економічній науці вважається позитивним явищем, оскільки спонукає суб'єкти господарювання знижувати виробничі витрати, це своєю чергою, змушує оптимізувати виробництво і паралельно вдосконалювати якість товарів та послуг, балансує попит та пропозицію і формує ринкову ціну. Конкуренції серед банків на ринку послуг притаманні риси, які відрізняють звичайну конкуренцію від банківської конкуренції. Цими відмінностями є те, що:

- діяльність банківських установ відбувається під наглядом Національного банку України;
- предметом конкуренції виступають ресурси, які банк у подальшому залучає для здійснення активних операцій;
- банк може виступати на ринку не тільки продавцем, а й покупцем;
- у конкурентній боротьбі приймають участь не лише банки, а й небанківські фінансові установи.

Зважаючи на сучасні умови функціонування банківської конкуренції, вітчизняні банки мають максимально звертати увагу на власних споживачів, розуміючи, що їхній успіх залежить саме від тривалих партнерських взаємовідносин із клієнтами, а також від рівня їхнього задоволення наданими послугами та діяльністю банку у цілому. Основною тенденцією на банківському ринку України, та й у світі загалом, є вихід в онлайн. Банки скорочують свої офлайн-офіси, водночас динамічно розвивається онлайн-банкінг [7].

Структура банківського сектору, не зважаючи на тривалий вплив вже зазначених негативних факторів, хоч і мала тенденцію спаду та не зазнала істотних змін, а обсяг загальних активів у III кварталі 2022 р. зріс на 7.6%, переважно за рахунок державних банків (табл. 1).

Особливістю банківського ринку України є те, що концентрація на ринку роздрібного бізнесу є вищою порівняно з корпоративним, причиною цього є концентрація банківських продуктів для населення у великих банках (рис. 1).

Процес реалізації конкурентної політики на ринку банківських послуг потребує значної уваги з боку держави. Тільки конкурентне середовище сприяє створенню таких умов, які можуть задовольнити потреби всіх присутніх на ринку суб'єктів у повному обсязі на високому рівні. Суб'єктами системи державного регулювання конкуренції ринку банківських послуг, які мають непрямий чи безпосередній вплив є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та Міністерство фінансів України, Національний банк України, Антимонопольний комітет України [9].

Таблиця 1. Динаміка зміни кількості банків в банківській системі України

Банківські установи	2018	2019	2020	2021	I кв. 2022	II кв. 2022	III кв. 2022
Платоспроможні	77	75	73	71	69	68	67
У тому числі державні	5	5	5	4	4	4	4

Джерело: сформовано на основі даних НБУ [8].

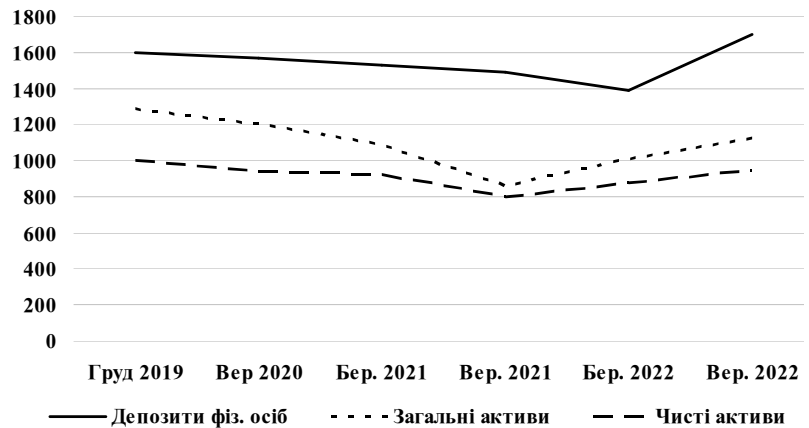

Рис. 1. Рівень концентрації ринку роздрібних банківських послуг за Індексом Херфіндаля-Хіршмана

Джерело: розраховано авторами за даними: [8].

Індекс Херфіндаля-Хіршмана (ННІ) — індикатор концентрації на банківському ринку. Розраховується як сума квадратів часток окремих банків у загальному обсязі. При аналізі конкуренції реагує на питому вагу кожного учасника на ринку. Чим вище значення приймає індекс Херфіндаля-Хіршмана (вище концентрація), тим слабкіша конкуренція на ринку. Може набувати значень від 0 до 10 000. За таких умов маємо показники від 800 до 1700, а це означає, що рівень концентрації на ринку — середній.

Верховна Рада України здійснює опосередкований вплив на ринок роздрібних банківських послуг шляхом прийняття законодавчих актів. Схожу роль виконує Кабінет Міністрів, який впливає на ринок роздрібних банківських послуг шляхом прийняття розпоряджень або постанов, що обов'язково узгоджуються з Міністерством фінансів [9].

Більший вплив на ринок банківництва має Національний банк України. Згідно до ст. 1 Закону України "Про національний банк України" однією з функцій НБУ є банківське регулювання, завдання якої полягають у тому, щоб регулювати діяльність банків, визначати загальні принципи та рамки банківської діяльності, порядок відповідальності за порушення банківського законодавства. (рис. 2). Належна якість виконання цих зав-

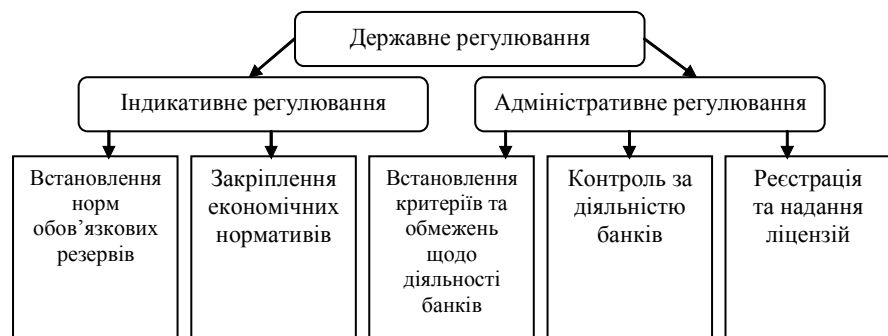

Рис. 2. Форми регулювання ринку банківських послуг

Джерело: сформовано авторами на основі: [9].

дань гарантують безпеку та фінансову стабільність банківської системи в цілому та забезпечує захист інтересів суб'єктів господарювання та споживачів ринку [10]. Згідно законодавства, НБУ також виконує такі функції:

- виступає кредитором останньої інстанції для банків і організує систему рефінансування;
- встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна;
- здійснює банківське регулювання та нагляд.

Отже, Національний банк України є особливим органом, однією з цілей діяльності якого є підтримання безпеки та стабільності, а також розвитку банківської системи, що досягається в тому числі і з допомогою реалізації ефективної конкурентної політики.

Основним регулятором конкуренції є Антимонопольний комітет України, головним завданням якого є участь у формуванні та реалізації ефективної конкурентної політики, метою якої є забезпечення державного захисту конкуренції. Також Антимонопольний комітет України:

- контролює концентраційні та інші узгоджені дії ринкових суб'єктів;
- контролює процеси ціноутворення на послуги;
- сприяє розвитку добросовісних конкурентних відносин [11].

За останні декілька років спостерігаються деякі негативні зміни, які впливають на конкурентне середовище, а саме встановлення нових адміністративних бар'єрів у певних сегментах ринку банківських послуг. Однією з таких змін є те, що АТ "Ощадбанк" було наділено виключними повноваженнями на обслуговування поточних рахунків для виплати:

грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення внутрішньо переміщеним особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, та деяким категоріям осіб, які брали участь у Революції Гідності, а також членам їх сімей;

житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг у грошовій безготівковій формі. Банкам державного сектору надано виключні повноваження обслуговувати поточні рахунки для зарахування плати за скаргу через електронну систему закупівель та рахунки із спеціальним режимом використання, відкриті для зарахування грошової компенсації вартості одноразової натуральної допомоги "пакунок малюка" [8; 9].

Однією з слабких сторін ринку роздрібних банківських послуг є питання державних банків. Згідно стратегії розвитку фінансового розвитку, встановлено курс на зменшення частки державних банків. Станом на кінець 2022 р. державні банки становили 50,6% чистих активів сектору [12]. Високе значення показника частки державних банків вважається негативним явищем. Між державними банками та банками, у яких відсутня державна частка, існує різниця у процесах їх створення, погодженні статуту (державні банки не подають ряд документів), призначенні органів управління (наглядової ради і правління). Порядок ведення банківського бізне-

су регулюється законодавчими актами, які й створюють нерівність умов для господарюючих суб'єктів залежно від їх форми власності.

На ринку існує проблема виключного права надання певного переліку послуг. Банки, у яких відсутня державна частка, обмежені в доступі до обслуговування вказаних рахунків у зв'язку із прийняттям законодавчих та нормативно-правових актів, якими таке право отримали виключно банки державного сектору. Сьогодні законодавчими та нормативно-правовими актами передбачено відкриття рахунків із спеціальним режимом використання для здійснення суб'єктами господарювання розрахунків банками державного сектору у таких сферах:

- здійснення розрахунків учасників ринку електричної енергії;
- здійснення розрахунків теплопостачальних та теплогенеруючих компаній з постачальником природного газу, на якого покладено спеціальні обов'язки;
- здійснення розрахунків споживачів з газопостачальними підприємствами за спожитий природний газ;
- проведення розрахунків за інвестиційними програмами у сферах теплопостачання, централізованого водопостачання та водовідведення;
- обслуговування розрахунків, пов'язаних із забезпеченням житлом окремих категорій фізичних осіб.

У результаті дослідження, проведеного АМКУ, об'єктивних підстав, які унеможливають відкриття та обслуговування вказаних рахунків в інших банках, ніж банки державного сектору, під час дослідження не виявлено [8; 9]. Тому можна констатувати сьогодні через законодавче закріплення повноважень банків державного сектору здійснювати обслуговування окремих сегментів ринку банківських послуг, для банків не державного сектору створено адміністративні бар'єри у доступі до відповідних сегментів ринків банківських послуг.

ВИСНОВКИ

Отже, ефективний розвиток банківської системи безпосередньо пов'язаний зі становленням конкурентних відносин на ринку банківських послуг. Досягнути належного рівня конкуренції між суб'єктами, які функціонують на ринку роздрібних банківських послуг, можна лише за розробки та реалізації конкурентної політики держави, яка має враховувати дію факторів, що мають суттєвий вплив на ринок, відповідати міжнародним тенденціям, бути гнучкою і орієнтованою на подальший розвиток.

Потребують розв'язання питання реформування нормативно-правової бази, яка регулює ринок роздрібних банківських послуг, проведення аналізу економічної доцільності дії законодавчих актів та формування передумов розвитку конкуренції шляхом визначення проконкурентних механізмів. Для отримання банками прав на надання банківських послуг у тих сегментах ринку роздрібних банківських послуг, для яких існують значні ризики виникнення негативних наслідків економічного та іншого характеру за відсутності державного втручання, необхідно розробити механізми регулювання, які будуть відповідати звичаям добросовісної конкуренції. Задля запобігання порушень у сфері надання роздрібних банківських послуг конкурентна політика

повинна доповнюватися ефективною системою відповідальності у випадку порушення конкурентного банківського законодавства, яка б передбачала такі заходи впливу, як штрафні санкції, адміністративна відповідальність, відшкодування завданих збитків, скасування державної реєстрації, примусовий поділ монопольних утворень.

Література:

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2004. 759 с.
2. Версаль Н. І. Основи банківського менеджменту: Київ: Фітосоціоцентр, 2013. 184 с.
3. Міщенко В.І., Науменкова С.В. Банківська система України: проблеми становлення та розвитку. Фінанси України. 2016. № 5. С. 7—33.
4. Шелудько Н. М. Роль банківської системи у стимулюванні економічного зростання. Фінанси України. 2002. № 3. С. 120—125.
5. Уманців Ю., Шкуропадська Д. Інституційні детермінанти конкурентної політики на ринку фінансових послуг. Економіка України. 2022. № 11. С. 26—46. doi.org/10.15407/economyukr.2022.11.026
6. Уманців Ю. М., Міняйло О. І. Фінансовий ринок в системі економічних відносин. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2015. № 5. С. 72—82.
7. Річний звіт АМКУ 2021. URL: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/riczni-zviti/zvit-2021> (дата звернення 26.01.2023).
8. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogosektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686> (дата звернення 26.01.2023).
9. Звіт про результати дослідження ринку банківських послуг у контексті порушення принципу конкурентного нейтралітету шляхом прийняття законодавчих та нормативно-правових актів, якими банки державного сектору наділяються виключними правами на надання банківських послуг в окремих сегментах ринку банківських послуг. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5fa/005/38a/5fa00538a9171513164556.pdf> (дата звернення 26.01.2023).
10. Поканєвич В. Ю. Розвиток конкуренції на ринку роздрібних банківських послуг. Перспективи розвитку управлінських систем у соціальній та економічній сферах України: теорія і практика: зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-практ. інт.-конф., 22 листопада 2022 р. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022. С. 62—64.
11. Закон України "Про Антимонопольний комітет України" від 07.05.2022 №3659-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#n29> (дата звернення 26.01.2023).
12. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Національний банк України. 2021. 31 бер. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogosektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686> (дата звернення 26.01.2023).

References:

1. Baranov's'kyj, O.I. (2004), *Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia)* [Financial security in Ukraine (assessment methodology and security mechanisms)], Kyivs'kyj natsional'nyj torhovel'no-ekonomichnyj universytet, Kyiv, Ukraine.
2. Versal', N.I. (2013), *Osnovy bankivs'koho menedzhmentu* [Basics of bank management], Fitosotsiotsentr, Kyiv, Ukraine.
3. Mischenko, V.I. and Naumenkova S.V. (2016), "Banking system of Ukraine: problems of formation and development", *Finansy Ukrainy*, vol. 5, pp. 7—33.
4. Shelud'ko, N.M. (2002), "The role of the banking system in stimulating economic growth", *Finansy Ukrainy*, vol. 3, pp. 120-125.
5. Umantsiv, Yu. and Shkuropads'ka, D. (2022), "Institutional determinants of competition policy in financial services market", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 11, pp. 26—46. doi.org/10.15407/economyukr.2022.11.026
6. Umantsiv, Yu.M. and Miniajlo, O.I. (2015), "Financial market in the system of economic relations", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vol. 5, pp. 72—82.
7. AMCU (2021), "AMCU Annual Report 2021", available at: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/riczni-zviti/zvit-2021> (Accessed 26.01.2023).
8. National bank of Ukraine (2020), "Strategy of Ukrainian Financial Sector Development until 2025", available at: <https://bank.gov.ua/en/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-11124> (Accessed 26.01.2023).
9. AMCU (2020), "Report on the results of the research on the banking services market in the context of the violation of the principle of competitive neutrality through the adoption of legislative and regulatory acts, which grant public sector banks exclusive rights to provide banking services in certain segments of the banking services market", available at: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5fa/005/38a/5fa00538a9171513164556.pdf> (Accessed 26.01.2023).
10. Pokanievych, V.Yu. (2022), "Development of competition in the market of retail banking services", *Perspektyvy rozvytku upravlins'kykh sistem u sotsial'nij ta ekonomichnij sferakh Ukrainy: teoriia i praktyka: zb. materialiv VI vseukr. nauk.-prakt. int.-konf.* [Prospects for the development of management systems in the social and economic spheres of Ukraine: theory and practice: a collection of materials of the VI All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference], Kyivs'kyj universytet imeni Borysa Hrinchenka, Kyiv, Ukraine, 22 nov, pp. 62—64.
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), *The Law of Ukraine "About the Antimonopoly Committee of Ukraine"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#n29> (Accessed 26.01.2023).
12. National bank of Ukraine (2021), "Strategy of Ukrainian Financial Sector Development until 2025", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686> (Accessed 26.01.2023).

Стаття надійшла до редакції 28.01.2023 р.

С. П. Назаренко,
аспірант першого року навчання кафедри фінансового аналізу та аудиту,
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2176-8217>
К. В. Безверхий,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту,
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8785-1147>
К. О. Назарова,
д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансового аналізу та аудиту,
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5019-9244>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.84

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СЦЕНАРНОГО АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОГО СТАНУ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

S. Nazarenko,
Postgraduate student of the first year of study of the Department of Financial
Analysis and Audit, State University of Trade and Economics, of Kyiv
K. Bezverkhyy,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Financial Analysis and Audit, State University of Trade and Economics, of Kyiv
K. Nazarova,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance
and Business Consulting, State University of Trade and Economics, of Kyiv

CONCEPTUAL BASICS OF THE SCENARIO ANALYSIS OF THE FINANCIAL STATE OF THE BUSINESS ENTITY

У статті досліджено концептуальні основи сценарного аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання. Метою статті є розкриття концептуальних основ сценарного аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання. Для досягнення поставленої мети передбачено такі завдання: 1) виділити дослідників, котрі наводять тлумачення поняття "фінансовий стан"; 2) сформулювати підходи до визначення економічної сутності поняття "фінансовий стан"; 3) запропонувати авторське визначення дефініції "сценарний аналіз фінансового стану". Під час проведення дослідження було використано такі наукові методи: графічний (унаочнення розподілу дослідників, котрі пропонують визначення категорії "фінансовий стан"); групування (розроблення підходів до визначення економічної сутності поняття "фінансовий стан"); спостереження (виділення дослідників, котрі розглядають питання використання сценарного аналізу); логічне узагальнення результатів (формулювання висновків). Під час здійсненого дослідження узагальнено та проаналізовано підходи різних дослідників до трактування економічної сутності поняття "фінансовий стан". В найбільшій кількості досліджених літературних джерел (46,66 %) поняття "фінансовий стан" визначається як система показників. На підставі розглянутих підходів до вивчення економічної сутності поняття "фінансовий стан" нами було сформовано авторське визначення

дефініції "сценарний аналіз фінансового стану" — це інструмент аналізу, що дає змогу оцінити розвиток можливих варіантів (сценаріїв: песимістичний, оптимістичний та наймовірніший) фінансового стану суб'єкта господарювання для визначення впливу ризиків на його діяльність в стратегічній перспективі. В подальших наукових дослідженнях необхідно звернути увагу на подібність понять "фінансовий стан" та "фінансовий потенціал", адже вони ґрунтуються на фінансовій інформації, що знаходиться у фінансовій звітності суб'єкта господарювання і є головним джерелом для оцінки його господарської діяльності.

The article examines the conceptual foundations of the scenario analysis of the financial state of the business entity. The purpose of the article is to reveal the conceptual foundations of the scenario analysis of the financial state of the business entity. In order to achieve the set goal, the following tasks are foreseen: 1) to identify researchers who interpret the concept of "financial condition"; 2) form approaches to determining the economic essence of the concept of "financial condition"; 3) propose the author's definition of the definition "scenario analysis of the financial situation". During the research, the following scientific methods were used: graphical (visualization of the distribution of researchers who propose a definition of the category "financial condition"); grouping (development of approaches to determining the economic essence of the concept of "financial condition"); observation (identification of researchers who are considering the use of scenario analysis); logical generalization of results (formulation of conclusions). During the conducted research, the approaches of various researchers to the interpretation of the economic essence of the concept of "financial condition" were summarized and analyzed. In the largest number of researched literary sources (46.66%), the concept of "financial condition" is defined as a system of indicators. On the basis of the considered approaches to the study of the economic essence of the concept of "financial condition", we formed the author's definition of the definition "scenario analysis of the financial condition" — this is an analysis tool that allows you to evaluate the development of possible options (scenarios: pessimistic, optimistic and most probable) of the financial condition of the sub entity to determine the impact of risks on its activities in a strategic perspective. In further scientific research, it is necessary to pay attention to the similarity of the concepts of "financial condition" and "financial potential", because they are based on financial information contained in the financial statements of a business entity and are the main source for evaluating its economic activity.

*Ключові слова: сценарний аналіз, фінансовий стан, суб'єкт господарювання, підходи.
Key words: scenario analysis, financial condition, business entity, approaches.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах сьогодення, зокрема діючого воєнного стану в Україні, актуальним питанням для кожного суб'єкта господарювання є забезпечення належної його фінансової стійкості, яка характеризується фінансовим станом. Необхідністю для суб'єктів господарювання є використання інноваційних інструментів менеджменту в процесі діяльності та забезпечення стійкого фінансового стану. Таким інструментом, на нашу думку, може виступати сценарний аналіз. Саме тому, для більш глибокого розуміння цього інструменту управління, необхідно визначити концептуальні основи та розкрити економічну сутність поняття сценарного аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців знайшли відображення питання розкриття сценарного аналізу суб'єктів господарювання. Колектив вітчизняних та зарубіжних авторів С. Андрос, О. Акімов, Л. Акімова, С. Чанг (S. Chang), С.К. Гупта (S.K. Gupta) [1] досліджують сценарний аналіз очікуваного інтегрального економічного ефекту від інноваційного проекту. Коваль З.О. [2] здійснює оцінювання ефективності стратегії підприємства методами сценарного аналізу. Група авторів В.В. Токарчук та М.Ю. Насаченко [3] розглядають сценарний аналіз впливу дестабілізуючих факторів на проведення монетарної політики. Шандова Н.В. [4] вивчає сценарний підхід до визначення напрямків розвитку підприємства.

Таблиця 1. Визначення сутності поняття "фінансовий стан" в наукових джерелах

№ з/п	Автор	Визначення
1	Бержанір І.А., Вінницька О.А., Гвоздей Н.І. [5, с. 682]	Фінансовий стан підприємства, характеризується множиною певних фінансових показників, тому для співставлення та упорядкування окремих підприємств виникає необхідність агрегування усіх ознак множини до одного кількісного показника, яким є інтегральна оцінка
2	Бреус С.В., Осетрова Ю.Г. [6, с. 62]	Загалом категорія «фінансовий стан підприємства» є комплексним поняттям і включає в себе інструменти його оцінки в поточний момент часу та дає змогу зробити прогноз на перспективу на основі відібраних методів
3	Воробйова Н.П., Музиченко Р.О. [7, с. 121-122]	Фінансовий стан підприємства – це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів
4	Денисенко М.П., Гришко А.М. [8, с. 62]	Фінансовий стан – це одна з найважливіших характеристик діяльності кожного підприємства. Воно є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин на підприємстві й тому визначається сукупністю виробничо-господарських факторів
5	Клімович І.М., Татівська К.А. [9]	Фінансовий стан – це важлива характеристика економічної діяльності підприємства у зовнішньому середовищі. Він значною мірою визначає конкурентоспроможність підприємства, його потенціал у діловій співпраці, оцінює, якою мірою гарантовані економічні інтереси самого підприємства і його партнерів з фінансових та інших відносин. Цілі, з якими здійснюють аналіз та оцінку фінансового стану підприємства, будуть різними у нього та кредиторів й інвесторів
6	Колеснік Я.В., Харіна А.В. [10]	Фінансовий стан підприємства – це складна, інтегрована за багатьма показниками характеристика якості його діяльності. У найконцентрованішому вигляді фінансовий стан підприємства можна визначити як міру забезпеченості підприємства необхідними фінансовими ресурсами і ступінь раціональності їх розміщення для здійснення ефективної господарської діяльності та своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями
7	Корбутяк А.Г., Бута М.М. [11, с. 152]	Фінансовий стан підприємства – це економічна категорія, що визначає реальну (на фіксований момент часу) та потенційну фінансову спроможність підприємства забезпечити достатній рівень фінансування фінансово-господарської діяльності, певний рівень саморозвитку підприємства та спроможність погашення зобов'язань перед відповідними суб'єктами господарювання
8	Косарева І.П., Хохлов М.П., Бірюкова В.В. [12, с. 104]	Фінансовий стан підприємства – це система фінансових відносин, що характеризується сукупністю показників, які відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів підприємства, а також його конкурентоспроможність та здатність підприємства фінансувати свою діяльність
9	Соловей Н.В. [13, с. 272]	Фінансовий стан авіатранспортних підприємств України визначають сукупністю показників, що відображають наявність, розміщення та використання ресурсів авіакомпаній, їх реальні та потенційні фінансові можливості, що в підсумку дають змогу побудувати ефективний процес проактивного управління
10	Сосновська О.О. [14, с. 266]	Фінансовий стан підприємства характеризується певною системою показників, які базуються на відносних показниках координації та розподілу, проте треба брати до уваги, що рівень або значення вказаних показників є похідними величинами, які залежать від структури активів та капіталу підприємства, обумовлених ефективністю використання останнього
11	Ткаченко А.А., Подзгун Я.В., Кулик Ю.М. [15, с. 46]	Фінансовий стан напряду залежить від результатів фінансово-господарської діяльності підприємства. У фінансовому стані відображаються у вартісній формі загальні результати роботи фінансового-господарської діяльності, в тому числі показники з управління фінансовими ресурсами, тобто фінансові роботи
12	Чепка В.В., Свідерська І.М., Гавриленко Ю.О. [16, с. 99]	Фінансовий стан підприємства — це система фінансових відносин, що визначається сукупністю виробничо-господарських факторів та характеризується комплексом показників, що відображають наявність, ефективність розміщення й використання фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, а також його конкурентоспроможність та здатність підприємства фінансувати свою діяльність
13	Юрій Е.О., Руснак Т.В. [17, с. 561]	Фінансовий стан підприємства – це комплексна характеристика фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання в певному періоді, що визначає ступінь забезпечення підприємства фінансовими ресурсами та ефективність їх використання, його прибутковість, рівень фінансових ризиків та своєчасність проведення розрахунків за своїми зобов'язаннями
14	Яблочников С.Л., Жукова О.А., Борсолук О.В. [18, с. 57]	Фінансовий стан підприємства - це сукупність фінансово-господарських процесів, які характеризують здатність суб'єкта господарювання до функціонування та розвитку
15	Яцух О.О. Захарова Н.Ю. [19, с. 174]	Фінансовий стан можна охарактеризувати на базі певної сукупності показників, але він не є цією сукупністю

Джерело: складено авторами.

Водночас аналіз фінансового стану є також об'єктом підвищеного інтересу. Зокрема, дослідники виділяли наступні підходи до визначення сутності поняття "фінансовий стан":

а) система показників (Бержанір І.А [5, с. 682], Бірюкова В.В. [12, с. 104], Вінницька О.А. [5, с. 682], Вороб-

йова Н.П. [7, с. 121-122], Гавриленко Ю.О. [16, с. 99], Гвоздей Н.І. [5, с. 682], Захарова Н.Ю. [19, с. 174], Косарева І.П. [12, с. 104], Музиченко Р.О. [7, с. 121-122], Свідерська І.М. [16, с. 99], Соловей Н.В. [13, с. 272], Сосновська О.О. [14, с. 266], Чепка В.В. [16, с. 99], Хохлов М.П. [12, с. 104], Яцух О.О. [19, с. 174]);

Таблиця 2. Узагальнення підходів до визначення поняття "фінансовий стан" у працях вчених-економістів

№ з/п	Підходи до визначення поняття «фінансовий стан»	Автори	Кількість джерел	Частка джерел, %
1	Система показників	Бержанір І.А [5, с. 682], Бірюкова В.В. [12, с. 104], Вінницька О.А. [5, с. 682], Воробйова Н.П. [7, с. 121-122], Гавриленко Ю.О. [16, с. 99], Гвоздей Н.І. [5, с. 682], Захарова Н.Ю. [19, с. 174], Косарева І.П. [12, с. 104], Музиченко Р.О. [7, с. 121-122], Свідерська І.М. [16, с. 99], Соловей Н.В. [13, с. 272], Сосновська О.О. [14, с. 266], Чепка В.В. [16, с. 99], Хохлов М.П. [12, с. 104], Яцух О.О. [19, с. 174]	7	46,66
2	Характеристика діяльності підприємства	Денисенко М.П. [8, с. 62], Гришко А.М. [8, с. 62], Клімович І.М. [9], Колеснік Я.В. [10], Руснак Т.В. [17, с. 561], Татієвська К.А. [9], Харіна А.В. [10], Юрій Е.О. [17, с. 561]	4	26,67
3	Здатність суб'єкта господарювання до функціонування та розвитку	Борсолук О.В. [18, с. 57], Бреус С.В. [6, с. 62], Бута М.М. [11, с. 152], Жукова О.А. [18, с. 57], Корбутяк А.Г. [11, с. 152], Кулик Ю.М. [15, с. 46], Осетрова Ю.Г. [6, с. 62], Подзігун Я.В. [15, с. 46], Ткаченко А.А. [15, с. 46], Яблочников С.Л. [18, с. 57]	4	26,67
	Всього:		15	100,00

Джерело: складено авторами.

б) характеристика діяльності підприємства (Денисенко М.П. [8, с. 62], Гришко А.М. [8, с. 62], Клімович І.М. [9], Колеснік Я.В. [10], Руснак Т.В. [17, с. 561], Татієвська К.А. [9], Харіна А.В. [10], Юрій Е.О. [17, с. 561]);
 в) здатність суб'єкта господарювання до функціонування та розвитку (Борсолук О.В. [18, с. 57], Бреус С.В. [6, с. 62], Бута М.М. [11, с. 152], Жукова О.А. [18, с. 57], Корбутяк А.Г. [11, с. 152], Кулик Ю.М. [15, с. 46], Осетрова Ю.Г. [6, с. 62], Подзігун Я.В. [15, с. 46], Ткаченко А.А. [15, с. 46], Яблочников С.Л. [18, с. 57]).

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є розкриття концептуальних основ сценарного аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання. Для досягнення поставленої мети передбачено такі завдання: 1) виділити дослідників, що наводять тлумачення поняття "фінансовий стан"; 2) сформулювати підходи до визначення економічної сутності поняття "фінансовий стан"; 3) запропонувати авторське визначення дефініції "сценарний аналіз фінансового стану".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для розуміння такої економічної категорії як "сценарний аналіз фінансового стану" перш за все необхідно дослідити таку дефініцію як "фінансовий стан". Виз-

начення економічної сутності поняття "фінансовий стан" в наукових джерелах наведено в табл. 1.

На основі наведених визначень поняття "фінансовий стан" (табл. 1) у працях вітчизняних дослідників наведемо узагальнення підходів щодо трактування сутності економічної категорії "фінансовий стан" (табл. 2).

Розподіл досліджених літературних джерел відповідно до підходів щодо визначення економічної сутності поняття "фінансовий стан" наведено на рис. 1.

Відповідно до узагальнених даних, що наведені в табл. 2, найбільший відсоток дослідників — 46,66 % (Бержанір І.А [5, с. 682], Бірюкова В.В. [12, с. 104], Вінницька О.А. [5, с. 682], Воробйова Н.П. [7, с. 121-122], Гавриленко Ю.О. [16, с. 99], Гвоздей Н.І. [5, с. 682], Захарова Н.Ю. [19, с. 174], Косарева І.П. [12, с. 104], Музиченко Р.О. [7, с. 121—122], Свідерська І.М. [16, с. 99], Соловей Н.В. [13, с. 272], Сосновська О.О. [14, с. 266], Чепка В.В. [16, с. 99], Хохлов М.П. [12, с. 104], Яцух О.О. [19, с. 174]) дотримуються думки, що фінансовий стан — це система показників. Варто не погодитись з цим підходом, адже система відповідних показників не є фінансовим станом, а за допомогою відповідної системи показників, що характеризують діяльність окремого суб'єкта господарювання, можна оцінити (продіагностувати) його фінансовий стан.

За визначенням М.П. Денисенка [8, с. 62], А.М. Гришко [8, с. 62], І.М. Клімович [9], Я.В. Колеснік [10],

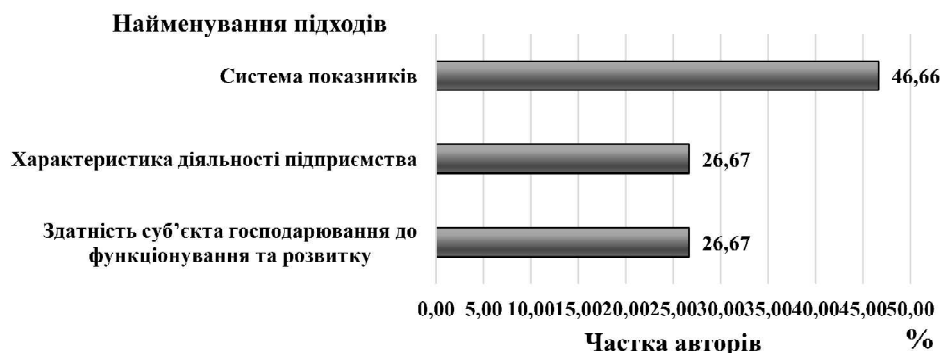

Рис. 1. Частка авторів, котрі пропонують підходи до визначення економічної сутності поняття "фінансовий стан", %

Джерело: складено авторами.

Т.В. Руснак [17, с. 561], К.А. Татівська [9], А.В. Харіна [10], Е.О. Юрій [17, с. 561] (26,67 % авторів) фінансовий стан — це характеристика діяльності підприємства. Зазвичай характеристика господарської діяльності здійснюється за допомогою таких показників, що відображають фінансову стійкість, рентабельність, платоспроможність, кредитоспроможність, ліквідність і ділову активність, тому доцільність даного підходу не викликає сумнівів.

Не можна не погодитись з підходом до визначення економічної сутності поняття "фінансовий стан" вітчизняних дослідників О.В. Борсолук [18, с. 57], С.В. Бреус [6, с. 62], М.М. Бута [11, с. 152], О.А. Жукова [18, с. 57], А.Г. Корбутяк [11, с. 152], Ю.М. Кулик [15, с. 46], Ю.Г. Осетрова [6, с. 62], Я.В. Подзигун [15, с. 46], А.А. Ткаченко [15, с. 46], С.Л. Яблочников [18, с. 57], котрі розглядають фінансовий стан, як здатність суб'єкта господарювання до функціонування та розвитку. Даний підхід, на нашу думку, може доповнювати попередній підхід до визначення поняття "фінансовий стан", з позиції подальшого майбутнього (стратегії) розвитку суб'єкта господарювання.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Під час здійсненого дослідження узагальнено та проаналізовано підходи різних дослідників до трактування економічної сутності поняття "фінансовий стан". В найбільшій кількості досліджених літературних джерел (46,66 %) поняття "фінансовий стан" визначається як система показників.

На підставі розглянутих підходів до вивчення сутності поняття "фінансовий стан" пропонуємо авторське бачення дефініції "сценарний аналіз фінансового стану" — це інструмент аналізу, що дає змогу оцінити розвиток можливих варіантів (сценаріїв: песимістичний, оптимістичний та найімовірніший) фінансового стану суб'єкта господарювання для визначення впливу ризиків на його діяльність в стратегічній перспективі.

В подальших наукових дослідженнях необхідно звернути увагу на подібність понять "фінансовий стан" та "фінансовий потенціал", адже вони ґрунтуються на фінансовій інформації, що знаходиться у фінансовій звітності суб'єкта господарювання і є головним джерелом для оцінки його господарської діяльності.

Література:

1. Andros S., Akimov O., Akimova L., Chang S., Gupta S.K. Scenario Analysis of the Expected Integral Economic Effect from an Innovative Project. Marketing and Management of Innovations. Sumi, 2021. № 3. С. 237—251. DOI: <http://doi.org/10.21272/mmi.2021.3-20>.
2. Коваль З.О. Оцінювання ефективності стратегії підприємства методами сценарного аналізу. Економічні інновації: зб. наук. праць. 2020. Т. 2. № 2. С. 42—52. DOI: <https://doi.org/10.23939/smeu2020.02.043>.
3. Токарчук В.В., Насаченко М.Ю. Сценарний аналіз впливу дестабілізуючих факторів на проведення монетарної політики. Бізнес Інформ. 2019. № 7. С. 138—143. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-7-138-143>.

4. Шандова Н.В. Сценарний підхід до визначення напрямків розвитку підприємства. Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування. 2017. № 1 (79). С. 165—169.

5. Бержанір І.А., Вінницька О.А., Гвоздей Н.І. Інтегральна оцінка фінансового стану підприємства. Молодий учений. № 2. 2018. С. 682-686.

6. Бреус С.В., Осетрова Ю.Г. Фінансовий стан вітчизняних суб'єктів господарювання у сучасних умовах та основні напрями підвищення його ефективності. Економіка та суспільство. 2017. № 11. С. 61—65.

7. Воробйова Н.П., Музиченко Р.О. Аналіз фінансового стану підприємства: сутність і необхідність. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія: Економіка та менеджмент. 2017. № 13. С. 116—123.

8. Денисенко М.П., Гришко А.М. Заходи покращання фінансового стану підприємств у сучасних умовах господарювання. Економіка та держава. 2019. № 12. С. 61-65. DOI: [10.32702/2306-6806.2019.12.61](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.12.61).

9. Клімович І.М., Татівська К.А. Деякі питання сутності та оцінки фінансового стану підприємства. Ефективна економіка. 2018. № 10. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6613> (дата звернення: 24.01.2023). DOI: [10.32702/2307-2105-2018.10.62](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.10.62).

10. Колеснік Я.В., Харіна А.В. Шляхи вдосконалення фінансового стану сільськогосподарського підприємства. Ефективна економіка. 2018. № 12. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6770> (дата звернення: 24.01.2023). DOI: [10.32702/2307-2105-2018.12.99](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.99).

11. Корбутяк А.Г., Бута М.М. Підходи до трактування поняття фінансовий стан підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. № 16 (1). С. 149—153.

12. Косарева І.П., Хохлов М.П., Бірюкова В.В. Дослідження теоретичних основ фінансового стану підприємства. Інфраструктура ринку. 2018. № 19. С. 101—106.

13. Соловей Н.В. Фінансовий стан авіатранспортних підприємств України. Молодий вчений. 2018. № 9 (61). С. 271—274.

14. Сосновська О.О. Методичні підходи до діагностування фінансового стану підприємства. Modern Economics. 2019. № 14. С. 264—271. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V14\(2019\)-41](https://doi.org/10.31521/modecon.V14(2019)-41).

15. Ткаченко А.А., Подзигун Я.В., Кулик Ю.М. Удосконалення аналізу фінансового стану на українських підприємствах: проблеми та шляхи їх вирішення. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2020. № 57. С. 45—53. DOI: <https://doi.org/10.24025/2306-4420.0.57.2020.206258>.

16. Чепка В.В., Свідерська І.М., Гавриленко Ю.О. Фінансовий стан підприємства: теоретичні основи. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 19—20. С. 96—102. DOI: [10.32702/2306-6814.2020.19-20.96](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.19-20.96).

17. Юрій Е.О., Руснак Т.В. Шляхи покращення фінансового стану підприємства в сучасних умовах. Економіка і суспільство. 2018. № 16. С. 560—565.

18. Яблочников С.Л., Жукова О.А., Борсолук О.В. Оцінка фінансового стану підприємства: теоретико-

методичні підходи. Подільський науковий вісник. 2021. № 3 (19)-4 (20). С. 55—59.

19. Яцух О.О., Захарова Н.Ю. Фінансовий стан підприємства та методика його оцінки. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2018. Т. 29 (68). № 3. С. 173—180.

References:

1. Andros, S., Akimov, O., Akimova, L., Chang, S. and Gupta, S.K. (2021), "Scenario Analysis of the Expected Integral Economic Effect from an Innovative Project", Marketing and Management of Innovations. Sumi, vol. 3, pp. 237—251. DOI: <http://doi.org/10.21272/mmi.2021.3-20>.

2. Koval, Z.O. (2020). "Evaluation of the efficiency of the enterprise strategy by scenario analysis methods", Ekonomichni innovatsii: zb. nauk. Prats, vol. 2, no. 2, pp. 42—52. DOI: <https://doi.org/10.23939/smeu-2020.02.043>.

3. Tokarchuk, V.V. and Nasachenko, M.Iu. (2019). "The Scenario Analysis of the Impact of Destabilizing Factors on Monetary Policy", Biznes Inform, vol. 7, pp. 138—143. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-7-138-143>.

4. Shandova, N.V. (2017), "Scenario approach to determining the directions of enterprise development", Visnyk ZhDTU: Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia, vol. 1 (79), pp. 165—169.

5. Berzhanir, I.A., Vinnytska, O.A. and Hvozdiei, N.I. (2018), "Integral assessment of the financial state of an enterprise", Molodyi uchenyi, vol. 2, pp. 682—686.

6. Breus, S.V. and Osetrova, Yu.H. (2017), "The financial condition of domestic business entities in modern conditions and the main directions of improving its efficiency", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 11, pp. 61—65.

7. Vorobiova, N.P. and Muzychenko, R.O. (2017), "Analysis of financial condition: the nature and necessity", Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku. Serii: Ekonomika ta menedzhment, vol. 13, pp. 116—123.

8. Denysenko, M.P. and Hryshko, A.M. (2019), "Measures to improve the financial status of enterprises in modern economic conditions", Ekonomika ta derzhava, vol. 12, pp. 61—65. DOI: [10.32702/2306-6806.2019.12.61](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.12.61).

9. Klimovych, I.M. and Tatiievskia, K.A. (2018), "Some issues of the essence and assessment of the financial state of the enterprise", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6613> (Accessed 25 Jan 2023). DOI: [10.32702/2307-2105-2018.10.62](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.10.62).

10. Kolesnik, Ya. and Kharina, A. (2018), "Ways to improve the financial state of agricultural enterprise", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6770> (Accessed 25 Jan 2023). DOI: [10.32702/2307-2105-2018.12.99](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.99).

11. Korbutiak, A.H., Buta, M.M. (2017), "Approaches to tracking concept "financial state of the enterprise", Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 16 (1), pp. 149—153.

12. Kosarieva, I.P., Khokhlov, M.P. and Biriukova, V.V. (2018), "Research of theoretical basis of the financial state of the enterprise", Infrastruktura rynku, vol. 19, pp. 101—106.

13. Solovej, N.V. (2018), "Financial condition of air transport enterprises of Ukraine", Molodyi vchenyi, vol. 9 (61), pp. 271—274.

14. Sosnovska, O.O. (2019), "Methodical Approaches to Diagnosing the Financial Status of the Enterprise", Modern Economics, vol. 14, pp. 264—271. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V14\(2019\)-41](https://doi.org/10.31521/modecon.V14(2019)-41).

15. Tkachenko, A.A., Podzihun, Ya.V. and Kulyk, Yu.M. (2020), "Improvement of the financial condition analysis in Ukrainian enterprises: problems and ways to solve them", Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky, vol. 57, pp. 45—53. DOI: <https://doi.org/10.24025/2306-4420.0.57.2020.206258>.

16. Chepka, V.V., Sviderska, I.M. and Havrylenko, Yu.O. (2020), "Financial status of the enterprise: theoretical basis", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 19—20, pp. 96—102. DOI: [10.32702/2306-6814.2020.19-20.96](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.19-20.96).

17. Iurii, E.O. and Rusnak, T.V. (2018), "Ways to improve the financial state of the enterprise in modern conditions", Ekonomika i suspilstvo, vol. 16, pp. 560—565.

18. Iablochnikov, S.L., Zhukova, O.A. and Borsoliuk, O.V. (2021), "Assessment of the financial condition of the enterprise: theoretical and methodological approaches", Podilskyi naukovyi visnyk, vol. 3 (19)-4 (20), pp. 55—59.

19. Iatsukh, O.O. and Zakharova, N.Iu. (2018), "Financial state of the enterprise and method of its evaluation", Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Ekonomika i upravlinnia, vol. 29 (68), no. 3, pp. 173—180.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2023 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

E. Todierishko,

Postgraduate student of the Department of Economics and Finance, Mukachevo State University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3055-024>

N. Goblyk-Markovych,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management,

Management of Economic Processes and Tourism, Mukachev State University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-05738-1842>

V. Zelic,

candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of

Business Administration, Marketing and Management, Uzhhorod National University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3494-1226>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.90

MANAGEMENT TRANSFORMATION AT THE UKRAINE TOURIST ENTERPRISES

Е. В. Тодьєрішко,

аспірант кафедри економіки та фінансів, Мукачівський державний університет

Н. М. Гоблик-Маркович,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму,
Мукачівський державний університет

В. В. Зеліч,

к. е. н., доцент, доцент кафедри бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту,
Ужгородський національний університет

ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Наразі туристичні підприємства перебувають у стадії активної трансформації систем менеджменту. Тригерами цих процесів вважаємо втрату трудового потенціалу та швидке розповсюдження не класичної (економічної) кризи, яка характеризувалася відкладеними наслідками, зумовленими гальмуванням економічних процесів через карантинні обмеження та специфічною реакційністю туристичних ринків. Власники туристичних підприємств почали цифрове перетворення систем менеджменту. Відтак дослідження орієнтоване на вивчення змісту трансформацій менеджменту туристичних підприємств України, що зумовлені впровадженням інформаційних технологій. За результатами дослідження звернено увагу на той факт, що трансформації в менеджменті можна визначити за базовими ознаками, а в окремих випадках за організаційними та процедурними змінами, які сприяють збереженню життєздатності в новому середовищі, шляхом цифровізації процесів планування, організації взаємодії, мотивації, координації, контролю, обліку. Базові ознаки трансформації властиві всім системам менеджменту туристичних підприємств України, що трансформовані. Серед таких ознак диджиталізація ресурсів менеджменту, процесів менеджменту та процедур управління, формування хмарних платформ внутрішньої взаємодії. Супутніми ознаками трансформованої системи менеджменту туристичних підприємств України є зміни організаційної сторони керівного процесу, які властиві тим суб'єктам, які потребують штату працівників (зокрема, диджиталізація взаємодії керуючих ланок системи менеджменту, взаємодії між керуючими та керованими ланками, диджиталізація організаційної структури управління туристичним підприємством, диджиталізація структури відповідальності за виконання пакетів робіт). Як супутні ознаки трансформованої системи менеджменту туристичних підприємств України можна виділити зміни в процедурній стороні процесу управління виробництвом туристичного продукту (зокрема, диджиталізація порядку реалізації функцій з коригування дій працівників, з розв'язання проблем взаємодії підрозділів, диджиталізація процесу вирішення управлінських завдань та ресурсної взаємодії, диджиталізація процесу внутрішнього контролю).

At present, tourist enterprises are in the stage of active transformation of management systems. The triggers, which forced us to address these processes, consider the loss of labor potential and its rapid spread of the non-classical economic crisis, characterized by the delayed consequences of the delayed economic processes due to quarantine restrictions and the specific reaction of global tourist markets. Owners of tourist enterprises have begun a digital transformation of management systems. Therefore, the research is oriented on studying the content of the transformation of the management of Ukraine tourist enterprises, which is conditioned by the introduction of information technologies. According to the results of the research, attention is drawn to the fact that the transformations in management can be determined by the basic characteristics, and in some cases organizational and procedural changes that contribute to the preservation of life in the new environment, due to the digital processes of planning, organization of interaction, motivation, coordination, control, accounting. The basic signs of transformation are characteristic of all management systems of Ukraine's tourist enterprises which are transformed. Among such signs of digitization of management resources, processes, and management procedures; is the formation of cloud platforms for internal interaction. The accompanying features of the transformed management system of Ukraine tourist enterprises are changes in the organizational side of the management process, which is peculiar only to those subjects who need staff (in particular, digitization of interaction between management units of the management system, digitization of interaction between managers and managers of the management system, digitization of organizational structure of the management process of tourist enterprise, digitization of the description and coordination of the responsibility structure for the execution of the work packages). As accompanying features of the transformed management system of Ukraine, tourist enterprises should be distinguished changes in the procedural side of the management of tourist product production (in particular, digitization of the functions on correction of employee's actions, on solving of subdivisions interaction problems; digitization of management tasks; digitization of resource interaction and the process of internal control).

Ключові слова: туристичний продукт; системи менеджменту; цифровізовані процеси; диджиталізація ресурсів.

Key words: tourist product; management systems; digital processes; resource digitization.

PROBLEM SETTING (DESCRIPTION OF THE PROBLEM BEING ANALYZED IN GENERAL AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT ACADEMIC OR PRACTICAL TASKS)

At present, tourist enterprises are in the stage of active transformation of management systems. The triggers, which forced us to address these processes, consider the loss of labor potential (through quarantine measures) and the rapid spread of the non-classical economic crisis, which was characterized by delayed consequences of the slowdown in economic processes due to quarantine restrictions and the specific reaction of global tourist markets (if it was characterized by a reorientation to domestic markets). In particular, according to the World Tourism Organization (UNWTO), due to the pandemic, the number of international travelers in 2020 decreased by 74% annually or by 1 billion. In Ukraine, the market has dropped even more — by 88% [4]. This has made domestic owners of tourist enterprises adapt their business to a significant labor shortage, in particular, to quickly introduce digital technologies (which automated the operations of employees to meet the needs of clients and the market in some way). These changes outlined are accompanied by innovations and, as a result, by a sharp reduction in the production cost of tourist products. At the same time, the "analog" tourism sector is gradually replaced by "digital", as the information component plays an important role in it. The trend of the decline of the tourist market in Ukraine continued in 2021 (the number of tourists who came to Ukraine decreased by 9% and amounted to slightly more than 3 million, compared to 13,7 million in

2019) [4]. In Ukraine, there is a concept of virtual tourist organization, in which the borders between its participants, resources, and subdivisions of the customs clearance (this is a result of intensive information exchange). As a result, the owners of tourist enterprises have begun the digital transformation of management systems, considering it as an acceptable means of labor-saving and taking into account growing mobility.

THE ANALYSIS OF THE LAST RESEARCH AND PUBLICATIONS IN WHICH THE SOLUTION TO THIS PROBLEM IS BEGUN

Among the significant scientific research in which the solution of the problem of studying the content of modern transformations of management of tourist enterprises of Ukraine is started, we have allocated the experience of O. Pancratova [6], G. Karcheva [1], S. Kolyadenko [2], O. Malyngan, S. Passeka, O. Kasinets [5]. In particular, a group of scientists will reveal the content of digitalization, and define and summarize the characteristics of the digital economy in management by the consequences of the introduction of information technologies. Thus, on these works are based authors, while the allocation of the previously unsolved parts of the general problem, is devoted to the article. However, the problem is that a group of scientists only points out that digital technologies are rapidly changing the basic principles of management, offering a qualitatively new model substitute that could help tourist enterprises adapt their management system to the new realities, which arose due to full-scale invasion of Russia in Ukraine, shortage of qualified personnel and their mobility, total incomes and business volumes

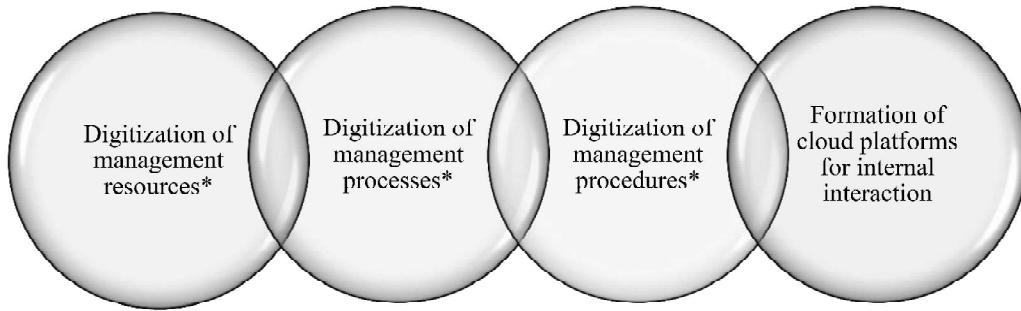

Fig. 1. Basic features of the transformed management system of tourist enterprises of Ukraine

Note

* Digital copy creation.

Source: formed based on [1; 3; 6].

decrease. In addition, a significant share of business in the East of Ukraine has the risk of relocation (or evacuation) or has passed through this process. As a result of this, the satisfaction of the need to improve their management in the usual defense of classical management instruments is replaced by the introduction of digital technologies and rather specific transformations.

THE WORDING OF THE PURPOSES OF THE ARTICLE (PROBLEM)

The purpose of the article is to study the content of transformations of management of tourist enterprises of Ukraine, which are conditioned by the introduction of information technologies.

THE PAPER'S MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

At present, the management transformation of tourist enterprises in Ukraine is connected with the introduction of information technologies (namely methods, processes, and ways of using computing equipment and communication systems for the creation, collection, transfer, search, processing, and distribution of It is necessary to agree with the conclusions of O. Pankrat [6] that management transformations are aimed at basic changes. Often, basic changes are accompanied by organizational and procedural changes. In the aggregate, the three-formal transformation of management contributes to the preservation of viability in the new environment. In our case — has an environment characterized by a shortage of personnel, a decrease in incomes, and a request for new forms of tourism business (namely through virtual companies).

Thus, according to the analysis of modern research [6], the basic signs of transformation are such, that is characteristic of all management systems of tourist enterprises of Ukraine, which are transformed (fig. 1). These features distinguish their existence regardless of the size and organizational form and nature of the business.

Actual, outlined basic features of the transformation of management systems of

tourist enterprises of Ukraine are formed by the need to expand opportunities for online interaction and non-contact participation in the processes of reception, transformation, and transfer of information by participants of the management system, at their minimal dipping [1]. Let us consider each of the basic features in more detail:

1. digitization of management resources (in particular, the creation of digital copies of material resources, human resources, and information resources);

2. digitization of management processes (in particular, creating a digital copy of the whole set of actions to achieve the business goal). At that, the internal content of management of tourist enterprises is being changed only in digital functions. These functions are fully or partially automated activities within which the administrator (using a remote workplace) influences the controlled real object;

3. digitization of management procedures (in particular, the creation of a digital copy of all actions, the

Table 1. Analysis of the basic features of the transformed management system of Ukraine tourist enterprises

Tourist enterprises	Basic features of the transformed management system *				Features that form the internal and external environment for fast, remote interaction **				Nature of changes
	1	2	3	4	1	2	3	4	
Accord-tour	+	+	+	+	+	+	+	+	Virtual management systems
Fairy of journeys	+	+	+	+	+	+	+	+	
Gorgany	+	+	+	+	+	+	+	+	
TPG	+	+	+	+	+	+	+	+	Virtual management systems
Compass	+	+	+	+	+	+	+	+	
TEZ Tour	+	+	+	+	+	+	+	+	Management system output in cyberspace
Gamaliya	+	+	+	-	+	-	+	+	
Coral Travel	-	-	-	+	-	+	-	-	
Pegas Touristik	+	+	+	+	+	+	+	+	Virtual management systems

Note

* Basic features: (1) digitization of management resources; (2) digitization of management processes; (3) digitization of management procedures; (4) formation of cloud platforms for internal interaction.

** features of remote interaction: (1) remote workplace through which the user can get access to his own information from any gadget in any place of the world; (2) possibility to interact remotely with foreign partners, firms and organizations; (3) increase of efficiency of management decisions by means of acceleration of interaction; (4) formation of new business forms (virtual companies).

Source: formed to the data of tourist enterprises of Ukraine.

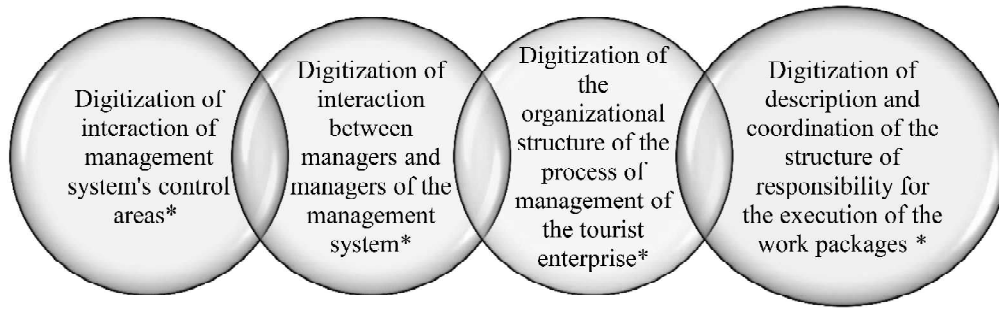

Fig. 2. Co-occurring features of the transformed management system of Ukraine tourist enterprises, concerning changes in the organizational side of the management process

Note
 * Digital copy creation.
 Source: formed based on [2; 3; 6].

formation and implementation of which ensures the operational functioning of the management process);

4. formation of cloud platforms for internal interaction (in the management system, the management influence is transmitted through programs and platforms operating on servers of cloud providers to obtain a predictable and guaranteed result).

Analysis of the basic features of the transformed management system in the example of several tourist enterprises in Ukraine (Table 1) shows that the main advantage of the transformed management system is the formation in its structure of internal and external environments for rapid remote interaction.

Therefore, every employee of the enterprise has a remote workplace through which it can access its information from any gadget in any place of the world, and therefore under any conditions is in the zone of management influence. In addition, through the programs and platforms of cloud services, the travel company can remotely interact with foreign partners, firms and organizations. A tourism firm using cloud-based technologies and digital copies of procedures and processes will save considerable money on management and communication with foreign partners, companies, and organizations providing tourist services (due to reduction of costs for international and inter-city negotiations, reduction of costs for information exchange with tour operators, with means of accommodation, transport, and insurance companies and other partners). At the same time, opportunities for forming new forms of business (virtual tourist companies) are formed.

The accompanying features of the transformed management system of tourist enterprises of Ukraine are changes in the organizational side of the management process, shown in fig. 2. We state that these features are only characteristic of those management systems that are formed by business entities that require staff.

Let us consider each of the co-occurring features in the organizational side of the transformed management system of tourist enterprises of Ukraine in more detail:

1. digitization of interaction of management system's control areas and in the interaction between managers and managers of the management system (in particular, the establishment of remote spatial interaction of the subject and the object of management);

2. digitization of organizational structure of the process of management of the tourist enterprise (in

particular, the creation of digital copies of the structure, taking into account the structural characteristics of all its levels, links, and links between levels and links).

3. digitization of description and coordination of the structure of responsibility for the execution of the work packages (in particular, creation of a digital copy of the description of division of responsibility for the realization of works on objects of tourist enterprise), with the role of each of the subdivisions in their performance.

Table 2. Analysis of experience of functioning of transformed management systems of tourist operators of Ukraine in organizational area

Tourist enterprises	Basic features of the transformed management system *				Features that form the internal and external environment for fast, remote interaction **				Nature of changes
	1	2	3	4	1	2	3	4	
Accord-tour	+	+	+	-	+	+	+	+	computerization, speed
Fairy of journeys	+	+	+	-	+	+	-	-	
Gorgany	+	+	+	+	+	+	+	+	ecosysteming, computing, speed
TPG	+	+	+	+	+	+	+	+	
Compass	+	+	+	+	+	+	+	+	
TEZ Tour	+	+	+	+	+	+	+	+	
Gamaliya	+	+	+	+	+	+	+	+	computerization, speed
Coral Travel	+	+	-	-	+	+	+	+	
Pegas Touristik	-	-	-	-	-	-	-	-	there are no changes

Note
 * co-occurring features in the organizational area of management of tourist product production: (1) digitization in the interaction of management system's control areas; (2) digitization in the interaction between managers and managers of the management system; (3) digitization of organizational structure of the process of management of the tourist enterprise; (4) digitization of description and coordination of the structure of responsibility for the execution of the work packages.

** accompanying features of the management process and transmission of the management influence: (1) increase of efficiency of administrative decisions using acceleration and arrangement of interactions; (2) refusal of traditional forms and methods of organizational influence; (3) transition to the organizational ecosystem, which provides organizational influence; (4) significant acceleration of transmission of managerial influence.

Source: formed to the data of tourist enterprises of Ukraine.

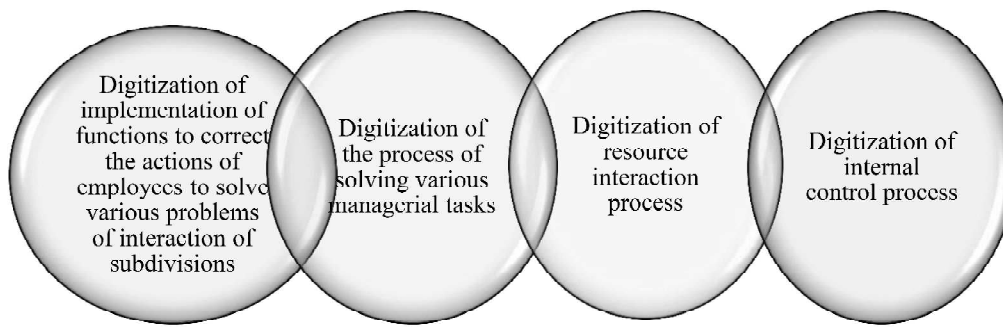

Fig. 3. Co-occurring features of the transformed management system of Ukraine tourist enterprises, concerning changes in the procedural side of management of tourist product production

Note

* Creating digital channels.

Source: formed based on [2; 3; 4; 6].

Analysis of the experience of the functioning of the transformed management systems of the tour operators of Ukraine in the organizational area (Table 2) reveals that in aggregate these features provide:

- 1) general computerization of management process (or increase of efficiency of management decisions through acceleration and order of interaction);
- 2) significant acceleration of the transmission of leadership influence;
- 3) change of the nature of organizational influence (refusal from traditional forms and methods of organizational influence, transition to the organizational ecosystem, which provides organizational influence).

In addition to changes in the organizational side of the management process, as the accompanying features of the transformed management system of the tourist enterprises of Ukraine, it is possible to distinguish changes in the procedural side of the management process of the tourist product production according to the given fig. 3.

The specific feature of the above is that they need to be set up correctly (in particular, a well-designed process of control is largely a result of production success). Let us consider each of the following features in the procedural side of the management of production of the tourist product of the transformed management system of Ukraine tourist enterprises in more detail:

Table 3. Analysis of experience of functioning of transformed management systems of Ukraine tourist operators in the procedural area

Tourist enterprises	Basic features of the transformed management system *				Features that form the internal and external environment for fast, remote interaction **				Nature of changes
	1	2	3	4	1	2	3	4	
TPG	+	-	+	-	-	-	+	-	Partial growth of information volumes
Compass	+	+	+	+	+	+	+	+	Exponential growth of information volumes
Pegas Touristik	+	+	+	+	+	+	+	+	
TEZ Tour	-	+	-	+	-	+	+	-	Partial growth of information volumes
Coral Travel	+	+	+	+	+	+	+	+	Exponential growth of information volumes
TUI	+	+	+	+	+	+	+	+	
Anex	+	+	+	+	+	+	+	+	
Join UP!	+	+	+	+	+	+	+	+	
Coral Travel	-	-	-	-	-	-	-	-	There is no growth in the volume of information

Note

* co-occurring features in procedural area management of tourist product production: (1) digitization of implementation of functions to correct the actions of employees to solve various problems of interaction of subdivisions; (2) digitization of the process of solving various managerial tasks; (3) digitization of resource interaction process; (4) digitization of internal control process.

** Opportunities to evaluate and correct production processes in detail: (1) data transformation into a key factor of production and income generation; (2) change of traditional control processes; (3) application of Big Data to evaluate production processes, detection of hidden laws, which are distinguished from limited human perception; (4) ability to process data of different types by different production processes.

Source: formed to the data of Ukraine tourist operators.

1. digitization of implementation of functions to correct the actions of employees to solve various problems of interaction of subdivisions (in particular, creation of digital channels for the interaction of all production phases, as well as financial, speech, and personal communications);

2. digitization of the process of solving various managerial tasks (in particular, the creation of digital channels within which specific development goals are defined, assessing their priority, sequence, and consistency of the government's decisions, working out economic issues, and determining the main directions and ways of their solution);

3. digitization of the resource interaction process (in particular, the creation of digital channels within which the necessary resources and sources of their provision are determined);

4. digitization of the internal control process (in particular, the creation of digital channels, platforms, and applications within which the internal control over the fulfillment of tasks is realized).

These features are only those management systems within which the procedural side is extremely important for business viability. Such signs are formed by business entities, which carry out based on the license to develop and promote tourist products and their realization to travel agents and tourists. This is because the above transformations provide opportunities to evaluate and correct production processes in detail, which confirms the analysis of the experience of the

functioning of the transformed management systems of several tourist operators (Fig 3).

The specific features that form an opportunity to assess and correct production processes are essentially different advantages of the dataset.

Thus, the combination of the basic and accompanying signs of transformation of the management of tourist enterprises in Ukraine leads to the emergence of digital processes of planning, organization of interaction, motivation, coordination, control, and accounting. At the same time, the transformation in the procedural aspect of management of tourist product production creates opportunities for comprehensive analysis of the tourist production (which is estimated relative to the purpose in the real-time mode).

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

According to the results of the research, attention is paid to the fact that the transformations in management are aimed at general, and in some cases, organizational and procedural changes. In aggregate, these changes contribute to the preservation of the enterprise's viability in the new environment, due to digital planning processes, organization of interaction, motivation, coordination, control, and accounting. The following conclusions are formed according to the results of the study:

1. The basic signs of transformation are characteristic of all management systems of Ukraine tourist enterprises, which are transformed. These features distinguish their presence regardless of size, organizational form, and nature of the business because of the need of expanding the possibilities of online interaction and non-contact participation in the processes of receiving, transformation, and transfer of information by the participants of the management system, at their minimum dipping. Among such signs of digitization of management resources, digitization of management processes, digitization of management procedures; formation of cloud platforms for internal interaction.

2. The accompanying signs of the transformed management system of Ukrainian tourist enterprises are changes in the organizational side of the management process, which is peculiar only to those subjects who need staff. Among such signs is the digitization of interaction of the management system's control points, digitization of interaction between management system's managers and managers, digitization of organizational structure of the process of management of tourist enterprise, digitization of the description and coordination of the structure of responsibility for the execution of work packages.

3. In addition to changes in the organizational side of the management process, as accompanying features of the transformed management system of Ukrainian tourist enterprises, it is possible to distinguish changes in the procedural side of the management process of tourist production. Among such signs is the digitization of implementation of functions on adjustment of actions of employees on solving of various problems of interaction of subdivisions; digitization of process of solution of various management tasks; digitization of process of

resource interaction; digitization of process of internal control.

The prospects of further developments in this direction lie in the formation of an approach to the effective use of the advantages of digital management processes at tourist enterprises in Ukraine.

Література:

1. Карчева Г.Т. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. Фінансовий простір. 2017. № 3 (27). С. 13—21.

2. Кириченко С. Час ікс" для українського туризму. За 2021 рік ринок туризму в Україні впав на 9%. Чи вдасться його перезавантажити у 2022 році?, Економічна правда, 2022, URL.: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/01/26/681795/>

3. Коляденко С.В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. Економіка. Фінанси. Менеджмент. 2016. № 6. С. 105—112.

4. Краус Н.М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. Ефективна економіка. 2018. № 1, URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_-2018/8.pdf

5. Маслиган О. О." Пасєка С. Р., Касинець О. В., Мережева структура функціонування та аналізу кластерів туризму та рекреації, Ефективна економіка, 2020, № 4, URL.: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/56.pdf

6. Панкратова О.М. Цифровізація як сучасний тренд розвитку менеджменту, Економіка та суспільство, 2021, Вип. 33, URL.: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/927/889>

References:

1. Karcheva, G.T. (2017), "The digital economy and its impact on the development of the national and international economy", *Finansovyy prostir*, vol. 3 (27), pp. 13—21.

2. Kolyadenko, S.V. (2016), "Digital economy: prerequisites and stages of formation in Ukraine and in the world", *Economy. Finances. Management*, vol. 6, pp. 105—112.

3. Kraus, N.M. (2018), "Digital economy: trends and perspectives of avant-garde nature of development", *Efektivna ekonomika*, vol. 1. available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_-2018/8.pdf (Accessed 10 Jan 2023).

4. Kyrychenko, S. (2022), "Time X" for Ukrainian tourism. In 2021, the tourism market in Ukraine fell by 9%. Will it be possible to restart it in 2022?", *Ekonomichna pravda*, available at <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/01/26/681795/> (Accessed 4.01.2022).

5. Maslygan, O.O., Pasieka, S.R. and Kasynets, O.V. (2020), "Network structure of functioning and analysis of tourism and recreation clusters", *Efektivna ekonomika*, vol. 4, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/56.pdf (Accessed 10 Jan 2023).

6. Pankratova, O.M. (2021), "Digitization as a modern trend in management development", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 33, available at: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/927/889> (Accessed 10 Jan 2023).

Стаття надійшла до редакції 30.01.2023 р.

Ю. А. Романовська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1099-0787>
Д. В. Паршивлюк,
здобувач освітнього ступеня "бакалавр", Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3277-3249>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.96

ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

Yu. Romanovska,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics, Ukraine
D. Parshyviuk,
Candidate of educational degree "bachelor", Vinnytsia Institute of Trade
and Economics of State University of Trade and Economics, Ukraine

ASSESSMENT OF THE FINANCIAL SECURITY OF BANK INSTITUTIONS OF UKRAINE

У статті досліджено теоретичні аспекти фінансової безпеки банків, шляхів її покращення та методика дослідження рівня безпеки. Проведено розрахунок групи інтегральних показників для визначення рівня фінансової безпеки трьох комерційних банків України: Приватбанк, Ощадбанк, Укрсиббанк, а також аналіз динаміки зміни кількості балів та фінансових регуляторів безпеки і функціонування банківських технологій, які покликані забезпечити стійкість та ефективність роботи комерційних банків. Внаслідок проведеного дослідження було виявлено, що протягом досліджуваного періоду на достатньому рівні фінансової безпеки знаходиться Приватбанк та Укрсиббанк, а на рівні недостатності — Ощадбанк. Визначено, що рівень фінансової безпеки банків залежить від фінансових регуляторів безпеки, відповідних заходів керівництва, створення політики контролю та низки інших факторів, які дають можливість зміцнити фінансову безпеку банків. Аналіз даної теми показав недостатній рівень фінансової безпеки банківського сектору, який потребує серйозних заходів для його нейтралізації.

The article examines the theoretical aspects of financial security of banks. The financial security of the banking sector is an integral component of the financial security of the state. Ukrainian banks in wartime experienced a significant loss of their client base, but focused their activities on finding sources of financing and reshaping the directions for the use of financial resources. A group of integral indicators was calculated to determine the level of financial security of three commercial banks of Ukraine: PrivatBank, Oschadbank, UKRSIBBANK. The work analyzes the dynamics of changes in the number of points and financial regulators of security and functioning of banking technologies. When assessing the bank's financial security, a complex methodology is used with an integral value of 70 points — a maximum of 10 points for each of the above indicators. According to the results of calculations and analysis, the bank can receive one of three types of assessment of the level of financial security: critical; insufficient; sufficient.

The calculation of the integral indicator of financial security of banks was carried out for 2018-2021. During the entire studied period, Privatbank was in the zone of sufficient financial security, PrivatBank was in the zone of sufficient financial security. This is evidenced by the clear dynamics of the growth of most indicators, which are positively reflected in the efficient operation of the bank. During the studied period, Oschadbank was in the zone of insufficient financial security, which indicates the presence of a number of problems in the bank's activities. UKRSIBBANK — the level of financial security during the investigated period decreased by 11 from the maximum size. This dynamic should become a "red light" for the bank to take measures to prevent a possible crisis and to further reduce the indicator

As a result of the conducted research, it was found that during the studied period, PrivatBank and UKRSIBBANK are at a sufficient level of financial security, and Oschadbank is at a level of insufficiency. It was determined that the level of financial security of banks depends on financial security regulators, appropriate management measures, the creation of a control policy and a number of other factors that make it possible to strengthen the financial security of banks. The analysis of this topic showed that financial security in the banking sector is not in the best condition and requires serious measures to improve it.

Ключові слова: фінансова безпека, комерційний банк, оцінка, показники, дані, коефіцієнти, інтегральний показник.

Key words: financial security, commercial bank, assessment, indicators, data, coefficients, integral indicator.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Фінансова безпека банківської сфери є невід'ємною складовою фінансової безпеки держави, яка в свою чергу входить до національної безпеки та формує сталій фінансово-економічний розвиток країни. Стійка фінансова безпека комерційних банків — довіра до банківської системи країни загалом. В умовах воєнного стану та нестабільності національної економіки зростає кількість зовнішніх та внутрішніх загроз, фінансова безпека банків є важливим інструментом у їх протидії та реалізації пріоритетних цілей, зміцнення позиції на ринку банківських послуг, забезпечення його безперервного функціонування та розвитку.

Українські банки в воєнних умовах зазнали суттєву втрату клієнтської бази, проте зосередили свою діяльність на пошуку джерел фінансування та переформування напрямів використання фінансових ресурсів. Комерційні банки були змушені пролонгувати погашення кредитної заборгованості, що стало підставою скорочення власних ресурсів. Також класичний канал формування ресурсів комерційних банків як заощадження домогосподарств з початку повномасштабного вторгнення РФ значно впав, проте протягом 2022 року дещо стабілізувався завдяки "доларовим депозитам". Стабілізація всієї банківської системи, подальша акумуляція фінансових ресурсів та забезпечення захисту інтересів всіх суб'єктів банківської сфери складають підґрунтя фінансової безпеки держави та вимагають подальшого дослідження.

Для забезпечення та підтримки фінансової безпеки, комерційні банки, як і усі інші суб'єкти господарювання створюють відповідні умови, серед яких: забезпечення зворотності кредитів; зниження банківських

ризиків; підтримання ліквідності; підвищення прибутковості, попередження та профілактика правопорушень і злочинних посягань на фінансову стійкість банку, оперативне реагування на негативні тенденції та зовнішні і внутрішні загрози, що виникають та їх нейтралізація тощо. Такі забезпечення можуть базуватися на нормативно-правових документах, що визначають формування стратегій фінансової безпеки, їх поділяють на 2 групи:

1. Ті, які визначають національну безпеку України з усіма її складовими ("Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року" та "Стратегія забезпечення державної безпеки").

2. Ті, хто регламентують розвиток фінансового сектору економіки України ("Напрями стратегії розвитку фінансового сектору України" та "Стратегія розвитку фінтеху в Україні").

Вище перелічені стратегії не є повним переліком документів, які могли б повністю окреслити формування стратегій забезпечення фінансової безпеки банків, але є ключовими у переосмисленні та розгляді новітнього порядку загроз для подальшого розвитку банківської системи країни.

Неможливо досягти відповідного рівня забезпечення фінансової безпеки, систематично не аналізуючи досягнуті показники діяльності. Тому актуальність дослідження питання забезпечення фінансової безпеки кредитно-фінансової установи не викликає сумнівів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню проблематики фінансової безпеки комерційних банків протягом всієї незалежності України було присвячено значну кількість публікацій як теоретиків, так і практиків. Так, такі фахівці як Квасницька Р., Доценко І., Литвиненко О. в своїх працях розглядають

Рис. 1. Кількість банків в Україні протягом 2018—2022 рр.

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [9].

проблеми забезпечення фінансової безпеки банку з урахуванням зовнішніх та внутрішніх загроз та обґрунтовують, що процес формування механізму забезпечення фінансової безпеки банку є комплексним і має враховувати вплив внутрішніх та зовнішніх загроз [1, с. 73—78; 2, с. 47—54]. Федорущенко В., Барановський О. в своїх дослідженнях наводять формування системи забезпечення фінансової безпеки банківського сектору [3, с. 16—27]. Коваленко В. в своїх матеріалах дослідження обґрунтовує найважливіші нормативно-правові документи щодо формування стратегії фінансової безпеки банків, визначає загрози, які є підґрунтям структурних дисбалансів економіки та впливають на рівень фінансової безпеки банківської системи [4, с. 141—151]. Вчені Дробязко А., Любіч О, Олійник Д. висвітлюють своїх трудах основні макроекономічні тенденції, що впливають на функціонування фінансових установ та аргументують доцільність виконання стратегії розвитку державних банків України із метою збільшення капіталізації цього сектору й залучення на ринок іноземного капіталу в прями інвестиції [5, с. 74—89].

Але попри значні наукові здобутки і накопичений практичний досвід в питаннях формування та забезпечення фінансової безпеки банківської сфери України залишається низка питань, які вимагають подальшого дослідження. Доцільно акцентувати увагу на оцінюванні діяльності банків України на прикладі конкретних фінансових установ для формування та підтримання фінансової безпеки саме банківської системи в умовах воєнного стану.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є оцінювання фінансової безпеки комерційних банків України, що ґрунтується на аналізуванні показників ефективності діяльності банку та дослідженні показників, що характеризують рівень його захищеності та здатність протистояти кризовим явищам.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні відбуваються значні зміни в міжнародній економіці, що започаткували нові фінансові процеси на тлі військових дій. У цих умовах фінансова безпека є важливим компонентом національної економіки, яка вимагає формування надійного та фінансово стійкого середовища для запобігання впливу ряду загроз в умовах економічної нестабільності. Фінансова безпека бан-

ківського сектору характеризує забезпечення фінансової стабільності всієї банківської системи держави та формує стійкий розвиток банківського бізнесу.

Фінансова безпека банку — стан банківської установи, що характеризується збалансованістю та стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, його здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення сталого розвитку [6, с. 141—148]. Фінансова безпека банку проявляється у вмінні нарощувати та зберігати фінансовий потенціал на конкурентних позиціях, який буде використовуватися для досягнення стратегічних цілей та завдань, а також забезпечення незалежності та стабільності функціонування банку [7, с. 254—262].

Сьогодні в Україні стан фінансової безпеки комерційних банків визначається нестабільністю, наявними структурними дисбалансами між співвідношенням попиту та пропозиції на кредитні ресурси банків, дефіцитом залучення коштів, що забезпечує формування ресурсної бази банків. Недостатня якість наявних активів на балансі банків потребує якнайшвидшої стабілізації розвитку банківської системи Серйозні зміни також спостерігаються і у технологіях ведення банківського бізнесу, зокрема це простежується при формуванні каналів взаємодії банків з клієнтами, що обумовлено, з одного боку, необхідністю скорочення операційних витрат, а з іншого, бажанням банків створювати нові цікаві банківські продукти, засновані на нових технологічних платформах [8].

Розглядаючи сучасний стан банківської системи України, необхідно відзначити, що політична та військова нестабільність, значна інфляція та загальна економічна дестабілізація негативно вплинула на банківський сектор. Така ситуація призвела до зменшення кількості банків, що функціонували на території України. За даними офіційного сайту Міністерства Фінансів у 2018 р. кількість комерційних банків становила 77 установ, у 2019 р. — 75(-2), у 2020 р. — 74(-1), у 2021 р. — 71(-3), а у 2022 р. — 67(-4) (рис. 1).

У процесі своєї роботи, кожен банк прагне максимізувати прибуток та мінімізувати ризики, які можуть цьому завадити. Але слід пам'ятати, що за цими ризиками діяльність фінансової установи стає залежною від низки факторів. В кращому випадку, банк обійде усі ризики та отримає максимальний прибуток, у гіршому — неплатоспроможність установи та банкрутство.

Оскільки фінансова безпека банку визначається рівнем його захищеності та ступенем ефективності

Таблиця 1. Розрахунок інтегрального показника фінансової безпеки "Приватбанк" у 2018—2021 рр.

Назва показника	2018		2019		2020		2021	
	Розрах. велич.	Кіл-ть балів	Розрах. велич.	Кіл-ть балів	Розрах. велич.	Кіл-ть балів	Розрах. велич.	Кіл-ть балів
Ефективність операцій з процентними коштами, частка од.	2,2	10	2,4	10	2,8	10	5,5	10
Рентабельність активів, %	4,6	10+1	10,5	10+1	6,3	10+1	8,7	10+1
Рівень процентної маржі, %	6	10+1	6,3	10+1	5,6	10+1	7,3	10+1
Ефективність комісійної діяльності, частка од.	4,4	10+1	3,8	10+1	3,1	10+1	3	10+1
Коефіцієнт ліквідності	1,1	10+1	1,2	10+1	1,2	10+1	1,2	10+1
Коефіцієнт співвідношення кредитів і зобов'язань, частка од.	0,2	0	0,23	0	0,16	0	0,2	0
Коефіцієнт достатності капіталу, %	11,3	10+1	18	10+1	14	10+1	17	10+1
Інтегральний показник фінансової безпеки (сума балів)	-	65	-	65	-	65	-	65

Джерело: сформовано на основі [11;13].

діяльності, основою побудови методики оцінки фінансової безпеки банку є дві групи показників:

— показники, які характеризують ефективність діяльності банку;

— показники, які характеризують рівень його захищеності та здатність протистояти кризовим явищам.

Кожен з поданих вище показників несе в собі відповідний економічний зміст. Коротко розглянемо кожен з груп та дамо їх відповідну характеристику.

Отже до першої групи, яка характеризує ефективність діяльності банку, можна віднести:

1. Ефективність операцій з процентними коштами. Демонструє збалансованість процентних операцій банку.

2. Рентабельність активів. Показує ефективність роботи керівництва банку та віддачу від вкладених коштів. Чим значення розрахованого показника вище, тим краще.

3. Рівень процентної маржі. Характеризує ефективність процентної політики.

4. Ефективність комісійної діяльності. Дає можливість розглянути здатність банку заробляти на наданні комісійних послуг.

Наступною групою показників є показники захищеності банку, до яких входять:

1. Коефіцієнт ліквідності. Показує здатність банку своєчасно виконувати свої зобов'язання за рахунок активів.

2. Коефіцієнт співвідношення кредитів і зобов'язань. Демонструє агресивність кредитної політики банку.

3. Коефіцієнт достатності капіталу. Розкриває співвідношення власних і залучених коштів.

Проведенню оцінки фінансової безпеки передувало дослідження рейтингу Forinsurer "Рейтинг надійніших банків України 2023", при складанні якого враховувалася здатність банку без затримки повернути депозити, якщо у нього з'являться фінансові проблеми або про-

блеми погашення кредитів та зростання заборгованості клієнтів, а також рівень підтримки акціонерів та держави. Важливу роль відіграв фактор власника з погляду поповнення капіталу та ліквідних ресурсів, що є основою стійкості у стресових умовах. Жоден банк, який належить державі чи міжнародним фінансовим холдингам, не був визнаний неплатоспроможним.

За допомогою особистого досвіду та попереднього дослідження було обрано три банки, які займають перші стрічки рейтингу та активно популяризуються серед населення України: Приватбанк, Ощадбанк, та Укрсиббанк. Використовуючи дані фінансових звітів банків, доцільно здійснити розрахунок показників ефективності їхньої діяльності протягом 2018—2021 рр., які наведено в табл. 1, 2 та 3.

При проведенні оцінювання фінансової безпеки банку використовується комплексна методика з інтегральним значенням у 70 балів — максимум по 10 балів на кожний із наведених показників (4+3). За результатами розрахунків та аналізу банк може отримати один з трьох типів оцінки рівня фінансової безпеки:

— критичний (менше 20 балів), означає серйозне порушення рівня фінансової безпеки банку.

— недостатній (20—50 балів), свідчить про наявність низки проблем у діяльності банку, які в майбутньому можуть стати причиною виникнення кризи.

— достатній (50—70 балів), відповідає задовільному рівню фінансової безпеки банку.

Розрахунок інтегрального показника фінансової безпеки банків у 2018—2021 рр. наведено в таблицях №1, №2 та №3. Отже розглянемо та проведемо аналіз кожної з них. Дані табл. 1 свідчать про те, що протягом усього досліджуваного періоду Приватбанк був у зоні достатньої фінансової безпеки, про це свідчить чітка динаміка зростання більшості показників, які позитивно відображаються як на ефективній діяльності банку, на рівні його захищеності й відповідно на фінансовій безпеці.

Таблиця 2. Розрахунок інтегрального показника фінансової безпеки "Ощадбанк" у 2018—2021 рр.

Назва показника	2018		2019		2020		2021	
	Розрах. велич.	Кіл-ть балів	Розрах. велич.	Кіл-ть балів	Розрах. велич.	Кіл-ть балів	Розрах. велич.	Кіл-ть балів
Ефективність операцій з процентними коштами, частка од.	1,4	10	1,4	10	1,8	10	2,8	10
Рентабельність активів, %	0,07	0	0,1	0	1,2	0	0,4	0
Рівень процентної маржі, %	2,5	0	2,2	0	3,4	0	5,7	10
Ефективність комісійної діяльності, частка од.	3	10+1	3	10+1	3	10+1	3	10+1
Коефіцієнт ліквідності	1,1	10+1	1,1	10+1	1,1	10+1	1,1	10+1
Коефіцієнт співвідношення кредитів і зобов'язань, частка од.	0,34	0	0,28	0	0,3	0	0,35	0
Коефіцієнт достатності капіталу, %	8,5	0	8	0	9,4	5	9,3	5
Інтегральний показник фінансової безпеки (сума балів)	-	32	-	32	-	37	-	37

Джерело: сформовано на основі [10; 13].

Дані табл. 2 можна є протилежними попередній інформації, оскільки протягом усього досліджуваного періоду Ощадбанк був у зоні недостатньої фінансової безпеки, що свідчить про наявність низки проблем у діяльності банку, які в майбутньому можуть стати причиною виникнення кризи. Проте, у розрахунках 2020 та 2021 рр. спостерігається зростання кількості балів на відміну від 2018—2019 рр., що могло стати причиною відповідної реакції керівництва банку, щодо ще більш можливого зниження показника у майбутнього та дало поштовх для покращення рівня фінансової безпеки.

У табл. 3 наведено розрахунки показників, щодо рівня фінансової безпеки Укрсиббанку. Перші спостереження свідчать, що ситуація фінансової захищеності банку є досить міцною, проте, незважаючи на те, що банк знаходиться на рівні достатності показник його рівня фінансової безпеки протягом досліджуваного періоду з максимального розміру зменшився на 11. Дана динаміка має стати для банку "червоним світлом" для прийняття мір попередження можливої кризи та ще більшого зниження показника.

Після проведення розрахунків, аналізу та оцінки ситуації у розрізі фінансової безпеки банків, доцільно об'єднати відомі нам бали за досліджуваний період і відобразити їх у вигляді діаграми (рис. 2).

Використання інструментарію скоринг-методики для вимірювання рівня фінансової безпеки дозволяє банку не тільки виявляти зародження кризових ситуацій, але й визначати їх причини та знаходити важелі та методи нейтралізації криз.

Отже, фінансові регулятори безпеки і функціонування банківських технологій покликані забезпечити стійкість та ефективність роботи комерційних банків, сприяти проведенню ряду заходів по стабілізації і підвищенню безпеки банківської діяльності, які можна визначити таким чином:

- мобілізація інтелектуального потенціалу керівництва і співробітників банку на пошук шляхів подолання фінансових труднощів;
- вироблення та реалізація стратегії контролю фінансово-економічних порушень, що забезпечує стійку платоспроможність і безпеку;

Таблиця 3. Розрахунок інтегрального показника фінансової безпеки "Укрсиббанк" у 2018—2021 рр.

Назва показника	2018		2019		2020		2021	
	Розрах. велич.	Кіл-ть балів	Розрах. велич.	Кіл-ть балів	Розрах. велич.	Кіл-ть балів	Розрах. велич.	Кіл-ть балів
Ефективність операцій з процентними коштами, частка од.	6,5	10	5	10	6	10	13	10
Рентабельність активів, %	5,1	10+1	5	10+1	2	10+1	2	10+1
Рівень процентної маржі, %	7,4	10+1	8	10+1	4,5	5	4,7	5
Ефективність комісійної діяльності, частка од.	4,1	10+1	4,1	10+1	4	10+1	4,1	10+1
Коефіцієнт ліквідності	1,1	10+1	1,1	10+1	1,1	10+1	1,1	10+1
Коефіцієнт співвідношення кредитів і зобов'язань, частка од.	0,57	5	0,46	0	0,33	0	0,41	0
Коефіцієнт достатності капіталу, %	13	10+1	13	10+1	11,2	10+1	12,2	10+1
Інтегральний показник фінансової безпеки (сума балів)	-	70	-	65	-	59	-	59

Джерело: систематизовано автором на основі [12; 13].

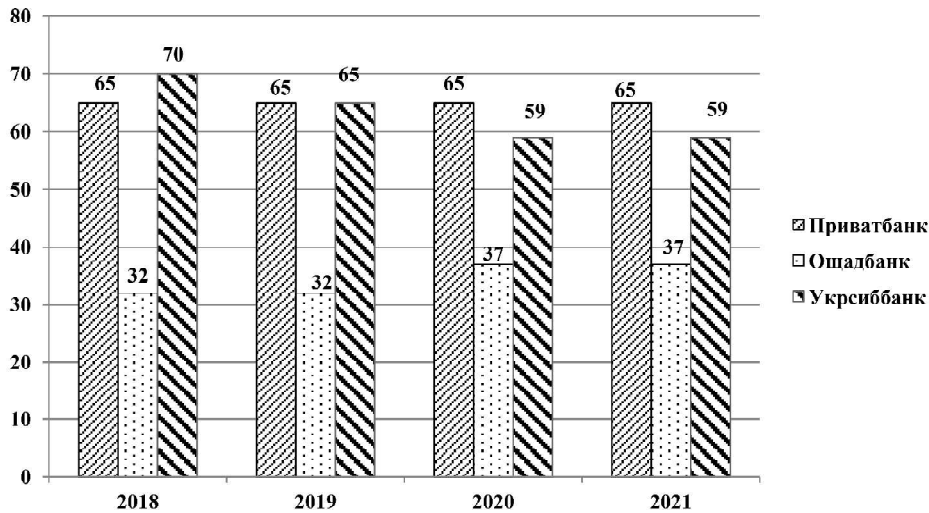

Рис. 2. Динаміка зміни інтегрального показника фінансової безпеки банків протягом 2018–2021 рр.

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [9].

— створення системи страхування депозитів, яка забезпечує захист депозитів від ризику втрати вкладених коштів або мінімізацію цього ризику у разі банкрутства комерційних банків.

— усунення порушень законодавства, нормативів, бухгалтерських звітів, проведення аудиторських перевірок, ефективна робота відділів внутрішнього контролю та аудиту;

— зміцнення служби безпеки, здійснення спеціальних програм захисту банківських технологій,

— створення відповідного контрольного середовища банківського сектору.

Таким чином, внаслідок проведеного дослідження було виявлено, що протягом досліджуваного періоду на достатньому рівні фінансової безпеки знаходиться Приватбанк та Укрсиббанк, а на рівні недостатності — Ощадбанк.

У процесі дослідження розрахований інтегральний показник фінансової безпеки дав можливість розглянути три випадки розвитку рівня надійності банків. Банком, який протягом усього досліджуваного періоду мав доволі гарний кількісний показник та був близько до максимального став "Приватбанк". За період 2018—2021 рр. спостерігається позитивна динаміка до зросту більшості показників, окрім ефективності комісійної діяльності. Якщо у низки інших коєфіцієнтів був можливий спад лише у 2020 році як наслідок різкого удару пандемії, то даний показник зменшувався протягом усього досліджуваного періоду та показав низьку здатність банку заробляти на наданні комісійних послуг.

Наступним банком, який у 2018 році показав гарний результат і отримав 70 максимальних балів, але протягом наступних років мав їх стрімкий спад, став "Укрсиббанк". За весь досліджуваний період починаючи з 2018 до 2021 року банк втратив 11 балів, це могло стати наслідком зменшення розміру розрахованого показника рентабельності активів та рівня процентної маржі. Що свідчить про наявність низки проблем у ефективності роботи керівництва банку, віддачі від вкладених коштів та ефективності процентної політики.

Отож, останнім дослідженим банком, який набрав недостатню кількість балів, що свідчить про наявність низки проблем у діяльності банку, які в майбутньому

можуть стати причиною виникнення кризи, став "Ощадбанк". Протягом 2018 та 2019 років спостерігалася динаміка, щодо зменшення кожного з інтегральних показників, що свідчило про досить низький рівень розвитку банку у розрізі фінансової безпеки та його надійності. Проте, вже у 2020 році спостерігається зростання як розрахованих показників так і кількості балів, що можуть свідчити про гарну реакцію керівництва на виявленні проблеми та початок роботи щодо їх усунення.

Загалом, можна зробити висновок, що рівень фінансової безпеки банків залежить від фінансових регуляторів безпеки, відповідних заходів керівництва, створення політики контролю та низки інших факторів, які дають можливість зміцнити фінансову безпеку банків та запобігти появі кризи. Використання інструментарію скоринг-методики для вимірювання рівня фінансово-економічної безпеки дозволяє банку не тільки виявляти зародження кризових ситуацій, але й визначати їх причини та знаходити важелі та методи нейтралізації криз.

Забезпечення фінансової безпеки банків під час воєнного стану в Україні вимагає як від самих банків, так і з боку регулятора кардинальних трансформаційних заходів. Зазначене пов'язане зі змінами, які відбуваються на ринку банківських послуг через виникнення проблем щодо ресурсного забезпечення банків, їх фінансової стійкості та введенням додаткових регуляторних заходів з боку НБУ. Тому, на сьогодні є потреба у розробці нової парадигми фінансової безпеки банківського сектору економіки України, яка б гуртувалася на вирішенні таких питань як: урегулювання нормативно-правового поля щодо фінансової безпеки; деталізації загроз, які виникли під час воєнної агресії РФ; перегляду методичних підходів щодо оцінювання фінансової безпеки банків за складовими (ресурсної, валютної, кредитно-інвестиційної, безпеки ліквідності та прибутковості); розробка програм мінімізації ризиків, пов'язаних із цифровізацією банківського бізнесу; інфраструктурна перебудова самого банківського сектору.

Література:

1. Квасницька Р. С., Доценко І. О., Приступа Д. В. Формування механізму забезпечення фінансової без-

пеки банківської установи. Електронне наукове фахове видання з економічних наук "Modern Economics". 2021. № 25. С. 73—78.

2. Литвиненко О. В. Поняття і характеристика загроз фінансовій безпеці системно важливих банків. Вісник університету банківської справи. 2021. № 3 (42). С. 47—54.

3. Федорущенко Б., Барановський О. Формування системи забезпечення фінансової безпеки банківського сектору. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2021. № 5 (40). С. 16—27.

4. Коваленко В. Фінансова безпека банків: реалії та перспективи забезпечення. Економічний форум. 2022. № 2. С. 141—151.

5. Дробязко А., Любич О, Олійник Д. Оптимізація моделей бізнесу державних банків в умовах посилення вимог до фінансової безпеки у 2022 році. Фінанси України. 2022. № 1. С. 74—89.

6. Щербатих Д. В., Шпильовий Б. В. Підходи та загрози до формування фінансово-економічної безпеки банківських установ. Вісник Черкаського університету. Серія "Економічні науки". 2016. № 1. С. 141—148.

7. Шевців Л. Ю., Сенишин Б. Б. Шляхи підвищення фінансової безпеки банків України в умовах глобалізаційних процесів. Бізнес-Інформ. 2020. № 9. С. 254—262.

8. Романовська Ю., Складанюк М. Діджиталізація банківського сектору в умовах пандемії. Економіка та суспільство. 2022. 36. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1120> (дата звернення: 17.01.2023).

9. Кількість комерційних банків в Україні. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/2022/> (дата звернення: 14.01.2023).

10. Головний сайт Ощадбанк. Фінансова звітність. URL: <https://www.oschadbank.ua/finansova-zvitnist> (дата звернення: 14.01.2023).

11. Головний сайт Приватбанк. Фінансова звітність. URL: <https://privatbank.ua/about/finansovaja-otchetnost> (дата звернення: 14.01.2023).

12. Головний сайт Укрсіббанк. Фінансова звітність. URL: <https://ukrsibbank.com/about-bank/financial-documents/financial-reports/> (дата звернення: 14.01.2023).

13. Шелемєтьєва Т., Трохимець О., Перекрест М. (2020), Оцінка рівня фінансової безпеки комерційного банку з використанням кількісного методу. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2020. № 6 (117). С. 174—181 (дата звернення: 14.01.2023).

References:

1. Kvasnytska, R. S., Dotsenko, I. O. and Prystupa, D. V. (2021), "Formation of a mechanism for ensuring the financial security of a banking institution", "Modern Economics" electronic scientific publication on economic sciences, vol. 25, pp. 73—78.

2. Lytvynenko, O. V. (2021), "The concept and characteristics of threats to the financial security of systemically important banks", Bulletin of the University of Banking, vol. 3 (42), pp. 47—54.

3. Fedorushchenko B. and Baranovskyi O. (2021), "Formation of the system for ensuring financial security of the banking sector", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 5 (40), pp. 16—27.

4. Kovalenko, V. (2022), "Financial security of banks: realities and prospects of provision", Economic Forum, vol. 2, pp. 141—151.

5. Droblyazko, A., Lyubich, O. and Oliynyk, D. (2022), "Optimization of business models of state banks in the conditions of increased requirements for financial security in 2022", Finances of Ukraine, vol. 1, pp. 74—89.

6. Shcherbatykh, D.V. and Shpylovyi, B.V. (2016), "Approaches and threats to the formation of financial and economic security of banking institutions", Herald of Cherkasy University. Series "Economic Sciences", vol. 1, pp. 141—148.

7. Shevtsiv, L.Yu. and Senyshyn, B.B. (2020), "Ways of increasing the financial security of Ukrainian banks in the conditions of globalization processes", Business-Inform, vol. 9, pp. 254—262.

8. Romanovska, Yu. and Skladaniuk, M. (2022), "Digitalization of the banking sector in the conditions of the pandemic", Economy and society, vol. 36, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1120> (Accessed 17 January 2023).

9. Ministry of Finance (2022), "Number of commercial banks in Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/2022/> (Accessed 14 January 2023).

10. The official site of Oschadbank (2022), "Financial Statement", available at: <https://www.oschadbank.ua/finansova-zvitnist> (Accessed 14 January 2023).

11. The official site of Privatbank (2022), "Financial Statements", available at: <https://privatbank.ua/about/finansovaja-otchetnost> (Accessed 14 January 2023).

12. The official site of Ukrsibbank (2022), "Financial Statements", available at: <https://ukrsibbank.com/about-bank/financial-documents/financial-reports/> (Accessed 14 January 2023).

13. Shelemetyeva, T., Trokhymets, O. and Perekrest, M. (2020), "Assessment of the level of financial security of a commercial bank using a quantitative method", State and regions. Series: Economy and entrepreneurship, vol. 6 (117), pp. 174—181 (Accessed 14 January 2023).

Стаття надійшла до редакції 07.02.2023 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 339.926:339.972:339.982

М. І. Грод,
аспірант, НН інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7539-5778>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.103

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В МЕТОДОЛОГІЇ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ І ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ БІОЕКОНОМІКОЮ, БІОЛОГІЧНОЮ ЕКОНОМІКОЮ І ЦИРКУЛЯРНОЮ ВУГЛЕЦЕВОЮ ЕКОНОМІКОЮ, ЗАСНОВАНОЮ НА БІОТЕХНОЛОГІЯХ

M. Grod,
Postgraduate student, Educational and Scientific Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv

THEORETICAL APPROACHES TO DETERMINING THE PLACE OF THE CIRCULAR ECONOMY IN THE METHODOLOGY OF THE GREEN ECONOMY AND ITS CONNECTION WITH THE BIOECONOMY, THE BIO-BASED ECONOMY AND THE BIO-BASED CIRCULAR CARBON ECONOMY

Мета статті полягає у виокремленні форм взаємозалежності циркулярної економіки, сталої біоекономіки, біологічної економіки, циркулярна вуглецевої економіки, заснованої на біотехнологіях, біоекономіки по відношенню до зеленої економіки, яка виступає по відношенню до них "парасольковою концепцією". Це дозволить виявити потенціал солідаризації цих понять, що слугуватиме подальшому обґрунтуванню інструментів розвитку циркулярної економіки в міжнародних і національних стратегіях розвитку перелічених вище видів економік. Циркулярна економіка визначена як економічний простір, де цінність продуктів, матеріалів та ресурсів зберігається в економіці якомога довше, а утворення відходів зводиться до мінімуму. Біоекономіка охоплює виробництво відновлюваних біологічних ресурсів та перетворення цих ресурсів та потоків відходів у продукти з доданою вартістю, а також замінює викопний вуглець вуглецем на біологічній основі з біомаси із сільського господарства, лісового господарства та морського середовища. Біологічна економіка (англ. bio-based economy) визначається як бізнес, заснований на сировині з біомаси, за винятком класичних секторів, таких як харчова промисловість, рибальство та корми. З позицій соціального аспекту встановлено, що "зелена економіка", порівняно з "циркулярною економікою", з її акцентом на добробуті, соціальній справедливості та скороченні екологічного сліду і екологічних ризиків господарської діяльності як на рівні держави і компанії, так і на рівні домогосподарств, відновленні природного і соціально-інтегрованого капіталу як критичного економічного активу і джерела суспільних переваг є більш інклюзивною (включаючи, наприклад, екотуризм та освіту), втім поступається соціальною орієнтованістю порівняно зі "сталим розвитком". Взятши за основу позицію ЮНЕП щодо стратегічної ролі зеленої економіки в досягненні сталого розвитку, було з'ясовано взаємозв'язок між зеленою економікою та циркулярною економікою, що дозволило опосередковано засвідчити місце останньої відносно сталого розвитку. Встановлено, що досить широкий спектр цільових установок і певне зміщен-

ня акцентів у бік енергозбереження, енергоефективності та мінімізації вуглецевих викидів, що характерні для методології зеленої економіки, не сприяли виробленню чітких механізмів дематеріалізації та підвищення матеріалоефективності економіки. Компенсувати ці недоліки і покликана циркулярна економіка, зосереджуючись саме на ресурсній складовій соціально-економічної взаємодії.

The purpose of the article is to highlight the forms of interdependence of the circular economy, sustainable bioeconomy, biological economy, circular carbon economy based on biotechnology, bioeconomy in relation to the green economy, which acts as an "umbrella concept" in relation to them. This will reveal the potential for the solidarity of these concepts, which will serve as a further substantiation of the tools for the development of the circular economy in international and national strategies for the development of the above types of economies. The circular economy was considered from the standpoint of the theory of industrial ecology, systems theory and transition theory. A circular economy is defined as an economic space where the value of products, materials and resources is retained in the economy for as long as possible and waste generation is minimized. The bioeconomy covers the production of renewable biological resources and the transformation of these resources and waste streams into value-added products, and the replacement of fossil carbon with bio-based carbon from biomass from agriculture, forestry and the marine environment. The bio-based economy is defined as a business based on biomass raw materials, with the exception of classical sectors such as food, fisheries and feed. From the standpoint of the social aspect, it has been established that the "green economy" in comparison with the "circular economy" with its emphasis on welfare, social justice and the reduction of the ecological footprint and environmental risks of economic activity both at the level of the state and companies, and at the level of households, restoration of natural and socially integrated capital as a critical economic asset and source of social benefits, is more inclusive (including, for example, ecotourism and education), however, inferior to social orientation compared to "sustainable development". Based on the position of UNEP regarding the strategic role of the green economy in achieving sustainable development, the relationship between the green economy and the circular economy was clarified, which made it possible to indirectly determine the place of the latter in relation to sustainable development. It has been established that a fairly wide range of targets and a certain shift in emphasis towards energy saving, energy efficiency and minimization of carbon emissions, characteristic of the green economy methodology, did not contribute to the development of clear mechanisms for dematerialization and increasing the material efficiency of the economy. The circular economy is designed to compensate for these shortcomings, focusing specifically on the resource component of socio-economic interaction. After all, the key goal of the circular economy at the level of ideological meanings is to slow down, reduce, optimize the cycles of reproduction of material resources built on the basis of renewable energy sources and non-toxic materials. The circular economy, to a certain extent, acts as a pragmatic, operational aspect of the implementation of the green economy in relation to material resources, thus contributing to the achievement of the goals of sustainable development of society. In this regard, in our opinion, the circular economy appears as a sphere and at the same time a form of natural and social development, in which the reproduction of resources, information and energy is ensured on an innovative basis, mechanisms and tools for their repeated (cyclic) involvement in the system of economic relations are formed and developed.

Ключові слова: циркулярна економіка, зелена економіка, стала біоекономіка, біологічна економіка, циркулярна вуглецева економіка, заснована на біотехнологіях, біоекономіка, індустріальна екологія.

Key words: circular economy, green economy, sustainable bioeconomy, bio-based economy, bio-based circular carbon economy, bioeconomy, industrial ecology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У дискурсі екологічної сталості запроваджене ЮНЕП поняття "зелена економіка" [1] постає "парасольковою концепцією", що включає елементи (такі, як еко-ефективність та відновлювані джерела) з концепцій циркулярної економіки та біоекономіки. Відповідно до підходу ЄС [2], біоекономіка (БЕ) охоплює виробництво відновлюваних біологічних ресурсів та перетворення цих ресурсів та потоків відходів у продукти з доданою вартістю, такі як їжу, корми, біопродукти та біоенергію, і включає: сільське господарство, лісове госпо-

дарство, рибальство, харчову промисловість і целюлозно-паперове виробництво, а також частини хімічної, біотехнологічної та енергетичної промисловості. Циркулярна економіка (ЦЕ) представлена як економічний простір, де цінність продуктів, матеріалів та ресурсів зберігається в економіці якомога довше, а утворення відходів зводиться до мінімуму. Очевидно, що є відмінності та спільні характеристики, через які іноді відбувається синонімізація цих концепцій, адже вони все ще знаходяться на ранній стадії розробки та імплементації в практичну діяльність.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Слід зауважити, що існує широкий спектр інших відповідних теоретичних підходів, які використовувалися для вивчення та пояснення особливостей переходів, в тому числі, до циркулярної економіки. До них відносяться загальні теорії, такі як: (1) еволюційна економічна теорія (Нельсон Р.Р. і Вінтер С.Дж. [3] ван ден Берг Дж. і Гоуді Дж. [4]); (2) теорія акторської мережі (Дж. Ло і Дж. Хассард [5]); підходи з більш конкретною спрямованістю на технології, такі як (3) соціальна конструкція технології (Байкер В.Є., Х'юз Т.П., Пінч Т.П. [6]), (4) конструктивна оцінка технології (Ріп А. [7]), (5) довгі хвилі (Фрімен Ч., Франциско Л. [8]), (6) дослідження майбутнього технології (Траффер Б., Коенен Л. [9]), (7) рефлексивне управління (Кульман С., Штегмаєр П., Конрад К. [10]) та (8) соціологія очікувань (Боруп М., Браун Н., Конрад К., Ван Лент Х. [11]). Існують також пов'язані напрямки досліджень із "зелених питань", наприклад, література з (9) наук про стійкість (Кейтс Р.В., Перріс, Т. М. [12]), (10) екологічної модернізації (Мол А.-П.Й., Зонненфельд Д.-А. [13]), (11) екологічного управління та корпоративної соціальної відповідальності (Ругман М. і Вербеке А. [14]), (12) промислової екології (Еренфельд Дж.Р. [15]) та (13) еко-інновацій (Кемп Р., Пірсон П. [16]).

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у виокремленні форм взаємозалежності циркулярної економіки, сталої біоекономіки, біологічної економіки, циркулярна вуглецевої економіки, заснованої на біотехнологіях, біоекономіки, індустріальної екології по відношенню до зеленої економіки, яка виступає по відношенню до них "парасольковою концепцією". Це дозволить виявити потенціал солідаризації цих понять, що слугуватиме подальшому обґрунтуванню інструментів розвитку циркулярної економіки в міжнародних і національних стратегіях розвитку перелічених вище видів економік.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Каскадне використання біомаси як ідея БЕ сильно перетинається з концепцією ЦЕ. Основною метою каскадної економіки та ЦЕ є підвищення ефективності використання ресурсів, зниження попиту на нові матеріали та створення робочих місць. У деяких секторах, заснованих на біотехнології, каскадне використання було імplementоване задовго до того, як термін "циркулярна економіка" став основною політикою, наприклад, целюлозно-паперової або текстильної промисловості. Каскадування є результатом переробки та повторного виробництва в економіці замкнутого циклу та ієрархії відходів, але каскадування починається з ієрархії відходів і з рішення про те, як саме використовувати свіжу біомасу. Каскадний принцип закриває розрив між використанням біомаси та ієрархією відходів.

Біоекономіка — це матеріальна галузь із певними специфічними характеристиками, адже біоекономіка пов'язана із "біологізацією" створення промислової цінності: вона забезпечує промисловість відновлюваним вуглецем і може безпосередньо замінити викопний вуг-

лець практично у всіх сферах застосування, на відміну від мінералів і металів. Якщо в циркулярній економіці переважають металургійна та гірничодобувна промисловість, а біомаса вважається другорядною по відношенню до інших матеріалів, то біоекономіка додає додатковий органічний шлях переробки, що розширює циркулярну економіку. Втім біоекономіка та циркулярна економіка мають спільну мету — більш стійкий і ресурсоефективний світ з низьким рівнем викидів вуглекислого газу.

І ЦЕ, і БЕ уникають використання додаткового викопного вуглецю задля досягнення кліматичних цілей. Циркулярна економіка підвищує екологічну ефективність процесів та використання переробленого вуглецю для скорочення використання додаткового викопного вуглецю. Біоекономіка замінює викопний вуглець вуглецем на біологічній основі з біомаси із сільського господарства, лісового господарства та морського середовища. Це різні, але додаткові підходи. Обидві концепції об'єднують те, що вони ґрунтуються на покращених ресурсах з більш високою екологічною ефективністю та низьким рівнем викидів парникових газів. БЕ і ЦЕ знижують попит на викопний вуглець і призводять до підвищення цінності відходів та побічних ресурсів. Їхні сектори мають потужний інноваційний потенціал завдяки використанню результатів досліджень з широкого спектру наук (науки про життя, агрономію, екологію, харчові науки та соціальні науки), стимулюючих і промислових технологій (біотехнології, нанотехнології, інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ) та інженерія). Біологічна економіка (англ. bio-based economy, BBE) визначається як бізнес, заснований на сировині з біомаси, за винятком класичних секторів, таких як харчова промисловість, рибальство та корми.

Щодо соціального аспекту, то "зелена економіка" [17], порівняно з "циркулярною економікою", з її акцентом на добробуті, соціальній справедливості та скороченню екологічного сліду і екологічних ризиків господарської діяльності як на рівні держави і компаній, так і на рівні домогосподарств, відновленні природного і "соціально-інтегрованого" капіталу як критичного економічного активу і джерела суспільних переваг [18] є більш інклюзивною (включаючи, наприклад, екотуризм та освіту), втім поступається соціально орієнтованістю порівняно зі "сталим розвитком". Як бачити за основу позицію ЮНЕП щодо стратегічної ролі зеленої економіки в досягненні сталого розвитку, тоді з'ясування взаємозв'язку між зеленою економікою та циркулярною економікою дозволить нам опосередковано засвідчити місце останньої відносно сталого розвитку.

Це дозволяє дійти висновку, що досить широкий спектр цільових установок і певне зміщення акцентів у бік енергозбереження, енергоефективності та мінімізації вуглецевих викидів, що характерні для методології зеленої економіки, не сприяли виробленню чітких механізмів дематеріалізації та підвищення матеріалоефективності економіки. Компенсувати ці недоліки і покликана циркулярна економіка, зосереджуючись саме на ресурсній складовій соціально-економічної взаємодії. Адже ключова мета економіки замкнутого циклу на рівні ідейних смислів полягає в уповільненні, скороченні, оптимізації циклів відтворення матеріаль-

Рис. 1. Циркулярна та зелена економіки

Джерело: узагальнено автором на основі [4].

них ресурсів, побудованих на основі відновлюваних джерел енергії та нетоксичних матеріалів.

Стала біоекономіка (англ. sustainable bioeconomy) виходить за рамки імперативізації простої заміни вичерпаних ресурсів відновлюваними біологічними ресурсами і потребує низьковуглецевих джерел енергії, стійких ланцюжків поставок та перспективних проривних технологій перетворення відновлюваних біоресурсів у цінні продукти, матеріали та паливо на біологічній основі. Зокрема, циркулярна вуглецева економіка, заснована на біотехнологіях (англ. "bio-based circular carbon economy"), знаходиться на перетині економіки замкнутого циклу та концепції біоекономіки, внаслідок чого створюється система взаємозв'язків, що фокусується на вилученні вуглецю із атмосфери за допомогою фотосинтезу і максимального використання цієї унікаль-

ної функції в процесі переходу до більш стійкого виробництва та споживання.

З позицій індустріальної екології та теорії систем, циркулярну економіку можна розглядати як концепцію, що виходить із потоково-процесного розуміння характеру виробництва, розподілу, обміну та споживання благ у соціально-економічній системі та відповідно обороту ресурсів та енергії в рамках цієї системи. При цьому потоково-процесний підхід (подання соціально-економічних явищ як сукупності потоків ресурсів, енергії та інформації, що розглядаються в певній точці процесу їх розвитку) виступає методологічною основою для обґрунтування економічними суб'єктами управлінських рішень щодо їх стратегії розвитку, а також інструментальної основи планування господарської діяльності. Даний підхід не замінює інші стратегії управління бізнес-

процесами, управління людським та соціальним капіталом в організаційній системі, екологічного менеджменту та ін., а швидше забезпечує можливість їх інтеграції шляхом надання чітких уявлень щодо можливості конвергенції безлічі результатів взаємодії індустріальних систем в межах міжнародних масштабів в єдиних категоріях базових ресурсів. Ядром процесу формування потоково-процесного підходу з позицій інтегральної природо-суспільної сутності циркулярної економіки виступає природний капітал, що розглядається з точки зору його вартості, як у формі запасів природних ресурсів, так і у формі задіяних в економічній системі у вигляді потоків ресурсів, реалізованих при виробництві товарів та послуг.

Теорія переходу (Дж. Маркард, Р. Рейвен, Б. Труфер) [21] лежить на стику політичної науки, соціології та теорії управління із внеском природничих наук, техніки, економіки та географії, і включає чотири напрями: (1) управління перехідним періодом (Ф. Керн і А. Сміт [22], Лурбах Д., Францескакі Н., Тіссен В. [23]); (2) управління стратегічними нішами (Кемп Р. [24], Рейвен Р., Ван Ден Бош С., Ветерінгс Р. [25]); (3) багаторівнева перспектива про соціально-технічні переходи (Гелс Френк В., Шот Дж. [26], Сміт А., Фос Дж.-П., Грін Дж.

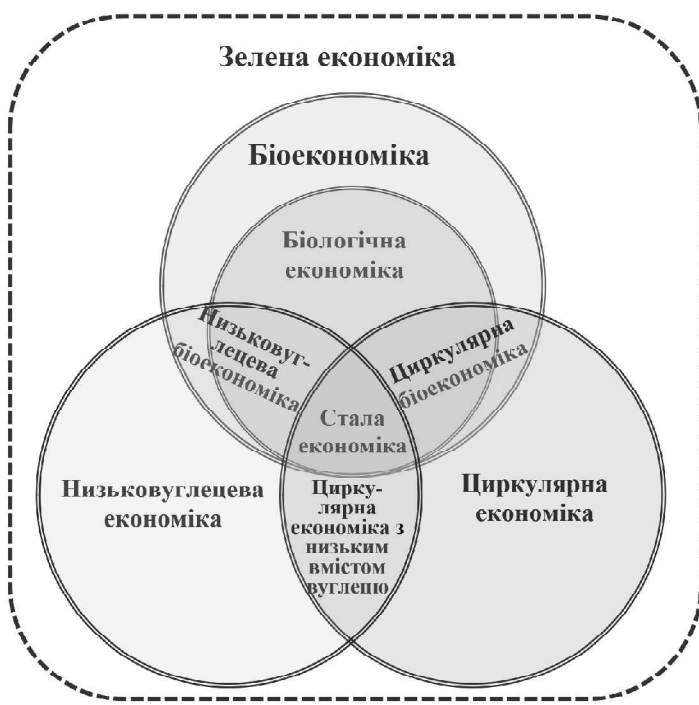

Рис. 2. Діаграма Венна, що зображує різні економіки в зеленій економіці

Джерело: [19].

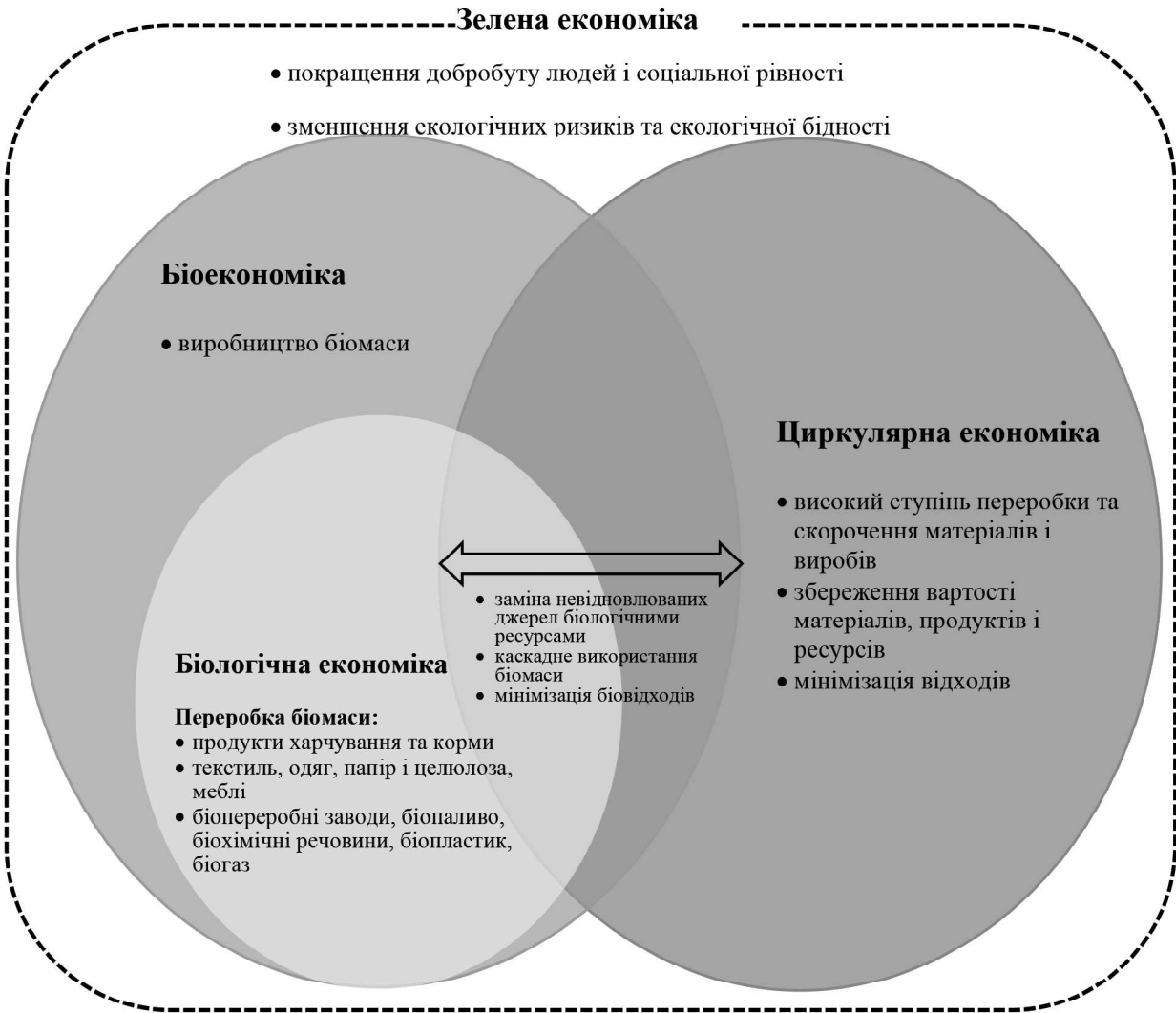

Рис. 3. Зв'язки між біоекономікою, біологічною економікою, зеленою економікою та циркулярною економікою

Джерело: [20].

[27]); (4) системи технологічних інновацій (Бергек А., Якобссон С., Карлсон Бо, Ліндмарк С., Рікне А. [28], Хеккерт М.П., Суурс Р.А.А., Негро С.О., Кульманн С., Смітс Р.Е.Х.М. [29]). Теорії виникають на основі історичних переходів, історій успіху та невдач, аналізу політики та аналізу соціальних груп (наприклад, бізнес-спільнот або масових рухів). Проблема, пов'язана з переходом до сталого розвитку, полягає в тому, що він повинен відбуватися в довгостроковій перспективі і на широкій території, тому короткострокові зміни у певних юрисдикціях чи бізнес-локаціях, прогнозовано, не матимуть затребуваного на мегарівні міжнародної економічної політики значення або можуть навіть не розглядатися як успішні через багатовимірність характеру змін. Шлях до вирішення цієї проблеми вимагатиме міждисциплінарної співпраці, яка має враховувати часові, просторові виміри, масштаб, обсяг, напрямок, технології, пов'язані з великими соціотехнічними системами, які забезпечують розвиток урбанізованих індустріальних суспільств.

ВИСНОВКИ

Циркулярна економіка до певної міри постає як прагматичний, операційний аспект реалізації зеленої

економіки щодо матеріальних ресурсів, сприяючи таким чином досягненню цілей сталого розвитку суспільства. В зв'язку з цим, на наш погляд, циркулярна економіка виступає сферою та водночас формою природо-суспільного розвитку, в якій на інноваційній основі забезпечується відтворення ресурсів, інформації та енергії, формуються та розвиваються механізми та інструменти їх повторного (циклічного) залучення до системи економічних відносин.

Розробка уніфікованих стійких моделей соціо-економічного розвитку, на основі яких прийматимуться рішення, передбачає активність з боку міждисциплінарних дослідницьких груп, що мають фінансуватися ресурсами як державного, так і приватного секторів, які мають вирішити два ключові питання: (1) розробка біоциркулярного дизайну, який може бути інтегрований усіма учасниками та стейкхолдерами біоекономіки, та (2) проєктування ряду конкретних шляхів переходу від звичайного ведення бізнесу на початку XXI століття до стійкої біоекономіки замкнутого циклу, в якій пріоритет віддається цілісному системному дизайну, соціальній справедливості та відновленню природного капіталу. Концепція циркулярної економіки, на наш погляд, органіч-

но поєднується з існуючою соціально-екологічною парадигмою переходу від природокористування до природогосподарювання, оскільки спрямована не тільки на ресурсокористування, а більшою мірою на ресурсоформування, ресурсотворення, закладаючи тим самим методологічну основу менеджменту ресурсів, що відповідає цілям та завданням "зеленої" економіки та сталого розвитку.

Література:

1. UNEP. Towards a Green Economy — Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. 2011. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=126&menu=35>
2. Commission Staff Working Document of COM. Innovation for Sustainable Growth. A Bioeconomy for Europe. 2012. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1f0d8515-8dc0-4435-ba53-9570e47dbd51>
3. Wright G. An evolutionary theory of economic change: by Richard R. Nelson and Sidney G. Winter. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1982. Technology in Society. 1982. Vol. 4 (4). P. 315-317.
4. Van den Bergh A., Growdy J. Evolutionary Theories in Environmental and Resource Economics: Approaches and Application. Environmental and Resource Economics. 2000. Vol. 17. P. 37—57.
5. Law J., Hassard J. Actor Network Theory and after. Oxford: Blackwell, 1999. P. 264.
6. Bijker W.E., Hughes T.P., Pinch T. The Social Construction of Technological Systems: New Directions in the Sociology and History of Technology. Cambridge, MA: MIT Press, 1987. P. 417.
7. Rip A. Introduction of New Technology: Making Use of Recent Insights from Sociology and Economics of Technology. Technology Analysis & Strategic Management. 1995. Vol. 7 (4). P. 417—431.
8. Freeman Ch., Francisco L. As Time Goes By: From the Industrial Revolutions to the Information Revolution. Oxford: Oxford University Press, 2001. P. 432.
9. Truffer B., Coenen L. Environmental Innovation and Sustainability Transitions in Regional Studies. Regional Studies. 2012. Vol. 46. P. 1—21.
10. Kuhlmann S., Stegmaier P., Konrad K. The tentative governance of emerging science and technology. A conceptual introduction. Research Policy. 2019. Vol. 48 (5). P. 1091—1097.
11. Borup M., Brown N., Konrad K., Van Lente H. The sociology of expectations in science and technology. Technology Analysis & Strategic Management. 2006. Vol. 18 (3—4). P. 285—298.
12. Kates R. W., Parris T. M. Science and Technology for Sustainable Development Special Feature: Long-term trends and a sustainability transition. Proceedings of the National Academy of Sciences. 2003. Vol. 100. P. 8062—8067.
13. Mol A.-P.J., Sonnenfeld D.-A. Ecological modernization around the world: An introduction. Environmental Politics. 2000. Vol. 9 (1). P. 1—14.
14. McGee J. Commentary on "Corporate strategies and environmental regulations: An organizing framework," by A. M. Rugman and A. Verbeke. Strategic Management Journal. 1998. Vol. 19 (4). P. 377—387.
15. Ehrenfeld J.R. Can industrial ecology be the "science of sustainability? Journal of Industrial Ecology. 2004. Vol. 8 (1—2). P. 1—3.
16. Kemp R., Pearson P. Final report MEI about measuring eco-innovation. 2007. URL: <https://www.oecd.org/env/consumption-innovation/43960830.pdf>
17. Melnyk T., Reznikova N., Ivashchenko O. Problems of statistical study of "green economics" and green growth potentials in the sustainable development context. Baltic Journal of Economic Studies. 2020. Vol. 6 (3). P. 87—98.
18. Іващенко О. А. До питання про співвідношення понять "зелене зростання", "сталий розвиток", і "зелена економіка": від колізії до консенсусу. Бізнес-аналітика в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 17 березня 2021 року / Упоряд. О. А. Іващенко. Київ: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2021. С. 132—136.
19. Kardung M et al. Framework for measuring the size and development of the bioeconomy. BioMonitor Deliverable. 2019. URL: http://biomonitor.eu/wp-content/uploads/2019/10/BioMonitor_Deliverable_1.1_Update_1.pdf
20. Kardung M. et al. Development of the Circular Bioeconomy: Drivers and Indicators. Sustainability. 2021. Vol. 13. URL: <https://biomonitor.eu/wp-content/uploads/2021/01/sustainability-13-00413.pdf>
21. Markard J., Raven R., Truffer B. Sustainability transitions: an emerging field of research and its prospects. Research Policy. 2012. Vol. 41. P. 955—967.
22. Kern F., Smith A. Restructuring energy systems for sustainability? Energy transition policy in the Netherlands. Energy Policy. 2008. Vol. 36 (11). P. 4093—4103.
23. Loorbach D., Frantzeskaki N., Thissen W. Introduction to the special section: Infrastructures and transitions. Technological Forecasting and Social Change. 2010. Vol. 77 (8). P. 1195—1202.
24. Kemp R. Technology and the transition to environmental sustainability: The problem of technological regime shifts. Futures. 1994. Vol. 26 (10). P. 1023—1046.
25. Raven R., Van Den Bosch S., Weterings R. Transitions and Strategic Niche Management: Towards a Competence Kit for Practitioners. International Journal of Technology Management. 2010. Vol. 51 (1). P. 57—74.
26. Geels F. W., Schot J. Typology of sociotechnical transition pathways. Research Policy. 2007. Vol. 36 (3). P. 399—417.
27. Smith A., Voß J.-P., Grin J. Innovation studies and sustainability transitions: The allure of the multi-level perspective and its challenges. Research Policy, Elsevier. 2010. Vol. 39 (4). P. 435—448.
28. Bergek A., Jacobsson S., Carlsson B., Lindmark S., Rickne A. Analyzing the functional dynamics of technological innovation systems: A scheme of analysis. Research Policy. 2008. Vol. 37 (3). P. 407—429.
29. Hekkert M.P., Suurs R.A.A., Negro S.O., Kuhlmann S., Smits R.E.H.M. Functions of innovation systems: A new approach for analysing technological change. Technological Forecasting and Social Change. 2007. Vol. 74 (4). P. 413—432.

References:

1. UNEP (2011), "Towards a Green Economy — Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication", available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=126&menu=35> (Accessed 17 Jan 2023).
2. Commission Staff Working Document of COM (2012), "Innovation for Sustainable Growth. A Bioeconomy for Europe", available at: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1f0d8515-8dc0-4435-ba53-9570e47dbd51> (Accessed 17 Jan 2023).
3. Nelson, R. R. and Winter, S. G. (1982), An evolutionary theory of economic change, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, USA.
4. Van den Bergh, A. and Growdy, J. (2000), "Evolutionary Theories in Environmental and Resource Economics: Approaches and Application", Environmental and Resource Economics, vol. 17, pp. 37—57.
5. Law, J. and Hassard, J. (1999), Actor Network Theory and after, Blackwell, Oxford, UK.
6. Bijker, W.E., Hughes, T.P. and Pinch, T. (1987), The Social Construction of Technological Systems: New Directions in the Sociology and History of Technology, MIT Press, Cambridge, MA, US.
7. Rip, A. (1995), "Introduction of New Technology: Making Use of Recent Insights from Sociology and Economics of Technology", Technology Analysis & Strategic Management, vol. 7 (4), pp. 417—431.
8. Freeman, Ch. and Francisco, L. (2001), As Time Goes By: From the Industrial Revolutions to the Information Revolution, Oxford University Press Oxford, UK.
9. Truffer, B. and Coenen, L. (2012), "Environmental Innovation and Sustainability Transitions in Regional Studies", Regional Studies, vol. 46, pp. 1—21.
10. Kuhlmann, S., Stegmaier, P. and Konrad, K. (2019), "The tentative governance of emerging science and technology. A conceptual introduction", Research Policy, vol. 48 (5), pp. 1091—1097.
11. Borup, M., Brown, N., Konrad, K. and Van Lente, H. (2006), "The sociology of expectations in science and technology", Technology Analysis & Strategic Management, vol. 18 (3—4), pp. 285—298.
12. Kates, R. W. and Parris, T. M. (2003), "Science and Technology for Sustainable Development Special Feature: Long-term trends and a sustainability transition", Proceedings of the National Academy of Sciences, vol. 100, pp. 8062—8067.
13. Mol, A.-P.J. and Sonnenfeld, D.-A. (2000), "Ecological modernization around the world: An introduction", Environmental Politics, vol. 9 (1), pp. 1—14.
14. McGee, J. (1998), "Commentary on "Corporate strategies and environmental regulations: An organizing framework", Strategic Management Journal, vol. 19 (4), pp. 377—387.
15. Ehrenfeld, J.R. (2004), "Can industrial ecology be the "science of sustainability?", Journal of Industrial Ecology, vol. 8 (1—2), pp. 1—3.
16. Kemp, R. and Pearson, P. (2007), "Final report MEI about measuring eco-innovation", available at: <https://www.oecd.org/env/consumption-innovation/43960-830.pdf> (Accessed 17 Jan 2023).
17. Melnyk, T., Reznikova, N. and Ivashchenko, O. (2020), "Problems of statistical study of "green economics" and green growth potentials in the sustainable development context", Baltic Journal of Economic Studies, vol. 6 (3), pp. 87—98.
18. Ivashchenko, O. (2021), "On the relationship between the concepts of "green growth", "sustainable development", and "green economy": from conflict to consensus", Materialy VIII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. Biznes-analytika v upravlinni zovnishn'oekonomichnoyu diyal'nistyuu [Proceedings of the Eighth International Scientific and Practical Conference. Business analytics in the management of foreign economic activity], DP "Informatsiyno-analitychne ahentstvo", Kyiv, Ukraine, pp. 132—136.
19. Kardung, M et al. (2019), "Framework for measuring the size and development of the bioeconomy", BioMonitor Deliverable, available at: http://biomonitor.eu/wp-content/uploads/2019/10/BioMonitor_Deliverable_1.1_Update_1.pdf (Accessed 17 Jan 2023).
20. Kardung, M. et al. (2021), "Development of the Circular Bioeconomy: Drivers and Indicators", Sustainability, vol. 13, available at: <https://biomonitor.eu/wp-content/uploads/2021/01/sustainability-13-00413.pdf> (Accessed 17 Jan 2023).
21. Markard, J., Raven, R. and Truffer, B. (2012), "Sustainability transitions: an emerging field of research and its prospects", Research Policy, vol. 41, pp. 955—967.
22. Kern, F. and Smith, A. (2008), "Restructuring energy systems for sustainability? Energy transition policy in the Netherlands", Energy Policy, vol. 36 (11), pp. 4093—4103.
23. Loorbach, D., Frantzeskaki, N. and Thissen, W. (2010), "Introduction to the special section: Infrastructures and transitions", Technological Forecasting and Social Change, vol. 77 (8), pp. 1195—1202.
24. Kemp, R. (1994), "Technology and the transition to environmental sustainability: The problem of technological regime shifts", Futures, vol. 26 (10), pp. 1023—1046.
25. Raven, R., Van Den Bosch, S. and Weterings, R. (2010), "Transitions and Strategic Niche Management: Towards a Competence Kit for Practitioners", International Journal of Technology Management, vol. 51 (1), pp. 57—74.
26. Geels, F. W. and Schot, J. (2007), "Typology of sociotechnical transition pathways", Research Policy, vol. 36 (3), pp. 399—417.
27. Smith, A., Voß, J.-P. and Grin, J. (2010), "Innovation studies and sustainability transitions: The allure of the multi-level perspective and its challenges", Research Policy, Elsevier, vol. 39 (4), pp. 435—448.
28. Bergek, A., Jacobsson, S., Carlsson, B., Lindmark, S. and Rickne, A. (2008), "Analyzing the functional dynamics of technological innovation systems: A scheme of analysis", Research Policy, vol. 37 (3), pp. 407—429.
29. Hekkert, M.P., Suurs, R.A.A., Negro, S.O., Kuhlmann, S. and Smits, R.E.H.M. (2007), "Functions of innovation systems: A new approach for analysing technological change", Technological Forecasting and Social Change, vol. 74 (4), pp. 413—432.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2023 р.

I. В. Руденко,

Аспірант кафедри економічної теорії та конкурентної політики

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/><https://orcid.org/0000-0003-0781-9222>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.110

ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

I. Rudenko,

Postgraduate student of the Department of Economic Theory

and Competitive Policy, State University of Trade and Economics, Kyiv

GLOBAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGY MARKET AND ITS IMPACT ON THE ECONOMY OF UKRAINE

У статті проаналізовано роль інформаційних технологій у сучасній світовій системі господарства, а також поточний стан розвитку ринку як у світі, так і в Україні. Також, зазначається, що ступінь розвитку ринку інформаційних технологій є ефективним інструментом інтеграції країни до світового економічного простору внаслідок таких його характерних особливостей, як інтернаціоналізація, інвестиційна привабливість та наукомісткість. Описуються загальні тренди розвитку ринку інформаційних технологій які виділяють міжнародні консультативні агентства та бізнес-організації. Такі тренди будуть слугувати каталізаторами економічного зростання у майбутньому та підвищувати ефективність процесів всередині економічних систем. Стаття пропонує розглянути регіональні особливості та тенденції розвитку інформаційних технологій, зокрема рівень цифровізації країн та готовності до її поглиблення використовуючи відповідний індекс — індекс мережевої готовності — показник, що характеризує рівень розвитку інформаційних технологій і ступінь цифровізації економік у країнах світу. Окреслено основні країни-лідери за ступенем мережевої готовності та місце України у системі цифрового розвитку. Висвітлено сильні та слабкі сторони вітчизняного ринку інформаційних технологій, а також перспективи та загрози розвитку, що доводить необхідність постійного дослідження й аналізу ринку на предмет відповідності світовим трендам та конкурентоспроможності. Виходячи із проаналізованого матеріалу стаття резюмує, що інформаційні технології дедалі більше почнуть поглиблюватися та проникати не тільки у всі ланцюги операційної діяльності компаній, а й у життя населення. В свою чергу, роботизація та автоматизація бізнес-процесів використовуючи штучний інтелект має тільки посилити частку доданої вартості інформаційних технологій у структурі світового валового внутрішнього продукту (ВВП).

The article analyzes the role and place of information technologies in the world economic system, the current state of market development both in the world and in Ukraine. Furthermore, it is noted that the degree of development of the information technology market is an effective tool for the country's integration into the global economic system due to its features such as internationalization, investment attractiveness and high intensity of research and development. Also, article describes generalized trends in the development of the information technology market that are outlined by international agencies and business organizations. Such global trends will serve as catalysts for economic growth in the future and increase the efficiency of processes within economic systems. The article proposes to consider regional characteristics and trends in the development of information

technologies, in particular the level of digitization of countries and readiness for its deepening using the appropriate index — Networked Readiness Index — an international indicator that characterizes the level of development of information technologies and digitalization of economies of the world. The main leading countries by the degree of network readiness and the place of Ukraine in the system of digital development are outlined. Article gives the highlights of the strengths and weaknesses of the domestic information technology market, as well as the prospects and threats of its development which proves the need for constant research and analysis of the market for compliance with global trends and competitiveness. The article summarizes the analyzed material with the conclusion that it is worth highlighting that information technologies will continue to deepen and penetrate not only into all chains of operational activity of companies, but also into the lives of the population. Specifically, robotization and automation of business processes using artificial intelligence should robustly increase the share of added value of information technologies in the structure of world Gross Domestic Product (GDP).

Ключові слова: інформаційні технології, цифровізація, ринок інформаційних технологій, штучний інтелект, світове господарство, індекс мережевої готовності.

Key words: information technology, digitalization, information technology market, artificial intelligence, global economy, Networked Readiness Index.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глибинні трансформації у сфері інформаційних технологій каталізують економічні та соціальні перетворення, які докорінним чином змінюють економіку та суспільство. Як результат виникає новий вид економіки — цифрова економіка, в якій інформація та технологічні зміни є критичними ресурсами і основою для конкуренції, ламаючи при цьому застарілі економічні устрої та надаючи можливості для сталого економічного розвитку. Широке використання інформаційних технологій є однією з головних відмінних рис сьогоденної економічної діяльності. Сучасні тренди розвитку суспільства демонструють все більший вплив цифровізації та інформатизації на всі його сфери, а конкурентоспроможність національних господарств тісно пов'язана з розвитком інформаційних технологій.

Рівень технологічного розвитку країни визначає її економічний потенціал та якість життя громадян, а також роль та місце у глобальному поділі праці. Сучасну економіку важко уявити без стрімкого впровадження та розвитку інформаційних технологій, саме тому стратегія розвитку держави повинна будуватися навколо застосування передових інформаційних технологій.

Український ринок інформаційних технологій перебуває на стадії активного становлення, зокрема: підвищується рівень комп'ютеризації бізнесу, розширення мережі доступу до Інтернету, відчутне збільшення експорту української інформаційної продукції. Тому сьогодні актуальними залишаються питання, які досліджують вплив інформаційних технологій на економічний, соціальний та політичний розвиток України. Слід зазначити, що ринок інформаційних технологій переживає чимало змін, які у свою чергу формують ключові драйвери розвитку як світової економіки, так і вітчизняної економіки. Зокрема, існують можливості і загрози розвитку з якими стикається ринок і які відтак потребують ідентифікації з метою прийняття оптимальних рішень. Таким чином, аналіз світових трендів та найкращих прак-

тик розвитку ринку інформаційних технологій є критичним для глибшого розуміння сьогоденних викликів, що можуть слугувати фактором забезпечення сталого розвитку України.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз поточного стану розвитку світового ринку інформаційних технологій як одного із ключових драйверів розвитку сучасної економіки. Розкриття основних трендів функціонування ринку інформаційних технологій на сучасному етапі розвитку світової системи господарства, а також й вітчизняної економіки, проведення аналізу перспектив розвитку ринку, а також ідентифікація наявних можливостей та загроз.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематикою розвитку ринку інформаційних технологій вивчали такі дослідники як М. Бублик, С. Войтко, К. Ладиченко, Г. Сакалоша, А. Ставицька, Г. Терлецька, Г. Коломієць, В. Хаустова, Л. Федулова, А. Процикевич, Н. Тимошенко, Дж. Бойєтт, Ф. Котлер, Б. Твісс, З. Каперс та інші.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За своїм трансформаційним впливом на економіку цифрова революція XXI ст. еквівалентна промисловим революціям у минулих сторіччях. Наразі інформаційні технології є одним із найбільш важливих каталізаторів стимулювання економічного зростання та розвитку суспільства, зайнятості населення, розширення конкуренції. І справді, у своєму дослідженні В. Хаустова зазначає, що у сучасному світі інформаційні технології виступають у ролі провідного стимулу розвитку економіки, фактору формування конкурентоспроможності видів економічної діяльності, і тільки з використанням інформаційно-технологічних інновацій можливе досягнення цілої низки основних стратегічних цілей як окре-

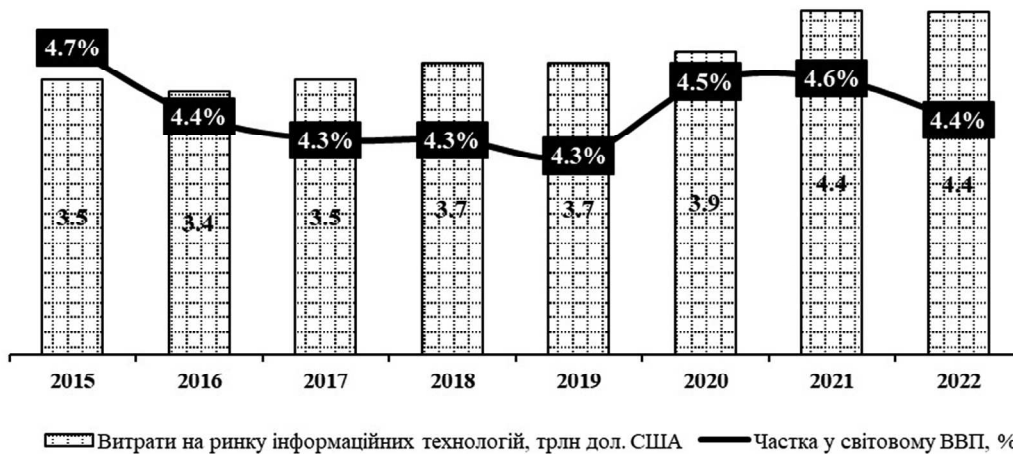

Рис. 1. Світові витрати на ринку інформаційних технологій та їх частка у світовому ВВП

Джерело: складено автором на основі [3; 4].

Таблиця 1. Індекс мережевої готовності у 2022 р. (ТОП- 10 та Україна)

Індекс мережевої готовності 2022		
Рейтинг	Країна	Бал
1	США	80,30
2	Сінгапур	79,35
3	Швеція	78,91
4	Нідерланди	78,82
5	Швейцарія	78,45
6	Данія	78,26
7	Фінляндія	77,90
8	Німеччина	76,11
9	Республіка Корея	75,95
10	Норвегія	75,68
50	Україна	55,71

Джерело: [7].

мих країн, так і людства, зокрема [1]. Своєю чергою Є. Єрфан та А. Кушнірчук відзначають, що інформаційні ресурси є стратегічними і мають не менше значення ніж запаси сировини та корисних копалин, а саме інформація в сучасному суспільстві являє собою найважливішим чинником економічного зростання [2].

За даними дослідницько-консультаційної компанії Gartner, світові витрати на ринку інформаційних технологій мають зрости до 4,5 трлн дол. США або на 2,4% у 2023 р. порівняно з 2022 р. Такій динаміці сприяє, зокрема, збільшення попиту зі сторони підприємств, які просуватимуть цифрові бізнес-ініціативи, не дивлячись на стрімку інфляцію у світі [3].

Консалтингова компанія KPMG у своєму дослідженні зазначила, що інформаційні технології є новою економічною реальією, а пандемія COVID-19 тільки прискорила те, що вже відбувалося, а саме епоху, що визначала перехід від промислової економіки до інформаційно-центричної [5]. У новій реальності прискорений перехід до нових інформаційно-технологічних продуктів і бізнес-моделей стане ще більш виразним аніж раніше.

Попит на продукції інформаційних технологій зараз рекордно високий і навіть перевищує пропозицію на ринку. Тільки у 2020 р. він збільшився на 11% у всьому світі. Стрімке зростання попиту на рішення у сфері інформаційних технологій посилює потребу у кваліфікованих спеціалістах. Згідно з дослідженням Evans Data,

у 2021 році у світі вже було 24,5 мільйона фахівців у сфері інформаційних технологій, що на 500 тисяч більше, ніж 2020 р. Попри це, ринок відчуває брак спеціалістів. За даними консалтингової компанії Korn Ferry [6], до 2030 р. дефіцит фахівців в ключових сферах у світі може досягти 85,2 мільйона, з яких 4,3 мільйони — на ринку інформаційних технологій.

Якщо говорити про ступінь розвитку інформаційних технологій за регіонами світу, то слід відзначити індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index), який формується за системою рейтингу серед країн. Вказаний індекс є комплексним показником, в основі якого лежить можливість оцінювання не стільки рівень розвитку та доступності цифрової інфраструктури, прийняття актуальності або ж сприйняття на індивідуальному рівні впровадження конкретної технології, як оцінити рівень гармонізації інтеграції людей і технологій. Індекс мережевої готовності складається на основі 4 суб-індексів:

- рівень інформаційних технологій;
- готовність людей до використання таких технологій;
- рівень керованості процесами перетворення економіку в цифрову;
- і безпосередній вплив технологій на зростання соціально-економічного стану країни та добробуту населення).

Варто зазначити, що кожен із суб-індексів, у свою чергу, включає по 3 складові, які характеризують більш детальні зв'язки між інформаційними технологіями та економікою. Наразі індекс вважається одним з найбільш важливих показників інноваційного та технологічного потенціалу країн світу і можливостей їх розвитку в сфері високих технологій і цифрової економіки.

В авангарді рейтингу знаходиться США завдяки вражаючій продуктивності, що пояснюється комплексним підходом до інвестування в основи інформаційних технологій і людей. Також, США займають перше місце серед витрат на комп'ютерне програмне забезпечення. Сінгапур та Швеція справедливо посідають 2 та 3 місця відповідно завдяки високому рівню інклюзивності інформаційних технологій та готовності людей до швид-

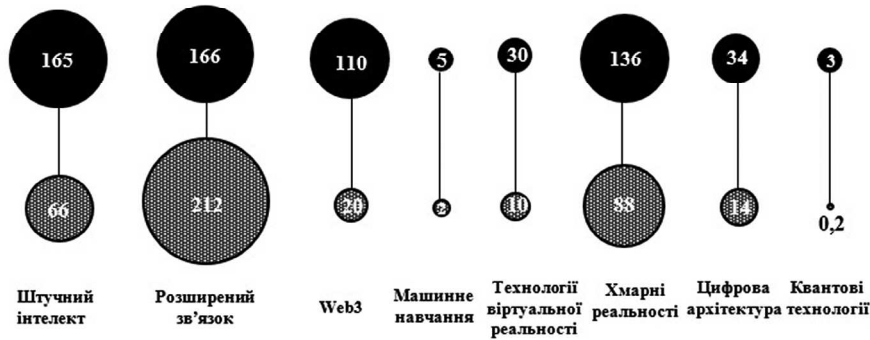

Рис. 2. Інвестиції компаній за категоріями інформаційних технологій, млрд дол. США

Джерело: [9].

ких змін та переходу до ще більшої цифровізації поглиблюючи загальний вплив на свою економіку.

Україна зайняла 50 місце за рейтингом, але тим не менш, стала єдиною економікою з відносно низьким доходом яка потрапила у "верхню" частину рейтингу. Поки більш розвинуті країни загалом мають кращі показники готовності мережі, Україна інвестувала у розвиток своїх технологій та регулювання внутрішніх державних політик та ініціатив, які призвели до спрощення цифровізації [7]. Безперечною перевагою України, відповідно до рейтингу, стали показники готовності людей до впровадження інформаційних технологій в економіку. Однак, слід зазначити, що не дивлячись на зростаючі темпи цифровізації загалом у світі, наразі понад 2,9 млрд людей, переважно у країнах, що розвиваються, не мають стабільного доступу до Інтернету. Станом на 2021 р. лише 53% територій таких держав мали доступ до 4G.

Розглядаючи загальні тренди розвитку інформаційних технологій у світі, інша консалтингова компанія McKinsey відзначає ряд особливостей розвитку ринку у 2023 р. [8]. Минулорічний ажіотаж навколо незамінних токенів (NFT), криптовалюти та метавесвіту швидше за все поступиться місцем більш "розсудливим та обдуманим" рішенням щодо технологій у новому році, беручи до уваги політичну та економічну невизначеність у світі, що своєю чергою зумовить більшу обережність на наступному етапі еволюції технологій. Все більшої переломності для масового впровадження буде досягати розвиток таких технологій як штучний інтелект, 5G систем та хмарних технологій, що вже кардинально змінюють правила гри бізнесу. Наразі 50% компаній у світі повідомляють, що використовують штучний інтелект принаймні в одній функції свого бізнесу. Також дослідження McKinsey показує, що до 2025 року все більше компаній (близько 60%) планують перевести свої інформаційні активи у хмару [8].

Поглиблення процесів децентралізації у розвитку штучного інтелекту, що означає передові розробки у технології, які не є монополізованими гравцями з доступом до масивних конфіденційних баз даних. Вищезгадана консалтингова компанія очікує, що у 2023 р. можна буде побачити перші ознаки впливу таких процесів децентралізації на різні сектори ринку, зокрема розваги та медіа. 2023 р. може стати часом для зосередження на створення сильніших хмарних фондів, які дозволять компаніям користуватися найважливішими

перевагами технології, наприклад масштабування додатків або автоматичне додавання потужностей для задоволення попиту.

Крім того, видання Forbes разом з Бернардом Марром, відомим футуристом та автором книг з майбутніх трендів бізнесу, проаналізувало майбутні тренди 2023 р. і виокремила наступне:

1. Зростання ролі штучного інтелекту у більшості бізнесу, зокрема збільшення виробництва наукомісткої продукції та послуг. Також, варто зазначити, що штучний інтелект допоможе збільшити робочі місця у кожному бізнес процесі у багатьох галузях;

2. Метавесвіт стане реальнішим для роботи, відпочинку та інших соціальних процесів. Експерти прогнозують, що метавесвіти створять близько 5 трлн дол США доданої вартості у світовій економіці до 2030 р., і 2023 р. визначить напрям руху технології у наступне десятиліття;

3. Наразі триває світова гонка з розробки квантового програмування, зокрема цей тренд можна у таких країнах Китаю, ЄС та США, які інвестують значні кошти у технологію;

4. У 2023 р. роботи стануть більш людиноподібними як зовнішньо, так і внутрішньо. У вересні 2022 р. компанія Tesla AI представила два прототипи гуманоїдів і заявила, що компанія буде готова до їх випуску впродовж наступних 3—5 років;

5. Лідируючі світові компанії продовжать прогресувати у створенні процесів автоматизації, здебільшого у логістиці та ланцюгах поставок. Тренд безконтактного та автоматичного шопінгу й доставки стане ще більш доступним;

6. Технології блокчейн мають значно просунутися у розвитку у 2023 р. Наприклад, такі токени як NFTs стануть більш практичними та широкоживаними під час придбання різноманітної продукції [10].

Айша Кханна, спів-засновниця і генеральний директор компанії Addo, що займається розробкою штучного інтелекту та рішень для обробки даних, прогнозує вибух зображення та музики, створених за допомогою штучного інтелекту, у 2023 р. Вона додає, що хоча він не замінить людей, але штучний інтелект стане новим членом команди у багатьох компаніях [11].

Припущення Айші підтримує й Бернард Марр, зазначаючи, що цього року фокус на штучному інтелекті буде фактором розширення штату працівників у компаніях, оскільки нові інструменти стануть доступними для

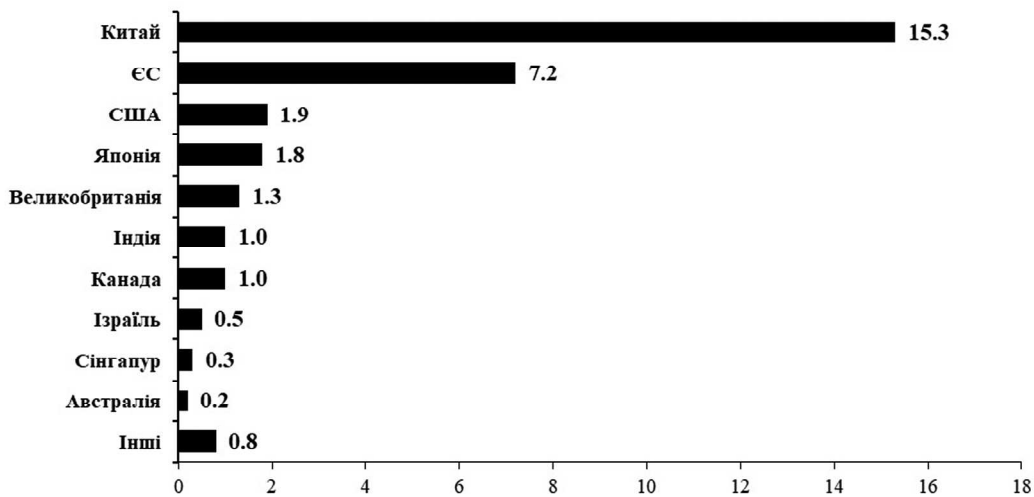

Рис. 3. Інвестиції країн у розвиток квантових технологій, млрд дол. США

Джерело: [12].

того, щоб повноцінно займатися цією технологією. На думку Марра, у 2023 році ми побачимо підйом мережі розумних пристроїв — системи взаємопов'язаних обчислювальних пристроїв, які можуть збирати та передавати дані бездротової мережі без участі людини, починаючи від побутових пристроїв і закінчуючи розумними системами регулювання трафіку на дорогах. Конкретніше, мова йдеться про імплементацію складних систем комунікації між пристроями із розробкою глобальних стандартів та протоколів, які й дозволять такі контакти. У той же час, відповідно до прогнозу Світового економічного форуму у 2023 р., близько 15 млрд пристроїв будуть підключені до вищезазначеної розумної мережі за рахунок швидкої експансії зв'язку 5G [12]. Більше того, очікується подвоєння числа підключених пристроїв до 2030 р.

Інша консалтингова компанія Deloitte також вважає, що у майбутньому все більше компаній почнуть використовувати штучний інтелект та хмарні технології у своїх операційних процесах з метою підвищення своєї ефективності [13]. Компанія також передбачає зростання частки квантового програмування та технологій.

Також, на думку спів-засновниці Addo, тренд метавсесвіту буде зростати у 2023 р. Зокрема, компанія Meta, раніше відома як Facebook, вже наразі витрачає мільярди доларів США на розробку своїх метавсесвітів, розширюючи суспільну думку про дану технологію та спонукаючи все більше користувачів проводити час у віртуальних онлайн-світах. Ба більше, віртуальні світи стануть більш доступними та мобільними через нові пристрої [11]. За словами Айші, "корінні мешканці" таких світів, які виростили на онлайн іграх та віртуальному спілкуванні, будуть спонукати міжнародні компанії до ініціювання різних заходів у новій цифровій реальності, а саме проведення концертів, тижнів моди, освітніх програм, тощо.

На підтримку припущень щодо буду прискорення розвитку штучного інтелекту, Світовий економічний форум теж вбачає перспективу даної технології у найближчому майбутньому. Так, за даними організації витрати на поглиблення розробок штучного інтелекту досягнуть 500 млрд дол. США у 2023 р., що у свою чергу

може передувати швидким просуванням та відкриттям [12]. Також, у кінці 2022 року, відкрита інтерактивна модель штучного інтелекту (чат-бот) "Chat GPT", розроблена компанією OpenAI, привернула увагу більше 1 мільйона користувачів лише за 5 днів і стала каталізатором новий дискусій щодо можливостей та загроз технологій штучного інтелекту.

Великі сподівання також покладають на розвиток квантових технологій згідно з аналізом Світового економічного форуму. Перспектива швидшого функціонування процесорів аніж найкращі зараз, надає квантовому програмуванню можливості вирішувати складні програмні задачі за відносно малий час. Хоча, розробка даних технологій знаходиться на ранній стадії, уряди країни та галузі масово інвестують у розробки, що може означати збільшення пропозиції квартової продукції у найближчі роки [12].

Проаналізувавши світовий стан ринку інформаційних технологій та його трендів розвитку, можна поставити логічне питання — наскільки сильно відрізняється вітчизняний ринок і чи відрізняється він взагалі? Якщо говорити про ситуацію на глобальному рівні, Україна не відрізняється від існуючих трендів і чим далі, тим більше держава стає інтегрованою у загальносвітову систему інформаційних технологій. Але, звісно, є й відмінності у розвитку ринку, зокрема фокус на інших сегментах ринку, таких як банківська цифровізація, або ж наявність багатьох аутсорсингових компаній, які працюють переважно на закордонні ринки.

Однак, не зважаючи на це, протягом останніх двадцяти п'яти років український ринок інформаційних технологій зробив значний стрибок вперед, перетворився на високоінтелектуальний сегмент національної економіки, де працює майже 300 тис. фахівців і який зростає на 25—30% щорічно. Україна наразі є одним з найбільших експортерів послуг у сфері інформаційних технологій в Європі. Згідно з даними IT Ukraine Association, послуги ринку згенерували близько 6,8 млрд дол. США та 5,0 млрд дол. США у 2020 та 2021 рр. відповідно [14], очоливши список видів експортних послуг наданих національною економікою. Частка експорту становить понад 4% ВВП країни. Український експорт послуг у

сфері інформаційних технологій активно розвивається навіть у нових воєнних реаліях. Так, за даними видання Forbes, за вісім місяців 2022 р. експортна індустрія інформаційних технологій забезпечила валютні надходження у розмірі 4,6 млрд дол. США, а у структурі експорту послуг ринок зайняв найбільшу частку — 43%. Саме експорт послуг у сфері інформаційних технологій не дали суттєво просісти загальному показнику експорту, адже за вісім місяців їхній експорт виріс на 873 млн дол. США або 23% [15].

Що ж стосується основних трендів, то, наразі неабиякою актуальністю користується продукція, яка пов'язана з автоматизацією бізнес-процесів, більш ефективним використанням ресурсів і новими реаліями життя — онлайн-освіта, онлайн-медицина, використання штучного інтелекту, тощо. Внаслідок COVID-19, в Україні зросла популярність на послуги інформаційної безпеки. Варто зазначити, що дане питання завжди було актуальним, а пандемія тільки "підсвітила" існуючі загрози. Також, хмарні технології та забезпечення зазначили буму у розвитку протягом останніх років, і надалі ці процеси будуть тільки поглиблюватися [15].

Однак, серед головних викликів ринку є сплеск та дефіцит людських ресурсів. Ринку бракує кваліфікованих фахівців, тоді як складність проєктів і рішень зростає. Аби залишатися жаданими на ринку спеціалістам важливо поліпшувати свої навички, а компаніям — допомагати їм в цьому. Адже досвідчені фахівці можуть вирішувати комплексні завдання й ефективніше справлятися з ними. За даними віцепрезидента по стратегії GlobalLogic, українському бізнес з метою залишатися конкурентним і продовжувати стрімко розвиватися, необхідно інвестувати в освіту фахівців принаймні 1,5% доходу [16]. Це стосується допомоги у поліпшенні навичок як для досвідчених спеціалістів, так і початківців [17]. Серед проблем розвитку ринку також є нерозвиненість ринків фінансових і венчурних інвестицій, орієнтація бізнес на експорт та "витік м'язів" за кордон.

Загалом, вітчизняний ринок інформаційних технологій є безперечно одним із каталізаторів розвитку української економіки. Спеціалісти з України користуються популярністю у всьому світі, оскільки вони одні з небагатьох, хто здатен реалізовувати складні проєкти. І також варто зазначити, що успіх подальшого розвитку та зростання ринку залежить від політики держави та координованих дій бізнесу, зокрема сприянню покращенню бізнес-середовища та системи навчання спеціалістів.

ВИСНОВКИ

Світовий ринок інформаційних технологій є одним із небагатьох ринків, які досить активно розвиваються і є каталізатором перетворення встановлених соціально-економічних процесів. Ступінь розвитку ринку інформаційних технологій є ефективним інструментом інтеграції країни до світового економічного простору внаслідок таких його характерних особливостей, як інтернаціоналізація, інвестиційна привабливість та наукомісткість. Причиною цього трансформаційного етапу розвитку є, по-перше, прямий внесок у підвищення про-

дуктивності та економічного піднесення, а, по-друге, непрямий ефект від генерації додаткових інновацій, які покращують та стимулюють економіку. На сучасному етапі глобального переходу до інформаційного суспільства ступінь розвитку інформаційних технологій та інформаційного простору стає безпосереднім чинником становлення національної конкурентоспроможності.

Цифрова трансформація є глобальним імперативом у сучасному світі, що керується даними. Це стало більш очевидним під час пандемії COVID-19, яка прискорила необхідність швидкого прийняти цифрових рішень. Багато аспектів сучасного життя наразі залежать від ступеня розвитку інформаційних технологій, таких як доступ до інтернету, штучний інтелект, хмарні технології та бази даних, і які своєю чергою невпинно продовжують зростатимуть в геометричній прогресії у майбутньому.

Виходячи із проаналізованого матеріалу варто виокремити, що інформаційні технології дедалі більше почнуть поглиблюватися та проникати не тільки у всі ланцюги операційної діяльності компаній, а й у життя населення. В свою чергу, роботизація та автоматизація бізнес-процесів використовуючи штучний інтелект має тільки посилити частку доданої вартості інформаційних технологій у структурі світового ВВП. Значні обсяги інвестування у квантове програмування слугує приводом для замислення над можливістю приймати та обробляти дані набагато швидше ніж наразі це можливо.

Український ринок інформаційних технологій є одним з найперспективніших ринків національної економіки, тому він потребує постійного дослідження й аналізу на предмет відповідності світовим трендам та конкурентоспроможності. Ринок інформаційних технологій в Україні розвивається і робить свій вагомий внесок у цифрову трансформацію, зміцнюючи технологічні позиції країни на світовій арені. Україна має досить значні можливості у становленні ще більш конкурентоспроможного ринку інформаційних технологій у світі, однак не слід забувати й про слабкі сторони, які ще потребують вирішення з боку держави та бізнесу.

Література:

1. Хаустова В. Є., Решетняк О. І., Хаустов М. М. Перспективи напрямки розвитку ІТ-сфери в світі. Проблеми економіки. 2022. № 1. С. 3—19.
2. Єрфан Є. А., Кушнірчук А. А. Дослідження ролі інформаційних технологій у сучасному міжнародному бізнесі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2020. № 1. С. 49—54. <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-33-9>
3. Gartner Forecasts Worldwide IT Spending to Grow 3% in 2022. URL: <https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2022-06-14-gartner-forecasts-worldwide-it-spending-to-grow-3-percent-in-2022> (дата звернення 25.01.2023).
4. World Bank national accounts data. GDP. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (дата звернення 25.01.2023).
5. KPMG. The widening digital divide. 2021. URL: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2021/06/future-of-it-widening-digital-divide.pdf> (дата звернення 25.01.2023).

6. Korn Ferry. The \$8.5 Trillion Talent Shortage. URL: <https://www.kornferry.com/insights/this-week-in-leadership/talent-crunch-future-of-work> (дата звернення 25.01.2023).
7. The Network Readiness Index 2022. URL: https://networkreadinessindex.org/wp-content/uploads/reports/nri_2022.pdf (дата звернення 25.01.2023).
8. McKinsey. New year's resolutions for tech in 2023. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/new-years-resolutions-for-tech-in-2023> (дата звернення 25.01.2023).
9. McKinsey. Technology Trends Outlook 2022. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/the-top-trends-in-tech> (дата звернення 25.01.2023).
10. Forbes. The Top 10 Tech Trends In 2023 Everyone Must Be Ready For. URL: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2022/11/21/the-top-10-tech-trends-in-2023-everyone-must-be-ready-for/?sh=4d22715e7df0> (дата звернення 25.01.2023).
11. These are the technology trends that will shape our lives in 2023. URL: <https://amp.cnn.com/cnn/2023/01/05/world/technology-trends-2023-spc-scen-intl/index.html> (дата звернення 25.01.2023).
12. World Economic Forum. Technology to watch: 5 key trends for 2023. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/01/5-technology-trends-to-watch-in-2023/> (дата звернення 25.01.2023).
13. Deloitte. Tech Trends 2023. URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/articles/us175897_tech-trends-2023/DI_tech-trends-2023.pdf (дата звернення 25.01.2023).
14. IT Ukraine Association. Результати національного дослідження ІТ-індустрії. URL: <https://itukraine.org.ua/results-of-a-national-study-of-the-it-industry.html> (дата звернення 25.01.2023).
15. Експорт ІТ-послуг зріс на 23%, але він не врятував загальний обсяг від падіння. URL: <https://forbes.ua/news/eksport-it-poslug-zris-na-23-ale-vin-ne-vryatuvav-zagalniy-obsyag-vid-padinnya-31102022-9417> (дата звернення 25.01.2023).
16. ІТ-галузь 2021: що відбувається в Україні та світі. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/755659.html> (дата звернення 25.01.2023).
17. Уманців Ю., Бабкова Є. Цифровізація економіки у контексті глобальних тенденцій суспільного розвитку. Геополітика України: історія і сучасність. 2021. №. 2. С. 102—113. doi: 10.24144/2078-1431.2021.2(27).102-113

References:

1. Khaustova, V.Ye. Reshetniak, O.I. and Khaustov, M.M. (2022), "Promising directions of development of the IT sphere in the world", *Problemy ekonomiky*, vol. 1, pp. 3—19.
2. Yerfan, Ye.A. and Kushnirchuk, A.A. (2020), "Research of the role of information technologies in modern international business", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol 1, pp. 49—54. <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-33-9>
3. Pettey, C. (2022), "Gartner Forecasts Worldwide IT Spending to Grow 3% in 2022", available at: <https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2022-06-14-gartner-forecasts-worldwide-it-spending-to-grow-3-percent-in-2022> (Accessed 25.01.2023).
4. World Bank national accounts data (2023), "GDP", available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (Accessed 25.01.2023).
5. KPMG (2021), "The widening digital divide", available at: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2021/06/future-of-it-widening-digital-divide.pdf> (Accessed 25.01.2023).
6. Korn Ferry (2022), "The \$8.5 Trillion Talent Shortage", available at: <https://www.kornferry.com/insights/this-week-in-leadership/talent-crunch-future-of-work> (Accessed 25.01.2023).
7. The Network Readiness Index (2022), available at: https://networkreadinessindex.org/wp-content/uploads/reports/nri_2022.pdf (Accessed 25.01.2023).
8. McKinsey (2023), "New year's resolutions for tech in 2023", available at: <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/new-years-resolutions-for-tech-in-2023> (Accessed 25.01.2023).
9. McKinsey (2022), "Technology Trends Outlook 2022", available at: <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/the-top-trends-in-tech> (Accessed 25.01.2023).
10. Forbes (2022), "The Top 10 Tech Trends In 2023 Everyone Must Be Ready For", available at: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2022/11/21/the-top-10-tech-trends-in-2023-everyone-must-be-ready-for/?sh=4d22715e7df0> (Accessed 25.01.2023).
11. Tutton, M. (2023), "These are the technology trends that will shape our lives in 2023", available at: <https://amp.cnn.com/cnn/2023/01/05/world/technology-trends-2023-spc-scen-intl/index.html> (Accessed 25.01.2023).
12. World Economic Forum (2023), "Technology to watch: 5 key trends for 2023", available at: <https://www.weforum.org/agenda/2023/01/5-technology-trends-to-watch-in-2023/> (Accessed 25.01.2023).
13. Deloitte (2023), "Tech Trends 2023", available at: https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/articles/us175897_tech-trends-2023/DI_tech-trends-2023.pdf (Accessed 25.01.2023).
14. IT Ukraine Association (2023), "Results of the national study of the IT industry", available at: <https://itukraine.org.ua/results-of-a-national-study-of-the-it-industry.html> (Accessed 25.01.2023).
15. Forbes (2022), "Exports of IT services increased by 23%, but it did not save the total volume from falling", available at: <https://forbes.ua/news/eksport-it-poslug-zris-na-23-ale-vin-ne-vryatuvav-zagalniy-obsyag-vid-padinnya-31102022-9417> (Accessed 25.01.2023).
16. interfax (2022), "IT industry 2021: what is happening in Ukraine and the world", available at: <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/755659.html> (Accessed 25.01.2023).
17. Umantsiv, Yu. and Babkova, Ye. (2021), "Digitization of the economy in the context of global trends in social development", *Геополітика України: історія і сучасність*, vol. 2, pp. 102—113. doi: 10.24144/2078-1431.2021.2(27).102-113

Стаття надійшла до редакції 30.01.2023 р.

С. І. Сідлецький,
аспірант кафедри соціоекономіки та управління персоналом,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6624-8146>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.117

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

S. Sidletskyj,
Postgraduate student of the Department of Socioeconomics and Personnel Management,
Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman

REENGINEERING AS A MECHANISM FOR ENSURING ORGANIZATION COMPETITIVENESS

У статті розкрито поняття "трансформація вищої освіти" як перезавантаження з метою підвищення її конкурентоспроможності до рівня провідних освітніх систем країн Швеції, Франції, Австрії, Німеччини, Бельгії, Фінляндії, Чехії, а також практикоорієнтованість освітніх процесів з акцентом на якість вищої освіти, на результат і запити здобувачів на розширення освітніх послуг. Визначено шість основних перешкод на шляху трансформації вищої освіти, серед яких численні масштабні руйнування навчальних закладів під час війни в Україні; втрата наукового та кадрового потенціалу через людські втрати та академічну міграцію; брак фінансових ресурсів, необхідних для модернізації освітніх процесів, оптимізації поточної діяльності та розвитку українських вищих навчальних закладів відповідно до обраного Україною європейського курсу розвитку тощо. Окреслено пріоритетні напрями трансформації і акцентовано увагу, що цей процес потребує застосування суб'єктами державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти організаційної та економічної компонент організації економічного механізму трансформації вищої освіти, завдяки яким функціонує національна система вищої освіти та здійснюється фінансово-економічний вплив суб'єктів державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти на швидкість освітніх змін в Україні. Звернуто увагу на те, що цей процес вимагає використання суб'єктами державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти організаційно-економічної складової організаційно-економічного механізму трансформації вищої освіти. Перша складова проявляється через: вибір форм і методів реалізації основних завдань державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти; логічно структуровані процеси та інституції, що беруть участь у трансформації. Натомість економічна складова вирішує три питання: де брати ресурси; які правила гри та як досягти очікуваних результатів трансформації та ефективно використовувати фінансові ресурси; які існують виклики та загрози та як оцінити їх вплив на національну систему вищої освіти (моніторинг якості вищої освіти). У дослідженні представлено процедури та заходи системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти в Україні закладами вищої освіти.

The article reveals the concept of "transformation of higher education" as a reboot with the aim of increasing its competitiveness to the level of the leading educational systems of Sweden, France, Austria, Germany, Belgium, Finland, the Czech Republic, as well as the practical orientation of educational processes with an emphasis on the quality of higher education, on the result and

applicants' requests for expansion of educational services. Six main obstacles to the transformation of higher education have been identified, including numerous large-scale destruction of educational institutions during the war in Ukraine; loss of scientific and personnel potential due to human losses and academic migration; lack of financial resources necessary for modernization of educational processes, optimization of current activities and development of Ukrainian higher education institutions in accordance with the European course of development chosen by Ukraine, etc. The priority directions of transformation are outlined and attention is emphasized that this process requires the use by subjects of state policy in the field of quality assurance of higher education of the organizational and economic components of the organizational and economic mechanism of the transformation of higher education, thanks to which the national system of higher education functions and the financial and economic influence of sub State policy entities in the field of ensuring the quality of higher education on the speed of educational changes in Ukraine. Attention is drawn to the fact that this process requires the use of the organizational-economic component of the organizational-economic mechanism of the transformation of higher education by subjects of state policy in the field of quality assurance of higher education. The first component is manifested through: the choice of forms and methods of implementation of the main tasks of state policy in the field of ensuring the quality of higher education; logically structured processes and institutions involved in the transformation. Instead, the economic component solves three questions: where to get resources; what are the rules of the game and how to achieve the expected transformation results and effectively use financial resources; what challenges and threats exist and how to assess their impact on the national higher education system (higher education quality monitoring). The study presents the procedures and measures of the system of ensuring the quality of educational activities and the quality of higher education in Ukraine by higher education institutions.

Ключові слова: заклад вищої освіти, освітній простір, національна система вищої освіти, трансформація вищої освіти, забезпечення якості вищої освіти.

Key words: institution of higher education, educational space, national system of higher education, transformation of higher education quality assurance of higher education.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Постмодерна сучасність та нові освітні європейські парадигми актуалізують необхідність проведення якісних змін в національній системі вищої освіти. Безумовно, під впливом різних факторів за час незалежності у цій сфері відбулися певні зрушення, на що вказують організаційні та цифрові перетворення в окремих закладах вищої освіти (наукових установах), пропагування етичних принципів, академічної доброчесності, віртуальної мобільності.

Тим не менш, попри ряд важливих зрушень і напрацювань у системі вищої освіти переконані, що про структурні, глибинні трансформації національної системи вищої освіти говорити зарано. Крім того, у зв'язку з війною в Україні кількість проблемних питань у сфері вищої освіти тільки наростає та потребує використання суб'єктами державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти механізму, здатного підтримати процес трансформації вищої освіти в Україні.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Питання щодо модернізації та трансформації системи вищої освіти є предметом дискусій вже багато років. Основні світові тренди в освітньому просторі та проблеми реформування освіти на всіх рівнях розглядалися в працях таких зарубіжних авторів як: Е. Лійв, Е. Біцер, А. Вілкінсон, П. Скот, Х. Вессури [1 4].

У вітчизняній науковій думці ґрунтовні дослідження з означених тем проводилися вітчизняними авторами, серед яких: В. Кремень, В. Андрущенко, С. Ніколаєнко, В. Журавський, Г. Товканець, Я. Болюбаш, В. Пономаренко, Н. Чупрінова [5], Г. Чекаловська та ін. Водночас аналіз наукових джерел доводить, що питання аналізу пріоритетних напрямів трансформації та організаційно-економічного механізму трансформації вищої освіти в Україні в умовах війни потребують додаткового вивчення з огляду на недостатню увагу саме до цього аспекту в наукових публікаціях.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є з'ясування змісту поняття "трансформація вищої освіти", визначення її пріоритетних напрямів, а також основних компонент організаційно-економічного механізму трансформації вищої освіти в Україні.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ

Питання реформування вищої освіти в Україні неодноразово піднімалися на державному рівні. Вища освіта — це "сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у зак-

ладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти" [6]. У цьому контексті варто згадати про роль у системі вищої освіти державних наукових установ, провідні експерти яких до сьогодні надають науково-методичну і методологічну підтримку модернізації освітніх процесів, створюють правовий фундамент галузі (Національна академія педагогічних наук, Національна академія медичних наук, інші подібні установи). У тому числі за їх сприяння було прийнято Національну доктрину розвитку освіти, Закон України "Про вищу освіту" [6 8] та інші нормативно-правові документи.

Серед ключових стратегічних документів розвитку національної системи вищої освіти назвемо два [9 10]:

1. "Стратегічна рамка для європейського співробітництва в галузі освіти та навчання в напрямку Європейського освітнього простору та за його межами (2021—2030)" — дієвий, на наш погляд, інструмент активізації змін в державах-партнерах на рівні Європейського Союзу, окремі положення стосуються застосування передових європейських ідей в системі вищої освіти.

2. "Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022—2032 роки" (далі — Стратегія), у ній "дотримано ключові принципи Болонського процесу (на початок 2021 р. Велику хартію університетів, в якій ці принципи виписано підписали ректори 81 закладу вищої освіти)" [10]. Втім, переконані, що в умовах війни будь-яка Стратегія (у даному випадку — вищої освіти) не гарантує початок трансформації.

У наукових джерелах (передусім зарубіжних) є чимало трактувань цього поняття "трансформація" (англ. transformation). На нашу думку, простим для сприйняття є визначення, наведене в словнику "Cambridge dictionary": "процес повної зміни характеру, змісту або зовнішнього вигляду чогось з метою його покращення" [11]. У свою чергу, під трансформацією вищої освіти розуміємо перезавантаження з метою підвищення її конкурентоспроможності до рівня провідних освітніх систем країн Швеції, Франції, Австрії, Німеччини, Бельгії, Фінляндії, Чехії, а також практикоорієнтованість освітніх процесів з акцентом на якість вищої освіти, на результат і запити здобувачів на розширення освітніх послуг, що "з другої половини ХХ століття і до теперішнього часу є рушієм змін у вищій освіті, навіть якщо додаткові фінансування часто обгрунтовувалися урядами необхідністю підготовки більш висококваліфікованої робочої сили" [3].

З огляду на це, підтримуємо тезу, озвучену у Національній доповіді про стан та перспективи розвитку освіти в Україні, що "фокус у реформуванні освіти повинен зміститися з процесу на результати та умови досягнення їх запланованої якості" [8, с. 16]. Втім, на шляху трансформації вищої освіти та забезпечення її якості в умовах війни в Україні виникає ряд перешкод, основними з яких вважаємо:

— по-перше, численні масштабні руйнування закладів передвищої та вищої освіти у зв'язку з повномасштабним військовим вторгненням російської федерації в Україну. Відповідно до інформації від 07.07.2022 р., оприлюдненої на порталі Міністерства освіти і науки

України "Освіта під загрозою" [12] та розрахунків незалежної аналітичної платформи "VoxUkraine" щодо збитків освітньої сфери від війни [13], найбільший відсоток зруйнованих чи пошкоджених закладів передвищої/вищої освіти у п'яти областях України — це Донецька (92,3%), Харківська (63,5%), Чернігівська (56,3%), Луганська (54%) та Миколаївська (50%) області. Колосальні втрати не тільки щодо руйнування адміністративних будівель, гуртожитків, але й бібліотечних фондів, зібраних за роки існування закладів вищої освіти (наукових закладів) в зазначених регіонах та багаторічної роботи колективів;

— по-друге, нестача фінансових ресурсів, необхідних для модернізації освітніх процесів, оптимізації поточної діяльності та розвитку українських закладів вищої освіти відповідно до обраного Україною європейського курсу розвитку. Тільки за перші 4 місяці війни в Україні збитки освітнього сектору становили близько 96,0 млрд. грн (або 3,5 млрд. дол. США), з яких орієнтовно 330 млн дол. припадає саме на заклади вищої освіти [13]. Це при тому, що освіта на всіх рівнях (вища освіта зокрема) і до війни не мала значних бюджетів, за винятком хіба що елітних приватних закладів вищої освіти, де все сучасне: від ремонту приміщень — до обладнання;

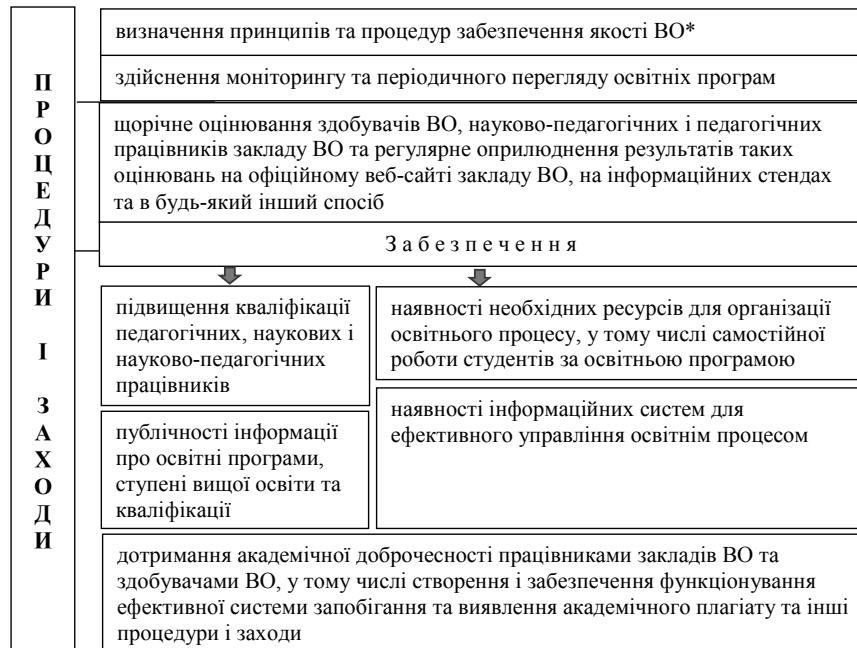
— по-третє, втрата наукового й кадрового потенціалу через людські втрати (загибель, травмування, отримання каліцтв внаслідок війни в Україні), академічну міграцію — виїзд закордон молодих українських вчених, викладачів, студентів й аспірантів, наукових, педагогічних та науково-педагогічних працівників, що загалом ускладнює процес зміцнення позицій окремих закладів вищої освіти (наукових установ) у світових освітніх рейтингах;

— по-четверте, відсутність єдиної системи моніторингу якості наукових текстів та готових наукових продуктів — дипломних, дисертаційних робіт, їх досить загальні (розмиті) практичні рекомендації та ряд недоліків, не пов'язаних з відсутністю плагіатних програм в закладах вищої освіти;

— по-п'яте, відсутність злагодженої роботи ключових стейкхолдерів в напрямку підвищення якості вищої освіти: держави в особі основних інституцій, задіяних у виробленні державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти, здобувачів/випускників закладів вищої освіти, роботодавців, організацій громадянського суспільства, науково-педагогічних працівників, інших зацікавлених в трансформації вищої освіти організацій;

— по-шосте, корупційна складова. Рівень корупції підриває довіру суспільства до якості вищої освіти в цілому.

Наведений перелік проблем не повний, тому вважаємо, що трансформацію вищої освіти доцільно проводити у післявоєнний період, як і будь-які кардинальні зміни й перезавантаження системи. Водночас окремі покращання на часі та можуть бути проведені в умовах обмежених ресурсів у відповідності до основних освітніх тенденцій та викликів сучасності, що автоматично відкриває нові можливості щодо працевлаштування випускників закладів, впровадження їх наукових ініціатив/проектів. Освітні реформи є відповідями на запит суспільства і мають стати фундаментом для трансформації

Примітка: ВО — вища освіта.

Рис. 1. Ключові процедури і заходи в системі забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти

Джерело: розроблено автором на основі даних [14].

вищої освіти в Україні в межах європейського освітнього простору.

Організаційно-економічний механізм трансформації вищої освіти складається з організаційної та економічної компоненти. Перша проявляється через: вибір форм і способів реалізації основних задач державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти; логічно вибудовані процеси й інституції, задіяні в трансформації.

Натомість економічна компонента вирішує три питання: де брати ресурси (джерела фінансування — держава, кошти юридичних та фізичних осіб, гранти, міжнародні обміни чи конкурси, наукові та навчальні стипендії); які правила гри та як досягти очікуваних результатів трансформації й ефективно використати фінансові ресурси (методи, суб'єкти, об'єкти); які виклики і загрози та як оцінити їх вплив на національну систему вищої освіти (моніторинг якості вищої освіти).

Згідно з даними "Національного плану дій зовнішнього забезпечення якості вищої освіти України на період 2022—2023 рр." [14] система забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти в Україні передбачає здійснення таких процедур і заходів (рис. 1). Такий формалізм та універсальність є позитивною рисою для реалізації закладами вищої освіти на практиці (за умови логічно вибудованих освітніх процесів).

На наше переконання, даний перелік заходів та процедур може бути застосований для будь-якого закладу вищої освіти в Україні (незалежно від форми власності). Дотримання академічної доброчесності ("сукупність етичних принципів та визначених законом правил..." ["15"]), яку Міжнародний центр академічної доброчесності (англ. The International Center for Academic Integrity) пов'язує із чесністю, справедливістю, повагою,

довірою, відповідальністю, відвагою до дій" [16]. Її порушення (плагіат (самоплагіат), фабрикація, хабарництво чи фальсифікація) включає і вплив на працівника щодо здійснення ним необ'єктивного оцінювання" [про освіту], що потребує відстоювання фундаментальних цінностей всіма суб'єктами забезпечення якості вищої освіти в Україні.

Безперечно, основним з них є держава в особі основних інституцій, задіяних у виробленні державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти: Міністерство освіти і науки України (далі — МОН), постійно діючий колегіальний орган — Акредитаційна комісія при МОН, Державна наукова установа "Інститут модернізації змісту освіти", Вища атестаційна комісія України (центральний державний орган у галузі присудження наукових ступенів і вчених звань), Національне агентство забезпечення якості вищої освіти (орган управління системи вищої освіти, член Глобальної мережі академічної доброчесності (GAIN), цілями якої є "боротьба із загрозами академічної доброчесності, протидія шахрайським сервісам і рекламі послуг з написання наукових робіт". Склад агентства забезпечення якості вищої освіти відстоює позицію про неможливість перевести його членів та співробітників секретаріату у статус "державні службовці" (Стандарти ESG-2015) (Національний план дій зовнішнього забезпечення якості вищої освіти України), що підтримуємо з огляду на необхідність дотримання незалежності від впливу інших гравців освітнього простору (влади, закладів вищої освіти, громадських та/чи міжнародних освітніх, інших непрофільних організацій). У зміні статусу закладено ризик — зросте ймовірність впливу та заангажованості окремих осіб. Довіра ж до якості вищої освіти, до інституцій, що за це відповідають, є важливою умовою для старту освітніх змін в Україні (за матеріалами [14]).

На основі аналізу джерел [2 4, 17], європейських тенденцій визначено пріоритетні напрями трансформації національної системи вищої освіти:

1. Навчання впродовж життя (англ. lifelong learning) досить ґрунтовна концепція, що корелює з ідеями екстропіанізму [1], "філософської школи", яка прогнозує, з одного боку, якісне зростання інформаційного суспільства, здатного до самореалізації, самонавчання, самопізнання та пошуків дієвих шляхів збереження внутрішньої життєвої енергії (відомий у психології "феномен вітальності"), з іншого боку, вбачає у прагненні до саморозвитку можливості для стрімкого зростання інтелігенції в суспільстві, що вплине на загальний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, подальше удосконалення інформаційних мереж, засобів передачі та обробки інформації. В українському освітньому просторі теж набирають обертів прогресивні ідеї, тому цілком логічним є поява напрямів про освіту дорослих, Університетів третього віку для літніх й зрілих людей (55+-75+), розширення спектру освітніх послуг, приміром, поява STEM-освіти [18], що робить акцент у вивченні природничих наук (Science), технологій (Technology), технічних аспектів (Engineering) та математики (Mathematics). Зважаючи на міжнародну освітню тенденцію та загальну європейську державну позицію щодо підтримки наукомістких галузей та підтримку високотехнологічних освітніх ніш це є цілком закономірним.

2. Цифрова трансформація у сфері освіти та науки — запуск та застосування передових освітніх технологій (цифровізація освітніх процесів); створення комунікаційних майданчиків для професійного спілкування — дистанційне навчання: онлайн-заняття, вебінари, семінари, онлайн-платформи, чат боти, інформаційні системи (наприклад, Національна електронна науково-інформаційна система — URIS [19]), побудова цифрової інфраструктури в мережі закладів вищої освіти (наукових установ). Лідери ринку онлайн-навчання платформи Coursera, Udemy та edX в межах підтримки України надають безкоштовний доступ до курсів українським студентам [19].

3. Створення безбар'єрного освітнього середовища (інклюзивне навчання, доступ до освітніх послуг осіб з інвалідністю. У Глобальних цілях ООН (підціль 4.3.) зазначено "до 2030 р. забезпечити рівний доступ для всіх жінок і чоловіків до якісної технічної, професійної та вищої освіти" [20]. Польща, приміром, впроваджує проекти з інклюзивної освіти за підтримки фондів ЄС (проект Європейського соціального фонду, ESF). У 2022 р. запущено ряд дослідницьких проектів з інтегрованої підтримки для вирішення особливих освітніх потреб — 21 вищий навчальний заклад (ВНЗ) брав участь у проекті з інтеграції студентів-аутистів, а 32 проекти з універсального дизайну, Програма "Доступні університети" підтримує організаційні зміни у 199 ВНЗ [20 21].

4. Створення умов для міжнародного співробітництва ("формування стратегії інтерналізації", [5, с. 89]). Співпраця закладів вищої освіти, міжнародні обміни, багатосторонні зв'язки здобувачів вищої освіти через програми стажування, кооперація щодо виконання науково-дослідних робіт та досліджень; напрацювання спільних міжвузівських технічних, інженерних та науко-

вих програм чи ініціатив (в тому числі конференцій, спільних науково-комунікативних заходів), створення спільних наукових лабораторій з числа науковців різних країн.

Погоджуємося, що у межах такої співпраці можливими стають багатосторонні зв'язки.

5. Позиціонування в інформаційному суспільстві інтелектуальної мобілізації з боку здобувачів вищої освіти інвестиції в знання (вивчення іноземних мов, міжнародного досвіду, отримання нових навичок і компетенцій); націленість на успіх, з боку викладачів — практикоорієнтованість, побудова партнерських стосунків, змістовність занять; нові методи, підходи до навчання; розвиток, підвищення кваліфікації.

При цьому кожен заклад вищої освіти (наукова установа) має цінний досвід та впливає на процес трансформації вищої освіти в Україні.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, можна зробити декілька висновків:

1. Під трансформацією вищої освіти розуміємо Perezавантаження з метою підвищення її конкурентоспроможності до рівня провідних освітніх систем країн Швеції, Франції, Австрії, Німеччини, Бельгії, Фінляндії, Чехії, а також практикоорієнтованість освітніх процесів з акцентом на якість вищої освіти, на результат і запити здобувачів на розширення освітніх послуг. Трансформацію вищої освіти доцільно проводити у післявоєнний період, як і будь-які кардинальні зміни й Perezавантаження системи. Водночас окремі покращання на часі можуть бути проведені в умовах обмежених ресурсів у відповідності до основних освітніх тенденцій та викликів сучасності.

2. Організаційно-економічний механізм трансформації вищої освіти в Україні складається з організаційної компоненти (завдяки якій функціонує система) та економічної (обсяг фінансування заходів із забезпечення якості вищої освіти визначає тривалість процесу трансформації вищої освіти та в цілому впливає на зміни в освітньому просторі).

2. Для здійснення глибинних трансформацій національної системи вищої освіти суб'єктам державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти потрібно базувати зміни довкола позитивних напрацювань за час незалежності України та позитивного європейського досвіду.

3. Основними перешкодами трансформації вищої освіти та забезпечення її якості є: численні масштабні руйнування закладів передвищої та вищої освіти у зв'язку з повномасштабним військовим вторгненням російської федерації в Україну, нестача фінансових ресурсів, необхідних для модернізації освітніх процесів, оптимізації поточної діяльності та розвитку українських закладів вищої освіти відповідно до обраного Україною європейського курсу розвитку; втрата наукового й кадрового потенціалу через людські втрати та виїзд закордон молодих вчених, викладачів, студентів й аспірантів, інших працівників; відсутність єдиної системи моніторингу якості наукових текстів та готових наукових продуктів; відсутність злагодженої роботи ключових стейкхолдерів в напрямку підвищення якості вищої освіти; корупційна складова.

4. Визначено пріоритетні напрями трансформації вищої освіти: 1. Навчання впродовж життя (англ. lifelong learning) — освіта протягом всього життя, освіта дорослих, літніх, зрілих людей (75+). 2. Цифрова трансформація у сфері освіти та науки — цифровізація освітніх процесів; дистанційне навчання, побудова цифрової інфраструктури. 3. Створення безбар'єрного освітнього середовища (інклюзивне навчання, доступ до освітніх послуг осіб з інвалідністю). 4. Створення умов для міжнародного співробітництва. Зростає роль взаємодії з різними міжнародними проєктами й ініціативами, співпраця з міжнародними правовими організаціями з питань дотримання прав людей у сфері забезпечення якості вищої освіти в Україні. 5. Позичування в інформаційному суспільстві інтелектуальної мобілізації — вимагає системних довгострокових зусиль для покращення рівності умов для українців в освіті.

5. Підвищення місця українських закладів вищої освіти у світових освітніх рейтингах, які використовуються для визначення статусу та репутації конкретного університету на світовому ринку освітніх послуг. Втім, переконані, що за відсутності у закладів вищої освіти (наукових установ) чіткої наукової чи освітньої стратегії розвитку, короткострокових (довгострокових) планів дій, інтегрованих в освітній процес сучасних технологій, керівництву конкретного закладу складно буде оптимізувати, цифровізувати освітні процеси, послуги та створити дієву систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти.

Розглядаємо вищу освіту в якості стратегічного ресурсу держави, тому за процес її трансформації, створення сприятливого середовища для розвитку обдарованої, творчої та інноваційно мислячої особистості, патріотично налаштованої, з етичними принципами, здатної примножувати багатства країни, несе безпосередню відповідальність держава в особі інституцій, задіяних у виробленні державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти, а також заклади вищої освіти, що покликані надавати якісні освітні послуги. З огляду на це виникає необхідність додаткового дослідження щодо формування практикоорієнтованої моделі забезпечення якості вищої освіти в Україні, що передбачатиме злагоджену, ефективну взаємодію ключових стейкхолдерів у сфері забезпечення якості вищої освіти та сприятиме глибокій трансформації вищої освіти на державному рівні (рівні інституцій, що виробляють політику у сфері забезпечення якості вищої освіти) та місцевому (рівні окремих закладів вищої освіти (наукових установ)).

Література:

1. Лійв Е. Х. Інфодинаміка. Узагальнена ентропія та негентропія. 107 с.
2. Bitzer E., Wilkinson A. A higher education as a field of study and research. Higher education in South Africa. 2009. African Sun Media. p. 369—408.
3. Scott P. Higher education: An overview. International Encyclopedia of Education. 2010. Vol. 4. pp. 218—228.
4. Hebe Vessuri. The role of research in higher education: implications and challenges for an active future contribution to human and social development. P. 119—129. URL: https://www.researchgate.net/publication/319106055_The_Role_of_Research_in_Higher_Education_Implications_and_Challenges_for_an_Active_Contribution_to_Human_and_Social_Development

319106055_The_Role_of_Research_in_Higher_Education_Implications_and_Challenges_for_an_Active_Contribution_to_Human_and_Social_Development

5. Чупрінова Н. Трансформація вищої освіти України в умовах глобалізації: виклики та перспективи. Вісник Львівського університету. Сер. Філософ.-політолог. студії. 2019. Вип. 26. С. 87—94.

6. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII (зі змінами і доповненнями від 01 січн. 2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

7. Національна доктрина розвитку освіти: Указ Президента України 17 квітня 2002 року № 347. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>

8. Національна доповідь про стан та перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України: за заг. ред. В. Г. Кременя. К.: Педагогічна думка. 2016. 448 с. (До 25-річчя незалежності України).

9. Council of the European Union. (2009). Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training (ET 2020). Official Journal, C119. Pp. 2—10. URL: <https://eur-lex.europa.eu>

10. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022—2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лют. 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

11. Transformation. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org>

12. Освіта під загрозою: портал Міністерства освіти і науки України. URL: <https://saveschools.in.ua>

13. Тимчук А., Панасюк А. Оперативна оцінка втрат активів сектору освіти України у зв'язку з війною (аналітика / Економіка / Незалежна аналітична платформа "VoxUkraine"). URL: <https://voxukraine.org/operativna-otsinka-vtrat-aktyviv-sektoru-osvity-ukrayiny-u-zv-yazku-z-vijnoyu-stanom-na-lypen-2022/>

14. Національне агентство забезпечення якості вищої освіти. Офіційна веб-сторінка. URL: <https://naqa.gov.ua>

15. Про освіту: Закон України від 05 вересн. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

16. The International Center for Academic Integrity. URL: <https://academicintegrity.org>

17. The Future of Higher education: Deloitte. 2021. 14 p.

18. Інститут модернізації змісту освіти. Посилення ролі STEM-освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/>

19. Міністерство освіти і науки України. Офіційний вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua>

20. Global Goals. 4 Quality education. URL: <https://www.globalgoals.org/goals/4-quality-education/>

21. Education and training monitor — 2022. URL: <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2022/en/country-reports/poland.html>

References:

1. Lijv, E. H. (1995), Infodynamika. Uzahal'na entropiya ta negentropiya [Infodynamics. Generalized entropy and negentropy], Tallinn, Estonia.

2. Bitzer, E. and Wilkinson, A. (2009), A higher education as a field of study and research. Higher education in South Africa, African Sun Media, Stellenbosch, South Africa.

3. Scott, P. (2010), "Higher education: An overview", International Encyclopedia of Education, Vol. 4, pp. 218—228.

4. Vessuri, H. (2008), "The role of research in higher education: implications and challenges for an active future contribution to human and social development", available at: <https://www.researchgate.net/publication/319-106055> (Accessed 25 Jan 2023).

5. Chuprinova, N. (2019), "Transformation of higher education of Ukraine in conditions of globalization: challenges and prospects", Bulletin of Lviv University. Ser. Philosopher and political scientist, Vol. 26, pp. 87—94.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On higher education", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Accessed 25 Jan 2023).

7. President of Ukraine (2002), Decree "National doctrine of education development", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (Accessed 25 Jan 2023).

8. Kremen', V. H., Luhovyv, V. I., Hurzhiy, A. M. and Savchenko O. YA. (2016), Natsional'na dopovid' pro stan ta perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [National report on the state and prospects of education development in Ukraine], Pedagogichna dumka, Kyiv, Ukraine.

9. Council of the European Union (2009), Council conclusions "On a strategic framework for European cooperation in education and training National doctrine of education development", available at: <https://eur-lex.europa.eu> (Accessed 25 Jan 2023).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Order "Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022—2032", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (Accessed 25 Jan 2023).

11. Cambridge dictionary (2023), "Transformation", available at: <https://dictionary.cambridge.org> (Accessed 25 Jan 2023).

12. Ministry of Finance of Ukraine (2022), "Education is under threat", available at: <https://saveschools.in.ua> (Accessed 25 Jan 2023).

13. Tymchuk, A. and Panasyuk, A. (2022), "Operational assessment of losses of assets of the education sector of Ukraine in connection with the war", available at: <https://voxukraine.org/operativna-otsinka-vtrat-aktyviv-sektoru-osvity-ukrayiny-u-zv-yazku-z-vijnoyu-stanom-nalypen-2022/> (Accessed 25 Jan 2023).

14. National Agency for Quality Assurance of Higher Education (2023), available at: <https://naqa.gov.ua> (Accessed 25 Jan 2023).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On education", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Accessed 25 Jan 2023).

16. The International Center for Academic Integrity (2023), available at: <https://academicintegrity.org> (Accessed 25 Jan 2023).

17. Deloitte Technology (2021), "The Future of Higher education", available at: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/pt/Documents/restart-center-for-business/Paper%20educa%20C3%A7%20C3%A3o%202021.pdf> (Accessed 25 Jan 2023).

18. Institute of Modernization of the Content of Education. Strengthening the role of STEM education (2023), available at: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/> (Accessed 25 Jan 2023).

19. Ministry of Education and Science of Ukraine (2023), available at: <https://mon.gov.ua> (Accessed 25 Jan 2023).

20. Global Goals (2023), "4 Quality education", available at: <https://www.globalgoals.org/goals/4-quality-education/> (Accessed 25 Jan 2023).

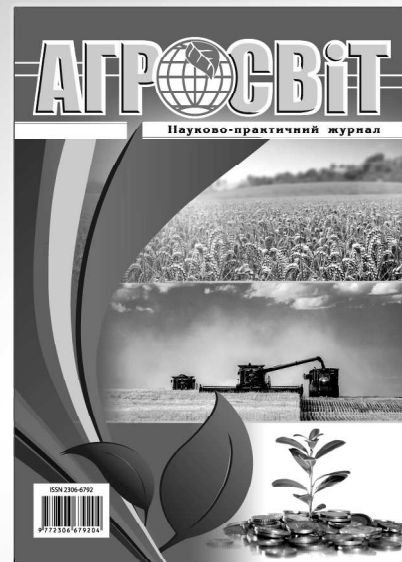
21. European Commission/EACEA/Eurydice (2022), "Education and training monitor", available at: <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2022/en/country-reports/poland.html> (Accessed 25 Jan 2023).

Стаття надійшла до редакції 07.02.2023 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

О. В. Карпенко,
д. держ. упр., доцент, завідувач кафедри національної економіки та публічного управління,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9301-7973>
Т. В. Запорожець,
д. держ. упр., доцент, професор кафедри національної економіки та публічного управління,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1914-9481>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.124

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ТА ЗАПОБІГАННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

O. Karpenko,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Head of the Department of National Economy
and Public Administration, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
T. Zaporozhets,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Professor of the Department of National
Economy and Public Administration, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

INTERNATIONAL LEGAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF THE RIGHTS OF NATIONAL
MINORITIES AND THE PREVENTION OF INTERNATIONAL CONFLICTS

У статті досліджено нормативно-правовий та інституційний інструментарій розв'язання міжнародних проблем, зокрема ООН та європейськими організаціями. З'ясовано, що ОБСЄ, починаючи з післявоєнних років, напрацьовано та зреалізовано низку документів, якими держави-учасниці гарантують кожній людині без будь-яких національних чи інших переваг, право на свободу самовираження, освіту, соціальні, економічні, культурні права тощо. До них віднесено: Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про цивільні й політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод, Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенцію про права дитини, Рамкову конвенцію про захист національних меншин, Декларацію про права осіб, що належать до національних чи етнічних, релігійних і мовних меншин тощо. Обґрунтовано, що Україна, як демократична правова держава, також несе юридичні зобов'язання з чималої низки міжнародних договорів, що передбачають гарантування прав національних меншин.

The article analyzes the legal and institutional tools for solving international problems, in particular the UN and European organizations. It was found out that, since the post-war years, the OSCE has developed and implemented a number of documents by which the participating states guarantee every person, without any national or other advantages, the right to freedom of expression, education,

social, economic, cultural rights, etc. These include: the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, the Convention on the Rights of the Child, the Framework Convention on the Protection of National Minorities, the Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, etc.

It has been proven that the events related to the collapse of the USSR, Yugoslavia, Czechoslovakia, and the emergence of new independent states became a kind of catalyst for the modernization of international legal foundations for the prevention and settlement of inter-ethnic conflicts. It was in the 90s that the above-mentioned documents appeared. These documents and the practical actions regulated by them allow us to assert a certain reduction of threats and dangers of an ethnic nature in Ukraine, where the policy of tolerance is quite successfully implemented, the regulatory potential of which is based, on the one hand, on the requirements to say "yes" to every culture, any world of life, on the other — to reject any actions that speculate and manipulate national feelings.

Ukraine was and remains a unique multi-ethnic state as a result of the uniqueness of its historical and cultural development, inter-ethnic relations, original patterns of national self-awareness of peoples. Therefore, the sphere of international relations is one of the most important for Ukraine. It is substantiated that Ukraine, as a democratic state governed by the rule of law, also bears legal obligations from a considerable number of international treaties that provide for the guarantee of the rights of national minorities.

Ключові слова: міжнаціональні конфлікти, національні меншини, міжнародно-правові основи розвитку прав національних меншин.

Key words: international conflicts, national minorities, international-governmental foundations of the development of the rights of national minorities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із основних факторів самобутності України є її багатонаціональність. Українська ідентичність визначається сукупністю факторів, серед яких особливе місце посідає той, що стосується проживання на одній території понад 100 національностей, залучених до спільного вирішення політичних, економічних, соціальних, духовно-культурних та інших питань. Україна була й залишається унікальною поліетнічною державою внаслідок своєрідності її історичного й культурного розвитку, міжетнічних відносин, самобутніх зразків національної самосвідомості народів. Тому сфера міжнаціональних відносин є однією з найважливіших для України.

Світове співтовариство увійшло в третє тисячоліття, маючи безліч невіршених питань, одним з яких є міжнаціональні конфлікти. Як показує практика, вони виникають не лише в країнах, що розвиваються (країни Африки, Азії, Латинської Америки), але й у цивілізованій Європі, Північній Америці, а також у колишніх соціалістичних країнах, які, як вважають учені, важко віднести як до першої, так і другої груп. Нагірний Карабах, Югославія, Косово, Абхазія, Південна Осетія, Грузія — конфлікти в цих країнах відомі усьому світу. У глобальному вимірі міжнаціональні конфлікти стають реальною загрозою міжнародній безпеці, в регіональному — національній безпеці України.

Етнографічна карта Землі демонструє, що сучасне людство являє собою досить складну етнічну систему, що включає в себе кілька тисяч різного роду етнічних спільнот (націй, народностей, племен, етнічних груп тощо). У світі зараз проживає близько 5000 народів, причому більше 90 відсотків з них перебувають у складі поліетнічних держав. Виняткове різноманіття їх культур становить головне багатство людської цивілізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняними науковцями започатковано низку наукових напрямів, які генерують розробки етнічної конфліктології. Це такі вчені як О. Антонюк, В. Євтух, І. Зварич, І. Кресіна, О. Майборода, Л. Нагорна, М. Пірен, В. Смолянук. Цінність цих досліджень полягає у поглибленому усвідомленню феномену етнічності, природи міжетнічних стосунків тощо.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз міжнародно-правових основ розвитку прав національних меншин та запобігання міжнаціональних конфліктів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасному світі налічується близько 3500 етнічних груп і близько 200 держав. Майже всі сучасні дер-

жави в основному поліетнічні, однак ступінь поліетнічності всюди різна. Сьогодні у світі можна нарахувати більше 600 національних рухів, які претендують на створення власних суверенних держав, починаючи з таких численних народів як курдський (для утворення Курдистану, наприклад, потрібно було б змінити кордони принаймні п'яти існуючих нині країн) та закінчуючи нечисленними народами та етнічними групами, що нараховують усього кілька тисяч людей.

У багатонаціональному суспільстві гармонійні міжетнічні відносини та інтеграція осіб, що належать до національних меншин, багато в чому залежать від сприйняття усіма етнічними групами дій держави як легітимних і ефективних. Виходячи з цього, протягом останніх десятиліть напрацьовано чимало міжнародних інструментів щодо запобігання виникненню етнічних протистоянь. Серед них у першу чергу необхідно виокремити документи Організації Об'єднаних Націй.

У відповідності зі ст. 7 Загальної декларації прав людини, яка була прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН в грудні 1948 р., "усі люди рівні перед законом і мають право, без будь-яких відмінностей, на рівний захист закону.

Окремі статті Міжнародного пакту про цивільні й політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, які були прийняті у 1966 р., зобов'язують держав-учасниць реалізовувати права, проголошені в цих документах, "без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження або іншої обставини".

Комітет ООН з прав людини, який веде моніторинг дотримання вимог зазначених документів, зазначив, що дана стаття забороняє будь-яку дискримінацію як "за законом", так і "фактично", а також будь-яку дискримінацію, "яка може проявлятися як з боку державних органів, так і з боку громадськості або з боку приватних фізичних або юридичних осіб" [1].

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, прийнята в січні 1965 р. (ст. 1), забороняє расову дискримінацію, яка визначається як "будь-яка відмінність, виключення, обмеження або перевага, заснована на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, що мають метою або наслідком знищення або зменшення визнання, використання або здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній або будь-яких інших сферах суспільного життя". Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації підкреслює, що Конвенція забороняє неоднорідний підхід до людей, який має на меті або є наслідком порушення їх конкретних прав і свобод [2].

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації конкретно перераховує низку прав, які держави повинні гарантувати кожній людині без будь-яких переваг, включаючи право на свободу самовираження, зборів і асоціацій, право на участь у політичній діяльності, право на освіту, економічні, соціальні та культурні права (ст. 5). Конвенція вимагає від держав-учасниць оголосити протизаконною і заборони

ти будь-яку расистську пропагандистську діяльність, а також карати за законом будь-яке насильство на расовому ґрунті, заборонити державним і місцевим органам влади всіх рівнів заохочувати расову дискримінацію або підбурювати до неї (ст. 4). Держави-учасниці цієї Конвенції також взяли на себе зобов'язання "забезпечувати кожній людині, на яку поширюється їхня юрисдикція, ефективний захист і засоби захисту через компетентні національні суди та інші державні інститути у випадку будь-яких актів расової дискримінації" (ст. 6) [2].

Стаття 14 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, прийнятої Радою Європи в листопаді 1950 р., вимагає від держав-учасниць забезпечити реалізацію прав і свобод, закладених у Конвенції, "без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, приналежності до національних меншин, майнового стану, народження або будь-яких інших обставин" [3].

Європейський Суд з прав людини, який є механізмом реалізації Європейської конвенції, ухвалив, що диференційоване (нерівне) ставлення чи поведінка вважаються порушенням даної статті в тому випадку, якщо не мають ніякого об'єктивного та розумного обґрунтування, а це означає, що в них немає ніякої "законної мети" або ніякої "обґрунтованої пропорційності між застосовуваними засобами та переслідуваними цілями". Суд також визначив, що ст. 14 охоплює випадки непрямой дискримінації, і зробив висновок, що будь-який захід, який виявляє "непропорційно збитковий вплив на конкретну групу", може розглядатися як дискримінаційний, хоча він і не "націлений чи спрямований на цю групу". Хоча дана стаття застосовна лише до прав, охоронюваних Конвенцією, Протокол 12 до неї встановлює загальну заборону дискримінації, яка стосується "будь-якого права, установленого за законом" [4].

Держави-учасниці ОБСЄ неодноразово ухвалювали зобов'язання дотримуватись прав людини та основні свободи кожного та усіх без яких-небудь відмінностей, забезпечуючи їм рівний захист з боку закону [5; 6].

Крім того, вони зобов'язались протистояти "будь-яким формам расової та етнічної ненависті" і вживати "відповідні та адекватні заходи щодо захисту окремих осіб або груп, які піддалися чи опинилися під загрозою дискримінації, ворожості або насильства через свою расову, етнічну, культурну, мовну або релігійну самобутність". Вони також визнали право особистості на ефективні засоби захисту від проявів расизму та ксенофобії [7].

У низці випадків держави-члени погодилися з необхідністю вживати ефективних заходів, націлених на розвиток терпимості і взаєморозуміння. Прикладом може бути Копенгагенська нарада 1990 р., де було погоджено вжиття ефективних заходів на національному та місцевому рівнях з питань взаєморозуміння і терпимості, особливо в галузі освіти, культури та інформації [8].

Що стосується правових механізмів захисту меншин, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації містить положення, що вказує на важливість ефективних заходів щодо їхнього захисту. Ст. 2(2) цієї Конвенції зобов'язує держав-учасниць,

"коли обставини цього вимагають", ухвалювати "особливі і конкретні заходи в соціальній, економічній, культурній та інших сферах з метою забезпечення належного розвитку і захисту деяких расових груп або осіб, які до них належать, для того щоб гарантувати їм повне і рівне використання прав людини та основних свобод" [2].

Ст. 30 Конвенції про права дитини вказує, що дитині, яка належить до етнічної, релігійної чи мовної меншини або корінного населення, "не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами своєї групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою". Держави-учасниці Конвенції зобов'язуються заохочувати засоби масової інформації "надавати особливу увагу мовним потребам" дітей, що належать до груп меншин або корінного населення (ст. 17). Також вони погоджуються в тому, що освіта повинна бути спрямована на виховання "поваги до культурної самобутності дитини, її мови і цінностей" (ст. 29), хоча самобутність меншин і корінного населення не згадуються конкретно в даному контексті [9].

Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН в 1992 р., — єдиний документ ООН, що конкретно розглядає права національних меншин. Декларація не є юридично зобов'язуючим документом, а висловлює лише політичну рішучість держав, що приєдналися, захищати права меншин. Вона закликає їх опікувати "на відповідних територіях існування і самобутності національних або етнічних, культурних, релігійних і мовних меншин" (ст. 1). Документ також спонукає гарантувати права меншин користуватися надбаннями своєї культури, безперешкодно сповідувати свою релігію та відправляти релігійні обряди, користуватися своєю мовою, створювати свої власні асоціації та забезпечувати їхнє функціонування, підтримувати контакти з іншими членами своєї групи і відповідними групами в інших країнах, активно інтегруватися в культурне, релігійне, суспільне, економічне та державне життя, а також брати активну участь у вирішенні етнонаціональних питань (ст. 2). Декларація вимагає від держав вжиття спеціальних заходів для того, щоб допомогти представникам меншин "висловлювати свої особливості та розбудовувати свої культуру, мову, релігію, традиції та звичаї" і забезпечити, "там, де це можливо", "належні умови для вивчення своєї рідної мови або навчання на своїй рідній мові". Декларація також вимагає від держав "при необхідності" вживати заходів з метою "стимулювання вивчення історії, традицій, мови та культури меншин" (ст. 4) [10].

Документ Європейської Конвенції з прав людини не містить самостійних положень щодо захисту прав меншин, хоча багато положень Конвенції мають до них пряме відношення. Проте Рамкова конвенція про захист національних меншин (далі — "Рамкова конвенція"), що вступила в силу в 1998 р., регулює права національних меншин найвсеосяжнішим чином. Рамкова конвенція, яка є першим юридично зобов'язуючим багатостороннім договором, присвяченим загальним питанням захисту національних меншин, визначає низку цілей і принципів, які повинні бути реалізовані на національно-

му рівні через законодавство та державну політику. Більшість положень носять програмний характер і не адресовані безпосередньо державам-учасникам Конвенції. Цим самим Конвенція надає державам істотну волю власного розсуду при реалізації її положень [11].

У рамках ст. 4 Рамкової конвенції держави-учасники зобов'язуються ухвалювати "відповідні заходи, для того, щоб заохочувати у всіх сферах економічного, соціального, політичного і культурного життя повну та дієву рівність між особами, що належать до національних меншин та особами, що належать до основної національної групи населення". Особливо підкреслюється, що заходи, вжиті відповідно до цієї статті, "не розглядаються як акт дискримінації". Ст. 5 вимагає від держав сприяти створенню "необхідних умов" особам, що належать до національних меншин для збереження і розвитку своєї культури та збереження основних елементів своєї самобутності, а саме: релігії, мови, традицій і культурної спадщини, у той же час утримуючись від політики або практики, спрямованої на асиміляцію осіб, що належать до національних меншин, проти їхньої волі.

Наступні статті Рамкової конвенції, серед іншого, вимагають від держав-учасників забезпечити повагу прав осіб, що належать до національних меншин, на: свободу асоціацій і зборів (ст. 7); свободу релігії (статті 7 і 8); свободу самовираження та доступу до засобів масової інформації (статті 7 і 9); користування своєю мовою в особистих контактах і громадських місцях (ст. 10); вивчення своєї мови (ст. 14); ефективну участь у культурному, соціальному і економічному житті, а також права встановлювати й підтримувати вільні та мирні транскордонні контакти з особами, з якими їх зв'яже загальна етнічна належність або загальна культурна спадщина (ст. 17). У тому, що стосується волі самовираження і доступу до засобів масової інформації, держави-учасниці окремо зобов'язуються визнавати право кожної особи, що належить до національної меншин, "одержувати й обмінюватися інформацією та ідеями мовою меншин без втручання з боку державних органів і незалежно від кордонів", а також сприяти доступу осіб, що належать до національних меншин, до засобів масової інформації, включаючи можливість створювати та використовувати свої власні засоби масової інформації (ст. 9).

У районах, де особи, що належать до національних меншин, проживають традиційно або в значній кількості, держави-учасниці зобов'язуються "прагнути, наскільки це можливо", до того, щоб представники меншин могли користуватися своєю мовою у відносинах з адміністративними органами за умови, що вони "самі просять про це" і таке прохання "відповідає реальним потребам" (ст. 10.2). У районах, де представники національних меншин зосереджені або проживають здавна, держави-учасниці також беруть на себе зобов'язання прагнути забезпечити навчання мови своєї меншини або навчатися на цій мові, якщо існує "достатня потреба" у такому навчанні (ст. 14). Крім того, держави-учасниці домовилися ухвалювати, за потреби, заходи "у галузі освіти і наукових досліджень з метою поглиблення знань культури, історії, мови та релігії своїх національних меншин і основної національної групи населення" та забезпечити у зв'язку з цим "належні можливості для

підготовки викладацького складу та одержання підручників" (статті 12.1, 12.2). Вони також зобов'язуються забезпечувати "рівні можливості доступу до всіх рівнів освіти для осіб, що належать до національних меншин" (ст. 12.3) [11].

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, яка ратифікована у 2003 р., серед іншого вимагає від держав-учасниць засновувати та базувати свою державну політику, законодавчу та практичну діяльність щодо регіональних мов і мов меншин, керуючись відповідними цілями і принципами. Вони включають: визнання регіональних мов або мов меншин як виразників культурного багатства, а також необхідність рішучих дій з підтримки та збереження регіональних мов і мов національних меншин; забезпечення того, щоб існуючий або новий адміністративний поділ не створював перешкод для розвитку даної регіональної мови або мови меншини; сприяння та/або заохочення використання зазначених мов в усній і письмовій мові у суспільному та особистому житті; забезпечення належних форм і засобів для викладання та вивчення регіональних мов або мов меншин на всіх рівнях освіти (ст. 7) [12].

Держави-учасниці ОБСЄ неодноразово брали на себе зобов'язання поважати права національних меншин. Наприклад, ще на Хельсінкській нараді 1975 р. держави-учасниці ОБСЄ домовилися надавати особам, що належать до національних меншин, "повну можливість фактичного користування правами людини та основними свободами" і захищати "їх законні інтереси в цій сфері" (принцип VII, параграф 4) [5].

Найважливіші зобов'язання ОБСЄ щодо правових механізмів запобігання міжнаціональних протиріч були визначено на Копенгагенській нараді 1990 р. На цій нараді держави-учасниці домовилися "ухвалювати, якщо буде потреба, спеціальні заходи з метою гарантування особам, що належать до національних меншин, повної рівності з іншими громадянами в забезпеченні прав людини та основних свобод" (параграф 31). Вони також визнали право представників національних меншин "вільно висловлювати, зберігати та розбудовувати свою етнічну, культурну, мовну або релігійну самобутність і підтримувати й розбудовувати свою культуру в усіх її аспектах, не піддаючись будь-яким спробам асиміляції всупереч своїй волі". Держави-учасниці зобов'язалися: поважати право представників меншин користуватися своєю рідною мовою в особистому і громадському житті; поширювати інформацію, мати доступ до неї й обмінюватися інформацією на своїй рідній мові; створювати та підтримувати свої власні освітні, культурні, релігійні та інші установи, організації і асоціації; брати участь у міжнародних неурядових організаціях, а також встановлювати безперешкодні контакти з громадянами інших держав, з якими вони мають загальне походження або спадщину (параграф 32). Держави також підтвердили, що будуть поважати право осіб, що належать до національних меншин, на ефективну участь у державних справах, включаючи участь у справах, що належать до захисту та заохочення самобутності таких меншин (параграф 35); вони будуть прагнути гарантувати, щоб особи, належні до національних меншин, мали "відповідні можливості для навчання своїй рідній мові

або на своїй рідній мові, а також, там де це можливо й необхідно, використання в державних органах" (параграф 34) [6].

Хельсінкськими рішеннями ОБСЄ у липні 1992 р. була заснована посада Верховного комісара з питань національних меншин, який має виступати "інструментом запобігання конфлікту на ранній стадії його розвитку". Необхідність заснування цієї посади була продиктована розвитком ситуації в колишній Югославії, оскільки існували побоювання стосовно можливості виникнення подібного конфлікту в будь-якій іншій країні Європи (особливо в країнах, які перебували на етапі переходу до демократичного суспільства). Подібний розвиток подій міг підірвати мир і прогрес, проголошені Паризькою хартією для нової Європи, яку глави держав та урядів прийняли у листопаді 1990 р.

Управління Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин, засноване як механізм запобігання конфліктам, постійно створює експертні групи для вироблення рекомендацій з конкретних аспектів захисту прав меншин в конфліктних ситуаціях. Ці рекомендації виступають важливим керівництвом для держав-учасниць ОБСЄ.

За допомогою зважених дипломатичних засобів Верховний комісар брав участь у розв'язанні суперечок у таких державах як Албанія, Хорватія, Естонія, Угорщина, Казахстан, Киргизстан, Латвія, колишня Югославська республіка Македонія, Румунія, Словаччина та Україна. Він зосередив свої зусилля передовсім на тих ситуаціях, у які втягнені представники національних та етнічних груп, що становлять більшу за чисельністю частину населення в одній державі, тимчасом як в іншій (як правило, сусідній державі) вони складають меншину і таким чином є предметом уваги з боку органів державної влади кожної з цих держав, виступаючи при цьому потенційним джерелом виникнення напруженості в міждержавних відносинах або навіть конфлікту.

Рекомендації, прийняті в Осло, щодо мовних прав національних меншин (1998 р.), серед іншого, вимагають від держав-учасниць виділяти справедливі частки сукупних державних коштів, що спрямовуються на соціальні та культурні заходи, на таку діяльність, яка здійснюється особами з числа національних меншин (ст. 7), забезпечувати можливість трансляції радіопередач на мовах національних меншин тими радіостанціями, які фінансуються з держбюджету і гарантувати, щоб обсяг і якість її відповідали ситуації та потребам національних меншин (статті 9 і 10), а також проводити відповідну кадрову і/або освітню політику для забезпечення можливості комунального та побутового обслуговування мовою національних меншин (ст. 14) [13].

Гаазькі рекомендації щодо прав на освіту національних меншин (1996 р.), закликають держав-учасниць вживати спеціальних заходів з "активної реалізації прав меншин на навчання своїй мові з максимально наявними у їхньому розпорядженні ресурсами" (ст. 4), сприяти участі національних меншин у процесі формування та здійснення політики і програм, спрямованих на освіту меншин (статті 5 і 6), а також заохочувати представників основного населення до вивчення мов національних меншин як засобу зміцнення "терпимості й мультикультуралізму" у своїх країнах (ст. 19) [14].

Відповідно до рекомендацій Університету Лунда щодо ефективної участі національних меншин у державному житті (1999 р.), державам-учасникам ОБСЄ слід прийняти, за потреби, спеціальні законодавчі акти, що сприяють залученню національних меншин у процес прийняття державних рішень на центральному, регіональному та місцевому рівнях (статті 6 і 11). Досягненню цієї мети може сприяти, наприклад, виділення певного числа місць у директивних органах або вжиття спеціальних заходів щодо участі представників меншин у державній службі (ст. 6). Лундські рекомендації також закликають держав-учасниць забезпечити бажаних правом на свободу асоціацій, дозволяти створення політичних партій на основі общинної своєрідності (ст. 8), а також засновувати дорадчі або консультативні органи, які служили б каналами ведення діалогу між державною владою та національними меншинами (ст. 12) [15].

Держави-учасниці ОБСЄ визнали, що "особи, які належать до корінного населення, можуть зустрічатися з особливими проблемами при здійсненні своїх прав" і встановили, що зобов'язання ОБСЄ щодо прав і основних свобод людини "застосовні до таких осіб повністю й без будь-якої дискримінації" [16]. Крім того, як зазначалось вище, Конвенція про права дитини містить спеціальне згадування про дітей корінного походження.

Україна також є стороною наступних міжнародних договорів, які мають на меті захист прав національних меншин з метою пом'якшення протиріч та упередження конфліктів на етнічному ґрунті. Серед них:

— Міжнародний пакт ООН про громадянські і політичні права (ратифікований — 19 жовтня 1973 р.; набув чинності 23 березня 1976 р.);

— Конвенція Ради Європи про захист прав і основоположних свобод людини ETS № 005 (ратифікована 17 липня 1997 р.; набрала чинності 11 вересня 1997 р.);

— Конвенція Міжнародної Організації Праці № 111 щодо дискримінації в галузі праці та занять (набрала чинності 15 червня 1960 р.);

— Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (ратифікований 19 жовтня 1973 р.; набув чинності 23 березня 1976 р.);

— Конвенція ЮНЕСКО проти дискримінації в сфері освіти (набрала чинності 15 грудня 1960 р.);

— Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (набрала чинності 7 квітня 1969 р.);

— Рамкова конвенція про захист національних меншин ETS № 157 (ратифікована 9 грудня 1997 р.; набрала чинності 1 лютого 1995 р.);

— Європейська хартія регіональних мов або мов меншин ETS № 802-IV (ратифікована 15 травня 2003 р.; набрала чинності 5 листопада 1991 р.).

ВИСНОВКИ

Отже, своєрідним каталізатором осучаснення міжнародно-правових основ запобігання та врегулювання міжнаціональних конфліктів стали події, пов'язані з розпадом СРСР, СФРЮ, ЧССР, виникненням нових незалежних держав. Саме у 90-ті роки з'явилися: Документ Копенгагенської наради Конференції з людського ви-

міру, Паризька Хартія для нової Європи, Хельсінські рішення ОБСЄ щодо заснування посади Верховного комісара з питань національних меншин, Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин, Гаазькі рекомендації щодо прав на освіту національних меншин, Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин тощо. Ці документи та регламентовані ними практичні дії дозволяють стримувати загрози і небезпеки етнічного характеру в Україні, де доволі успішно реалізується політика толерантності, регулятивний потенціал якої базується, з одного боку, на вимогах говорити "так" кожній культурі, будь-якому світу життя, з іншого — відкидати будь-які дії, що спекулюють та маніпулюють національними почуттями.

Література:

1. Human Rights Committee. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/ccpr>

2. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

4. European Court of Human Rights. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

5. Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, Helsinki. Publisher: Organization for Security and Co-operation in Europe. 1 August 1975. URL: <https://www.osce.org/helsinki-final-act>

6. Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE. Publisher: Organization for Security and Co-operation in Europe. 29 June 1990. URL: <https://www.osce.org/odihr/elections/14304>

7. Charter of Paris for a New Europe / Supplementary Document on the Implementation of Certain Provisions Contained in the Charter of Paris for a New Europe, Paris, 21 November 1990, paragraph 4. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/6/39516.pdf>

8. Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE. Publisher: Organization for Security and Co-operation in Europe. 29 June 1990. URL: <https://www.osce.org/odihr/elections/14304>

9. Convention on the Rights of the Child: resolution / adopted by the General Assembly. General Assembly (44th sess.: 1989-1990). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/80135?ln=en>

10. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318#Text

11. Рамкова конвенція про захист національних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text

12. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text

13. Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/4/67545.pdf>

14. Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/1/32194_0.pdf

15. Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті з пояснювальними примітками. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/5/30340.pdf>

16. The Challenges of Change. Publisher: Organization for Security and Co-operation in Europe. 10 July 1992. URL: <https://www.osce.org/mc/39530>

References:

1. OHCHR (2023), "Human Rights Committee", available at: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/ccpr> (Accessed 20 Jan 2023).

2. UN (1969), "International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text (Accessed 20 Jan 2023).

3. Council of Europe (1953), "Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (Accessed 20 Jan 2023).

4. European Court of Human Rights (2023), available at: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home> (Accessed 20 Jan 2023).

5. Organization for Security and Co-operation in Europe (1975), "Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe", available at: <https://www.osce.org/helsinki-final-act> (Accessed 20 Jan 2023).

6. Organization for Security and Co-operation in Europe (1990), "Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE", available at: <https://www.osce.org/odhr/elections/14304> (Accessed 20 Jan 2023).

7. CSCE (1990), "Charter of Paris for a New Europe / Supplementary Document on the Implementation of Certain Provisions Contained in the Charter of Paris for a New Europe, Paris, 21 November 1990, paragraph 4", available at: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/6/39516.pdf> (Accessed 20 Jan 2023).

8. Organization for Security and Co-operation in Europe (1990), "Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE", available at: <https://www.osce.org/odhr/elections/14304> (Accessed 20 Jan 2023).

9. UN General Assembly (1989), "Convention on the Rights of the Child", available at: <https://digitallibrary.un.org/record/80135?ln=en> (Accessed 20 Jan 2023).

10. UN General Assembly (1992), "Declaration on the rights of persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318#Text (Accessed 20 Jan 2023).

11. Council of Europe (1995), "Framework Convention for the Protection of National Minorities", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (Accessed 20 Jan 2023).

12. Council of Europe (1992), "European Charter for Regional or Minority Languages", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (Accessed 20 Jan 2023).

13. OSCE (1995), "Oslo recommendations on language rights of national minorities", available at: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/4/67545.pdf> (Accessed 20 Jan 2023).

14. OSCE (1996), "Hague recommendations on the rights of national minorities to education", available at: https://www.osce.org/files/f/documents/0/1/32194_0.pdf (Accessed 20 Jan 2023).

15. Office of the High Commissioner on National Minorities (1999), "Lund recommendations on the effective participation of national minorities in social and political life with explanatory notes", available at: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/5/30340.pdf> (Accessed 20 Jan 2023).

16. Organization for Security and Co-operation in Europe (1992), "The Challenges of Change", available at: <https://www.osce.org/mc/39530> (Accessed 20 Jan 2023).

Стаття надійшла до редакції 07.02.2023 р.

АГРОСВІТ
www.agrosvit.info
Передплатний індекс: 23847

АГРОСВІТ
Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 35.01:[351:796](477)

*І. Г. Сурай,
д. держ. упр., професор,
професор кафедри управління та бізнес-адміністрування,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4377-2724>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.131

СУБ'ЄКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ УКРАЇНИ

*I. Suray,
Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Professor of the Department of Management and Business Administration,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

SUBJECTS OF PUBLIC MANAGEMENT THE SPHERE OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS OF UKRAINE

У статті досліджено суб'єкти публічного управління сферою фізичної культури і спорту України, виокремлено їх особливості та зроблено такі висновки.

Україна перебуваючи сьогодні на шляху розвитку за європейським та євроатлантичним курсом має пришвидшити розвиток публічного управління за "Public management" та формувати візію переходу до "Good Governance".

У Законі України "Про фізичну культуру і спорт" перелік суб'єктів сфери фізичної культури і спорту з 1993 р. й дотепер уточняється та доповнюється, наразі він не є вичерпним й також потребує суттєвого уточнення. Проте, не всі названі цим Законом суб'єкти можна вважати суб'єктами управління. Крім органів влади, до суб'єктів публічного управління сферою фізичної культури і спорту за деякими функціями вже сьогодні можна віднести Фізкультурно-спортивні товариства, Спортивні федерації, Національний олімпійський комітет України, Спортивний комітет України. Однак, їх участь у публічному управлінні має бути більшою.

Вже сьогодні потрібно залишити за міністерством функцію участі у формуванні державної політики та заходів з її реалізації у відповідній сфері. Виокремити функції реалізації державної політики і передати їх недержавним або напівдержавним інституціям. При цьому, потребує об'єктивізації функції управління, тобто функції мають відповідати управлінським потребам та інтересам об'єктів управління.

The article researches the subjects of public management in the field of physical culture and sports in Ukraine and highlights their features.

The analysis of the latest publications has showed that the issues of the institutional mechanism of public management and, in particular, the subjects of public management in the field of physical culture and sports, are currently relevant and extremely understudied.

It has been proven that the formation of common features of the institutional mechanism of public management in democratic states is significantly influenced by the "development" of public management. The transformation of "Public administration" into "Public management", in particular

in the countries of Western Europe, took place in an evolutionary way: with the development of democratic relations in society, the activation of civil society in solving common issues (transfer of partial power to the state, activities of non-state institutions in the management chain, etc.), with elements of management in the system of state authorities and further development of public management mechanisms. Today, we observe how, together with the development of democracy in European countries, "Public management" gradually turns into a "Good Governance" (another higher evolutionary level of management).

Ukraine, being today on the path of development according to the European and Euro-Atlantic course, should speed up the development of public management according to "Public management" and form a vision of the transition to "Good Governance".

It was established that in the Law of Ukraine "On Physical Culture and Sports" the list of subjects in the field of physical culture and sports has been clarified and supplemented since 1993, it is currently not exhaustive and also needs significant clarification. However, not all subjects named by the Law can be considered subjects of management. In addition to government bodies, the subjects of public management in the field of physical culture and sports according to some functions today include Physical Culture and Sports Societies, Sports Federations, the National Olympic Committee of Ukraine, and the Sports Committee of Ukraine. However, their participation in public management should be more significant and expanded.

Today, it is necessary to give the function of participation in the formation of state policy and measures for its implementation in the relevant field to the Ministry. Separate the functions of state policy implementation and transfer them to non-state or semi-non-state institutions. At the same time, it is necessary to objectify the management function, that is, the functions must correspond to the management needs and interests of the management objects.

Ключові слова: публічне управління, державне управління, механізми публічного управління, механізми державного управління, інституційний механізм, функції, суб'єкти публічного управління, сфера фізичної культури і спорту.

Key words: public management, public administration, mechanisms of public management, mechanisms of public administration, institutional mechanism, function, subjects of public management, sphere of physical culture and sports.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна сьогодні на незворотному шляху розвитку за європейським та євроатлантичним курсом, який закріплено у Конституції України [1].

23 червня 2022 р. лідери 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. Статус кандидата офіційно запускає процес набуття Україною членства в ЄС. Україна вже активно працює над подальшими кроками та реформуванням країни попри війну, аби не втратити темпи інтеграції [2].

Подальша підготовка до членства передбачатиме завершення всеохопної трансформації всіх сфер, що створюватиме умови, коли країна житиме за принципами ЄС та його законами, які спрямовані на захист кожного громадянина [2].

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що дослідження інституційного механізму публічного управління та, зокрема суб'єктів публічного управління сферою фізичної культури і спорту, є на сьогодні актуальними й вкрай малодослідженими.

Зокрема, А. Кірик присвятив своє дослідження питанням реформування інституційної системи Європейського Союзу за лісабонським договором [3], В. Демчишина — ролі інституційного механізму Європейського Союзу у міграційній сфері [4], О. Стоян — інституційному механізму державного регулювання розвитку сфери відновлювальної енергетики [5], Є. Лазарева, А. Курносова, Г. Таран — інституційному механізму підвищення ефективності використання інноваційного потенціалу малого підприємництва [6], Я. Янушевич — інституційному механізму забезпечення сфери оподаткування в Україні [7], К. Петренко — особливостям інституційної спроможності громадських об'єднань в Україні [8], М. Журба — питанням публічного управління в галузі фізичної культури і спорту [9], В. Капличний — суб'єктам публічного адміністрування сфери спорту [10].

МЕТА ЦІЄЇ СТАТТІ

Мета цієї статті — проаналізувати суб'єкти публічного управління сферою фізичної культури і спорту України й виокремити їх особливості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

ЄС є особливою формою міжнародної організації, оскільки держави-члени надали їй значні повноваження, включаючи законодавчу владу, що призвело до створення автономної наднаціональної організації. ЄС, діючи через свої інституції, має політичні та правотворчі повноваження у конкретних сферах, а його законодавчі акти мають пряму дію на території держав-членів. ЄС також є спільнотою цінностей, яка включає повагу до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та повагу до прав людини та прав меншин. Основна мета інституцій — просувати цінності ЄС, досягати його мети, служити його інтересам, інтересам своїх громадян та держав-членів, а також забезпечувати послідовність, ефективність та безперервність її політики та дій [3, с. 175—186].

Так, щоб втілити завдання Європейської конвенції з прав людини [11] на практиці, важливе місце відводиться інституційному механізму ЄС. Він спрямований на поширення цінностей ЄС, реалізацію цілей ЄС, забезпечення інтересів Союзу, його громадян та держав — членів ЄС та гарантування узгодженості, ефективності і послідовності політик та дій Союзу. Кожний інститут діє в межах повноважень, покладених на нього установчими договорами, та згідно зі встановленими в них процедурами, умовами та цілями. Інститути взаємодіють на засадах відкритої співпраці [4, с. 231—235].

Інституційний механізм публічного управління кожної із держав-членів ЄС водночас є частиною інституційного механізму ЄС. Не має прямої вимоги ЄС яким саме має бути національний інституційний механізм публічного управління, проте прослідковуються певні спільні риси.

Насамперед, на формування спільних рис інституційного механізму публічного управління в демократичних державах значно впливає "розвинутість" публічного управління. Так, у більшості європейських країн на початку ХХ ст. державне управління мало свій прояв через адміністрування і відтоді постійно проходило модернізацію. Перетворення "Public administration" в "Public management" ("державного" в "публічне" управління), зокрема у країнах Західної Європи, відбулося в еволюційний спосіб: з розвитком демократичних відносин у суспільстві, активізацією громадянського суспільства у вирішенні спільних справ (передача не повної влади державі, діяльність недержавних установ у ланцюжку управління тощо), із першими елементами менеджменту у системі державних органів влади (елементи менеджменту із приватного сектора, якщо вони ефективні, так само будуть ефективними і у державному) та у подальшому розвитку механізмів публічного менеджменту (Public management) [12, с. 178—179]. Сьогодні ми спостерігаємо як з розвитком демократії в європейських країнах "Public management" поступово перетворюється на "Good Governance" (вже інший, вищий, еволюційний рівень управління).

Зауважимо, що серед елементів інституційного механізму публічного управління варто дослідити суб'єкти публічного управління. Відповідно до мети цього дослідження мова йтиме про суб'єкти публічного управління сферою фізичної культури і спорту України.

Вважаємо, що потребує уточнення: не можна еkleктично сприймати механізми державного управління й механізми публічного управління, інституційний механізм державного управління й інституційний механізм публічного управління у випадку якщо мова йде про державне управління в широкому розумінні, яке здійснюється на засадах адміністрування (Public administration). При "Public administration" суб'єкти управління представлені тільки органами влади, їх відносини між собою та з об'єктами управління носять характер адміністрування, досить часто це відносини тиску вищого суб'єкта на нижчий за статусом суб'єкт, а тим паче на об'єкт управління. Також при "Public administration" суб'єкт державного управління, визначений як центральний орган державного управління у відповідній сфері (центральний орган виконавчої влади, далі — ЦОВВ) поєднує усі ключові функції управління: формування політики, реалізація політики, контроль.

Починаючи з "Public management" (і далі, за "Good Governance") відбувається активна децентралізація й деконцентрація влади. Зокрема збільшується кількість суб'єктів управління, передача функцій управління недержавним або напівнедержавним інституціям; "розведення" по різних інституціях функцій формування, реалізації політики та контролю за ними тощо. Особлива увага має бути приділена залученості громадськості до управління суспільством та створенню недержавних та/або напівнедержавних інституцій з функціями публічного управління [13, с. 323—328].

В Україні законодавець [14] до сьогодні не визначив чітко поняття "сфера фізичної культури і спорту", водночас дає визначення поняття "суб'єкти сфери фізичної культури і спорту" — "фізичні або юридичні особи, які здійснюють свою діяльність з метою розвитку фізичної культури і спорту. Суб'єктами сфери фізичної культури і спорту є: фізичні особи, які займаються фізичною культурою і спортом, у тому числі спортсмени; фахівці сфери фізичної культури і спорту; заклади фізичної культури і спорту; відповідні органи влади" [14, ст. 1].

Зазначимо, що за результатами проведеного нами дослідження трансформації центрального органу державного управління України сферою фізичної культури і спорту [15] — Міністерства України у справах молоді і спорту (1991—1996 рр.) в ЦОВВ, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України (з 1996 р. — дотепер, окрім періоду 31 травня 2011 р. — 24 липня 2013 р., коли діяльність Державної служби молоді та спорту України спрямовувалася і координувалася через Міністра освіти і науки, молоді та спорту України), встановлено, що розподіл влад пом'якшує "Public administration". При цьому, усі трансформації (відбулися саме як зміна форми) зводилися до утворення (об'єднання, роз'єднання ...) нових органів виконавчої влади (інституцій): Державний комітет — Міністерство — Державний комітет — ... — Міністерство — ... — Державна служба — Міністерство, з частково новими назвами та передачею тих самих, іноді застарілих функцій, що не змінювало сутність інституційного механізму. Також з'ясовано, що: у функціях (повноваженнях) цих ЦОВВ спостерігаються і сьогодні

значні прояви державного управління через адміністрування (Public administration) з деякими проявами функцій "Hard administration"; об'єднанням в одній інституції (ЦОВВ) функцій формування, реалізації політики та контролю за ними; декларування, але не фактичну передачу функцій управління сферою фізичної культури і спорту України іншим інституціям публічного управління.

Так, згідно чинного Закону України "Про фізичну культуру і спорт" [14, ст. 5] "державне управління фізичною культурою і спортом здійснюється ЦОВВ, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, за сприяння відповідно інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування". Ця норма у Законі зафіксована з жовтня 2012 р. Постановою Кабінету Міністрів України [16], що затверджує чинне Положення про Міністерство молоді та спорту України, названо один ЦОВВ — Міністерство молоді та спорту України (Мінмолодьспорт України), який забезпечує формування та реалізує державну політику у зазначеній сфері.

Щодо інших суб'єктів, то у другому розділі Закону України "Про фізичну культуру і спорт" [14] суб'єктами сфери фізичної культури і спорту названо: спортивні клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, заклади спеціалізованої освіти спортивного профілю із специфічними умовами навчання, школи вищої спортивної майстерності, центри олімпійської підготовки, центри студентського спорту закладів вищої освіти, фізкультурно-оздоровчі заклади, центри фізичного здоров'я населення, центри фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, колективи фізичної культури, фізкультурно-спортивні товариства, спортивні федерації, громадські об'єднання фізкультурно-спортивної спрямованості учнів та студентів, спортивна студентська спілка України, українська федерація учнівського спорту, громадські об'єднання фізкультурно-спортивної спрямованості ветеранів фізичної культури і спорту, Національний олімпійський комітет України, суб'єкти паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні, Спортивний комітет України [14, ст. 9—25].

На нашу думку, цей перелік суб'єктів сфери фізичної культури і спорту не є вичерпним і ми бачимо, що він час від часу (весь період з дати прийняття Закону [14]) уточнюється та доповнюється. Це свідчить про активізацію громадянського суспільства щодо сфери фізичної культури і спорту, що є важливим для розвитку публічного управління. Проте, не всі названі суб'єкти можна вважати суб'єктами управління.

Вважаємо, що крім органів влади, до суб'єктів публічного управління сферою фізичної культури і спорту за деякими функціями вже сьогодні можна віднести: Фізкультурно-спортивні товариства, Спортивні федерації, Національний олімпійський комітет України, Спортивний комітет України. Однак, їх участь у публічному управлінні має бути більшою.

Так, сьогодні Фізкультурно-спортивні товариства (далі — ФСТ) — громадські об'єднання фізкультурно-спортивної спрямованості (далі — ГОфс), основними

завданнями яких є: сприяння реалізації державної політики у сфері фізичної культури та спорту; організація фізкультурно-оздоровчої діяльності, зокрема за місцем роботи громадян; забезпечення розвитку визначених напрямів спорту.

ФСТ можуть мати всеукраїнський або місцевий статус. Всеукраїнські ФСТ: діють на території України, мають місцеві осередки у більшості областей (зокрема колективи фізичної культури і спортивні клуби); можуть бути засновниками закладів фізичної культури і спорту, зокрема дитячо-юнацьких спортивних шкіл, відповідних підприємств; власниками спортивних споруд та іншого майна; можуть створювати штатні спортивні команди резервного спорту у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України; співпрацюють з ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, іншими ЦОВВ, відповідними структурними підрозділами місцевих державних адміністрацій та органами місцевого самоврядування, іншими ГОфс на підставі договорів, що укладаються відповідно до законодавства.

ЦОВВ можуть надавати всеукраїнським ФСТ фінансову підтримку за рахунок коштів державного бюджету відповідно до закону. Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування у встановленому порядку можуть надавати за рахунок коштів місцевих бюджетів фінансову підтримку осередкам всеукраїнських ФСТ, зокрема для проведення фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів і спортивних змагань, їх діяльності та для діяльності заснованих ними дитячо-юнацьких спортивних шкіл [14, ст. 19].

Спортивні федерації (асоціації, спілки, об'єднання тощо) — ГОфс, основними завданнями яких є: забезпечення інтересів членів відповідних спортивних федерацій у сфері спорту, в тому числі сприяння захисту їх соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних та інших інтересів; сприяння розвитку відповідного виду (видів) спорту шляхом участі у розробленні та виконанні відповідних програм; залучення різних груп населення до фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності; сприяння підготовці спортсменів національних збірних команд та забезпечення їх участі в офіційних міжнародних спортивних змаганнях; організація та проведення фізкультурно-оздоровчих, спортивних заходів та спортивних змагань; участь у здійсненні кадрового забезпечення розвитку відповідного виду (видів) спорту; сприяння розвитку міжнародного співробітництва у сфері фізичної культури і спорту. Спортивні федерації можуть мати всеукраїнський або місцевий статус. ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, може надати спортивній федерації статус національної спортивної федерації [14, ст. 20].

Національний олімпійський комітет України (далі — НОК) — ГОфс, основним завданням якої є забезпечення розвитку олімпійського руху в Україні як складової частини міжнародного олімпійського руху. Метою олімпійського руху є: пропаганда та впровадження відповідних принципів та ідеалів; сприяння розвитку фізичної культури і спорту; зміцнення міжнародного спортивного співробітництва; участь в Олімпійських іграх та інших

міжнародних спортивних змаганнях та заходах, що проводяться Міжнародним та Європейським олімпійськими комітетами; виконання інших завдань і заходів, передбачених статутом Національного олімпійського комітету України, відповідно до Олімпійської хартії. НОК України діє на підставі статуту, який відповідає Олімпійській хартії [14, ст. 23].

Спортивний комітет України — ГОфс, основним завданням якої є забезпечення розвитку в Україні неолімпійського спорту: представляє Україну у відповідних міжнародних спортивних організаціях, на Всесвітніх та Європейських іграх з неолімпійських видів спорту, інших міжнародних спортивних змаганнях, якщо інше не передбачено вимогами відповідних міжнародних організацій та/або міжнародними договорами України; може організовувати та проводити на території України всеукраїнські та міжнародні змагання та заходи з неолімпійських видів спорту спільно з відповідними спортивними федераціями; бере участь у наданні всеукраїнським спортивним федераціям з неолімпійських видів спорту статусу національної спортивної федерації з відповідного неолімпійського виду спорту [14, ст. 25].

Зауважимо, що В. Капличний на підставі здійсненого ним аналізу повноважень суб'єктів публічного адміністрування сфери спорту запропонував поділити їх на такі види: 1) суб'єкти, які наділені публічно-управлінськими функціями, а саме суб'єкти загальної компетенції (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України), суб'єкти спеціальної компетенції (Міністерство культури, молоді та спорту України, Міністерство освіти і науки України, Державне агентство спорту України, місцеві суб'єкти публічної адміністрації); 2) юридичні й фізичні особи як суб'єкти спортивних правовідносин [10, с. 76—77].

М. Журба визначає коло владних суб'єктів у галузі фізичної культури і спорту (враховуючи перегляд змісту та меж державного управління, вихід теоретичних концепцій на більш загальний рівень аналізу владно-організуючого впливу) на підставі різних рівнів/складників "публічного" так: 1) Органи виконавчої влади. Основне місце в цій групі суб'єктів посідає галузевий ЦОВВ. 2) Органи місцевого самоврядування, що реалізують численні управлінські повноваження у галузі фізичної культури та спорту, обсяг яких у контексті децентралізаційних перетворень зростає. 3) Установи й організації та окремі фізичні особи, що реалізують делеговані повноваження. Серед цих суб'єктів виокремлені державні установи та організації (наприклад, Національний антидопінговий центр); недержавні установи та організації (наприклад, Національний олімпійський комітет України, який не лише є громадською організацією фізкультурно-спортивного спрямування, але й здійснює низку управлінських повноважень); фізичні особи, що не є службовцями органів публічної влади, але часто наділяються владними повноваженнями (наприклад, спортивні судді) [9, с. 10].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, на нашу думку, Україна перебуваючи сьогодні на шляху розвитку за європейським та євроатлантичним

курсом має пришвидшити розвиток публічного управління за "Public management" та сформувати візію переходу до "Good Governance".

В Законі України "Про фізичну культуру і спорт" перелік суб'єктів сфери фізичної культури і спорту з 1993 р. й дотепер уточнюється та доповнюється, наразі він не є вичерпним й також потребує суттєвого уточнення. Проте, не всі названі цим Законом суб'єкти можна вважати суб'єктами управління. Крім органів влади, до суб'єктів публічного управління сферою фізичної культури і спорту за деякими функціями вже сьогодні можна віднести Фізкультурно-спортивні товариства, Спортивні федерації, Національний олімпійський комітет України, Спортивний комітет України. Однак, їх участь у публічному управлінні має бути більшою.

Вже сьогодні потрібно залишити за міністерством функцію участі у формуванні державної політики та заходів з її реалізації у відповідній сфері. Виокремити функції реалізації державної політики і передати їх недержавним або напівдержавним інституціям. При цьому, потребує об'єктивізації функції управління, тобто функції мають відповідати управлінським потребам та інтересам об'єктів управління.

У перспективі подальші дослідження мають стосуватися більш детального аналізу функцій інституцій публічного управління сферою фізичної культури і спорту.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.02.2023).
2. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. (23 червня 2022 р.) URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes> назва з екрану. (дата звернення: 05.02.2023).
3. Кірик А. Ю. Реформування інституційної системи Європейського Союзу за лісабонським договором. Університетські наукові записки. 2021, № 6 (84), С. 175—186.
4. Демчишина В. Роль інституційного механізму Європейського Союзу у міграційній сфері. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 8. С. 231—235.
5. Стоян О. Ю. Інституційний механізм державного регулювання розвитку сфери відновлювальної енергетики та напрями його удосконалення. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 20. С. 132—136.
6. Лазарєва Є. В., Курносова А. В., Таран Г. В. Інституційний механізм підвищення ефективності використання інноваційного потенціалу малого підприємництва. Економічні інновації. 2014, вип. № 57, С. 179—187.
7. Янушевич Я. В. Інституційний механізм забезпечення сфери оподаткування в Україні: автореф. дис. ... д. юрид. наук: спец. 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право"; Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2021. 36 с.
8. Петренко К. Особливості інституційної спроможності громадських об'єднань в Україні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2018, вип. 4 (78). С. 376—388.

9. Журба М. А. Публічне управління в галузі фізичної культури і спорту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право"; Національний університет "Одеська юридична академія". Одеса, 2017. 28 с.

10. Капличний В. А. Суб'єкти публічного адміністрування сфери спорту. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2019, № 41, т. 1. С. 74—77.

11. Європейська конвенція з прав людини https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf (дата звернення: 05.02.2023).

12. Сурай І. Г. Еволюційність парадигмальних змін у публічному управлінні — публічній службі — управлінні персоналом. Реформування процесів публічного управління в сфері освіти та науки України у глобалізаційному та інформаційному суспільстві: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Переяслав, 30 жовтня 2020 р. / за ред. О.І. Пархоменко-Кучевіл. Переяслав, 2020. С. 178—185.

13. Сурай І. Г. Публічне управління в Україні: від функціонального обстеження до функціонального моделювання. Публічне управління в умовах воєнного часу та надзвичайних ситуаціях: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., м. Переяслав, 30 листопада 2022 р. Переяслав: Університет Григорія Сковороди в Переяславі, 2023. С. 323—328.

14. Про фізичну культуру і спорт. Закон України від 24.12.1993 р. № 3808-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text> (дата звернення: 05.02.2023).

15. Сурай І. Г. Трансформація центрального органу державного управління України сферою фізичної культури і спорту. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. №2. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy>

16. Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України: Постанова Кабінету міністрів України від 2 липня 2014 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.02.2023).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 05.02.2023).

2. Government portal (2022), "Ukraine received the status of a candidate for EU membership", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes> (Accessed 05.02.2023).

3. Kiryk, A.Yu. (2021), "Reforming the institutional system of the European Union according to the Lisbon Treaty", *Universytets'ki naukovy zapysky*, vol. 6 (84), pp. 175—186.

4. Demchyshyna, V. (2019), "The role of the institutional mechanism of the European Union in the field of migration", *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 8, pp. 231—235.

5. Stoyan, O. (2014), "Institutional mechanism of state regulation of development of renewable energy", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 132—136.

6. Lazarieva, Ye.V. Kurnosova, A.V. and Taran, H.V. (2014), "Institutional mechanism for improving the efficiency of using the innovative potential of small businesses", *Ekonomichni innovatsii*, vol. 57, pp.179—187.

7. Yanushevych, Ya.V. (2021), "Institutional mechanism for ensuring the sphere of taxation in Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Law, Zaporiz'kyj natsional'nyj universytet. Zaporizhzhia, Ukraine.

8. Petrenko, K. (2018), "Peculiarities of the institutional capacity of public associations in Ukraine", *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, vol. 4 (78), pp. 376—388.

9. Zhurba, M.A. (2017), "Public administration in the field of physical culture and sports", Abstract of Ph.D. dissertation, Law, Natsional'nyj universytet "Odes'ka iurydychna akademiia", Odessa, Ukraine.

10. Kaplychnyj, V.A. (2019), "Subjects of public administration in the field of sports", *aukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*, vol. 41, no. 1, pp.74—77.

11. Council of Europe (1950), "European Convention on Human Rights", available at: https://www.echr.-coe.int/documents/convention_ukr.pdf (Accessed 05.02.2023).

12. Suraj, I.H. (2020), "Evolution of paradigmatic changes in public administration — public service — personnel management", *Reformuvannia protsesiv publichnoho upravlinnia v sferi osvity ta nauky Ukrainy u hlobalizatsijnomu ta informatsijnomu suspil'stvi: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Reforming the processes of public management in the sphere of education and science of Ukraine in the globalization and information society: materials of the international scientific and practical conference]*, Pereiaslav, Ukraine, pp. 178—185.

13. Suraj, I.H. (2022), "Public administration in Ukraine: from functional survey to functional modeling", *Publichne upravlinnia v umovakh voiennoho chasu ta nadzvychajnykh sytuatsiiakh: suchasnyj stan, problemy, perspektyvy rozvytku: materialy V mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Public administration in wartime and emergency situations: current state, problems, development prospects: materials of the 5th international scientific and practical conference]*, Universytet Hryhoriia Skovorody v Pereiaslavi, Pereiaslav, Ukraine, pp. 323—328.

14. Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine "On Physical Culture and Sport", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text> (Accessed 05.02.2023).

15. Suraj, I.H. (2023), "Transformation of the central authority of public administration of Ukraine in the sphere of physical culture and sports", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 2, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy> (Accessed 05.02.2023).

16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On approval of the Regulation on the Ministry of Youth and Sports of Ukraine", <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2014-%D0%BF#Text> (Accessed 05.02.2023).

Стаття надійшла до редакції 06.02.2023 р.

О. І. Пархоменко-Куцевіл,
д. держ. упр., професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0758-346X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.137

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

O. Parkhomenko-Kutsevil,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Head of the Department
of Public Administration and Administration, Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav

PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SPHERE OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS

У статті систематизовані наукові підходи до проблем розвитку публічного управління у сфері фізичної культури і спорту. З'ясовано, що проблеми розвитку системи публічного управління у сфері фізичної культури і спорту аналізують більш за все правознавці, економісти, водночас дослідження у галузі публічного управління носять фрагментарний та несистемний аналіз. Виокремлено шість кластерів проблем розвитку публічного управління у сфері фізичної культури і спорту. Перша проблема — потреба у розробці системної концепції розвитку публічного управління у сфері фізичної культури і спорту. Так, на сьогодні Урядом України планується об'єднати Міністерство освіти України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство культури України в єдине Міністерство розвитку людського капіталу. Таким чином, основними засадами розвитку людського капіталу є формування національного (сукупного) здоров'я через розвиток фізичної культури та спорту. Друга проблема — це пошук оптимального балансу публічних та приватних засад у регулюванні фізкультурно-спортивних відносин. Третя проблема — формування засад державно-приватного партнерства в галузі управління фізичною культурою та спортом. Це зумовлено тим, що спорт та фізична культура стають у сучасному світі одними з найважливіших галузей людської діяльності. Четверта проблема — формування гнучкої системи публічного управління у сфері фізичної культури та спорту, розвиток кадрового потенціалу управлінців, які здатні приймати оптимальні раціональні рішення з урахуванням економічної ефективності та певних елементів підприємництва. П'ята проблема — децентралізація влади та фінансування спортивної інфраструктури, оновлення матеріально-технічного забезпечення галузі, залучення інвестиції тощо. Саме децентралізація влади надасть можливість швидко та ефективно розбудувати спортивну інфраструктуру, наблизити фізичну культуру та спорт до населення, враховувати інтереси громадян займатися професійно спортом тощо. Потребує формування альтернативних джерел фінансування — наприклад, отримання додаткового доходу від продажу рекламних та телевізійних прав, сувенірної продукції, лотереї, залучення внутрішніх інвестицій тощо. Шоста проблема — цифровізація послуг з фізичної культури та спорту, формування електронних порталів для обміну даними, обговорення проблем у галузі, створення особистого спортивного рейтингу, що враховує активність у заняттях фізкультурою та участь у спортивних заходах, формування відкритих електронних баз даних про можливості державної та регіональної спортивної інфраструктури надавати послуги населенню тощо.

The article systematizes scientific approaches to the problems of public management in the field of physical culture and sports. The author found out that the problems of the development and reform of the public administration system in the field of physical culture and sports are mostly analyzed by jurists and economists, while research in the field of public administration carries a fragmentary and non-systematic analysis. The author singles out six clusters of problems of development of public administration in the field of physical culture and sports. The first problem is the need to develop a systemic concept for the development of public administration in the field of physical education and sports. So, today the Government of Ukraine plans to unite the Ministry of Education of Ukraine, the Ministry of Youth and Sports of Ukraine, the Ministry of Culture of Ukraine into a single Ministry of Human Capital Development. Thus, the main principles of human capital development are the formation of national (aggregate) health through the development of physical culture and sports. The second problem is the search for an optimal balance of public and private foundations in the regulation of physical culture and sports relations. The third problem is the formation of the foundations of public-private partnership in the field of physical culture and sports management. This is due to the fact that sports and physical culture are becoming one of the most important areas of human activity in the modern world. The fourth problem is the formation of a flexible system of public management in the field of physical culture and sports, the development of personnel potential of managers who are able to make optimal rational decisions taking into account economic efficiency and certain elements of entrepreneurship. The fifth problem is the decentralization of power and financing of sports infrastructure, updating the logistical support of the industry, attracting investment, etc. It is the decentralization of power that will provide an opportunity to quickly and effectively build sports infrastructure, bring physical culture and sports closer to the population, take into account the interests of citizens to engage in professional sports, etc. It requires the formation of alternative sources of financing – for example, obtaining additional income from the sale of advertising and television rights, souvenir products, lotteries, attraction of domestic investments, etc. The sixth problem is the digitization of physical education and sports services, the formation of electronic portals for data exchange, discussion of problems in the industry, the creation of a personal sports rating that takes into account activity in physical education and participation in sports events, the formation of open electronic databases on the possibilities of state and regional sports infrastructure, provide services to the population, etc.

Ключові слова: фізична культура, спорт, публічне управління, державне управління, модель публічного управління, розвиток фізичної культури та спорту, фінансування галузі фізичної культури та спорту, формування кадрового управлінського потенціалу системи фізичної культури та спорту, державно-приватне партнерство у галузі фізичної культури та спорту, цифровізація галузі фізичної культури та спорту.

Key words: physical culture, sport, public administration, public administration, model of public administration, development of physical culture and sports, financing of the field of physical culture and sports, formation of personnel management potential of the system of physical culture and sports, public-private partnership in the field of physical culture and of sports, digitalization of the field of physical culture and sports.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Загальносвітові тенденції розвитку людства пов'язані з поліпшенням якості життя населення, з активним довголіттям і здоровим способом життя людей, що актуалізує питання розвитку сфери фізичної культури та спорту для державної політики багатьох країн, адже основним засобом розвитку організму та зміцнення здоров'я людини виступає саме фізична активність.

Галузь фізичної культури та спорту виступає важливою складовою соціально-культурної діяльності людини, формує якість здорової та повноцінної особистості. В силу широкого та комплексного характеру даної сфери життєдіяльності людини дуже актуальним є ство-

рення в державі ефективної системи публічного управління, що включає стратегічне планування, нормативно-правове регулювання, створення управлінської інфраструктури, фінансування, інформаційне забезпечення і належний захист прав і законних інтересів всіх учасників фізкультурно-спортивних відносин.

Зазначимо ще одну особливість фізичної культури та спорту. Цей інститут активно впливає на становлення самої особистості людини, що значно підвищує його цінність: виховуються якості цілеспрямованості, волевластивості, працьовитості та сумлінності тощо. У цілому ж можна сказати, що заняття фізичною культурою і спортом, крім впливу на здоров'я людини, сприя-

ють пристосуванню нашого організму до змін у навколишньому середовищі, роблять його стійким по відношенню до факторів, що створюють стресові ситуації і в цілому психологічно готують особистість до повної та ефективної участі в суспільному житті суспільства.

Сучасна політика держави у сфері фізичної культури та спорту є важливою ланкою у загальному напрямі вирішення головних соціальних завдань суспільства. Ця значимість визначена особливим статусом фізичної культури та спорту, який полягає в тому, що ця сфера є як джерелом підвищення якості життя населення, так і соціальним ресурсом розвитку суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблеми розвитку публічного управління у галузі фізичної культури і спорту, проблеми фінансування системи фізичної культури і спорту, кадровий управлінський потенціал системи публічного управління у галузі фізичної культури і спорту, реформування з урахуванням європейських пріоритетів публічного управління у галузі фізичної культури і спорту аналізують багато вчених, зокрема: Б. Авер'янов, С. Алексєєв, О. Андрійко, А. Апаров, Р. Бабій, Г. Бордюгова, І. Гасюк, А. Глашев, М. Журба, С. Забара, О. Завальнюк, Л. Захарова, В. Зуєв, В. Курило, І. Наставний, А. Палюх, І. Процик, О. Романишин, С. Стеценко М. Ткалич та інші. Разом з тим відсутні системні дослідження проблем розвитку та реформування публічного управління у сфері фізичної культури і спорту.

Формулювання цілей досліджень (постановка завдання) — систематизація наукових підходів до проблеми розвитку публічного управління у сфері фізичної культури і спорту.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ

Проблеми розвитку та реформування системи публічного управління у сфері фізичної культури і спорту аналізують більш за все правознавці, економісти, водночас дослідження у галузі публічного управління носять фрагментарний та несистемний аналіз.

На думку О. Моргунова, статистика свідчить про необхідність змін у сферах фізичної культури та спорту, через розвиток яких можна підвищити рівень здоров'я населення, сприяти здоровому способу життя, гідно представляти Україну у спортивних змаганнях, чим не тільки підвищувати спортивні досягнення, але і піднімати як спортивні рейтинги (як рейтинг футбольних збірних світу, де Україна посідає 29 місце), так і рейтинги України за такими базовими показниками, як очікувана тривалість життя, смертність, індекс людського розвитку (Human Development Index) тощо [2].

М. Журба до головних проблем публічного управління у сфері фізичної культури і спорту відносить те, що потребує законодавчого вирішення питання оновлення змісту майнових і фінансових відносин щодо державної підтримки неприбутковості цієї галузі, вільного розвитку ринку спортивних індустрій і послуг, ефективного використання бюджетних коштів, залучення недержавних джерел фінансування фізичної культури і спорту,

подальшої активізації демократичних процесів у ній, які забезпечували б її розвиток за допомогою багатоманітності творчих, господарчих та адміністративноправових форм. Недостатньою є також розробка юридичною наукою питань, пов'язаних безпосередньо з публічним управлінням у галузі фізичної культури і спорту в Україні [3].

Сьогодні головною функцією держави має стати створення умов для того, щоб кожен громадянин мав можливість задовольнити свої інтереси у сфері фізкультури та спорту та реалізувати свої можливості. Саме держава має створити можливості для забезпечення кожному мінімальні рухові режими, сприяти взаємодії між сферою спорту та охороною здоров'я, освітою, захистом навколишнього середовища. Забезпечення фізкультурно-спортивної діяльності можна розглядати у контексті національної безпеки України. Оскільки здоров'я кожного громадянина — є цінністю держави, в умовах війни це набуває важливого значення.

Науковці відзначають, що зараз необхідний пошук оптимального балансу публічних та приватних засад у регулюванні фізкультурно-спортивних відносин. Роль держави, безумовно, має залишатися вагомою, але від функції нагляду вона повинна зміщуватися у бік розширення зобов'язань щодо реалізації соціальної функції. Саме в цьому напрямі бачиться необхідність посилення публічних засад на сучасному етапі [1—4].

Сфера фізкультури і спорту в Україні — це сфера суспільних відносин, що перебуває на етапі швидкого розвитку, тому варто відзначити необхідність систематичної оптимізації механізмів державного регулювання. При цьому вважається найбільш результативним інструментом регламентування взаємин у сфері фізичної культури та спорту саморегулювання, що зумовлює систему договірних нормативів між різнорівневими суб'єктами досліджуваної сфери. При цьому відбувається формування системи "м'якого права". Посилення ролі механізмів державного регулювання зумовлене сучасними тенденціями комерціалізації систематичного зростання питомої ваги державних та приватних відносин у сфері фізичної культури та спорту. Вказані різновиди відносин найбільше розвиваються у професійному спорті. Як наслідок, відбувається постійна професіоналізація сфери і домінування професійного спорту над аматорським [4].

Численні позитивні приклади дають підстави у найближчій перспективі прогнозувати розвиток інституту державно-приватного партнерства.

Державно-приватне партнерство в галузі управління фізичною культурою та спортом сьогодні стає об'єктивно необхідним. Це зумовлено тим, що спорт та фізична культура стають у сучасному світі одними з найважливіших галузей людської діяльності. Величезні досягнення у галузі фізичної культури та спорту, використання даної сфери у політиці та економіці для залучення інвестицій, лягли в основу багатьох науково-технологічних та соціальних перетворень у суспільстві.

У зв'язку з цим зростає значення якісного публічного та недержавного регулювання фізичної культури та спорту.

На сьогодні існує проблема формування гнучкої системи публічного управління у сфері фізичної куль-

тури та спорту, розвиток кадрового потенціалу управлінців, які здатні приймати оптимальні раціональні рішення з урахуванням економічної ефективності та певних елементів підприємництва. Успішність управлінської діяльності у сфері фізичної культури та спорту дуже тісно пов'язана з наявністю професійної компетентності менеджерів.

Крім того, слід звернути увагу на важливість відновлення галузі фізичної культури та спорту після війни та розглянути можливість розвитку міжнародного співробітництва щодо оновлення матеріально-технічного забезпечення галузі, розбудови спортивної інфраструктури, залучення інвестиції тощо.

Загальновизнано, що заняття фізичною культурою і спортом є проявом здорового способу життя, фізичного розвитку та складовою здоров'я населення. Однак необхідно встановити чи достатній рівень правового регулювання цієї сфери, чи не виникає неоднакового застосування норм, які регулюють таку сферу, чи розкриті важливі поняття, їх зміст? З наведеного постає основне питання чи достатня захищеність людей, які залучаються до спорту та фізичної культури в Україні? Це зумовлює проблематику та актуальність дослідження понятійно-категоріального апарату публічного управління у сфері фізичної культури і спорту [5].

На етапі розвитку суспільства цифрові технології займають особливе місце у системі публічного управління у сфері фізичної культури та спорту [6]. Цифровізація публічного управління орієнтована збільшення якості публічного управління, що полягає у зменшенні необґрунтованого державного втручання та підвищення результативності управління у сфері фізичної культури та спорту.

Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у державну управлінську діяльність змінило характер управління у сфері фізичної культури та спорту [7]. Традиційно в основі прийняття управлінських рішень лежали контроль та виконання команд, при цьому публічне управління, яке здійснює уряди та парламенти, приділяло значну увагу регламентам та праву. В електронному публічному управлінні ключовими параметрами виступають договір та згода, а основна увага управління, що включає до публічної влади форуми, комісії та інші форми, приділяється колективним рекомендаціям, непримусовим нормам та моральним угодам.

Цифрові технології вносять суттєві корективи до традиційних підходів планування та виконання управління та оцінки результатів діяльності держорганів [6]. На етапі цілепокладання найбільш затребуваною технологією є аналіз великих даних з передиктивною аналітикою та застосуванням ІКТ. При плануванні контрольної роботи можуть використовуватися технології штучного інтелекту. Для оцінювання результативності діяльності органів державної влади використовуються цифрові платформи. Угрупування відомостей, що надходять з різних джерел, робота з джерелами інформації, повністю або частково позбавленими структури, апробація різних ініціатив у межах контрольованих випробувань, включення безперервного збору зворотного зв'язку в роботи з розробки, спостереження та оцінки державного регулювання дають державі можливість якісніше та своєчасно виявляти та вирішувати актуальні

проблеми у сфері фізичної культури та спорту, прогнозувати та оперативно реагувати на можливі очікувані труднощі.

Цифровізація дає можливість вирішити низку ключових завдань у сфері фізичної культури та спорту за допомогою наступних механізмів [8]:

- створення єдиного інформаційного порталу, що містить повні відомості про можливості занять фізичної культури та спорту на всій території України;

- підвищення доступності занять фізичної культури та спорту завдяки онлайн-послугам та інструментам інформування;

- надання відкритих даних про всі спортивні об'єкти, що проводяться фізкультурно-спортивні заходи, організації спортивної спрямованості, присвоєння спортивних звань та розрядів;

- створення особистого спортивного рейтингу, що враховує активність у заняттях фізкультурою та участь у спортивних заходах;

- відображення реальних показників реалізації завдань та досягнення цілей державної політики у сфері фізичної культури та спорту по регіонах;

- оптимізація трудових, фінансових та матеріальних ресурсів;

- організація оперативного та зручного процесу взаємодії між суб'єктами;

- розробка мобільних програм та пристроїв, що забезпечують відстеження стану рівня фізичної підготовки людини в режимі реального часу.

Цифрові технології дають можливість ефективно та оперативно збирати, обробляти та передавати дані, формувати нові можливості при підготовці спортсменів, суддів та тренерів та проводити фізкультурно-оздоровчі роботи з громадянами у форматах, відмінних від традиційних.

В умовах війни сфера фізичної культури та спорту є не лише доступним джерелом здорового способу життя, а й певним засобом реабілітації населення від психологічних потрясінь та стресів.

Ще однією проблемою є забезпечення повсюдної доступності до спортивних послуг. Ця доступність визначається такими факторами: статевіковими, фізіологічними, інформаційними, інфраструктурними, транспортними та вартісними особливостями.

Дані фактори виходять з того, що доступ до спортивних послуг залежить від соціальних цінностей населення та його потреби до занять фізичною культурою та спортом, від доступністю до інфраструктурних об'єктів фізичної культури та спорту, а також економічними можливостями, що обумовлюють платоспроможний попит населення, від якого залежить ця доступність.

Інноваційний розвиток у сфері діяльності фізичної культури та спорту має стати пріоритетним спрямуванням у діяльності суб'єктів сфери фізичної культури та спорту. Даний напрямок повинен включати всі прогресивні технології, що дозволяють не тільки впливати на досягнення в спорті високого рівня, але і в першу чергу, на підвищення ефективності функціонування спортивних об'єктів, всієї інфраструктури сфери фізичної культури та спорту з надання спортивно-фізкультурних послуг населенню. Йдеться, наприклад, не лише про доступ до найпростіших спортивних майданчиків та об'єктів,

а й створення на їх територіях сучасної інфраструктури з майданчиками та тренажерами, діагностичними центрами та лабораторіями, здатних задовольняти усі переваги громадян країни.

Окремо стоїть проблема визначення раціональною системи фінансування розвитку галузі фізичної культури та спорту.

Ринкові відносини докорінно змінили значення і вплив соціальних інститутів на різних рівнях. Процес формування якісно нової моделі господарської діяльності з організації та надання фізкультурно-оздоровчих і спортивних послуг відбувається одночасно з пошуком можливих способів руху до неї. Колишня практика їх організації переважно шляхом державного фінансування, не відповідає новим соціально-економічним умовам, а підприємницька діяльність у цій галузі ще перебуває на початковій стадії свого формування і розвитку, що вимагає проведення наукових досліджень, які ставлять своєю метою вдосконалення теоретичної бази для організації ефективної системи управління в сфері спорту і фізичної культури [9].

Сьогодні соціально-культурна сфера, складниками якої є фізична культура та спорт, як ніколи потребує нового різновекторного підходу до розвитку сфери фізичної культури та спорту як на загальнодержавному рівні, так і на місцевому. Все це неможливо реалізувати без радикальних перетворень у соціально-економічному житті. Роль держави в соціально-економічному розвитку суспільства визначає необхідність у централізації значної частини фінансових ресурсів, зокрема й у сфері фізичної культури та спорту [10].

Таким чином, науковці звертають увагу на проблему фінансування галузі фізичної культури та спорту, що загострилася в період пандемії COVID-19 та внаслідок воєнних дій.

Наприклад, можна імплемувати успішні світові моделі фінансування галузі фізичної культури та спорту. Так, у США фінансування фізичної культури та спорту в Україні спирається переважно на приватні інвестиції, а держава залучається до фінансування найбільших проектів у професійному спорті. У США для інвесторів у спортивну галузь передбачені різні податкові преференції, є широкі можливості для отримання додаткового доходу від продажу рекламних та телевізійних прав, сувенірної продукції, лотереї, сувенірної продукції, лотереї [11].

В економічній площині перед сферою фізичної культури та спорту гостро стоять питання ефективного використання ресурсів, рентабельності спортивних споруд, підвищення конкурентоспроможності фізкультурно-спортивних організацій, більшої реалізації кількості абонементів для занять у фізкультурно-оздоровчих групах, гуртках, клубах зі спортивних інтересів, збільшення продажу квитків на спортивні заходи різного рівня (від регіональних змагань до міжнародних зустрічей).

ВИСНОВКИ

У дослідженні систематизовані наукові підходи до проблем розвитку публічного управління у сфері фізичної культури і спорту. Виокремлені наступні кластери проблем. Перша проблема — потреба у розробці системної концепції розвитку публічного управління у сфері фізичної культури і спорту. Так, на сьогодні Уря-

дом України планується об'єднати Міністерство освіти України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство культури України в єдине Міністерство розвитку людського капіталу. Таким чином, основними засадами розвитку людського капіталу є формування національного (сукупного) здоров'я через розвиток фізичної культури та спорту. Саме запобігання хворобам, формування здорового способу життя діяльності людини, формування позитивних звичок займатися фізичною активністю є основою подальшого розвитку України.

Наступна проблема — це пошук оптимального балансу публічних та приватних засад у регулюванні фізкультурно-спортивних відносин. Роль держави, безумовно, має залишатися вагомим, але від функції наглядю вона повинна зміщуватися у бік розширення зобов'язань щодо реалізації соціальної функції.

Третя проблема — формування засад державно-приватного партнерства в галузі управління фізичною культурою та спортом. Це зумовлено тим, що спорт та фізична культура стають у сучасному світі одними з найважливіших галузей людської діяльності.

Четверта проблема — формування гнучкої системи публічного управління у сфері фізичної культури та спорту, розвиток кадрового потенціалу управлінців, які здатні приймати оптимальні раціональні рішення з урахуванням економічної ефективності та певних елементів підприємництва.

П'ята проблема — децентралізація влади та фінансування спортивної інфраструктури, оновлення матеріально-технічного забезпечення галузі, залучення інвестиції тощо. Саме децентралізація влади надасть можливість швидко та ефективно розбудувати спортивну інфраструктуру, наблизити фізичну культуру та спорт до населення, враховувати інтереси громадян займатися професійно спортом тощо. Потребує формування альтернативних джерел фінансування — наприклад, отримання додаткового доходу від продажу рекламних та телевізійних прав, сувенірної продукції, лотереї, залучення внутрішніх інвестицій тощо.

Шоста проблема — цифровізація послуг з фізичної культури та спорту, формування електронних порталів для обміну даними, обговорення проблем у галузі, створення особистого спортивного рейтингу, що враховує активність у заняттях фізкультурою та участь у спортивних заходах, формування відкритих електронних баз даних про можливості державної та регіональної спортивної інфраструктури надавати послуги населенню тощо.

Література:

1. De Dycker S. Good governance in Sport: comparative law aspects. *The International Sports Law Journal*. 2019. № 19. P. 116—128.
2. Моргунов О. А. Фізична культура та спорт як напрям публічного адміністрування в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник рикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 2(27). URL: <http://puuv.onu.edu.ua/index.php/ruuv/article/view/200/746>
3. Журба М. А. Публічне управління у галузі фізичної культури і спорту: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07; Одеська юридична академія. Одеса, 2017. 28 с.

4. Іванова О. В. Удосконалення механізмів державного регулювання у сфері фізичної культури і спорту в Україні. Публічне урядування. 2021. № 2 (27). С. 16—21. [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-2\(27\)-2](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-2(27)-2)

5. Чокля О. Публічне управління у сфері фізичної культури і спорту в Україні: понятійно-категоріальний апарат. Актуальні проблеми державного управління. 2021. № 3(84). URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/246241>.

6. Стеценко Н.В. Цифровизация в сфере физической культуры и спорта: состояние вопроса. Наука и спорт: современные тенденции. 2019. Т. 22. № 1. С. 35—40

7. Батракова Л.Г. Развитие цифрового управления в регионах. Социально-политические исследования. 2019. № 2 (3). С. 45—60.

8. Хабибрахманова Р.Р., Зобнина Ю.А. Роль цифровизации в реализации государственной политики в сфере физической культуры и спорта. Школа Науки. 2021. № 3 (40). С. 15—18.

9. Матросова Л., Галюза І. Проблеми менеджменту в галузі фізичної культури та спорту. Вісник економічної науки України. 2012. №2. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45052/20-Matrosova.pdf?sequence=1>.

10. Солопенко В.В. Наукові та законодавчі аспекти правового регулювання видатків на фізичну культуру та спорт в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2018. Випуск 48. Том 2. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34401/1/%D0%9D%D0%90%D0%A3%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%86%20%D0%97%D0%90%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%94%D0%90%D0%92%D0%A7%D0%86%20%D0%90%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%9A%D0%A2%D0%98.pdf>.

11. Бобровский Е. А. О Развитии финансирования физической культуры и спорта. АНИ: экономика и управление. 2020. №4 (33). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-razvitii-finansirovaniya-fizicheskoy-kultury-i-sporta>.

References:

1. De Dycker, S. (2019), "Good governance in Sport: comparative law aspects", The International Sports Law Journal, vol. 19, pp. 116—128.

2. Morhunov, O. A. (2019), "Physical culture and sport as a direction of public administration in Ukraine", Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk rykarpatskyi yurydychnyi visnyk, Vol. 2 (27), available at: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/200/746> (Accessed 5 Jan. 2023).

3. Zhurba, M. A. (2017), "Public administration in the field of physical culture and sports", Ph.D. Thesis, law Sciences, Odeska yurydychna akademiia. Odesa, Ukraine.

4. Ivanova, O. V. (2021). "Improvement of mechanisms of state regulation in the field of physical culture and sports in Ukraine", Publichne uriaduvannia, vol. 2 (27), pp. 16—21.

5. Choklia, O. (2021), "Public administration in the field of physical culture and sports in Ukraine: conceptual and categorical apparatus", Aktualni problemy derzhavnoho

upravlinnia, vol. 3 (84), available at: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/246241> (Accessed 5 Jan. 2023).

6. Stetsenko, N.V. (2019), "Digitization in the sphere of physical culture and sports: state of affairs", Nauka y sport: sovremennye tendentsyy, Vol. 22. no. 1, pp. 35—40.

7. Batrakova, L.H. (2019), "Development of digital management in the regions", Sotsyalno-polytycheskye yssledovaniya, vol. 2 (3), pp. 45—60.

8. Khabybrakhmanova, R.R. and Zobnyna, Yu.A. (2021), "The role of digitalization in the implementation of state policy in the field of physical culture and sports", Shkola Nauky, vol. 3 (40), pp. 15—18.

9. Matrosova, L. and Haliuza, I. (2012), "Management problems in the field of physical culture and sports", Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, vol. 2, available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45052/20-Matrosova.pdf?sequence=1> (Accessed 5 Jan. 2023).

10. Solopenko, V.V. (2018), "Scientific and legislative aspects of legal regulation of expenditures on physical culture and sports in Ukraine", Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia PRAVO, Vol. 48, no. 2. available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34401/1/%D0%9D%D0%90%D0%A3%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%86%20%D0%97%D0%90%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%94%D0%90%D0%92%D0%A7%D0%86%20%D0%90%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%9A%D0%A2%D0%98.pdf> (Accessed 7 Jan. 2023).

11. Bobrovskiy, E. A. (2020), "On the development of financing of physical culture and sports", ANY: ekonomyka u upravlenye, vol. 4 (33), available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-razvitii-finansirovaniya-fizicheskoy-kultury-i-sporta> (Accessed 5 Jan. 2023).

Стаття надійшла до редакції 30.01.2023 р.

www.dy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

Н. М. Гринчук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри регіональної політики, Навчально-науковий інститут
публічного управління та державної служби Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8516-2417>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.143

ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

N. Grynchuk,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Regional Policy of the Educational and Scientific Institute of Public Administration
and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

APPROACHES TO CONFLICT MANAGEMENT IN TERRITORIAL COMMUNITIES

В статті проаналізовано праці вчених та практичні посібники присвячені проблемам профілактики та вирішення конфліктів у територіальних громадах. Мета статті полягає в переосмисленні підходів щодо управління конфліктами у територіальних громадах у воєнний і повоєнний період, аналізі існуючого досвіду вирішення конфліктів.

Розглянуто питання: що таке конфлікт, де може виникнути конфлікт у громаді чи в органі місцевого самоврядування, структура конфлікту, хто є учасниками, позиції, інтереси і якою є проблема, інтереси, що сховані за позиціями, динаміка конфлікту, стадії конфлікту, як розпізнати ескалацію, вибір рішень, якими можуть бути стилі взаємодії в конфлікті тощо. Запропоновано кроки з вирішення конфлікту: оцінювання, декомпозицію, дослідження з різних сторін, перевірку даних, зниження ступеня невизначеності і пропозицію самого варіанту вирішення.

The tasks facing the Ukrainian state in the war and post-war period, partially highlighted in the country's Recovery Plan, pose a number of challenges to public officials and scientists regarding the revision of a number of concepts and approaches taking into account the requirements of the time. In particular, approaches to conflict management in territorial communities in the war and post-war times need to be reconsidered and further improved. To rethink and improve these approaches summarized scientific works and practical guides on conflict management in territorial communities and developed recommendations for territorial communities and their self-government bodies based on results of analysis of actual practice of conflict prevention and resolution.

A conflict is addressed as a complex phenomenon. It is both a dynamically interconnected integrated system and a process. The stages of the conflict are studied and the directions of action are determined. The sequence of steps to resolve the conflict in the territorial community is substantiated, in particular, it should contain the following stages: evaluation, decomposition, comprehensive study taking into account positions of all interested parties, data verification, reduction of uncertainty and the conflict resolution itself. The necessity to carry out a detailed analysis

of the interests and needs of the conflict participants, to involve them in interaction, and therefore to changes, even at the stage of conflict evaluation, is substantiated, as well as monitoring the state of the conflict system and adjusting the means of working with the conflict at all stages of its development. The need for a partnership approach, a respectful attitude towards the opponent/s, without which it is impossible to effectively resolve conflicts in the community or team, is emphasized.

The paper clarifies definitions of conflicts in territorial communities and their self-government bodies, sources of conflicts within a community or its local self-government body, conflict structure, conflict participants, their points of view and context, positions, interests and problems, types of interests which are hidden behind the positions, dynamics of a conflict, escalation and ways of its recognition, types of decisions to be chosen, styles of conflict interaction, etc.

The necessary to plan intervention in the conflict as competently as possible was given proof of. It is worth singling out and involving in an active discussion the maximum number of people who are related to the conflict or have an influence on it. Assess the risks, consequences, competence of the participants, importance of the subject of the dispute, etc. Representatives of local self-government bodies need to create conditions so that those in conflict, regardless of their influence on the conflict, have the opportunity to express their own opinion and join the dialogue. At the same time, they should think about ensuring confidentiality and the possibility for all conflict parties of "saving face" and their image.

*Ключові слова: конфлікт, територіальна громада, місцеве самоврядування, стадії конфлікту, взаємодія.
Key words: conflict, territorial community, local self-government, conflict stages, interaction.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Конфлікт, як можливе явище, притаманний всім без виключення сферам діяльності людей. Наявні вони і в територіальних громадах, в місцевому самоврядуванні в цілому. Саме це визначає особливу увагу до даної проблеми. Проведення реформи децентралізації, укрупнення громад, нові економічні та соціальні умови в воєнний і повоєнний період висувають на перший план необхідність зниження рівня конфліктності, усвідомлення сутності конфліктів, видів, причин та можливих їх наслідків у житті територіальних громад, а відтак управління конфліктами, пошуку інструментів впливу. Управління конфліктами у громаді передбачає як врегулювання вже виниклого протистояння, так і формування умов його попередження (профілактики). Профілактика конфліктів полягає у такій організації життєдіяльності суб'єктів соціальної взаємодії, яка виключає чи мінімізує ймовірність конфліктів поміж ними. Водночас конфлікт має свій потенціал, який доречно використати на користь громади.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Джерельною базою дослідження стали публікації зарубіжних вчених, таких як Ф. Глазл, М. Дойч, Л. Козер, К. Томас, Р. Кілмен, К. Мітчелл та ін., а також аналітичні розвідки українських науковців: В. Ващенко, Н. Довгань, А. Пойченко, Н. Федчун, М. Пірен, О. Тертишної, С. Хаджирадєвої, С. Яроміч та багатьох інших. Окрім того, під патронатом декількох міжнародних організацій було розроблено низку практичних посібників присвячених проблемам профілактики та вирі-

шення конфліктів у об'єднаних територіальних громадах, де авторами була визначена необхідність "кращого розуміння процесів, які відбуваються на місцях у ході реформи, типи конфліктів, практика вирішення судових спорів, огляд конфліктогенного потенціалу та рекомендації" [1, 3]. Слід згадати "Методичні рекомендації щодо оцінки ризиків виникнення конфліктів у громадах, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту" підготовлені на запит Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України та внутрішньо переміщених осіб" [4]. Метою цих методичних рекомендацій є визначення базових показників, які допоможуть краще зрозуміти вразливість, соціальну згуртованість громади та визначити відповідні ризики виникнення конфліктів в громадах. Їх застосування сприятиме реалізації комплексу заходів щодо зміцнення стійкості громад, що зазнали впливу внаслідок збройного конфлікту, поліпшення захисту соціально вразливих груп, сприяння примиренню та соціальній згуртованості, зміцнення громадської безпеки та доступу до правосуддя". Для ранньої діагностики автори виділили загально 52 індикатори небезпеки виникнення конфлікту, які вони згрупували у три кластери: 23 індикатори соціальної згуртованості та безпеки, 5 політичних та 24 соціально-економічних. Визначено перелік індикаторів для здійснення регулярного моніторингу ситуації в громаді як інструмент раннього попередження і реагування на ризики виникнення конфліктів, та показники спроможності громади їх вирішувати.

Дослідження К. Гусєвої та Д. Проценко [2] присвячено питанню як зробити діалог зрозумілим інструментом та, за потреби, скоригувати розуміння конфлікту і підходів до роботи з ним за умов співпраці всіх залучених осіб. Слід відзначити методичний посібник [5], який узагальнює можливості використання різних взаємодо-

повнюючих інструментів в роботі з конфліктами в громадах і організаціях, містить "методологію роботи з конфліктом не тільки як спосіб реагування на гостру фазу, а як добре спланований процес з урахуванням контексту, різноманітності факторів впливу", тобто пропонується глибинне дослідження, за яким слідує втручання у конфлікт.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, ЯКИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Спроби осмислити сутність та роль конфліктів у системі місцевого самоврядування, виявити їхні впливи упродовж останніх років здійснювалися неодноразово. Проте нові конфліктогенні чинники, пов'язані з повномасштабною військовою агресією РФ, зміни у сприйнятті ситуації обумовлюють нові і актуалізують багато існуючих проблем, серед яких і підходи до управління конфліктами у громадах. Найбільшими викликами, з якими громади України стикнуться у найближчі повоєнні 10 років буде: демографічний (значні масштаби переселення населення, потенційне скорочення його чисельності, зміна вікової структури, скорочення частки сільського населення), кадровий (відтік кваліфікованих кадрів та представників робітничих професій за кордон, "переманювання" кращих працівників до багатших громад, тривалий процес навчання), інфраструктурний (зруйнована, застаріла та така, що не відповідає сучасним потребам, інфраструктура, в т.ч. транспортна, енергетична, мереж водопостачання та водовідведення), інвестиційний (недостатність фінансування, відсутність належних умов для залучення позикових коштів, неготовність розробити якісні інвестиційні проекти у громадах) тощо. Наразі частина цих проблем поставлено на паузу, робота над пошуками шляхів роботи із ними призупинена, часто зі словами "не на часі". Інколи такі рішення справді виправдані, але в деяких випадках консервування проблеми може в майбутньому стати причиною конфлікту, вирішення якого потребуватиме неабияких ресурсів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даної статті є переосмислення підходів щодо управління конфліктами у територіальних громадах у воєнний і повоєнний період, аналізі існуючого досвіду вирішення конфліктів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ставлення щодо конфліктів у місцевому самоврядуванні змінювалося еволюційно. Раніше більшість із них асоціювалася із втратами, вигоранням, стресом, втратою довіри, "гасінням пожеж". Загалом, конфлікт неминуче був пов'язаний із негативом, про які іноді простіше було не згадувати, тому що не зрозуміло було що з ним робити, вдати, що нічого не відбувається, або придушити конфлікт у зародку — тим більше, що адміністративні важелі впливу є. Але поступово прийшло розуміння, що таке ставлення до конфлікту може дорого вартувати як для людей, так і для громади в цілому.

Термін "конфлікт" має різні тлумачення, що пояснюється специфікою конфліктних ситуацій та великою

кількістю їх різних видів. Конфлікт — (від лат. conflict — зіткнення, удар, боротьба) — зіткнення позицій, інтересів, потреб, цінностей. Поняття конфлікт — ширше, ніж просто спалах, загострення, відкрита боротьба. Адже все перераховане — це лише прояви відкритої найгострішої фази конфлікту, так званої "кризи", через що широкий загал прирівнює конфлікт, як явище, саме до етапу "кризи". Конфлікт — складне явище, бо це одночасно і динамічно взємопов'язана цілісна система (сукупність стійких зв'язків, що забезпечують його цілісність), і процес.

Сьогодні під конфліктом слід розуміти будь-яку ситуацію, в основі якої лежить суперечність (і часто не одна), яка народилася на перетині інтересів кількох сторін.

Де може виникнути конфлікт у територіальній громаді чи в органі місцевого самоврядування? У будь-якій ситуації, з будь-яких проблем. В органі місцевого самоврядування по суті конфлікт може виникнути на будь-якому етапі управлінського циклу: на етапі планування завдання, постановки, контролю виконання, мотивування людей, зворотного зв'язку.

Підстав і критеріїв для їхньої типології застосовується багато, наприклад, за складом учасників: міжособистісні, міжкомандні, конфлікти між ролями та системами.

Усі названі типи є наразі в територіальних громадах. До поширених конфліктів у громадах відносяться: міжгрупові — на підґрунті військових дій і політичної ситуації, міжконфесійні, допомоги ВПО, міжособистісні — з питань оренди землі та приміщень, перерозподілу майна, відбудови житла та розвитку інфраструктури; у виборчому процесі, в середовищі депутатського корпусу, у взаємостосунках між посадовими особами органів місцевого самоврядування та депутатами, громадянами та інші. Але найчастіше турбують і забирають сили саме міжособистісні конфлікти, в яких зачеплено щось особисте, важливе.

Важливо зрозуміти структуру конфлікту, знайти учасників, з'ясувати їх погляди та контекст. Насамперед потрібно зрозуміти, хто насправді бере участь у конфлікті. Якщо учасників мало, вони у відкритому конструктивному діалозі, то можна швидко зрозуміти проблему і запропонувати рішення.

Але в міжособистісних конфліктах інтереси навіть двох учасників часто неочевидні, зачеплені почуття заважають вийти на відкритий діалог. І тоді важко зрозуміти, яку проблему дійсно варто вирішувати, а яка є хибною або другорядною.

Ситуацію ускладнює те, що в командних конфліктах у громаді найчастіше задіяно не двох учасників, а кілька, і не всі з них явні. Склад може бути строкатим — групи підтримки, коаліції та інші учасники. Всі голосно заявляють про свою точку зору, але "ідейними лідерами" конфлікту зазвичай є не ті, хто найголосніше говорить, а ті, хто в тіні. Ідентифікувати їх не завжди просто, але важливо — саме з ними треба розмовляти насамперед.

У конфліктній ситуації люди нерідко говорять про один і той самий факт, але вкладають в слова зовсім різний зміст. Це пастка, на яку важливо вчасно відрефлексувати.

Все стає простіше, якщо в конфлікті навчитися вирівнювати контекст: розуміти, про який факт говорить

людина, що насправді стоїть за цим, які цілі та інтереси вона переслідує, які емоції відчуває. Важливо навчитися відокремлювати одне від одного, визнавати й обговорювати потрібне. Коли така здатність (вміння) виробляється, сперечатися стає набагато легше.

Варто звернути увагу на метод діагностики структури конфлікту, запропонований Крістофером Мітчеллом [6]. Цей метод допомагає подивитися на ситуацію з погляду кожної сторони.

Якщо кожен учасник конфлікту зможе сформулювати свій погляд на себе і на партнера та спробує сформулювати те саме за другого учасника конфлікту, це може стати важливим етапом діалогу.

Передбачається, що кожна сторона сформулює погляд на конкретні дії (свої та опонента), відрефлексує наявні установки на себе та на партнера, опише своє сприйняття контексту — об'єктивні обставини, в яких знаходиться він сам і опонент.

Точку зору можна "зчитувати" з іншого, про неї можна запитувати безпосередньо, її можна уточнювати та фіксувати письмово на "карті конфлікту". Відвалідовані дані один про одного — привід для синхронізації, збільшення прозорості, розуміння суті конфлікту та тих проблем, які потребують вирішення.

Цьому будуть сприяти однакові цінності, наявні в громаді: відкритість, безпека, своєчасність, довіра.

Часто у конфлікті суперечка виникає на рівні позицій, і часто вони взаємовиключні. Але за цими деклараціями найчастіше стоять конкретні інтереси: інтереси по суті питання, чи психологічні, які нерідко виходять на перший план.

Саме на перетині інтересів найчастіше лежить проблема, яку треба вирішувати.

Таким чином, в аналізі конфлікту дуже важливо навчитися відокремлювати те, що люди заявляють, від того, що реально стоїть за цією заявою. Важливо враховувати, що за кожною позицією зазвичай стоїть не один інтерес.

Наприклад, у кейсі внутрішньої ротації за позицією: переведення конкретного співробітника на нову посаду, у кожній стороні (чи команди) може стояти ціла низка власних інтересів. Кожна "команда" оцінюватиме свій баланс ресурсів та завдань, ризику та вигоди внаслідок ротації. Тому грамотний сценарій вимагає з'ясувати та винести за стіл переговорів усі інтереси та всі сумнівні "команди" та окремих учасників.

Важливо з'ясувати, які за кожною позицією сторін є інтереси, потреби, цінності, лише тоді можна змінити позиційний торг на переговори по суті.

Часто люди не говорять прямо про власні мотиви, особливо якщо йдеться про складні і значущі для них ситуації, існують різні причини. В кожному випадку слід зрозуміти глибинну сутність і застосовувати певні способи вирішення.

Найчастіше зустрічається у конфліктах, що:

— Люди по-різному розуміють суть проблеми.

— Неоднаково розуміють/знають факти.

— По-різному розуміють наслідки.

— Відчувають дистанцію, відсутність контакту, не розуміють мети співрозмовника.

— Мають певні рольові очікування.

— Вважають себе/свій інтерес "незначним", "поза системою".

— Прагнуть "врятувати обличчя".

— Бояться засудження.

— Бояться розголошу.

— Були в цей момент під впливом травматичної для себе ситуації.

— Відчувають безглуздість, не довіряють, проектують минулий досвід.

— По-своєму розуміють конфіденційність тощо.

Важливо аналізувати і розуміти, як розвивається конфлікт. Це важливо, тому що конфлікт має свою "драматургію", захоплює емоційно, і коли це відбувається, люди інстинктивно хочуть відповісти тим же, напасти у відповідь, захиститися чи сховатися.

Важливо навчитися розпізнавати конфлікт за "слабкими" сигналами на тому етапі, коли він ще не увійшов до стадії відкритих емоційних декларацій, управляти ним буде легше, ефективніше та дешевше.

Вчені виділяють велику кількість етапів конфлікту. Наприклад, Фрідріх Глазл у своїй роботі "Конфлікт-менеджмент" описує 9 стадій [8].

Основні чотири, які можна побачити у будь-якій громаді.

1. Передконфлікт. Виникли перші розбіжності, сторони ще намагаються вирішити їх у неконфліктний спосіб. Але йде час, домовитись не виходить, напруженість зростає.

2. Стадія відкритого конфлікту. Ескалація. При збільшеній напрузі відбувається щось, що стає "точкою неповернення". Таким інцидентом може бути неакуратне слово чи дія — випадкова чи навмисна, спровокована однією зі сторін. Після цього все може "мов кризь землю провалитися". Домовитись на цьому етапі зазвичай вкрай складно.

3. Стадія відкритого конфлікту. Деескалація. Ситуація сягає певного піку, після чого напруга вщухає. Але це далеко не завжди означає те, що конфлікт рухається до вирішення — можливо, сторони взяли перепочинок, накопичують ресурси, шукають інформацію і навіть втратили мотивацію до боротьби. Але при грамотному управлінні ситуацією це може означати те, що сторони почули один одного, визнали законність вимог, побоювань і емоцій, охололи і шукають рішення.

4. Постконфлікт. Важливою є стадія, яка покаже, наскільки все правильно вирішено на попередньому етапі. Розслаблятися ще рано, важливо спостерігати. Якщо сторони "замели конфлікт під килим" або врегулювали його силовим способом, але не вирішили проблему, то з високим ступенем ймовірності він спалахне знову.

Якщо є ознаки конфліктної ситуації в громаді, при аналізі того, що відбувається, доцільно поставити такі питання:

— Де ми зараз (яка ситуація)?

— Що стало приводом?

— Що було приховано та стає явним?

— Що стало інцидентом?

— Як змінювалася взаємодія?

— Який прогноз загострення ситуації (наприклад, за 12-бальною шкалою)?

— Чи можливий новий виток?

Конфлікт вже на етапі ескалації вимагає активних дій. Якщо у громаді / команді змінилися комунікації та стосунки, докази у суперечках стали ірраціональними, дов-

іра змінилася очікуванням каверз, перекладанням провини, мислення та аргументи стали чорно-білими, і будь-яка дія "іншої сторони" почала інтерпретуватися як завдання навмисної шкоди — це все ознаки ескалації.

На допомогу може прийти ціла низка технік безпосередньої та профілактичної амортизації та технік активного слухання, які дозволять замортизувати емоції в конфлікті за рахунок того, що вони будуть розкриті, названі, почуті та визнані.

На основі аналізу конфлікту із різних сторін можна вибирати спосіб управління.

У вузькому значенні під управлінням конфліктом розуміється вирішення конфлікту або його епізоду, а у широкому — будь-яку усвідомлену дію у відповідь на конфлікт.

Підходів до управління конфліктом багато. Але оскільки ми розглядаємо конфлікти у громаді, то за умовчанням вважаємо партнерські інтегративні переговори та підхід win-win більш ефективними, ніж підхід win-lose.

На думку Кеннета Томаса та Ральфа Кілменна, можна виділити 5 основних стилів взаємодії у конфлікті [10]:

1. спосіб ухилення — передбачає ухилення від конфліктного взаємодії, відмову від співробітництва;
2. спосіб протистояння (конкуренції) — передбачає прагнення, наприклад, службовців органу місцевого самоврядування задовольнити власні інтереси на шкоду інтересам інших;
3. спосіб пристосування — передбачає спільні дії співробітників різних рівнів, засновані на згоді з діями опонента, і апелює до потреби солідарності;
4. метод компромісу — характеризується взаємними поступками і прийняттям точки зору іншої сторони, але неповністю, лише певною мірою;
5. метод співробітництва — передбачає активну участь у вирішенні проблеми та відстоюванні своїх інтересів, сприйнятті інтересів іншої сторони, пошук найкращого варіанта вирішення конфліктної ситуації.

Сьогодні конфлікт є звичайним явищем у громаді, що доведено на рівні прожитого досвіду та зроблених висновків. Там, де є люди — завжди будуть конфлікти, змін без зіткнень не буває.

В основі конфлікту зазвичай лежать протиріччя, які потребують вирішення. Водночас конфлікт може бути й корисним. Настільки, що варто вчитися інтервенції у конфлікт, іноді його варто навіть спровокувати.

Невміння домовлятися, брак часу — це погані звички чи відсутність навичок. Це можна і потрібно змінювати.

Досвід громад свідчить, що необхідно:

- у разі розбіжностей домовлятися,
- переглядати ролі та очікування один від одного,
- вирівнювати контексти,
- чітко формулювати позиції, пояснювати один одному, чого хочемо і чому,
- шукати спільні інтереси і спиратися на них,
- давати один одному фідбек, якщо щось йшло не так,
- працювати спільно,
- визнавати помилки,
- вибудовувати систему внутрішніх комунікацій,
- розуміти, які ресурси витрачаються на конфлікт,
- які є нормативно-правові обґрунтування конфлікту та його вирішення,

— розбирати складні ситуації та шукати нові рішення. Адже згідно з принципами Мілтона Еріксона [9] для людини:

"— Зміни неминучі. Ми зростаємо, все змінюватиметься, виживе той, хто буде гнучким.

— Кожен автор своїх рішень. Це означає, що апріорі з усіма учасниками конфлікту все гаразд. І не треба "лізти людині в голову", якщо немає на це запиту.

— Кожен має всі ресурси. За замовчуванням людина має все, що вона хоче і що їй потрібно, щоб змінюватися. Якщо дати людині зрозуміти, що вона зараз діє не в рамках правил — вона може змінитися. Не розуміє як — запитає.

— В основі всього — позитивний намір. Це дуже важливий підхід, який полягає в тому, що в основі кожної дії людини є позитивний намір.

— І в той (і в кожен) момент це був найкращий вибір, який людина могла зробити.

Для територіальної громади в цілому важливими є, на нашу думку, ще 4 принципи.

1. У основі рішення має бути діагностика конфлікту.
2. Принцип "м'яко до людини, рішуче до проблеми", який означає те, що має розділитися ставлення до людини та ставлення до проблеми. Поведінка людини в конфлікті в якийсь момент може бути негативною і навіть шкідливою за впливом на проект, результат, команду. Але це оцінка конкретних дій, наслідків. Це не має впливати на ставлення до особистості. Без партнерського підходу, поважного ставлення до опонента конфлікти в громаді чи команді ефективно не вирішити.

3. Орієнтир на співпрацю.

4. "Спочатку форма, потім суть". Якщо, наприклад, не влаштовує форма комунікацій, спочатку потрібно зробити її робочою, і тільки потім переходити до суті питання. Наприклад, якщо в чатах громади починаються суперечки із переходом на особистості, слід перевести розмову в конструктивне русло.

Погоджуємося з тим, що планувати інтервенцію у конфлікт потрібно максимально грамотно. Оцінювати ризики, наслідки, компетентність учасників, важливість предмета суперечки тощо.

Слід акцентувати увагу на вивченні позитивних функцій конфлікту та умовах, за яких вони виявляються, як зауважує Льюїс Коузер у книгах "Функції соціального конфлікту" або "Конфлікт та консенсус" [7]. Адже конфлікт, окрім способу виявлення проблем та розуміння глибинної суті ускладнень чи суперечок, через наявність внутрішньої енергії може бути трансформований у нову структуру відносин, може створити нову історію та нові контексти між сторонами [5], сприяти згуртуванню громади. Конфлікт є спусковим механізмом емоцій, допомагає людині пізнати саму себе, що сприяє розвитку особистості, команди, чи громади в цілому.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проаналізовано зміни у підходах до управління конфліктами та констатовано, що вони істотно трансформувалися. Їх стали вирішувати швидше, ефективніше, з меншими втратами. Але й умови, що змінюються вимагають подальших досліджень у цьому напрямі.

Розглянуто питання: що таке конфлікт, де може виникнути конфлікт у громаді чи в органі місцевого самоврядування, яка структура конфлікту, хто є учасниками, їх точки зору і контекст, позиції, інтереси і якою є проблема, які інтереси сховані за позиціями, яка динаміка конфлікту, стадії конфлікту, як розпізнати ескалацію, як відбуватиметься вибір рішень, якими можуть бути стилі взаємодії в конфлікті тощо.

Виходячи з гіпотези, що швидка і точна діагностика конфлікту дозволяє швидко, точно і дешево обрати потрібний спосіб управління ним у громаді, запропоновано певний алгоритм. І першими кроками мають стати оцінювання, декомпозиція, дослідження з різних сторін, перевірка даних, зниження ступеня невизначеності і тільки потім вирішення конфлікту. Тобто доцільним є проведення детального аналізу інтересів і потреб учасників, намагання залучити їх до взаємодії, а відтак до змін, ще на етапі дослідження конфлікту, моніторинг стану конфліктної системи та корегування засобів роботи з конфліктом на різних етапах його розвитку. Підкреслено необхідність партнерського підходу, поважного ставлення до опонента/ів, без яких конфлікти в громаді чи команді ефективно вирішити не можливо.

Погоджуємося з тим, що планувати інтервенцію у конфлікт потрібно максимально грамотно. Варто виокремлювати та залучати до активного обговорення максимальну кількість осіб, які задіяні у конфлікті чи мають вплив на нього. Оцінювати ризики, наслідки, компетентність учасників, важливість предмета суперечки тощо. Представникам органів місцевого самоврядування необхідно створити умови для того, щоб у конфліктуючих, незалежно від ступеня їхнього впливу на конфлікт, була можливість для висловлення власної думки, та долучення до діалогу. Водночас слід подумати про забезпечення конфіденційності і можливості "збереження обличчя" та іміджу для всіх сторін конфлікту.

Подальших досліджень потребують питання вивчення позитивних функцій конфлікту та умов, за яких вони виявляються, а також сприяють згуртуванню і розвитку громади. Окремим напрямком розвідок має стати розвиток конфліктологічної компетентності працівників органів місцевого самоврядування.

Література

1. Від співпраці до примирення: посібник для лідерів громадянського суспільства / Під загальною редакцією Смірнова О.К. Автори-упорядники: Араджионі М.А., Брунова-Калісецька І.В., Гусев А.І., Терещенко І.Г., Тищенко Ю.А. Київ: Видавництво ЧП "Золоті Ворота", 2015. 207 с.

2. Гусєва К., Проценко Д. Як, коли, де працює діалог?: Практичний посібник, 2019. 52 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/c/422822.pdf>

3. Конфлікти в об'єднаних територіальних громадах: типи, причини, форми, наслідки. — ТОВ "Студія реклами та дизайну "Арідан", м. Кропивницький, 2018. 36 с. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/49981/>

4. Методичні рекомендації щодо оцінки ризиків виникнення конфліктів у громадах, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту / Міністер-

ство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України та внутрішньо переміщених осіб, 2018. 16 с. URL: <https://mtot.gov.ua/mtot-rozroblenometodichni-rekomendacii>

5. Робота з конфліктами в громадах у процесі децентралізації: методичний посібник / І. Терещенко, О. Овчаренко, А. Гусєв та ін. / ОБСЄ. Координатор проєктів в Україні. Київ, 2020. 65 с.

6. Титаренко Д., Титаренко О. Конфліктологія. Видавництво: Дакор. 2021. 212 с.

7. Coser A. Lewis. Conflict and Consensus. London: Free Pr, 1984. 436 p.

8. Glasl F. Konfliktmanagement. Ein Handbuch fur Führungskrafte, Beraterinnen und Berater. Haupt, Bern 9. A. 2009.

9. Hope & Resiliency: Understanding the Psychotherapeutic Strategies of Milton H. Erickson. / Dan Short, Betty Alice Erickson, Roxanna Erickson Klein. Crown House Publishing, October 31, 2016. — 288 p.

10. Thomas-Kilmann. Conflict Mode Instrument Profile and Interpretive Report // <http://www.cpp.com/detail/detailprod.asp?ps=142>.

References:

1. Smirnov, O.K. (2015), Vid spivpratsi do prymyrennia: posibnyk dlia lideriv hromadians'koho suspil'stva [From Cooperation to Reconciliation: A Guide for Civil Society Leaders], Zoloti Vorota, Kyiv, Ukraine.

2. Husieva, K. and Protsenko, D. (2019), "How, when, where does dialogue work?", available at: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/c/422822.pdf> (Accessed 20 Jan 2023).

3. Zlatina, K. (2018), "Conflicts in united territorial communities: types, causes, forms, consequences", available at: <https://gurt.org.ua/news/informator/49981/> (Accessed 20 Jan 2023).

4. Ministry of Reintegration of Temporarily Occupied Territories (2018), "Methodological recommendations for assessing the risks of conflicts in communities that have been negatively affected by the armed conflict", available at: <https://mtot.gov.ua/mtot-rozroblenometodichni-rekomendacii> (Accessed 20 Jan 2023).

5. Tereschenko, I. Ovcharenko, O. and Husiev, A. (2020), Robota z konfliktamy v hromadakh u protsesi detsentralizatsii: metodychnyj posibnyk [Work with conflicts in communities in the process of decentralization: methodical guide], OSCE, Kyiv, Ukraine.

6. Tytarenko, D. and Tytarenko, O. (2021), Konfliktolohiia [Conflictology], Dakor, Kyiv, Ukraine.

7. Lewis, C.A. (1984), Conflict and Consensus, Free Pr, London, UK.

8. Glasl, F. (2009), Konfliktmanagement. Ein Handbuch fur Führungskrafte, Beraterinnen und Berater. Haupt, Bern, FRG.

9. Short, D. Erickson, B.A. (2016), Erickson Klein, R. Hope & Resiliency: Understanding the Psychotherapeutic Strategies of Milton H. Erickson, Crown House Publishing, Carmarthen, UK.

10. Thomas-Kilmann (2022), "Conflict Mode Instrument Profile and Interpretive Report", available at: <http://www.cpp.com/detail/detailprod.asp?ps=142> (Accessed 20 Jan 2023).

Стаття надійшла до редакції 09.02.2023 р.

УДК 349.2

М. І. Атабєгов,
аспірант, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1025-6937>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.149

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

M. Atabyegov,
Postgraduate student, Grigory Skovoroda University in Pereyaslav

FEATURES AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT OF LABOR RELATIONS IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM IN UKRAINE

Розвиток системи державного управління в Україні в сучасних умовах відбувається під впливом вагомих дестабілізуючих чинників як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Існування суспільно-політичної та фінансово-економічної кризи свідчить про наявність проблем ефективного управління явищами й процесами, що відбуваються в державі й суспільстві. Істотні деструктивні зміни соціально-економічного й суспільно-політичного розвитку України ще більше поглибилися військовим збройним вторгненням Російської Федерації на територію України, внаслідок чого дестабілізувалися процеси державотворення й управлінські функції органів державної влади. Очевидно, що за таких обставин загострилися проблеми належного виконання обов'язків і завдань органами державного управління, що потребує виваженого підходу до врегулювання аспектів налагодження трудових відносин в кризових умовах. У статті проаналізовано існуючі наукові підходи до визначення сутності трудових відносин, окреслено основні їх ознаки, а також досліджено особливості державного регулювання в умовах суспільно-політичної та фінансово-економічної нестабільності. Доведено наявність значних проблем регулювання трудових відносин в системі державного управління, внаслідок чого систематично збільшується кількість трудових конфліктів (спорів) між роботодавцями та працівниками. Виявлено значні дестабілізуючі чинники розвитку трудових відносин в системі державного управління, що зумовлюють припинення трудових відносин, яке здійснюється шляхом повного припинення трудового договору або шляхом призупинення дії трудового договору з ініціативи роботодавця й працівника. Встановлено необхідність удосконалення чинного трудового законодавства України та запропоновано здійснити уніфікацію організаційно-правових норм трудового права у Трудовому кодексі України.

The development of the state administration system in Ukraine in modern conditions is under the influence of significant destabilizing factors of both the external and internal environment. The existence of a socio-political and financial-economic crisis indicates the presence of problems of effective management of phenomena and processes occurring in the state and society. Significant destructive changes in the socio-economic and socio-political development of Ukraine were further deepened by the armed military invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, as a result of which the processes of state formation and the management functions of state authorities were destabilized. It is obvious that under such circumstances, the problems of proper performance of duties and tasks by state administration bodies have become more acute, which requires a balanced approach to the regulation of aspects of establishing labor relations in crisis conditions. The article analyzes existing scientific approaches to defining the essence of labor relations, outlines their main features, and also examines the peculiarities of state regulation in conditions of socio-political and financial-economic instability. It has been proven that there are significant problems in the regulation of labor relations in the state administration system, as a result of which the number of labor conflicts (disputes) between employers and employees is systematically increasing. Significant destabilizing factors in the development of labor relations in the state administration system have been identified, which lead to the termination of labor relations, which is carried out through the complete termination of the labor contract or through the

suspension of the labor contract at the initiative of the employer and the employee. The need to improve the current labor legislation of Ukraine was established and it was proposed to unify the organizational and legal norms of labor law in the Labor Code of Ukraine.

Ключові слова: трудові відносини, державне управління, система управління, суб'єкти трудових відносин, умови праці, трудове право, нормативно-правове регулювання.

Key words: labor relations, state administration, management system, subjects of labor relations, working conditions, labor law, normative and legal regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Посилення негативного впливу сучасних викликів і небезпек на систему державного управління обумовлює необхідність перегляду її основних механізмів та удосконалення принципів реалізації ключових функцій на засадах демократії, збереження цінностей, забезпечення прав і свобод людини й громадянина, а також ефективності еволюції трудових відносин в процесі державотворення.

На сучасному етапі розвитку держави і суспільства варто констатувати низку проблемних аспектів державного регулювання трудових відносин, що зумовлено недоліками та прогалинами їх законодавчої регламентації, вузькою сферою дії трудового законодавства, а також надто обмеженим предметом правового регулювання трудових відносин, що не дозволяє вчасно, якісно та в повній мірі захистити інтереси учасників таких відносин. Не менш важливою залишається проблема активізації діяльності органів законодавчої влади щодо нормативно-правового регулювання трудових відносин як єдиної цілісної загальнодержавної системи.

Окреслені тенденції актуалізують тематику дослідження та потребують поглибленого вивчення існуючих наукових підходів щодо виявлення особливостей та перспектив розвитку трудових відносин в системі державного управління в Україні, адже існуючі наукові напрацювання побудовані на вивченні проблемних аспектів, що не враховують впливу чинників військового характеру та наслідків російсько-української війни на стан

функціонування трудових відносин в системі державного управління.

ОГЛЯД ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика дослідження особливостей трудових відносин в системі державного управління в Україні не є новою та впродовж тривалого часу перебуває в центрі уваги як науковців, так і практиків. Особливо вона актуалізувалася в умовах сучасності та пов'язана із появою новітніх викликів глобального й геополітичного характеру, одним із яких виступає війна Російської Федерації проти України, яка зумовила значні деструктивні зміни не лише в системі державного управління, а й в механізмі забезпечення й регулювання трудових відносин.

Детальні дослідження зазначеної тематики здійснені О. Єщенко та В. Михальчук [1, с. 79], які стверджують, що регулювання трудових відносин між роботодавцями й працівниками являються предметом державного управління та виступають одним із пріоритетних завдань, адже від ефективної взаємодії учасників трудових відносин значно залежать параметри соціально-економічного розвитку країни. Водночас, О. Ястремська та А. Попова [2] дають ґрунтовне визначення трудових відносин, сутність яких розуміють у побудові системи взаємозв'язків між учасниками й державою, що виникають у соціальній, правовій та економічній сферах, та регламентують основні засади життєвого циклу працівника, починаючи з моменту його професійного навчання та закінчуючи завершенням трудової діяльності.

Т. Кириченко [3, с. 96—97] наголошує на існуванні вагомих недоліків та проблем правового регулювання трудових відносин в Україні та переконує, що їх вирішення залежить від ефективності функціонування органів законодавчої влади країни.

Водночас, О. Кисельова [4, с. 426] вважає, що домінуючий вплив на формування трудових відносин в системі державного управління в Україні мають норми та положення трудового права, думку якої поділяє В. Сичова [5, с. 68], в розумінні якої трудові відносини характеризуються невідповідною диференціацією правового регулювання окремих їх видів.

Натомість Г. Чанишева [6, с. 9] наполягає на нагальній необхідності прийняття Трудового кодексу України, де буде систематизовано не лише визначення трудових відносин, а й основні принципи трудового права, за

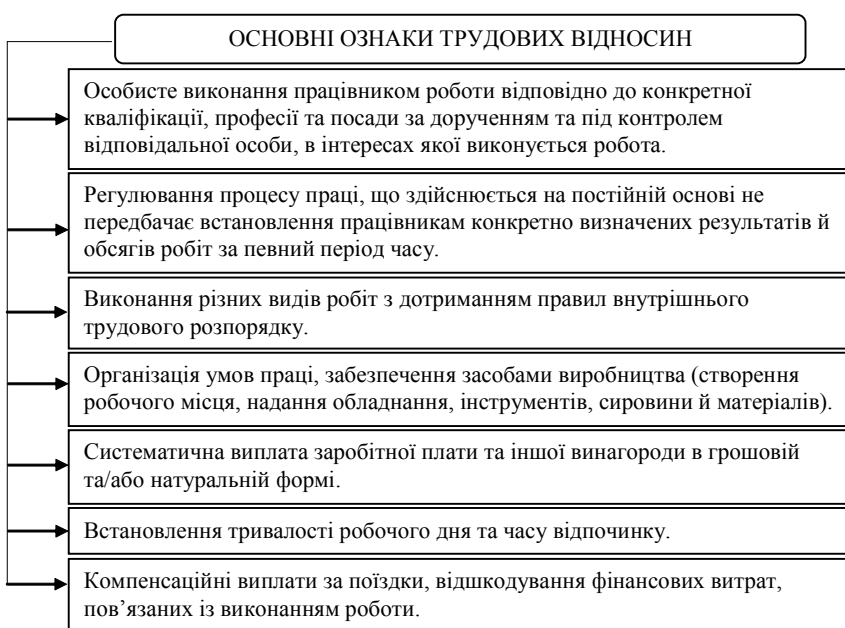

Рис. 1. Основні ознаки трудових відносин

Джерело: сформовано автором на основі [1, с. 82].

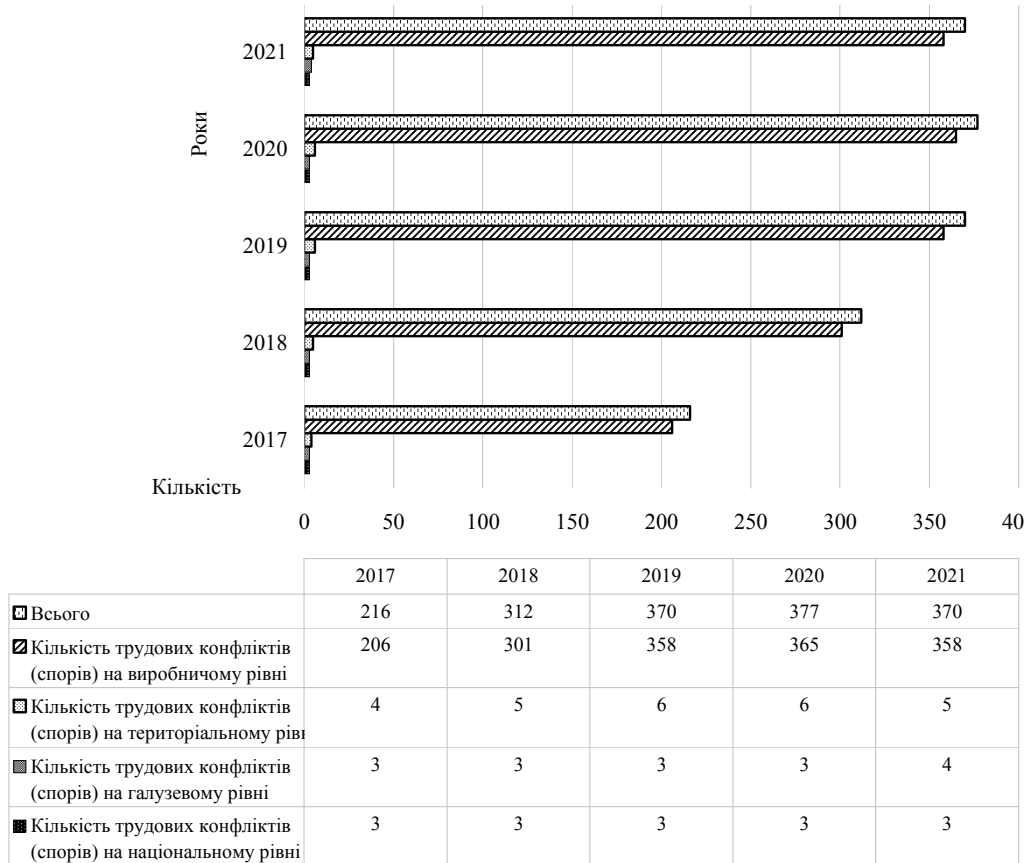

Рис. 2. Динаміка кількості трудових конфліктів (спорів) в Україні у 2017–2021 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [7].

допомогою яких уніфікується механізм регулювання трудових відносин з урахуванням факторів нестабільності та невизначеності.

Як бачимо, існуючий науковий доробок свідчить про наявність значних підходів до виявлення проблем трудових відносин в системі державного управління, що актуалізує тематику дослідження та потребує поглибленого вивчення з метою виявлення перспективних напрямків їх розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Наявність значних деструктивних змін в державі та суспільстві обумовлюють необхідність удосконалення механізмів регулювання трудових відносин в системі державного управління в Україні, які визначають основні тенденції та перспективні напрямки їх розвитку. Існуючий стан функціонування системи державного управління в умовах запровадження воєнного стану не спроможний забезпечити ефективність процесу регулювання трудових відносин, адже їх трансформація істотно залежить від умов існування держави. Тому, дослідження особливостей трудових відносин в системі державного управління набуває особливої гостроти та актуальності.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ

Проблеми врегулювання трудових відносин в системі державного управління в Україні існували достатньо давно, а до їх вирішення докладалися зусилля як науковців, так і практиків. Однак, досягнути бажаних результатів доволі важко, що обумовлено впливом різних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Істотно поглибилася дана проблема в період військового протистояння України

збройній агресії Російської Федерації, внаслідок чого відбулося переформатування не лише ринку праці, а й цілої системи державного управління, адже, значна частка працівників була мобілізована до лав Збройних сил України, які стали на захист державного суверенітету й територіальної цілісності країни. З іншої сторони, анексія країною-агресором територій України та ведення на більшості із них активних бойових дій призвели до неможливості виконання основних функцій суб'єктами господарювання й органами державної влади через масштабні руйнування об'єктів та переміщення працівників і службовців на більш безпечні території. Відповідно, проблема врегулювання трудових відносин в таких нестандартних умовах актуалізувалася та спровокувала необхідність нормативно-правового й законодавчого врегулювання усіх аспектів.

При цьому, О. Єщенко та В. Михальчук [1, с. 82] вдалося встановити, що в кризових умовах формуються певні специфічні ознаки трудових відносин, які вважаємо за доцільне відобразити на рис. 1.

Зауважимо, що серед найбільш вагомих ознак існування трудових відносин є особисте виконання працівником роботи в чітко окреслених часових рамках з метою одержання заробітку та систематична виплата заробітної плати. Однак, достатньо часто суб'єкти господарювання стикаються із проблемами неврегульованості інтересів учасників трудових відносин, що призводить до виникнення певних конфліктних ситуацій та трудових спорів. Проведенні дослідження динаміки кількості трудових конфліктів (спорів) в Україні у 2017–2021 рр. (рис. 2) дозволяють встановити, що впродовж аналізованого періоду загальна кількість трудових

конфліктів (спорів) має тенденцію до зростання, що доводить їх кількість у 2017 р. — 216 випадків, а у 2021 р. — 370 випадків (темп росту становить 71,30 %).

Причому, неможливість розв'язання трудових конфліктів (спорів) зумовлює припинення трудових відносин, процедура реалізації яких також є особливою, зокрема й в нестандартних умовах. В даному контексті, особливого значення набуває законодавче врегулювання процесу припинення трудових відносин. Як зазначає М. Хмара [8, с. 121], існує безліч підстав та умов для припинення трудових відносин. Водночас, чинне трудове законодавство в Україні передбачає два види припинення трудових відносин: (1) повне припинення трудового договору; (2) призупинення дії трудового договору.

Однак, варто констатувати недосконалість чинного вітчизняного законодавства у сфері регулювання трудових відносин, адже механізм забезпечення трудових прав, інтересів та свобод як працівників, так і роботодавців являється не надто ефективним. Більше того, запровадження воєнного стану в Україні довело, що існуюча система закріплення трудових прав на законодавчому рівні є надто слабкою та не відповідає стандартам і нормам міжнародного й європейського права. Крім того, вагомим проблемою виявляється унормування форм, способів і засобів охорони праці та гарантування безпечних умов здійснення трудової діяльності.

Тому, вирішення зазначених проблем вбачається в наступному:

- 1) організація трудових відносин із максимальним додержанням трудових гарантій;
- 2) посилення захисту трудових прав найманих працівників та гарантій їх дотримання;
- 3) посилення гнучкості правового регулювання трудових відносин та мобільності працівників;
- 4) розширення договірних аспектів регулювання трудових відносин;
- 5) прийняття Трудового кодексу України.

Запропоновані заходи дозволять досягнути бажаних результатів та забезпечити належний рівень регулювання трудових відносин в системі державного управління в Україні.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведені дослідження особливостей та перспектив розвитку трудових відносин в системі державного управління в Україні дають підстави стверджувати, що сучасний етап розвитку держави і суспільства, а також наявність вагомим дестабілізуючих чинників зовнішнього та внутрішнього середовища не сприяють ефективності трудових відносин в системі державного управління. Виявлено значні проблеми щодо нормативно-правового та законодавчого регулювання трудових відносин в Україні, які істотно поглибилися під впливом факторів воєнного характеру. Встановлено інтенсифікацію процесу виникнення трудових конфліктів (спорів) між роботодавцями та працівниками, які призводять до припинення трудових відносин. Доведено необхідність перегляду та удосконалення вітчизняного трудового законодавства та його гармонізації із нормами й стандартами міжнародного та європейського права. Запропоновано розроблення та прийняття Трудового кодексу України як комплексного нормативно-правового акту, де систематизуються основні норми трудового законодавства та унормовуються різні механізми державного регулювання трудових відносин.

Література:

1. Єщенко О. Г., Михальчук В. М. Особливості державного регулювання трудових відносин в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 18. С. 78—84.
2. Ястремська, О. М., Попова, А. А. Здійснення соціально-трудова відносин на засадах соціального партнерства. Бізнес Інформ. 2013. № 6. С. 225—229.
3. Кириченко Т. Недоліки правового регулювання трудових відносин в Україні. Підприємство, господарство і право. 2020. № 12. С. 96—103.
4. Кисельова О. І. Принципи правового регулювання трудових відносин у сучасних умовах. Наукові праці НУ ОЮА. 2015. Випуск 16. С. 425—431.
5. Сичова В. В. Диференціація правового регулювання трудових відносин. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 4. С. 67—71.
6. Чанишева Г. І. Основні принципи правового регулювання трудових відносин за проектом Трудового кодексу України. Університетські наукові записки. 2016. № 59. С. 8—17.
7. Національної служби посередництва і примирення. Інформація щодо стану соціально-трудова відносин в Україні за підсумками роботи Національної служби посередництва і примирення за 2021 рік. URL: <https://www.nspp.gov.ua/home/struktura-nspp-5/15839-informatsiia-pro-rezultaty-diialnosti-natsionalnoi-sluzhby-poserednytstva-i-prymyrennia-za-2021-rik>.
8. Хмара М. Особливості припинення трудових відносин в умовах воєнного стану в Україні. Актуальні проблеми правознавства. 2022. № 2 (30). С. 121—125.

References:

1. Yeshchenko, O. G. and Mikhalchuk, V. M. (2021), "Peculiarities of state regulation of labor relations in Ukraine", *Investyciji: praktyka ta dosvid*, vol. 18, pp. 78—84.
2. Yastremska, O. M. and Popova, A. A. (2013), "Implementation of social and labor relations on the basis of social partnership", *Business Inform*, vol. 6, pp. 225—229.
3. Kyrychenko, T. (2020), "Disadvantages of legal regulation of labor relations in Ukraine", *Pidpryjemnyctvo, gho gospodarstvo i pravo*, vol. 12, pp. 96—103.
4. Kiselyova, O. I. (2015), "Principles of legal regulation of labor relations in modern conditions", *Naukovi praci NU OJuA*, vol. 16, pp. 425—431.
5. Sychova, V. V. (2016), "Differentiation of legal regulation of labor relations", *Naukovyj visnyk publicnogo ta pryvatnogo prava*, vol. 4., pp. 67—71.
6. Chanysheva, G. I. (2016), "Basic principles of legal regulation of labor relations according to the draft Labor Code of Ukraine", *Univertsytetsjki naukovi zapysky*, vol. 59, pp. 8—17.
7. National Mediation and Conciliation Service (2021), "Information on the state of social and labor relations in Ukraine according to the results of the work of the National Mediation and Reconciliation Service for 2021", available at: <https://www.nspp.gov.ua/home/struktura-nspp-5/15839-informatsiia-pro-rezultaty-diialnosti-natsionalnoi-sluzhby-poserednytstva-i-prymyrennia-za-2021-rik>. (Accessed 7 February 2023).
8. Khmara, M. (2022), "Peculiarities of the termination of labor relations in the conditions of martial law in Ukraine", *Aktualjni problemy pravoznavstva*, vol. 2 (30), pp. 121—125. *Стаття надійшла до редакції 07.02.2023 р.*